ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SUBSECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

ANUL XI — 1958

4

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SUBSECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE ŞI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREŞTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

4

ANUL XI
1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

„STUDII" REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția: București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon: 18.25.86

SUMAR

O PAGINĂ DIN ISTORIA LUPTEI PARTIDULUI PENTRU PREGĂTIREA INSURECȚIEI ARMATE DE LA 23 AUGUST 1944 (DOCUMENTE)*

Anul acesta oamenii muncii din țara noastră au sărbătorit a 14-a aniversare a zilei de 23 August, ziua răsturnării dictaturii fasciste antonesciene și a eliberării Romîniei de sub jugul fascist.

În condițiile deosebit de grele în care-și desfășurau comuniștii activitatea, cadrele de partid devotate cu trup și suflet partidului și clasei muncitoare, în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, au stabilit din timp, pe baza unei juste aprecieri a situației, linia directoare a pregătirii și desfășurării insurecției armate. Acțiunea în vederea atingerii obiectivelor prevăzute în planul elaborat și înfăptuirea insurecției armate ar fi fost imposibile dacă în prealabil nu erau demascate și înlăturate elementele trădătoare și dușmane ce se strecuraseră în conducerea partidului.

Această sarcină a fost îndeplinită la 4 aprilie 1944.

Publicăm mai jos două din numeroasele scrisori schimbate, pe cale conspirativă, între cadrele de partid dinafară și cele din închisori și lagăre, care au menținut în tot timpul războiului hitlerist legături permanente și o strînsă colaborare.

Este vorba despre scrisoarea tovarășilor dinafară, care aduc la cunoștință tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej și celorlalte cadre de partid aflate în lagărul de la Tg. Jiu că sarcina încredințată, de a înlătura elementele trădătoare, a fost îndeplinită și despre răspunsul la această scrisoare.

SCRISOAREA TOVARĂȘILOR DINAFARĂ CĂTRE TOVARĂȘUL GH. GHEORGHIU-DEJ

Gîndul vostru, gîndul tuturor celor care simțeau din greu necazurile familiei noastre [1] *și marea neputință la care era condamnată prin nedestoinicie* [2], *gîndul acesta și-a găsit înfăptuirea.*

---

* Din *Scînteia*, 22 august 1958.

[1] Expresia conspirativă „familia noastră" are drept înțeles „partidul nostru".

[2] Scrisoarea se referă la situația din partid în timpul activității trădătorilor Foriș-Kofler, care duceau o politică de distrugere morală și fizică a cadrelor partidului și împiedicau partidul să-și îndeplinească rolul de organizator și conducător al luptei poporului romîn pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste.

În seara de 4 aprilie, forța nedestoinică [1] *a fost dată în lături, cu tot ce o susținea ...*

Cu aceasta, o parte a sarcinii pe care ne-ați dat-o și a angajamentului pe care ni l-am luat în fața voastră, și, prin voi în fața întregii familii, a fost îndeplinită. O parte doar, pentru că ați mai rămas voi [2]. *Acum va fi înfăptuită și această parte ...* [3].

În toate ne-am condus de sfaturile voastre. Îndeosebi sfaturile lui F ... [4] *au fost determinante pentru alcătuirea întregului plan. Rîndurile voastre au însemnat pentru noi un sprijin puternic. Ele ne-au întărit hotărîrea și ne-au îngăduit să găsim metoda cea mai sigură pentru a feri familia de convulsiuni și a nu da ocazie lui Tanti Varvara* [5] *să se amestece în treabă ... Un capitol întunecos din istoria familiei noastre a fost definitiv închis. Acum curg declarațiile de pocăință și devotament, începînd cu fostul cap al familiei* [6]. *Le primim fără părtinire dar cu ochi vigilenți.*

Sfatul lui F. cu privire la organizarea moștenirii [7] *ni l-am însușit în întregime, el fiind cel mai corespunzător cu stările deosebite de astăzi. În jurul nostru am grupat un activ de bază, în primul rînd din muncitori. Peste tot situația a fost acceptată cu încredere. Entuziasmul, încrederea și calculul realist caracterizează munca noastră. Greutăți avem, și încă multe, pentru a face față tuturor sarcinilor. Le înfruntăm însă în tăcere, călăuziți de învățătura și experiența bunicilor, părinților și fraților noștri* [8]. *În rezolvarea sarcinilor noastre, pînă va veni ziua să vă îmbrățișăm, avem neapărată nevoie de sfaturile voastre. Nu ne îndoim că ni le veți da.*

Grija noastră centrală o formează familia. Întărirea ei cu elemente devotate prin naștere și fel de viață. A doua grijă fundamentală este stabilirea legăturilor vii în interiorul familiei și prin ea cu mediul ei natural de creștere [9], *prin prezența în toate compartimentele conducătoare, începînd de sus și pînă jos, a elementului muncitoresc. Prin întărirea familiei pe aceste baze și prin ancorarea ei vie în clasa care o alimentează și susține, putem trece la căutarea și încheierea de alianțe fie firești, fie vremelnice, fără pericol de a ne pierde ființa și rolul îndrumător ... Urmează problema lichidării trecutului ... Sfaturile voastre ne vor ușura și această muncă. A treia problemă de bază o formează grija pentru voi și prietenii din jurul vostru.*

Vă rugăm să primiți din partea noastră și să transmiteți tuturor fraților și prietenilor noștri asigurarea că ochii, gîndul și fapta noastră sînt de aci înainte neobosit ațintite asupra voastră și că vom depune toate eforturile

---

[1] Elementele trădătoare.

[2] În sensul — „ați mai rămas în lagăr".

[3] Adică organizarea evadării din lagăr a unor cadre de partid.

[4] „F" este prescurtarea numelui „Fieraru", — numele conspirativ al tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej.

[5] „Tanti Varvara" — denumire conspirativă prin care se înțelegea aparatul de represiune al statului burghezo-moșieresc.

[6] „Fostul cap al familiei" — trădătorul Foriș.

[7] Prin „organizarea moștenirii" se înțeleg măsurile de reorganizare a partidului, a organelor de partid.

[8] „Învățătura și experiența bunicilor, părinților și fraților noștri" — învățătura și experiența clasicilor marxism-leninismului, a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice precum și propria experiență a Partidului Comunist Romîn.

[9] Clasa muncitoare.

pentru a ușura viața voastră și a vă readuce cît mai curînd alături de noi cei de aici, spre a împărtăși cu noi marea bucurie a luptei și a izbîndei apropiate. Cu această hotărîre vă trimitem tuturor un frățesc și fierbinte salut...

16 aprilie 1944

SCRISOAREA DE RĂSPUNS A TOVARĂȘULUI GH. GHEORGHIU-DEJ

Nici nu vă puteți închipui cu ce mare bucurie și entuziasm am primit comunicarea și cele cîteva amănunte despre felul cum s-a desfășurat acțiunea ... pentru curățirea partidului de elementele dușmănoase, incapabile, lașe și oportuniste. Cu rîndurile strînse, cu unitatea adevărată a partidului vom putea păși hotărît pe calea îndeplinirii sarcinilor ce stau în fața clasei muncitoare și a poporului romîn în acest sector atît de important pentru desfășurarea evenimentelor militare și politice.

Momentul a fost bine ales și de aceea țin să vă felicit pentru hotărîrea cu care v-ați îndeplinit datoria față de partid și de cauza clasei muncitoare și a poporului romîn. Acest act îndrăzneț și istoric pentru partidul nostru trebuie să fie desăvîrșit cu aceeași hotărîre și rapiditate.

I. *Asigurarea unei puternice legături cu activul de bază, luînd măsuri de securitate corespunzătoare, începînd cu voi. Nu uitați ce responsabilitate v-ați luat în fața partidului și ce consecințe dezastruoase ar putea avea o cît de mică defecțiune sus.*

II. *Verificați politicește cadrele principale, starea lor de spirit, situația lor din punct de vedere conspirativ și instruiți-le bine asupra celor ce au de făcut. Trebuie pusă multă seriozitate în repartizarea lor ; numai după ce se dovedesc a fi apți de a participa activ și cu toată responsabilitatea la opera de redresare a partidului să li se încredințeze sectorul de muncă. Pornind cu cadre verificate, instruite și bine închegate, vom putea trece hotărît și siguri de succes la reorganizarea temeinică a tuturor organizațiilor partidului nostru, de sus și pînă jos.*

III. *Organizarea imediată a unui resort de propagandă, presă, radio și a unui serviciu de informații, pentru a ține pas cu desfășurarea vertiginoasă a evenimentelor și a orienta poporul și a înarma partidul în lupta sa pentru înfăptuirea sarcinilor fixate.*

IV. *Pentru a întări politic actul din 4/5 aprilie cred că ar trebui neapărat făcută o declarație publică unde partidul să ia poziție față de problemele rezultate din situația actuală, cînd războiul se dă pe teritoriul național, cu scopul mobilizării tuturor forțelor pentru izgonirea hoardelor fasciste și a clicii trădătorului Antonescu etc., pe baza platformei de închegare a Frontului Unic Național. Nu mai e nevoie să insist asupra importanței unei astfel de declarații, dacă ea va fi bine și prudent construită... Să îndepărtați cu grijă tot ceea ce ar putea împiedica unirea forțelor politice antifasciste. Formularea declarației să răpească orice posibilitate de speculație pentru presa inamică în cercurile diferitelor grupări, pentru motivarea unei atitudini de espectativă sau rezervă.*

V. *Cele mai severe măsuri pentru păstrarea secretelor de partid, care trebuie să rezerve dușmanului surpriză după surpriză.*

Cu fostul cap al familiei și acoliții lui imediați să nu vă permiteți ușurinți ce ar putea fi scump plătite de partid. Pînă va sosi ziua marilor răsplătiri, ei trebuiesc bine asigurați și puși în imposibilitate de a mușca, iar cît privește declarațiile de pocăință, ele trebuiesc luate sub rezerva unui studiu politic minuțios și păstrate în arhiva partidului, cu care să fie însărcinat unul dintre cei mai verificați tovarăși. Acum nu putem întreprinde o campanie largă de lămurire și demascare a celor vinovați, din trei motive: pentru că ne răpește o bună bucată de timp și energie, necesare rezolvării problemelor centrale propuse; ar ușura lui Tanti Varvara să afle ceva din cele petrecute și să-și bage coada; — indirect poate dăuna autorității partidului și slăbi încrederea activului de jos și a maselor largi în C. C. și în partidul însuși. Cred că e suficientă lămurirea unui număr restrîns de cadre, cu mențiunea că orice pălăvrăgeală poate atrage după sine grave consecințe ...

Dar acum cred că ar fi cu totul neserios să vă gîndiți măcar la posibilitatea de a-l folosi, pentru cazul cînd „pocăința" vi s-ar părea „sinceră". Nu este nici atît de pregătit cum și-au închipuit unii și nici atît de prost să vă „sprijine" în vreun fel oarecare. El a fost reprezentantul și purtătorul liniei capitulante la Doftana în 1935, cînd a îndemnat și singur a dat declarație de renunțare la convingeri. Este un vechi și puțin cunoscut oportunist care s-a strecurat în partid datorită lipsei de vigilență. Dacă într-adevăr este vorba de un sprijin serios, în primul rînd puteți conta pe cadrele cinstite și hotărîte, care vor trebui grupate în jurul C. C., înțelegînd prin aceasta atît pe cele din libertate, cît și pe cele vremelnic prizoniere în închisori și lagăre. Prin răspunsul dat apelului din comunicarea C. C., activul de bază cît și conducerea de aici... au dovedit maturitatea lor și constituie o forță pe care vă puteți bizui în orice împrejurare ...

Dată fiind importanța acestor cadre, va trebui să trecem neîntîrziat la cel de-al doilea pas din angajamentul luat de noi [1]. *Am în vedere un număr de minunați activiști și care abia așteaptă clipa pentru a-și dovedi capacitatea și hotărîrea în fața partidului ...*

Închei cele de mai sus cu cele mai bune urări pentru activitatea voastră... Țin să vă asigur de sprijinul meu necondiționat și vă rog să transmiteți o puternică strîngere de mînă tuturor activiștilor devotați care fac zid în jurul conducerii.

25 aprilie 1944

---

[1] Organizarea evadării din lagăr.

COMITETUL PENTRU AMNISTIE, ORGANIZAȚIE LEGALĂ A PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÎNIA (1928—1929)

DE

ACAD. P. CONSTANTINESCU-IAȘI

În anii de luptă din ilegalitate Partidul Comunist din Romînia n-a încetat o clipă să folosească toate mijloacele legale pentru aducerea la îndeplinire a programului său, care cuprindea apărarea intereselor imediate ale clasei muncitoare și ale întregului popor, o dată cu marile revendicări revoluționare.

Printre acțiunile duse de partid cu caracter imediat a fost acea destinată obținerii amnistiei generale pentru deținuții politici, căzuți jertfă în lupta contra claselor exploatatoare. Lupta pentru amnistierea deținuților politici făcea parte integrantă din lupta dusă de Partidul Comunist pentru mobilizarea maselor populare împotriva regimului burghezo-moșieresc.

Regimurile reacționare se decid la astfel de măsuri, ca amnistierea deținuților politici, numai în cazul cînd presiunea maselor este atît de puternică, încît o concesiune din partea claselor conducătoare este absolut necesară; cu alte cuvinte, cînd masele populare o smulg prin fermitatea și unitatea de care dau dovadă în lupta pentru obținerea acestei măsuri.

În Romînia burghezo-moșierească, unde activitatea revoluționară se pedepsea cu ani grei de închisoare, iar fiii cei mai buni ai poporului erau omorîți cu mijloace barbare, problema amnistiei avea o importanță mare. Acțiunea pentru căpătarea amnistiei putea ralia în jurul clasei muncitoare și a partidului ei pături largi ale țărănimii, ale micii burghezii, ale intelectualității progresiste.

P.C.R. a luptat neîncetat pentru amnistie, protestînd împotriva legiuirii sălbatice burghezo-moșierești care crease baza „legală" pentru înăbușirea activității revoluționare. Lupta consecventă desfășurată de partid în apărarea deținuților politici era înconjurată de simpatia maselor

largi. În goana lor după voturi, unele partide burgheze se declarau şi ele, chipurile, pentru amnistie şi promiteau că după venirea lor la putere o vor legifera imediat.

Aşa a procedat şi partidul naţional-ţărănesc ajuns la putere în noiembrie 1928. Din această cauză lupta pentru amnistie a căpătat o importanţă deosebită în această perioadă şi P.C.R. i-a acordat atenţia necesară, depunînd toate eforturile ca să oblige guvernul să-şi ţină, măcar în parte, promisiunile şi în acelaşi timp folosind campania pentru amnistie spre a demasca deşărtăciunea făgăduielilor partidului naţional-ţărănesc şi caracterul lui net reacţionar.

Din iniţiativa şi sub conducerea P.C.R. se formează *Comitetul pentru amnistie*, care a trăit şi a activat în ultimele luni ale anului 1928 şi prima jumătate a anului 1929, cu un larg răsunet în ţară.

Partidul Comunist din Romînia s-a interesat totdeauna de soarta celor căzuţi în ghearele stăpînirii burghezo-moşiereşti. Sub conducerea sa activau organizaţia „Ajutorul roşu" semilegal şi „Ajutorul muncitoresc", legal, organizaţii mari de masă cu menire specială de-a apăra pe cei închişi şi familiile lor, ca şi toate victimele teroarei. Partidul Comunist din Romînia a susţinut interesele celor închişi, cerînd amnistia generală, care trebuia să cuprindă toate categoriile de năpăstuiţi, ca urmare a nedreptăţilor la care erau supuse clasele sociale exploatate, muncitorii şi ţăranii.

De aceea mişcarea pentru amnistie, condusă de *Comitetul pentru amnistie* din anii 1928—1929, cerea „amnistia generală politică, militară şi agrară", care cuprindea nu numai pe cei căzuţi în fruntea muncitorimii, ca membri ai Partidului Comunist sau ai sindicatelor revoluţionare ci şi pe ţăranii ce se ridicaseră împotriva exploatării moşiereşti, printre care şi victimele răscoalelor de la Tatar Bunar ca şi pe militarii condamnaţi ca dezertori sau infractori la asprele legi militare, toţi fii ai poporului, care nu mai puteau suferi regimul chinuitor al cazărmii.

P.C.R. a intensificat mişcarea pentru amnistie în toamna anului 1928, cînd combinaţiile politicii burghezo-moşiereşti aduc la cîrma statului partidul naţional-ţărănesc. În timpul opoziţiei lungi anterioare, folosind demagogia cea mai deşănţată, conducerea partidului naţional-ţărănesc se exprimase pentru înlăturarea stărilor excepţionale, care ar fi trebuit să ducă la înlăturarea urmărilor lor şi deci la eliberarea deţinuţilor politici, victime ale acestor stări. Era deci un prilej nimerit a se obţine amnistia sau, în caz contrar, a se demasca adevărata faţă a conducerii partidului naţional-ţărănesc.

Guvernul naţional-ţărănesc instalat la 12 noiembrie 1928 dă o hotărîre la 15 noiembrie pentru desfiinţarea cenzurii şi a stării de asediu în toată ţara, dar nici o dispoziţie cu privire la urmările stării de asediu.

Dar nici măcar hotărîrea desfiinţării cenzurii n-a fost pusă în aplicare[1]. Cu atît mai puţin încetarea prigonirii comuniştilor.

Şedinţa Consiliului de miniştri de la 27 noiembrie se ocupă de „agitaţiile extremiste de stînga", după cum informează ministrul de interne,

[1] Sub titlul *Cenzura continuă*, ziarul *Dimineaţa* de la 26 noiembrie publică în facsimil plicul unei scrisori trimisă din Orhei ziarului, cu ştampila „Cenzurat". Asemenea cazuri se repetă şi mai apoi.

Vaida-Voevod. Guvernul hotărăşte constituirea unei comisii speciale ministeriale, sub preşedinţia primului ministru însuşi, „ca să ia măsurile ce le va crede de cuviinţă faţă de aceste agitaţiuni !".

Deschizîndu-se campania electorală, Blocul Muncitoresc-Ţărănesc[1] a fost împiedicat peste tot în ţară să-şi desfăşoare propaganda. S-a interzis ţinerea întrunirii anunţate la „Dacia", pentru ziua de 2 decembrie ori alte întruniri de la Ploieşti, din valea Jiului şi din diferite alte centre.

Către finele lunii ianuarie 1929 s-a continuat arestarea comuniştilor şi judecarea lor de consiliul de război din Bucureşti, cu toată desfiinţarea stării de război.

La cîteva zile se respinge recursul a 7 condamnaţi politici pentru comunism cu pedepse între 1—10 ani fără a li se considera anii de prevenţie.

La acea vreme erau deschise 12 procese împotriva conducătorilor Blocului Muncitoresc-Ţărănesc în diferite oraşe ale ţării. La Turnu Severin 4 „acuzaţi" în frunte cu M. Macavei, la Galaţi 6 „acuzaţi", la Constanţa, Oradea, Timişoara, 7 la Sibiu, 7 la Silistra şi la Bucureşti împotriva membrilor Comitetului Central al Blocului, Popescu-Doreanu şi Angel Petrescu.

O mare întrunire a Blocului Muncitoresc-Ţărănesc dintr-o sală publică din Bucureşti, ţinută în ziua de 4 februarie 1929, se termină cu arestarea a 140 de manifestanţi de către masive forţe jandarmereşti ce înconjuraseră sala în timpul întrunirii. A doua zi după acest act samavolnic, o ordonanţă a prefecturii Capitalei interzice orice întrunire în faţa sălilor publice şi orice demonstraţie pe străzi.

Ca răspuns la creşterea prigoanei, P.C.R. a iniţiat organizarea unor acţiuni de masă. Pentru ziua de 3 martie fuseseră anunţate mai multe întruniri ale Blocului Muncitoresc-Ţărănesc, la care urma să se pună în discuţie şi problema amnistiei. La Bucureşti o mare întrunire avu loc la sediul sindicatelor unitare cu care prilej s-a cerut amnistia şi eliberarea tuturor deţinuţilor politici. De asemenea, la Tg. Mureş, Ploieşti, Oradea, Cluj, Reşiţa şi în alte părţi au avut loc astfel de întruniri care însă din cauza represiunilor n-au putut fi urmate de manifestările programate. Totuşi la Ploieşti muncitorii au reuşit în două rînduri să se grupeze, pornind în grupe mici cîte 5—10, pînă la localul sindicatelor unitare. Comuniştii foloseau diferite adunări ale P.N.Ţ. unde le strigau: „Înşelători! Ne-aţi promis amnistia generală, unde este?" [2].

Acţiunea pentru obţinerea amnistiei generale începuse mai înainte. Ea a fost una din sarcinile speciale date de partid organizaţiilor legale muncitoreşti. Încă de la începutul anului 1926 se înfiinţase un „Comitet de ajutorare" al celor închişi şi a familiilor lor. În cursul verii anului 1927 se reorganizează, „Comitetul central de ajutorare de pe lîngă Sindi-

---

[1] Blocul Muncitoresc-Ţărănesc a fost organizaţie legală iniţiată de P.C.R. în 1925, care reprezenta interesele muncitorimii şi ţărănimii.

[2] *Dimineaţa*, 8 decembrie 1928.

catele unitare", a cărei conducere lansează o circulară — în luna iulie — către toate sindicatele unitare, cu instrucţiuni privitoare la munca respectivă.

Prima sarcină a acestor comitete este campania pentru amnistia generală. „Această campanie trebuie extinsă în păturile sociale, mic burgheze şi ţărăneşti, întrucît aceste pături sînt interesate direct de cucerirea amnistiei. Trebuie agitată parola amnistiei, în afară de fabrici, ateliere, uzine şi birouri, în mijlocul acestor pături"[1]. Se dau apoi instrucţiuni amănunţite asupra căilor şi mijloacelor de folosit pentru obţinerea amnistiei.

Comitetul de ajutorare hotărăşte scoaterea, în cursul lunii noiembrie 1928, a unui ziar *Amnistia*, ce urma să fie redactat de un grup de intelectuali care însă n-a apărut[2].

Apare alt ziar *Apărătorul proletar*, drept organ lunar al Comitetului central de ajutorare. Primul număr, din decembrie 1928, publică pe prima pagină manifestul Comitetului de iniţiativă pentru amnistie — despre care vom vorbi mai departe — însoţit de un desen sugestiv : o femeie muncitoare cu doi copii întind mîinile către fereastra cu gratii a unei închisori, cu chemarea : „Luptaţi pentru amnistia generală, politică, militară şi agrară !". Prin articolul *De ce apărem* se justificau rosturile noii publicaţii.

În cuprinsul ziarului se publică o largă dare de seamă a marii întruniri de la „Dacia" din ziua de 25 noiembrie şi alte articole referitoare la amnistie.

Numărul 2 apare în ianuarie 1929, cu un articol de fond *Guvernul şi amnistia*, însoţit de un alt desen expresiv : un tînăr privind spre fereastra cu gratii a unei închisori. În articolul *Lupta pentru amnistie* se spune : „Nu-i suficient că în mijlocul muncitorimii curentul pentru amnistie e simpatizat. Simpatia aceasta trebuie cuprinsă organizatoric, altfel efectul ei se pierde". În articolul *Drumul pentru cucerirea amnistiei* se arată că amnistia trebuie cucerită „nu prin milă, nici prin încredere în guvernul naţional-ţărănesc, exponent al intereselor burgheziei . . . De aceea declarăm că ducem mai departe lupta pentru amnistia generală, împreună cu toţi cei care sprijină această luptă"[3].

Numărul 3 apare în februarie, cuprinzînd pe prima pagină două articole : *Duşmanii amnistiei*, în care se demască atitudinea conducătorilor de dreapta ai partidului social-democrat şi *Lupta pentru amnistie* cu informaţii despre succesele comitetelor de amnistie din diferite oraşe ale ţării. Numărul 4 apare în martie cu un articol *Luptaţi pentru amnistia generală* şi altul *Guvernul reprimă acţiunea pentru amnistie*, cuprinzînd numeroase date : condamnarea celor arestaţi cu prilejul întrunirii de la „Dacia", împiedicarea întrunirii de la Iaşi, urmărirea vorbitorilor de la Oradea, confiscarea manifestelor pentru amnistie la Bucureşti şi arestarea difuzorilor etc.

---

[1] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dosar 3740, fasc. 1, p. 47.
[2] Ibidem, p. 167.
[3] *Apărătorul proletar*, ianuarie 1929, p. 3.

Guvernul ia măsuri de confiscare a ziarului *Apărătorul proletar*. La Bîrlad, poliția întreabă Siguranța generală încă de la 11 ianuarie, dacă e permis să se predea 20 exemplare din ziar adresantului „comunistul" Iacomi[1]. Numărul 4 este confiscat în numeroase localități, așa cum este anunțată Siguranța generală prin diferite rapoarte din : Iași, Deva (350 exemplare), Focșani, Bîrlad, Piatra Neamț, Timișoara, Ploiești, Arad, Botoșani, Lugoj[2] etc.

Ziarul avea și o ediție în limba maghiară *Proletar-Vede*.

În zilele de 11—12 noiembrie 1928 are loc la Timișoara plenara Consiliului general al sindicatelor unitare, care discută, ca un punct important al ordinei de zi, problema amnistiei generale. Se trimite o telegramă președintelui noului guvern, care se încheie cu cererea amnistiei generale politice, militare și agrare[3].

Intensă activitate pentru amnistie duce în acest timp Blocul Muncitoresc-Țărănesc, organizație de masă înființată după ilegalizarea Partidului Comunist din România. La începutul lui noiembrie 1928 Comitetul central al Blocului lansează un amplu manifest-program, prin care cere împlinirea unor măsuri imediate; printre acestea : amnistia generală politică, militară și agrară.

Manifestul este publicat și în ziarul *Înainte* organul Blocului[4]. În același număr articolul *Procesele muncitorești*, în care, după ce se înșiră numeroasele cazuri recente de ilegalități se cere „lupta împotriva teroarei și cucerirea amnistiei generale politică, militară și agrară"[5].

După venirea la putere a național-țărăniștilor Blocul Muncitoresc-Țărănesc intensifică acțiunea pentru amnistie. Ziarul *Înainte* de la 18 noiembrie publică pe prima pagină un articol *Să cucerim amnistia generală* și lozinca : „Cereți amnistia generală, politică, militară și agrară"[6].

În ziua de 18 noiembrie are loc în sala „Transilvania" din capitală o mare întrunire publică convocată de Bloc, care se ocupă, în primul rînd, de problema acordării amnistiei. Adunarea votează o moțiune, propusă de Comitetul central de ajutorare, care cere lupta pentru amnistia generală : „Luptați cu energie pentru deschiderea închisorilor, pentru victimele teroarei albe"[7].

În cursul lunii decembrie, la întrunirile Blocului Muncitoresc-Țărănesc se cere cu insistență amnistia generală. Marea întrunire a Blocului de la București, convocată pentru ziua de 2 decembrie 1928, în sala Dacia, este consacrată și luptei pentru amnistia generală[8]. În ziua de 2 decembrie are loc o mare întrunire la Chișinău, cu participarea unui delegat de la centru; la 9 decembrie o întrunire la Bălți, cu participarea

---

[1] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dosar 3740, p. 223.
[2] Ibidem, dos. 3775, p. 17—21, 36, 39, 42, 50, 53, 68, 70.
[3] *Înainte*, București, 18 noiembrie 1928, p. 1.
[4] *Ibidem*, 11 noiembrie 1928, p. 1.
[5] *Ibidem*, p. 2.
[6] *Ibidem*, 18 noiembrie 1928.
[7] *Ibidem*, 21 noiembrie 1928, p. 1.
[8] Manifestul de convocare a adunării, în *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia*, vol. II, Buc., 1953, p. 631—633.

a circa 2 000 persoane; în aceeaşi zi o mare întrunire la Sibiu; la 16 decembrie o întrunire la Bîrlad.

Cu prilejul aniversării a zece ani de la masacrul din 13 decembrie 1918 Comitetul central de ajutorare al sindicatelor unitare şi Consiliul general sindical unitar lansează un manifest cu lozinca amnistiei generale[1].

Ziarul *Înainte*, organul Blocului, publică regulat articole şi lozinci cerînd amnistia generală, în numerele sale de la 23 şi 30 decembrie 1928 precum şi din 10 ianuarie 1929.

În aceeaşi vreme apare un manifest semnat de Comitetul executiv al Blocului Muncitoresc-Ţărănesc, Executiva Consiliului general al sindicatelor unitare şi Comitetul central de ajutorare de pe lîngă sindicatele unitare, cerînd, între altele, cucerirea amnistiei generale politice, militare şi agrare. La începutul lui martie 1929 un manifest, intitulat *Organizaţia luptă contra teroarei albe*, este lansat de Blocul Muncitoresc-Ţărănesc şi Consiliul general al sindicatelor unitare, cerîndu-se amnistia generală.

În a doua jumătate a lunii noiembrie 1928 se formează un comitet de iniţiativă la Bucureşti, preconizat şi iniţiat de P.C.R. care ia primele măsuri în vederea organizării unei largi acţiuni pentru obţinerea amnistiei. Comitetul de iniţiativă, alcătuit dintr-un grup de avocaţi din aceia ce apăreau de obicei ca apărători în procesele muncitoreşti, sub preşedinţia lui C. Costa-Foru, preşedintele Ligii drepturilor omului, lansează un apel *Către opinia publică din Romînia*, în mii de foi volante, apărut şi în unele ziare burgheze de stînga.

„Romînia cunoaşte de ani întregi un regim de oprimare a libertăţilor publice, de încălcare flagrantă a celor mai elementare drepturi cetăţeneşti" — începe apelul. „Abuzul guvernanţilor a luat locul şi tăria legii. Stările excepţionale, ilegale şi anticonstituţionale, s-au permanentizat în ultimii zece ani". Se arată apoi cum a funcţionat procesul politic ca armă de represiune. „Timp de zece ani după terminarea războiului, în plină pace, curţile marţiale şi consiliile de război au continuat şi continuă să judece şi azi infracţiuni politice". Aceste instanţe, după sumare cercetări, au condamnat oameni la ani grei de închisoare, numai pentru credinţele lor sociale şi politice. „S-au înscenat procese absurde, din toate punctele de vedere şi totuşi s-a condamnat" [2]. În acel timp chiar şi după relatările cifrelor diminuate ale ziarului *Dimineaţa* zăceau în închisorile şi ocnele Romîniei peste 300[3] de condamnaţi politici.

Apelul mai aminteşte şi de alte categorii de năpăstuiţi ce zăceau în închisorile ţării. Mii de oameni au fost aduşi în faţa tribunalelor militare, ca urmare a războiului şi condamnaţi pentru infracţiuni cu mult mai puţin grave ca vinile celor ce-au purtat războiul, „condus aşa cum se ştie". O a treia categorie de infracţiuni sînt acele cu caracter agrar. „Felul abuziv şi nedrept în care s-a făcut reforma agrară a dat naştere nu numai într-un sat în cuprinsul ţării, la mari şi adînci nemulţumiri". Pe urma

---

[1] Manifestul de convocare a adunării în *Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia*, vol. II, Buc., 1953, p. 636–638.

[2] *Dimineaţa*, 24 noiembrie 1928.

[3] *Ibidem*.

conflictelor cu proprietarii sau cu unele autorități abuzive „au urmat procese care s-au terminat, bineînțeles, cu condamnarea țăranilor. În Ocnele Mari mai zac încă țărani condamnați cu prilejul răscoalelor din 1907".

Apelul reclamă că : „În fața acestei situațiuni opinia publică cinstită din țară, muncitorimea și organizațiile ei, intelectualitatea, organizațiile țărănești sînt datoare să ia atitudine". Trebuie să se ceară și să se impună amnistia generală, politică, militară și agrară.

Comitetul hotărăște să-și desfășoare activitatea printr-o susținută campanie de presă și prin întruniri publice. Prima întrunire este anunțată pentru ziua de 25 noiembrie în sala „Dacia" cea mai mare sală de întruniri pe atunci din București.

O circulară din 27 noiembrie trimisă la diferite organizații muncitorești și personalități cunoscute prin activitatea lor progresistă, cere ca „în toate orașele să se ia inițiativa formării comitetelor de amnistie, alcătuite din muncitori, meseriași și intelectuali". Se mai cere ca toate comitetele să trimită reprezentanți la întrunirile partidului social-democrat și la toate întrunirile partidelor burgheze, „unde vor cere stăruitor amnistia generală"[1].

Se lansează și un manifest ilustrat, care este confiscat de organele polițienești, pe motiv că este un manifest comunist, „altfel de deținuți politici decît comuniștii neexistînd în închisorile din țară"[2], — argumentează raportul Siguranței generale. Date despre confiscări s-au păstrat din orașele Tg. Mureș, Tg. Neamț, Caransebeș, Aiud, Focșani, Sibiu, Turnu Severin, Piatra-Neamț, Corabia, Iași, Galați[3].

Alte două manifeste, tipărite în limba romînă și maghiară, răspîndite mai tîrziu, au aceeași soartă din partea organelor polițienești. Date se cunosc din orașele Cluj, Tg. Mureș, Galați, Iași, Chișinău, Sibiu, Ploiești, Brașov, Focșani, Oradea, Arad, Mediaș, Satu Mare[4].

Din organizațiile de masă legale ale P.C.R. Blocul Muncitoresc-Țărănesc și Consiliul general al sindicatelor unitare și-au dat adeziunea totală la mișcarea pentru amnistie, folosind orice întrunire, orice prilej pentru a susține campania pentru acordarea amnistiei.

Într-un articol din ziarul *Înainte* de la finele lui decembrie 1928, se definește caracterul adevărat al acestei mișcări.

„Amnistia nu este numai o chestie de umanitate. Ea este un drept al clasei muncitoare, care de 9 ani de zile, jefuită de cele mai elementare drepturi politice, este ținută sub regimul stării de asediu, al curților marțiale, lăsată la bunul plac al siguranței generale".

„...Cucerirea ei (a amnistiei) stă în puterea unită și organizată a maselor populare, care îi simt nevoia. Lozinca pentru amnistie va putea să strîngă în jurul ei aceste mase".

„...Numai atunci oligarhia se va simți forțată să iscălească amnistia prin care se va reda familiilor stîlpii lor, iar muncitorimii conducătorii ei"[5].

---

[1] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3740, fasc. 1, p. 172.
[2] Ibidem, p. 173.
[3] Ibidem, p. 174, 178, 179, 181, 183, 185, 186, 188, 190, 192, 199.
[4] Ibidem, p. 243, 217, 258, 272, 273, 275, 278, 281, 285, 287, 289, 314, 325.
[5] *Înainte*, decembrie 1928, p. 1.

Numeroase adeziuni, individuale sau pe grupe, se fac cunoscute mai întîi în Capitală.

La 28 noiembrie sînt publicate cîteva din primele adeziuni din Bucureşti. Printre altele mai mulţi funcţionari cer: „Propunem ca să se declare amnistiaţi şi toţi funcţionarii pedepsiţi de orice comisiuni disciplinare, dacă din cuprinsul lucrărilor se constată că darea lor în judecată a fost făcută din motive politice...".

„Deţinuţii din închisoarea Jilava vă urează succes în totul la opera de libertate a dreptului cetăţenesc" —se arată într-o scrisoare trimisă imediat Comitetului de iniţiativă.

În provincie, la *Chişinău*, s-a format un comitet regional de amnistie pentru întreaga Basarabie. Era şi explicabil de ce tocmai în această regiune, pe atunci o provincie ocupată de stăpînirea burghezo-moşierimii româneşti, noua iniţiativă avu un răsunet rapid şi larg.

Basarabia fusese cotropită de armatele romîne la începutul anului 1918, cînd fosta gubernie a Rusiei ţariste se liberase de jugul vechiului regim şi masele muncitoreşti şi ţărăneşti porniseră pe drumul instaurării regimului sovietic, proclamat cu puţin înainte în vechea Rusie. Basarabia este ocupată — fără ca guvernul sovietic să recunoască vreodată această anexiune — şi supusă unui regim de exploatare şi teroare, fiind considerată ca o adevărată colonie a imperialismului romînesc.

Masele muncitoare din oraşe şi de la ţară de pe tot cuprinsul Basarabiei moldoveni, ucrainieni, ruşi sau de alte naţionalităţi — de asemenea, n-au fost de acord cu noul regim de silnicie şi în repetate rînduri, sub diferite forme, s-au ridicat împotriva dominaţiei burghezo-moşierimii romîneşti. Procese nenumărate, urmate de grele condamnări au dus la un mare număr de victime ale curţilor marţiale şi consiliilor de război trimişi în cele mai fioroase închisori din Romînia (Doftana, Suceava, Aiud, Ocnele Mari, Jilava etc.).

Lupta pentru amnistie era o cerinţă şi a maselor muncitoare din Basarabia — organizaţiile P.C.R. nu o dată au agitat cu răsunet lozincile amnistiei. Solidaritatea maselor din Basarabia cu victimele regimului de opresiune se baza şi pe spiritul de conştiinţă cetăţenească mult dezvoltat în această provincie, care nu putea uita răstimpul scurt, dar viu — de libertăţi pe care-l trăise în lunile revoluţiei din 1917.

Condiţiile obiective — mizeria de nedescris a maselor muncitoare din Basarabia — ca şi cele subiective — focar viu revoluţionar diriguit şi întreţinut de P.C.R. — au dus la organizarea unei acţiuni pentru amnistie, puternică de la început, dar gîtuită cea dintîi de organele de represiune ale statului romîn.

În ziua de 16 decembrie 1928 are loc prima şedinţă de constituire, a Comitetului regional de amnistie la locuinţa unui ziarist din str. General Broşteanu 48 (Cupecescaia), considerat sediu provizoriu al noului comitet de amnistie. Printr-un proces verbal, semnat de membrii Comitetului regional de iniţiativă, se stabilesc zece puncte, care privesc modalităţile de organizare şi activitate[1].

[1] Sîntem în măsură să dăm detalii mai multe asupra desfăşurării activităţii Comitetului regional de amnistie pentru Basarabia deoarece autorul acestui articol a participat direct la organizarea şi activitatea acestui comitet.

Comitetul regional pentru Basarabia a aderat la Comitetul central de inițiativă de la București, al cărui manifest l-a aprobat, urmînd a fi tipărit în romînește și rusește cu un adaos pentru Basarabia. Ca mijloace de activitate se stabilesc : constituirea de comitete locale în toate centrele Basarabiei, întruniri publice în Chișinău și în celelalte orașe ale Basarabiei, lansarea de apeluri pentru adeziuni, obținerea de informațiuni pentru toate cazurile speciale. Se mai stabilesc o serie de detalii cu privire la fondurile necesare, legături cu alte centre, publicarea în ziarele locale și cele de la centru a hotărîrilor luate etc. S-a mai hotărît o comisie pentru redactarea manifestului și delegarea unor reprezentanți pentru legătura cu centrul.

Apelul-manifest cuprinde în întregime apelul de la București, cu un adaos pentru Basarabia. În Basarabia mai ales, datorită unui regim special, creat de legile excepționale aplicate în permanență timp de 10 ani, fenomenele de mai sus s-au produs și mai des și mai dureros.

Comitetul regional de inițiativă este format din cîteva personalități ale vieții culturale și politice, cei mai mulți basarabeni: printre care amintim pe N. Alexandri, fost senator și cunoscut pentru vederile sale progresiste, Gala Galaction, decanul Facultății de teologie, cîțiva avocați în frunte cu decanul baroului din Chișinău, delegați ai organizațiilor de masă muncitorești.

Apelul Comitetului regional pentru Basarabia a apărut în toate ziarele din Chișinău și în unele de la București[1].

Comitetul regional din Chișinău întreprinde imediat acțiunea pentru strîngerea de adeziuni din întreaga Basarabie și formarea de comitete locale în diferite orașe. Această sarcină este considerată ca o măsură de prim ordin, cum se constată indirect și dintr-un document al Siguranței regionale, îngrijorată de noua acțiune[2].

Cel dintîi comitet județean se formează la Tighina ; acesta convoacă o mare adunare publică în sala „Record". Cu acest prilej se alege comitetul în care intră și președintele secției locale a Blocului Muncitoresc-Țărănesc.

Alt comitet județean se formează la Bălți în frunte cu un avocat, doi medici, doi profesori de liceu și un muncitor din partea Blocului Muncitoresc-Țărănesc. La Leova se formează un grup de inițiativă, către finele lunii decembrie 1928. Un grup de intelectuali și muncitori din Călărași se adună în ziua de 29 decembrie la locuința unui avocat, consemnînd printr-un proces verbal, trimis în copie la Chișinău, alcătuirea unui comitet de inițiativă, format din 11 persoane : doi avocați, patru medici, doi dentiști, președintele oborului de cereale și doi muncitori.

Adeziuni s-au mai primit și din alte centre din Basarabia. Unele acte au fost păstrate de autorul acestor rînduri care a purtat corespondența cu unii dintre aderenți.

Un alt centru important regional unde se organizează comitet de amnistie a fost Iașul. Din inițiativa regionalei P.C.R. Moldova și în legă-

---

[1] De la Chișinău în *Raboce-Krestieanscaia Pravda*, *Bessarabscoe Slovo*, și *Bessarabscaia Pocila* de la 18 decembrie 1928 ; din București în *Dimineața* de la 18 decembrie și 1 ianuarie 1929, *Viața muncitoare* de la 30 decembrie și *Apărătorul proletar* din ianuarie 1929.

[2] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dosar 3733, p. 1.

tură cu conducerea Comitetului central de amnistie, se hotărăşte la finele lui decembrie începerea unei acţiuni printre intelectualii progresişti din Iaşi în vederea constituirii comitetului.

În ziua de 8 ianuarie 1929 are loc o consfătuire la Iaşi cu cîţiva intelectuali după care la invitaţia Comitetului Central de amnistie au răspuns „un mare număr de intelectuali ieşeni", cum anunţă ziarul *Opinia*. Acelaşi ziar arată că la şedinţă : „S-a hotărît lansarea unui manifest şi convocarea unei mari întruniri populare, la care vor participa delegaţi ai comitetului central şi ai comitetului regional basarabean. În curînd comitetul ieşan va începe activitatea intensă pentru formarea comitetului care să determine guvernul să acorde o cît mai largă amnistie militară, politică şi agrară"[1].

Apelul Comitetului de iniţiativă din Iaşi fu imediat redactat şi tipărit în 3000 de exemplare[2], ca şi în ziarele *Opinia* şi *Dimineaţa*. El cuprinde o expunere a situaţiei grele creată de regimurile stărilor excepţionale şi necesitatea urgentă a lichidării marilor nedreptăţi comise de nişte cîrmuiri părtinitoare. „Noul guvern, care prin reprezentanţii lui nu o singură dată în opoziţie s-a pronunţat pentru amnistia generală, are astăzi datoria să acorde amnistia pentru condamnaţii curţilor marţiale şi consiliilor de război, pentru muncitori, intelectuali şi ţărani, condamnaţi fiindcă au crezut într-o lume mai bună şi au dovedit în lupta lor mult idealism şi generozitate"[3].

Comitetul din Iaşi de iniţiativă pentru amnistie este format din : decanul baroului din Iaşi, profesorii universitari Iorgu Iordan, Radu Cernătescu, dr. V. Mîrza, scriitorii Ionel Teodoreanu şi A. Frunză, C. R. Chiulea directorul ziarului „Opinia", I. Niculi şi Gh. Romaşcanu din partea Blocului Muncitoresc-Ţărănesc, doctorii M. Held şi M. Cahane etc.

Comitetul de la Iaşi avea caracterul unui comitet regional. În Moldova s-au mai format comitete de amnistie în oraşele *Galaţi*, *Focşani*, *Huşi* şi *Tecuci*. Pe la începutul lui februarie 1929 un grup de muncitori membrii ai Blocului Muncitoresc-Ţărănesc din Galaţi — pe care un raport al siguranţei locale de la 15 februarie îi numeşte „cunoscuţi fruntaşi comunişti" — şi un socialist, alcătuiesc un comitet de acţiune pentru amnistie. Ei lansează un manifest pentru unirea tuturor în vederea obţinerii amnistiei, demascînd pe naţional-ţărănişti care nu voiau să acorde amnistia ; se convoacă o adunare publică în sala sindicatelor unitare [4].

În oraşul Focşani se formează un comitet de iniţiativă pentru judeţul Putna [5].

La Huşi se formează un comitet de iniţiativă alcătuit din doi avocaţi, dintre care unul deputat, doi profesori, un doctor şi doi meseriaşi. La Tecuci comitetul de iniţiativă este format dintr-un avocat, conducătorul Blocului Muncitoresc-Ţărănesc şi cîţiva meseriaşi.

---

[1] *Opinia*, 9 ianuarie 1929.
[2] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 62.
[3] *Opinia*, 11 ianuarie 1929 şi *Dimineaţa*, 13 ianuarie 1929.
[4] Arhiva Institutului de istorie a Partidului, dosar 3.733, p. 154.
[5] Idem, dosar 3740, p. 242).

În ziua de 25 noiembrie 1928 are loc o întrunire publică la *Ploiești* a secției locale a Blocului Muncitoresc-Țărănesc în sala „Elizeu", la care iau cuvîntul mai mulți muncitori din localitate și un delegat de la centru. Cu acest prilej se pornește acțiunea pentru amnistie.

În aceeași zi are loc o întrunire publică la *Turnu Severin*, votîndu-se o moțiune care cere amnistia generală. Un comitet de inițiativă se formează la *Constanța* sub conducerea unui avocat și a cîtorva muncitori.

Pe la mijlocul lunii ianuarie 1929 se constituie și la *Brăila* un comitet de inițiativă, format din cîțiva intelectuali și muncitori. Un raport al siguranței locale de la 28 ianuarie menționează că mulți intelectuali din localitate au primit prin poștă manifestul Comitetului central de amnistie[1].

În Transilvania apelul de la București găsește de asemenea un larg ecou. Dintre primele adeziuni pe țară de remarcat scrisoarea semnată de cunoscutul luptător Simo Géza : „Muncitorimea din Tg. Mureș salută inițiativa Dv. și va sprijini necondiționat lupta pentru amnistie"[2].

La *Cluj* se pornește o acțiune printre intelectualii de vază, hotărîndu-se convocarea unei largi consfătuiri, care avu loc în sala „Citti" în ziua de 25 ianuarie 1929. „S-au adunat intelectuali din toate cercurile locale : avocați, profesori, medici etc., alegîndu-se cu unanimitate dr. Suciu, decanul baroului"[3]. Din comitetul regional fac parte, printre alții, profesorii Iuliu Deri și Aurel Pampu, doi doctoranzi în drept, un medic, un publicist, un inginer și doi muncitori. Se trimite o telegramă de adeziune la centru și se hotărăște convocarea unei ședințe plenare.

La *Tg. Mureș*, comitetul de amnistie se organizează temeinic mai tîrziu. La începutul lui februarie 1929 un grup de intelectuali și muncitori lansează un manifest, redactat în romînește și ungurește, care reproduce în largă măsură apelul comitetului central. „În momentul de față în închisorile și ocnele Romîniei sînt peste 350 de condamnați politici. Peste 60 de muncitori, țărani și intelectuali au încă procese în curs în fața instanțelor militare din țară. De curînd la Galați au fost condamnați peste 30 de muncitori și studenți la 88 ani închisoare și sute de mii de lei amendă"[4]. Comitetul local este format din mai mulți intelectuali : Géza Simo, Dr. Olga Berkovitz, un profesor, un avocat, un comerciant, un agricultor, cinci meseriași și doi muncitori.

În ziua de 7 ianuarie 1929, un grup de intelectuali din *Brașov* se adună pentru a pune bazele unei secțiuni a comitetului regional de amnistie. Se alege un comitet de inițiativă sub președinția profesorului Ilie Cristea, anunțîndu-se o nouă întrunire peste cîteva zile pentru constituirea unui comitet regional pentru sudul Ardealului. Se mai hotărăște lansarea unui manifest către cetățeni pentru aderarea la acțiune. În seara zilei de 10 ianuarie o nouă consfătuire desemnează comitetul de amnistie, în care mai intrau doi ziariști, un doctor, un publicist, doi muncitori și un meseriaș. La această întrunire, fiind constrînși de masele de muncitori, participaseră

---

[1] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dosar 3733, p. 80.
[2] *Dimineața*, 28 noiembrie 1928.
[3] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dosar 3733, p. 82.
[4] Ibidem, p. 128–130.

şi doi social-democraţi : secretarul secţiei locale a partidului social-democrat şi secretarul sindicatelor reformiste[1].

Prima acţiune pentru amnistie are loc la *Timişoara* cu prilejul unei întruniri a secţiei locale a Blocului Muncitoresc-Ţărănesc în ziua de 25 noiembrie 1928, cînd preşedintele Consiliului general al sindicatelor unitare pune această problemă. Organizatoric abia la 10 februarie 1929, din iniţiativa unuia din avocaţii de vază din Timişoara şi a scriitorului Victor Aradi se constituie comitetul local de amnistie. Se hotărăşte începerea unei campanii mai largi de lămurire, folosindu-se şi presa. Un articol apare în ziarul *Deli Hirlap* din 14 februarie[2].

În ziua de 20 februarie 1929 are loc în sala „Crucea Albă" din *Arad* o întrunire cu peste 200 participanţi, sub preşedinţia dr. D. Gherman, avocat. Se alcătuieşte un comitet judeţean de amnistie şi se hotărăşte convocarea unei adunări pentru ziua de 3 martie[3].

Acţiuni pentru constituirea unui comitet se cunosc şi la *Satu Mare*[4].

La începutul lunii februarie comisia locală a sindicatelor locale din *Mediaş* lansează un apel pentru alcătuirea unui comitet de amnistie; neprimindu-se nici un răspuns din partea intelectualilor locali, comitetul de iniţiativă se formează numai dintre muncitori[5]. În cursul lunii februarie circulă manifeste pentru amnistie, redactate în romîneşte şi în ungureşte la *Gheorghieni*; unele se află în sute de exemplare la oficiul poştal[6].

La 30 ianuarie Comitetul central pentru amnistie publică un comunicat în presă, prin care anunţă: „Campania pentru amnistie continuă să se desfăşoare în toată ţara. Se formează noi comitete locale şi regionale, în afara celor existente pînă acum...". Din înşirarea care urmează, ca şi dintr-o notă a Siguranţei generale de la începutul lui februarie, rezultă existenţa comitetelor de iniţiativă şi în oraşele: *Cernăuţi, Oradea Mare, Cetatea Albă şi Bîrlad*[7].

După lansarea primului manifest al Comitetului de iniţiativă se primesc adeziuni de la numeroase personalităţi din capitală şi din ţară, se formează comitete locale şi regionale, fapte care determină lărgirea Comitetului de iniţiativă într-un Comitet Central, pentru amnistie, în care intră intelectuali de vază şi reprezentanţi ai diferitelor categorii sociale. Comitetul are în frunte pe C. G. Costa-Foru, după care urmează dr. C. Parhon, N. Alexandri, Gala Galaction, P. Constantinescu-Iaşi, Şt. Voitec, C. Paraschivescu-Bălăceanu, St. Niţulescu, M. Cruceanu şi alţi cîţiva avocaţi, Vlad Aronov, preşedintele Blocului Muncitoresc-Ţărănesc din Chişinău şi alţi muncitori din capitală şi din provincie.

---

[1] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 43.
[2] Ibidem, p. 148, 165.
[3] Ibidem, p. 162, 172.
[4] Ibidem, p. 107.
[5] Ibidem, p. 150.
[6] Ibidem, p. 127, 140.
[7] Ibidem, p. 106.

Comitetul Central lansează un manifest nou, tipărit în cîteva mii de exemplare[1]. Manifestul este un apel „pentru întreaga intelectualitate a țării", în care, după ce se arată situația diferitelor categorii de întemnițați politici, se spune: „În fața acestei situațiuni, opinia publică cinstită și mai ales intelectualitatea sînt datoare să ia atitudine cerînd și luptînd pentru amnistia generală politică, militară și agrară"[2]. Cu privire la caracterul acțiunii pentru amnistie, de la conducerea noului comitet emană mai multe documente.

O circulară cuprinzînd cîteva „observații" este trimisă o dată cu scrisoarea Comitetului Central, oamenilor de încredere din comitetele locale, din partea unui reprezentant al conducerii centrale. „Agitația pentru amnistie — se scrie în circulară — trebuie să fie o agitație politică pentru mișcarea revoluționară, împotriva clasei stăpînitoare și a tuturor guvernelor ei, începînd cu liberalii și sfîrșind cu guvernul național-țărănesc, legînd-o în toată campania de lupta împotriva teroarei și a reacțiunii... Amnistia nu se va putea obține decît prin luptă, prin acțiune de jos în sus"[3].

Cîțiva membri ai Comitetului Central publică în ziarul *Înainte* de la 29 ianuarie 1929 o „Precizare de atitudine", drept răspuns unor afirmații din ziarul *Dimineața*. Se spune între altele „Cucerirea amnistiei generale politice, militare și agrare, nu poate să fie decît rezultatul unei lupte. Această luptă, ca să izbutească, trebuie să ia caracterul unei acțiuni de masă"[4].

Ca un exemplu pentru întărirea acestei afirmații se dă măsura luată pentru îmbunătățirea regimului lui M. Gh. Bujor, scos de la izolarea totală în care a fost ținut mai bine de opt ani la închisoarea Doftana[5].

În prima jumătate a lui ianuarie Comitetul Central a trimis instrucțiuni în țară pentru înființarea de Comitete regionale: de asemenea se trimit manifeste. Comitetul hotărăște convocarea unei mari întruniri la „Tomis" pentru ziua de 27 ianuarie; nu avem însă știri să se fi ținut. Secretarul general al Comitetului trimite o circulară sindicatelor unitare din țară, cerînd informații despre toți cei condamnați sau în curs de judecată, în vederea întocmirii unei liste pentru amnistie, pe adresa Consiliului general al sindicatelor unitare[6].

Unul din manifestele publicate de către Comitetul central în ianuarie 1929 cuprinde date importante despre activitatea sa.

Activitatea Comitetului central de inițiativă continuă a se dezvolta în diferite direcții.

Corespondența primită de la numeroși interesați la darea amnistiei, se împarte secțiunii care studiază cazurile ce-i sînt supuse pentru stabilirea diferitelor categorii de condamnați, pe care Comitetul își propune să-i recomande a fi amnistiați.

---

[1] În 3000 exemplare (Arhiva Institutului de Istorie a partidului, dos. 3733, p. 7).
[2] *Dimineața*, 2 ianuarie 1929.
[3] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 91 92.
[4] *Înainte*, 23 ianuarie 1929, p. 2.
[5] *Ibidem*, 27 ianuarie 1929, p. 1.
[6] Arhiva Institutului de Istorie a partidului, dos. 3733, p. 51. 67 68.

Lucrarea nu era ușoară și cerea din partea avocaților care s-au angajat a o face, multă experiență.

În ședințele Comitetului central, care se succed destul de des, se discută și se iau hotărîri relativ la organizațiile pe regiuni și pe localități, dîndu-se îndrumările necesare a propaga această mișcare în modul cel mai sistematic.

Siguranța nu pregeta să însceneze comploturi și pentru a da o mai mare importanță acestor înscenări proceda la arestarea în masă, trimițînd consiliilor de război numeroși învinuiți pentru inexistente crime împotriva siguranței statului.

Consiliile de război condamnau cu nemiluita, îngrămădindu-se sute de condamnați, care așteptau cu nerăbdare amnistia.

La indicația P.C.R. Comitetul central de amnistie reînnoiește inițiativa de a i se trimite o serie de date noi, pentru a se grăbi intervenția în favoarea amnistiei.

„Comitetul de inițiativă, precum și acele constituite în provincie, se străduiesc să strîngă dovezi, adunînd materialul necesar acestei mult așteptate măsuri".

„La această accelerare va contribui și constituirea a cît mai numeroase comitete în diferite orașe ale țării"[1].

Una din formele de agitație pentru împlinirea programului îl constituiau adunările publice. O mare întrunire cetățenească are loc în ziua de 25 noiembrie 1928 în sala „Dacia", convocată în vederea obținerii amnistiei generale. A prezidat Costa-Foru, care arată datoria guvernului de a acorda amnistia. „Vom cere grațierea lui Bujor, care zace la Doftana... scoaterea din ocnă și repunerea în toate drepturile a tuturor năpăstuiților unui regim reacționar". Iau cuvîntul alți membri ai Comitetului de inițiativă și cîțiva muncitori, după care seria vorbitorilor o încheie dr. Parhon, care spune că „crezul său social este foarte apropiat de al cetățenilor ce luptă pentru deplină libertate". Se votează o moțiune, care, între altele, arată că cetățenii capitalei „cer într-un singur glas amnistia generală, politică, militară și agrară, pentru a se curma regimul de teroare și inegalitate, sub care sînt ținute toate păturile producătoare ale țării romînești"[2].

Participanții la întrunire s-au încolonat pentru a demonstra pe calea Victoriei, dar au fost împiedicați de un cordon de jandarmi, pe care însă l-au rupt și au trecut mai departe pe str. Carol. Autoritățile polițienești în frunte cu primul procuror s-au opus și au cerut împrăștierea manifestanților. A urmat o puternică busculadă, cu răniți de-o parte și alta. Sosesc alte forțe armate în frunte cu prefectul poliției, dar mulțimea rupe cordonul pentru a treia oară. Se fac arestări printre manifestanți și se deschide acțiune judiciară împotriva a doi muncitori.

Măsurile de represiune sînt conduse direct de cei doi subsecretari de stat de la Interne și directorul general al Siguranței.

S-a arătat astfel din primele momente fața adevărată a guvernului

---

[1] *Dimineața*, 13 ianuarie 1929.
[2] *Înainte*, 29 noiembrie 1952, p. 1.

național-țărănesc, în legătură cu problema amnistiei, dovedindu-se minciuna programului și a atitudinii așa-zise democratice.

Cu toate că partidul liberal era în opoziție și nu scăpa nici o ocazie de a specula slăbiciunile rivalului său P.N.Ț., totuși, față de o astfel de acțiune de masă se pronunță în favoarea guvernului ceea ce arată solidaritatea de clasă a burghezo-moșierimii.

Presa reacționară, în frunte cu *Viitorul*, organul partidului liberal, s-a dedat la atacuri furibunde împotriva demonstranților și a mișcării pentru amnistie, arătînd că la întrunire s-au pronunțat strigăte „subversive" ca : „Trăiască Rusia Sovietică !", „Jos armata !". Ziarul *Viitorul* consacră cinci articole acestei manifestații numai într-un singur număr.

Partizanii mișcării pentru amnistie foloseau diferite împrejurări pentru a-și exprima dorințele lor; îndeosebi întrunirile electorale ale țărăniștilor, care făgăduiseră înainte amnistia sau întrunirile social-democraților, unde participau muncitori.

Cu prilejul întrunirii național-țărăniste, care a avut loc în sala „Victoria" din Iași, în ziua de 10 decembrie „în timp ce vorbeau mai mulți oratori, cîțiva muncitori din sală i-au întrerupt cerînd amnistia generală"[1].

Cereri, formulate și mai energic, au avut loc din partea muncitorilor la întrunirile social-democrate de la Petroșani, Vulcan, Băicoi și alte centre, în aceeași vreme. O puternică demonstrație pentru amnistie din provincie a fost întrunirea publică de la Chișinău din 6 ianuarie 1929. O scrisoare a lui Costa-Foru de la acea dată însărcinează Comitetul din Chișinău cu organizarea întrunirii.

În ședința de la 3 ianuarie 1929, la sediul provizoriu al Comitetului Central din Chișinău, se hotărăște convocarea unei întruniri publice pentru ziua de 6 ianuarie în sala „Expres", fixîndu-se vorbitorii și alte amănunte în legătură cu organizarea întrunirii. Afișe mari, în limba romînă și rusă, convoacă pe cetățeni la miting, spre „a cere guvernului actual imediata amnistie generală, politică, militară și agrară". Manifestul de convocare este reprodus pe prima pagină din *Raboce-Krestianskaia Pravda*, organul Blocului Muncitoresc-Țărănesc de la Chișinău[2]. S-au difuzat și mii de afișe de mînă.

Întrunirea s-a bucurat de un mare succes, fiind, după spusele localnicilor, cea mai mare adunare publică din Chișinău, de la 1917. Au participat și delegați din provincie, președintele comitetului de la Tighina; comitetele de la Bălți și Leova au trimis telegrame.

Întrunirea a fost deschisă de N. Alexandri președintele Comitetului regional, printr-un scurt și călduros apel; Constantinescu-Iași demască samavolniciile regimului reacționar burghezo-moșieresc.

Din partea muncitorilor iau cuvîntul Procupeț din partea Sindicatelor unitare, Aronov și Furtună, secretarul și președintele Blocului Muncitoresc-Țărănesc din Chișinău. Seria cuvîntărilor o încheie Costa-Foru, după care se votează o moțiune. „Garanția cîștigării amnistiei generale

---

[1] *Dimineața*, 12 decembrie 1928.
[2] *Raboce-Krestianskaia Pravda*, 6 ianuarie 1929.

politice, militare şi agrare, nu va putea fi dată decît de o acţiune cuprinzînd întreaga masă muncitoare şi ţărănească de la noi"[1] — se spune în moţiune.

Ziarele din Chişinău dau o deosebită atenţie adunării: *Raboce-Krestianskaia Pravda*, care consacră o pagină şi jumătate dării de seamă; *Basarabskaia Pocita*, *Slobodvoe Slovo* şi *Basarabskoie Slovo*. Dintre ziarele din Capitală o largă dare de seamă publică *Adevărul* şi *Dimineaţa* la 9 ianuarie, *Înainte*, la 13 ianuarie.

În după amiaza aceleiaşi zile are loc o şedinţă a Comitetului regional, în prezenţa delegaţilor de la centru. S-a discutat caracterul problemei amnistiei, problemă foarte importantă. Deşi Costa-Foru crede că guvernul va da amnistia, s-a precizat că guvernul trebuie silit, prin campania puternică populară, „adresîndu-se mereu maselor strîns legate de cei condamnaţi"[2].

Guvernul, furios din pricina succesului întrunirii, a încercat să ia unele măsuri de intimidare a unora dintre conducătorii Comitetului regional. Parchetul de Chişinău, sezisat de un raport al siguranţei locale, deschide acţiune publică împotriva celor care au luat cuvîntul la întrunire. Răspunsul din partea conducerii mişcării pentru amnistie urmează prompt.

Comitetul central pentru amnistie ţine o şedinţă extraordinară la 16 ianuarie şi luînd cunoştinţă de procesul intentat la Chişinău, îşi exprimă indignarea hotărînd publicarea unui protest, în care, între altele, se spune: „Întreg Comitetul central declară că se solidarizează fără restricţii cu vorbitorii de la Chişinău şi este hotărît să răspundă la această provocare cu o campanie energică dusă în întreaga ţară"[3].

Protestul este publicat în mai multe ziare, care iau atitudine[4].

Comitetul regional de la Chişinău, în şedinţa sa din 20 ianuarie întocmeşte un comunicat de protest împotriva acţiunii judiciare.

Protestele au avut efect; acţiunea judiciară, în cele din urmă a fost închisă.

Comitetul regional de la Iaşi hotărăşte o adunare publică pentru ziua de 17 februarie, în sala „Elisabeta". Siguranţa ia măsuri din timp pentru a zădărnici întrunirea. Peste 500 persoane veniseră în faţa sălii, pe care o găsesc cu uşile închise, din ordinul poliţiei, care interzisese întrunirea[5].

La 15 februarie are loc o adunare publică în sala sindicatelor unitare din Galaţi, la care luară cuvîntul membrii comitetului de amnistie şi C. Neniţă, preşedintele Blocului Muncitoresc-Ţărănesc.

În ziua de 10 februarie o adunare se ţine în sala „Concordia" din Ploieşti, din iniţiativa Comitetului local, pentru amnistie a secretarului blocului Muncitoresc-Ţărănesc şi a secretarului Comisiei locale a sindicatelor unitare. Au participat o serie de fruntaşi politici de diferite opinii politice şi numeroşi intelectuali. Au luat cuvîntul un avocat social-demo-

[1] *Adevărul*, 9 ianuarie 1929.
[2] Proces-verbal de şedinţă.
[3] *Dimineaţa*, 19 ianuarie 1929.
[4] Între altele *Dimineaţa*, 18 ianuarie 1929.
[5] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 151—152.

crat, un avocat socialist centrist, un doctor şi un meseriaş, comunişti şi alţi cîţiva muncitori. Se votează o moţiune şi se hotărăşte lansarea unui manifest[1]. După un comunicat al Comitetului central de la 30 ianuarie a mai avut loc, în săptămîna precedentă, o întrunire pentru amnistie şi la Turnu Severin.

În acelaşi comunicat se anunţă convocarea unei întruniri la Cluj pentru ziua de 10 februarie şi la Braşov pentru 3 februarie. La Cluj întrunirea are loc în sala Căminului muncitorilor unitarişti, cu o participare de cîteva sute de persoane. În prezidiu intră cîţiva intelectuali şi muncitori, care iau toţi cuvîntul; se votează o moţiune şi se alege o comisie pentru redactarea unui memoriu către guvern. Mai înainte cu două-trei zile, sînt împrăştiate în oraş, patru mii de exemplare dintr-un manifest al Comitetului local pentru amnistie; mai mulţi tineri sînt trimişi cu manifeste prin sate[2].

În ziua de 20 ianuarie 1929 are loc la Oradea o mare întrunire în sala Căminului muncitoresc, la care au luat parte cetăţeni de diferite categorii sociale. La întrunire au fost prezenţi şi delegaţi de la centru. Au vorbit mai mulţi oratori: intelectuali, muncitori şi ţărani, printre care, în afara celor doi delegaţi de la centru, dr. Eugen Rosvany, dr. Dezideriu Szanto, conducătorii Blocului Muncitoresc-Ţărănesc.

S-a votat o moţiune, în care „se protestează împotriva continuării proceselor delincvenţilor politici şi se cere amnistia generală; adunarea asigură că se va duce lupta pînă cînd toţi aceşti deţinuţi îşi vor recăpăta libertatea".

Mulţimea, extrem de însufleţită, a pornit în număr de peste o mie, cu pancarte, pe străzile oraşului, demonstrînd în corpore pentru amnistie. Manifestanţii au străbătut străzile centrale pînă la parcul oraşului. În drum, forţe poliţieneşti au încercat să oprească demonstraţia, ameninţînd cu revolverele; s-a produs o mare învălmăşeală, poliţia procedînd la cîteva arestări. Demonstranţii s-au întors apoi la Căminul muncitoresc [3].

Alte întruniri de la Oradea, despre care avem date, sînt acea ţinută în ziua de 23 februarie, „fără nici un incident" şi alta din ziua de 4 martie, de la Căminul muncitoresc, cînd un grup de 200 muncitori au demonstrat pe străzi, dar au fost împiedicaţi de poliţie, făcîndu-se şi arestări [4].

În ziua de 26 februarie, muncitorii de la toate fabricile din Timişoara declară o grevă de un sfert de oră pentru amnistie, pentru încetarea concedierilor arbitrare, pentru ajutorarea şomerilor. Patronii închizînd fabricile, muncitorii în număr de peste 15 000 au demonstrat pe străzile oraşului, îndreptîndu-se spre sediul sindicatelor din Cetate, unde au ţinut o întrunire.

Editura locală „Munkas Könyv Kereskedés" tipăreşte nişte cărţi poştale reprezentînd un deţinut în lanţuri, pe verso cu legenda unui extras dintr-o cuvîntare pentru deţinuţii politici [5].

---

[1] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 119–120.
[2] Ibidem, p. 103, 141–145.
[3] Ibidem, p. 53, 60 61.
[4] Ibidem, p. 166, 178.
[5] Ibidem, p. 126.

Comitetul local din Tg. Mureş anunţă prin manifeste, scrise în romîneşte şi ungureşte, ţinerea unei „adunări populare" în sala Transilvania pentru ziua de 20 februarie. La întrunire au luat parte cîteva sute de muncitori şi intelectuali, luînd cuvîntul mai mulţi oratori: preşedintele Comitetului local de amnistie, secretarul comisiei locale sindicale, un avocat, un medic şi alţii. S-au citit adeziuni de la mai multe fabrici din regiune de către delegaţi muncitori [1].

În seara aceleiaşi zile, cu prilejul unei serbări la palatul cultural, cîţiva participanţi apar costumaţi semnificativ în deţinuţi, cu lozinci în favoarea amnistiei pe ei. Sînt arestaţi imediat un ziarist şi doi muncitori şi condamnaţi la 1—5 luni închisoare [2].

La Braşov, cu prilejul conferinţei sindicatelor unitare, vorbesc pentru amnistie conducătorul sindicatelor din localitate şi un reprezentant din Cluj [3]. Comitetul central, într-un comunicat despre care am vorbit, anunţă o întrunire pentru amnistie în ziua de 3 februarie, nu avem informaţii asupra ei.

Activitatea pentru obţinerea amnistiei ia diferite forme. Între altele, delegaţii de muncitori care se prezentau la sediul Comitetului central, cum este aceea de la 15 ianuarie [4]. Cu prilejul înmormîntării lui Vasilescu-Vasia, în ziua de 20 martie, s-au purtat, alături de steagurile roşii, pancarte cu lozinca: „Cerem amnistia generală". Soţia unui condamnat politic de la Cluj înaintează la 22 ianuarie ministrului de interne o cerere de amnistie semnată de mai mulţi muncitori şi intelectuali [5].

Comitetul central, întrunit în şedinţa obişnuită de lucru în ziua de 17 martie, ia cunoştinţă de rapoartele comitetelor regionale şi judeţene şi hotărăşte intensificarea legăturilor dintre comitete, în vederea campaniei de întruniri publice ce se programaseră pentru cursul lunii aprilie. Comitetele locale sînt invitate să trimită la sediul din str. Speranţei 10 dări de seamă asupra activităţii lor din ultimul timp şi lista persoanelor care au aderat la campania pentru amnistie [6].

În cursul lunii martie au loc întruniri în diferite oraşe; sînt cunoscute mai ales cele din Ardeal.

În ziua de 3 martie au loc întruniri reuşite în oraşele Arad şi Tg. Mureş. Adunarea de la Arad se ţine în sala Teatrului de vară cu peste 600 participanţi [7], vorbitorii sînt muncitori şi redactorul unui ziar din localitate; se votează o moţiune către guvern, cerînd amnistia. Cîţiva poliţişti provoacă scandal, dar sînt scoşi din sală [8].

Întrunirea de la Tg. Mureş are loc la Căminul muncitoresc, cu participarea a cîtorva sute de muncitori şi intelectuali. Simo Géza protestează împotriva prigoanei contra sindicatelor unitare; alţi oratori sînt:

---

[1] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 46—47, 121—122.
[2] Ibidem, p. 70.
[3] Ibidem, p. 86.
[4] Ibidem, p. 45.
[5] Ibidem, p. 72.
[6] *Dimineaţa*, 19 martie 1929.
[7] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 175.
[8] Ibidem, p. 183.

trei muncitori, un ziarist şi un reprezentant al tineretului. Autorităţile postaseră armata la barierele oraşului ca să împiedice pe ţărani să vină la întrunire. S-a protestat şi împotriva faptului că nu s-a admis şi întrunirea din curtea căminului, dat fiind numărul mare de participanţi. S-a ajuns la o busculadă violentă, cu răniţi şi arestarea cîtorva manifestanţi [1].

Comitetul regional Cluj convoacă o adunare pentru aceeaşi zi, în sala Uniunii funcţionarilor particulari, cu delegaţi de la Timişoara. A intervenit poliţia şi sub diferite pretexte face cîteva arestări, interzicînd întrunirea [2].

Muncitorii din Petroşani demonstrează, în aceeaşi zi, pentru amnistie, anunţînd grevă pentru a doua zi [3].

Pentru ziua de 24 martie, comitetul din Braşov anunţă o întrunire în sala „Modern", care se ţine însă la sediul din str. Roşiorilor, anunţîndu-se o întrunire în prima sală pentru ziua de 24 aprilie. În acelaşi timp, sînt răspîndite manifeste pentru amnistie ; poliţia confiscă un număr de 400 exemplare la fabrica de avioane [4]. În aceeaşi zi are loc o adunare şi la Lugoj, cu participare efectivă [5].

La 2 aprilie se deschide la Timişoara congresul sindicatelor unitare, cu largă participare din întreaga ţară. Unul din punctele la ordinea de zi se ocupă cu amnistia. Luptătorul Fonagyi Ioan căzuse victima regimului inuman din închisori. În semn de solidaritate cu deţinuţii politici, aceştia sînt propuşi în prezidiul de onoare al congresului.

După cum se ştie, congresul s-a terminat cu o provocare, pusă la cale de guvern, cu spargerea congresului şi arestarea a 250 delegaţi, dintre care o bună parte au fost trimişi în judecată. Guvernul hotărăşte dizolvarea sindicatelor unitare, adăugînd încă o dovadă a reacţionarismului său. Se închid localurile sindicatelor unitare din numeroase oraşe, se suspendă ziarul *Înainte*, organul Blocului Muncitoresc-Ţărănesc ; arestările de muncitori continuă în diferite centre din ţară.

Cu toată această grea lovitură, mişcarea pentru amnistie continuă.

Comitetul central convoacă o mare întrunire în sala „Dacia", lansîndu-se un manifest special *Către opinia publică*. „Amnistia generală nu poate fi cucerită decît prin luptă, prin strîngerea acestei parole, prin formarea unui real şi puternic curent popular în sprijinul ei. Comitetul central de amnistie se adresează din nou maselor ţărăneşti şi muncitoreşti, întregii opinii publice cinstite din ţară şi le cere un sprijin hotărît în lupta începută" [6]. Se lansează şi afişe de mînă pentru convocare.

Pe la 7 dimineaţa începe să se adune lumea, dar sala este ocupată în întregime de jandarmi. Cîţiva muncitori, membri ai Blocului Muncitoresc-Ţărănesc, dau cuvîntul de ordine de a se aduna mulţimea în Piaţa Mare, dar la orele 9 sînt arestaţi şi duşi la prefectură. Alţi conducători ai mişcării pentru amnistie adună cetăţenii în dosul halelor, iar de acolo

---

[1] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 179–180.
[2] Ibidem, p. 191–192.
[3] Ibidem, p. 168.
[4] Ibidem, p. 194, 199, 201.
[5] Ibidem, p. 195.
[6] Ibidem, p. 211.

pornesc spre Piața Mare, unde se aflau adunați mulți cetățeni. Cu toții sînt arestați și împreună cu alții sînt duși la prefectură; în total 68 arestați femei și bărbați, în frunte cu Popescu-Puțuri. Alte liste cuprind 44 bărbați și 21 femei [1]. Sînt reținuți cîțiva pentru înscenarea unui proces, cei din provincie sînt trimiși la urmă.

Amnistia este cerută în cursul lunii aprilie și de alte ziare după interzicerea gazetei *Înainte*. Ziarul *Székely Naplo* din Tg. Mureș, în numărul său de la 7 aprilie, scrie că guvernul trebuie să acorde grabnic amnistia. „Amnistia este chemată a repara multe nedreptăți, abuzuri și erori judiciare" [2]. Ziarul *Nesföi Naplo* de la 22 aprilie 1929 speră că guvernul va da amnistia cu prilejul lui 10 mai, cînd se vor deschide și căminele muncitorești [3].

Presiunea maselor pentru amnistie continuă, obligînd pe conducătorii partidului social-democrat să ia atitudine cu prilejul manifestațiilor muncitorești din ziua de 1 Mai, autorizate de autorități numai pentru sindicatele reformiste.

La întrunirea de la București, unul din fruntașii partidului social-democrat, fu nevoit să vorbească pentru amnistia generală, pentru eliberarea închișilor de la Doftana în frunte cu Bujor. Moțiunea votată cuprinde drept ultimă cerere acordarea amnistiei generale, politică și militară.

Cu toate piedicile puse de organele polițienești, muncitorii revoluționari din București reușesc să se adune pe un cîmp de lîngă calea ferată, la capătul căii Rahova, iar după amiază să sărbătorească 1 Mai la grădina Bordei, manifestînd și pentru amnistie.

La Iași, muncitorii revoluționari se adună în localul din str. Socola, dar sînt împrăștiați de puternice forțe polițienești, un număr mare dintre ei fiind arestați, deschizîndu-se acțiune judiciară contra cîtorva.

Alte întruniri muncitorești au fost cu totul interzise la Brăila și Tg. Mureș. La Craiova, adunarea muncitorească de 1 Mai votează o moțiune, prin care se cere amnistia generală.

Deținuții politici iau atitudine hotărîtă și drept gest puternic de protest împotriva amînării amnistiei, declară greva foamei. După știrile din ziare, la Doftana sînt 63 de greviști. Primul procuror de Prahova este nevoit să vină la Doftana, căutînd să „demonstreze deținuților că greva lor nu are sens și că, în orice caz, înainte de a se face legea amnistiei, nu e logic să se protesteze contra ei, sub orice formă" [4].

În ziua de 8 mai, un manifest al Comitetului de ajutorare al deținuților politici și Comisiei locale a sindicatelor unitare cere eliberarea celor închiși, care de 7 zile fac greva foamei. „Amnistia, promisă odată de guvernul național-țărănist, nu va fi dată, nici un deținut politic nu va ieși din închisoare. . . Lupta pentru amnistie nu trebuie să înceteze. Astăzi mai mult ca oricînd, ea trebuie dusă cu hotărîre, strîngînd mase

[1] Arhiva Institutului de Istorie a partidului, p. 210 211, 216.
[2] Ibidem, p. 219.
[3] Ibidem, p. 217.
[4] *Dimineața*, 7 mai 1929, p. 7.

cît mai numeroase împrejurul parolei; să cucerim: Libertatea pentru tovarăşii noştri închişi, să smulgem burgheziei amnistia generală, politică, militară şi agrară" [1]. Şi, într-adevăr, legea amnistiei, dată de guv. P.N.Ţ., neînsemnată cum a fost ea, era urmare a luptei maselor largi.

Proiectul legii privitor la amnistie, cuprindea cîteva delicte militare: absenţa la recrutare, dezertarea în ţară şi în străinătate în timp de pace — excluzîndu-se dezertările la inamic, tăinuirea nesupuşilor şi dezertorilor — şi alte delicte mai mici.

La 10 mai 1929, apare decretul cu amnistia politică, cu o serie de excepţii, care reduc mult dintr-o adevărată amnistie.

Amnistia de la 10 mai 1929 nu era amnistia cerută de masele muncitoare, de Comitetul central de amnistie, de opinia publică conştientă din ţară. Prin ea erau achitaţi numai acei — foarte puţini la număr — care nu aveau încă condamnări definitive, iar pentru cei din închisori aduceau doar mici reduceri din anii la care erau condamnaţi.

Însăşi presa burgheză recunoaşte că decretul de amnistie „a fost drămuit cu multă zgîrcenie" [2]. Ziarul *Iövö*, din Arad, de la 13 mai, publică un articol *În locul amnistiei*, care arată nedreptăţile ce s-au comis cu decretul de graţiere individuală şi reduceri de pedepse, dat de guvern. „Înşelînd, trădînd pe acei care au crezut în el, (guvernul), s-a aliat cu reacţiunea, cu fascismul, cu trădătorii social-democraţi, a creat frontul unit al burgheziei contra săracilor muncitori şi a ţărănimii fără de pămînt din Romînia, pentru încătuşarea definitivă şi exploatarea acestora" [3].

Apărătorul proletar din iunie 1929 publică pe prima pagină articolul *Amnistia burgheză o minciună sfruntată*, în care se demască minciuna celor două decrete. „În Romînia nu s-a dat amnistia politică. Guvernul naţional-ţărănist a împiedicat prin forţa armată, cu ajutorul jandarmilor şi siguranţei, orişice manifestare a muncitorimii pentru amnistie, căci ştia ce pregăteşte. El nu voia să fie demascat" [4].

Mişcarea pentru amnistie din Romînia s-a bucurat de un larg ecou şi peste graniţele ţării, datorită legăturilor care existau cu unele organizaţii internaţionale cu caracter progresist din Apus, pentru apărarea victimelor diferitelor regimuri reacţionare, ca şi solidarităţii internaţionale muncitoreşti. Am putut reconstitui cîteva intervenţii din: Franţa, Germania, Austria, Danemarca şi America — după documente, la care putem adăuga intervenţiile din Cehoslovacia.

La mijlocul lunii ianuarie, Henri Barbusse, în numele Comitetului de apărare a victimelor teroarei albe din Balcani, al cărui preşedinte era — adresează preşedintelui consiliului de miniştri al Romîniei, un apel viguros pentru amnistia generală. Reproducem cea mai mare parte a apelului, care oferă interesante date [5].

[1] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 247.
[2] *Dimineaţa*, 13 mai 1929, p. 19.
[3] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 220.
[4] *Apărătorul proletar*, II, 4 iunie 1929.
[5] *Dimineaţa*, 19 ianuarie 1929.

„Domnule preşedinte al Consiliului,

Ne luăm îngăduinţa de a stărui pe lîngă dv. în favoarea prizonierilor politici din România.

Partidul naţional-ţărănesc ... s-a rostit în nenumărate rînduri pentru o amnistie politică generală. De aceea, ne socotim în drept să reînnoim pe lîngă dv. stăruinţele noastre în sprijinul amnistiei.

Apelul, pe care l-a lansat d. Costa-Foru pentru amnistie, a fost tradus în franţuzeşte şi a cules, pe cît ştim, adeziunea unor personalităţi, printre care d-nii : Durafour, fost ministru ; Ferdinand Buisson, preşedinte de onoare al Ligii Drepturilor Omului ; G. Pioch, om de litere ; Ceocaldi, avocat la Curtea de Apel din Paris ; Jean Longuet, fost deputat ; Paul Louis, publicist ; Jean Zyromski din comitetul de direcţie al partidului socialist ; Augustin şi Henriette Hamon, traducătorii lui Bernard Shaw ; Félicien Challaye, profesor agregat de filozofie ; Leon Merth, scriitor etc.".

După ce se insistă asupra cîtorva cazuri speciale, apelul se încheie astfel :

„Vrem să credem că opinia publică romînească ca şi opinia publică franceză vor avea în curînd satisfacţia pe care o doresc prin realizarea amnistiei. O nădăjduim cu atît mai mult, cu cît represiunea sub vechiul regim liberal a dat loc la adevărate atrocităţi ".

„Amnistia generală pentru condamnaţii politici, oferă — sîntem încredinţaţi — guvernului celui nou pe care-l prezidaţi, singurul mijloc de a pune capăt lugubrelor istorii de teroare albă care par a fi manifestările unui alt ev şi pe care guvernul precedent vi le-a lăsat moştenire ".

„Iată pentru ce încă o dată — siguri că interpretăm sentimentele profunde de amiciţie ale poporului francez faţă de România — facem apel la dv. pentru realizarea neîntîrziată a amnistiei".

În cadrul marii mişcări internaţionale de protest împotriva amînării acordării amnistiei de către guvernul romîn, mai mulţi intelectuali şi oameni politici din Austria trimit telegrame preşedintelui consiliului de miniştri romîn, cerînd amnistia politică[1].

Telegramele au fost publicate şi în unele ziare de la Viena, *Die Rote Fahne*, de pildă, care ducea campania susţinută în favoarea amnistiei în ţara noastră.

Cunoscuta scriitoare daneză Karin Michaelis adresează direct consiliului de regenţă o scrisoare, publicată şi în unele ziare romîneşti de la 30 ianuarie 1929.

Ecoul mişcării pentru amnistie ajunge şi în America.

În Statele Unite se formează un larg comitet din fruntaşi romîni locuind în oraşele : Akron, Alliance, Compbell, Cleveland, Canton, Youngstown, Lisbon, Jorkwille din statul Ohio ; Chicago ; New York, Baltimore, San Francisco, Los Angelos, Detroit, Oakland şi alte localităţi din statul Michigan ; Garry şi Hammond din statul Indianopolis ; ca şi din oraşele Montreal şi Kaywille din Canada.

[1] *Die rote Fahne*, Viena, 24 ianuarie 1929.

Comitetul trimite președintelui consiliului de miniștri romîn un memoriu — tipărit apoi.

„Noi pribegii fii ai aceleiași țări, Romînia, alungați de biciul sărăciei și opresiunii grofilor și ciocoimii parazitare, care în prezent ne aflăm în America, cerem o amnistie largă pentru toți condamnații politici...".

Se cere apoi eliberarea lui M. Gh. Bujor, a condamnaților de la răscoalele din 1907; se mai cere o adevărată democratizare a țării, libertatea presei, schingiuirile polițienești să ia sfîrșit.

„Pentru ca doleanțele și cererile noastre să fie luate în considerare, noi romînii din America ne-am organizat un comitet activ de 100 persoane din toate coloniile romînești, pentru a cere alături cu toată lumea, amnistierea prizonierilor politici...". Se arată că s-au tipărit mai multe liste de adeziuni subscrise în număr mare de romîni și trimise la Liga drepturilor omului din București [1].

Mișcarea pentru amnistie, concretizată în *Comitetul pentru amnistie* din anii 1928—1929, inspirată și condusă de Partidul Comunist, nu și-a realizat scopul propus: guvernul reacționar național-țărănist, acordînd un simulacru de amnistie, a lăsat să zacă mai departe în închisori victimele regimurilor de opresiune, fiii cei mai buni ai poporului romîn.

Scopul propus n-a fost atins ca atare. Dar acțiunea *Comitetului pentru amnistie* n-a fost zadarnică, cum n-a fost zadarnică nici una din acțiunile inițiate și conduse de Partidul clasei muncitoare, partidul care întruchipa năzuințele cele mai fierbinți ale maselor poporului romîn de atunci și de totdeauna.

Cei închiși n-au disperat. Crezul lor sfînt le-a dat putere de rezistență, așa că și peste zece ani ei să poată comunica conducerii Partidului, de la Doftana:

„Vă asigurăm, iubiți tovarăși, că în frunte cu marii noștri conducători și cu prețiosul vostru sprijin moral și politic, vom ști să ne facem întreaga datorie față de P.C.R. și clasa muncitoare din Romînia în lupta pentru pace, pîine, pămînt și libertate" [2].

Agitația din mijlocul muncitorimii și a cetățenilor de diferite alte categorii sociale de către comitetele de amnistie a avut darul de a trezi noi conștiințe, de a lămuri opinia publică asupra luptei drepte dusă de combatanții clasei muncitoare, de comuniști îndeosebi. Această operă de lămurire a fost cu atît mai folositoare cu cît în acea vreme începe marea criză economică din 1929—1932, ce a cuprins întreaga lume capitalistă, cu repercusiuni grave și în țara noastră.

Activitatea *Comitetului pentru amnistie*, dusă în cadrul legal, dar în vitrege împrejurări, se poate înscrie ca un fragment demn de reținut în istoria luptei poporului romîn pentru o soartă mai bună.

---

[1] Arhiva Institutului de istorie a partidului, dos. 3733, p. 197.

[2] Din scrisoarea trimisă de celula P.C.R. de la Doftana în 1938, Comitetului Central al P.C.R. (*Documente din istoria Partidului Comunist din Romînia*, București, 1951, p. 292).

КОМИТЕТ ПО АМНИСТИЯМ — ЛЕГАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ РУМЫНИИ (1928—1929)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Комитет по амнистиям, созданный в 1928—1929 гг. по инициативе и под руководством Румынской Коммунистической партии, проводил кампанию по оказанию помощи всем тем, кто страдали под террором буржуазно-помещичьего режима.

В ноябре 1928 г. КПР усилила движение по предоставлению общей амнистии: политической, военной и аграрной.

После учреждения в Бухаресте Инициативного Комитета, который предпринимает первые меры для организации широкой деятельности по амнистированию, это движение находит приверженцев и в провинции. Так, по примеру Бухареста, создаются областные комитеты амнистирования в Яссах, Тыргу-Муреше, Клуже, Кишеневе и т. д. Областные центры стремятся расширить кампанию по амнистированию созданием новых комитетов в различных местностях.

Совместно с Рабоче-Крестьянским союзом и другими массовыми организациями, Комитет по амнистированию ведет сильную кампанию в прессе, издает манифесты и организует многочисленные собрания, что бы принудить правительство утвердить общие амнистии.

В статье подчеркивается, что для получения амнистирования необходимо проводить политическую агитацию за революционное движение против эксплуататарского класса и его правительства, против реакции и террора, настаивая на том, что амнистирование может быть получено только борьбой, путем выступления масс против правительства. В статье разоблачаются маневры национал-царанистского правительства, продолжавшего подавлять революционные элементы, находящиеся в заключении, и тех, которые их защищали, конфискуя газеты, выступающие за амнистию, запрещая митинги и демонстрации и т.д.

Движение за амнистирование нашло широкий отклик и заграницей. Многочисленные лица и прогрессивные организации всего мира защи щали борьбу масс за амнистию.

Комитет по амнистиям, хотя и не мог своей деятельностью заставить правительство предоставить общее амнистирование, возбудил кампанию помощи в пользу амнистий и вырвал определенные уступки со стороны буржуазно-помещичьего режима.

LE COMITÉ POUR L'AMNISTIE, ORGANISATION LÉGALE DU PARTI COMMUNISTE DE ROUMANIE (1928—1929)

RÉSUMÉ

Le Comité pour l'amnistie, dont l'activité s'est déroulée dans les années 1928—1929 sur l'initiative et sous la direction du P.C.R., a mené une puissante campagne en faveur des victimes de la terreur exercée par le régime des bourgeois et grands propriétaires fonciers.

Au mois de novembre 1928, le P.C.R. a intensifié le mouvement pour l'amnistie générale, politique, militaire et agraire.

Après la constitution d'un Comité d'initiative à Bucarest, qui entreprend les premières mesures en vue d'une large action pour obtenir l'amnistie, le mouvement trouve de nombreux adhérents dans le reste du pays. Sur le modèle de la capitale, des comités régionaux prennent naissance à Jassy, Tîrgu Mureş, Cluj, Kichinev, etc. Les centres régionaux cherchent à élargir cette campagne et, à ces fins, forment de nouveaux comités dans diverses villes du pays.

En collaboration avec le Bloc Ouvrier-Paysan, et d'autres organisations de masse encore, le Comité pour l'amnistie mène une puissante campagne de presse, fait imprimer des tracts et organise de nombreuses réunions pour obliger le gouvernement à accorder une amnistie générale.

En soulignant le fait que l'amnistie ne pouvait être obtenue que par la lutte des masses contre le gouvernement et la réaction exploiteuse, l'auteur relève la nécessité de l'agitation politique en tant que méthode d'action du mouvement révolutionnaire. L'article dévoile les manœuvres du parti national-paysan, alors au pouvoir, qui continuait à réprimer les éléments révolutionnaires emprisonnés et leurs défenseurs, confisquait les journeaux qui militaient pour l'amnistie et interdisait les meetings et les démonstrations, etc.

Le mouvement pour l'amnistie a connu un large écho à l'étranger, où de nombreuses personnes et organisations progressistes ont soutenu la lutte des masses de Roumanie.

Bien qu'elle n'ait pas réussi à imposer au gouvernement l'amnistie générale, l'activité de ce Comité a le mérite d'avoir soulevé l'opinion en faveur de l'amnistie et d'avoir arraché au gouvernement bourgeois quelques concessions.

3. – c. 1992

PARTIDUL SOCIAL-DEMOCRAT DIN ROMÎNIA ÎN AJUNUL IZBUCNIRII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

DE

N. COPOIU

În istoria mişcării muncitoreşti din Romînia, anul 1910 marchează un eveniment însemnat : refacerea partidului social-democrat, partidul muncitorilor care fusese dizolvat în 1899, prin trădarea generoşilor. Problema reorganizării clasei muncitoare din Romînia într-un partid politic propriu, bazat pe principiul luptei de clasă, a constituit o preocupare centrală a elementelor înaintate în întreaga perioadă 1900—1910. După 1905, cînd sub influenţa puternică a revoluţiei burghezo-democratice din Rusia are loc şi în Romînia o regrupare a socialiştilor şi un avînt al luptelor muncitoreşti, problema refacerii partidului social-democrat se pune din ce în ce mai acut. Căile pe care s-a mers în această direcţie au fost înfiinţarea a numeroase sindicate muncitoreşti, adevărate şcoli pentru dezvoltarea conştiinţei de clasă a muncitorilor şi crearea în principalele centre din ţară a unor cercuri socialiste, al căror scop era de a face educaţie membrilor lor în spiritul socialismului ştiinţific.

Aceste forme organizatorice ale muncitorilor au dus inevitabil, în curînd, la centralizarea lor pe întreaga ţară. În felul acesta s-au creat în august 1906 Comisia generală sindicală, iar în ianuarie 1908 Uniunea socialistă (ale cărei baze fuseseră puse de fapt la conferinţa de la Galaţi din 1907). Este semnificativ faptul că mişcarea socialistă din Romînia ceruse — şi cererea fusese acceptată — afilierea la Internaţionala a II-a socialistă încă din primăvara anului 1907 [1].

După răscoalele din 1907, guvernul liberal intensifică persecuţiile împotriva mişcării muncitoreşti, persecuţii care culminează cu votarea legii împotriva sindicatelor, la sfîrşitul anului 1909. Acest fapt a dus la

---

[1] *Propositions et projets de résolutions avec rapports explicatifs présentés au Congrès socialiste internationale de Stuttgart (18—24 août 1907). Edition en trois langues du Bureau socialiste international*, p. XXX.

o temporară slăbire a acţiunilor clasei muncitoare. Dar oricît de drastice ar fi fost măsurile guvernului burghezo-moşieresc, mişcarea muncitorească nu putea fi lichidată, în condiţiile existenţei unei baze destul de puternice în mase (peste 8 000 de muncitori erau organizaţi), pe care o aveau Comisia generală sindicală şi Uniunea socialistă.

De aceea refacerea partidului social-democrat care are loc la începutul anului 1910, exprima în fond creşterea conştiinţei de clasă a proletariatului din ţara noastră.

Programul partidului social-democrat deşi proclama recunoaşterea învăţăturii marxiste şi cuprindea unele teze ale socialismului ştiinţific era pătruns de oportunism. Programul fusese întocmit de o comisie constituită în acest scop la conferinţa socialistă din ianuarie 1908. În fruntea comisiei fiind Dobrogeanu Gherea [1], era firesc ca în program să predomine concepţiile oportuniste ale acestuia [2].

Activitatea noului partid social-democrat este pătrunsă chiar de la început de spiritul legalist. În primii ani după înfiinţare, partidul social-democrat şi-a concentrat eforturile, în special, asupra votului universal şi implicit a alegerilor parlamentare, la care a început să depună candidaturi.

Cu toate acestea, din cauza legii scelerate din 1909, care interzicea muncitorilor din întreprinderile statului să se organizeze în sindicate sau să declare grevă, are loc o vremelnică scădere a grevelor muncitoreşti. În primăvara anului 1912, guvernul conservator promulgînd o nouă lege a breslelor (aşa-numita lege Neniţescu) încerca să dea iarăşi o lovitură organizaţiilor muncitoreşti. Muncitorii au răspuns prin numeroase greve [3], iar conducerea P.S.D. şi C.G.S. au convocat congresul socialist din vara anului 1912, care, printre altele, a discutat şi problema legislaţiei muncitoreşti în România.

Aşadar, în toamna anului 1912, cînd izbucnea războiul în Balcani, mişcarea muncitorească din România ajunsese la o anumită dezvoltare.

---

[1] *L'Internationale communiste*, nr. 7—8, 1919, p. 1054.

[2] Concepţiile lui Gherea privitoare la activitatea unui partid social-democrat într-o ţară mai înapoiată, cum era România, au fost formulate din nou de acesta, după trădarea generoşilor în scrisoarea sa publicată în 1900 în *Adevărul* (reprodusă şi de *Lumea nouă*), scrisoare semnată „un vechiu socialist" şi cu mai multă claritate în studiul asupra socialismului în ţările înapoiate adăugat lucrării lui Kautski, *Programul de la Erfurt*, tradusă şi publicată în româneşte, în 1911, sub titlul *Bazele social-democraţiei*.

Conform teoriei lui Gherea proletariatul din ţările mai înapoiate din punct de vedere economic trebuia : *a*) să ajute burgheziei în desăvîrşirea revoluţiei ei ; *b*) să aştepte victoria revoluţiei socialiste în ţările dezvoltate ; *c*) în care timp să facă educaţie socialistă muncitorilor în cadrul unor cercuri sau chiar a unui partid social-democrat. Problema cuceririi puterii de către proletariat, problema revoluţiei nu era pusă în nici un fel. Falsitatea teoriei lui Gherea a fost demonstrată în anii puternicului avînt revoluţionar din 1917—1920, cînd în România creîndu-se o situaţie revoluţionară ar fi fost posibilă cucerirea puterii politice de către proletariat dacă acesta ar fi avut în fruntea sa un partid marxist-leninist, cu adevărat revoluţionar.

[3] Acţiunea cea mai impunătoare a muncitorimii împotriva acestei legi a avut loc în oraşul Ploieşti, unde întreaga viaţă industrială a fost paralizată, muncitorii de la 30 fabrici — peste 6000 — intrînd în grevă.

Cu toate că Romînia nu era implicată în mod direct în conflictele din Balcani, propaganda războinică, întreținută de cercurile conducătoare din Romînia și ostilă mai ales Bulgariei, făcea totuși ca pericolul de război să planeze și asupra țării noastre. După începerea ostilităților, neutralitatea Romîniei, neutralitate cu totul provizorie din cauza intenselor pregătiri de război, provoca în țară o criză ale cărei urmări se răsfrîngeau în primul rînd asupra clasei muncitoare și asupra țărănimii. De aceea clasa muncitoare a răspuns cu însuflețire la chemările partidului social-democrat și ale Comisiunii generale sindicale și a protestat în zeci de întruniri publice împotriva pregătirilor de război ale guvernului romîn.

Trebuie însă să spunem că, conștiința clasei muncitoare nu era încă atît de ridicată încît să dea posibilitatea îmbinării luptei în vederea satisfacerii unor revendicări economice, profesionale, cu lupta politică. Din această cauză întrunirile împotriva războiului s-au ținut separat și exclusiv în acest scop; pe de altă parte, greviștii nu asociau la cererile lor revendicări impuse de apropierea intrării Romîniei în război.

Cît timp guvernul romîn a rămas în expectativă, mișcarea muncitorească nu a avut de întîmpinat greutăți deosebite, exceptînd pe autorii manifestului de la Ploiești — „Război războiului"; dimpotrivă, întrunirile de protest împotriva războiului au făcut ca revirimentul marcat în primele opt luni ale anului 1912 să continue pînă în vara anului 1913, cînd Romînia avea să declare război Bulgariei.

Participarea Romîniei la cel de-al doilea război balcanic a avut un caracter imperialist, Romînia anexînd prin pacea de la București, cu care s-a încheiat acest război un teritoriu străin, bulgar, despre care chiar un istoric burghez naționalist ca N. Iorga — recunoștea că nu cuprindea romîni decît în foarte mică măsură [1].

În timpul războaielor balcanice au ieșit la iveală două atitudini ale socialiștilor romîni față de război. Una oportunistă, susținută de comitetul executiv al partidului social-democrat și alta revoluționară, curajoasă, exprimată de autorii manifestului „Război războiului". Tendința oportunistă consta în condamnarea războiului prin vorbe, pînă ce acesta izbucnea, după care socialiștii urmau să-și facă „dureroasa datorie" [2]. Cealaltă tendință, dimpotrivă, considera că lupta împotriva războiului trebuia să nu fie numai formală, limitată la propaganda antimilitaristă. Această luptă, după concepția autorilor manifestului „Război războiului", trebuia extinsă asupra unor forme concrete chiar după declararea războiului. „Atîta timp cît vom continua să fim docili — se spunea în manifest — atîta timp cît vom avea netrebnicia de a servi de carne de tun, tunul va bubui. Să refuzăm acest lucru și tunul va tăcea. Dezarmarea visată de pacifiști nu se poate înfăptui decît prin voințele noastre" [3].

Aici, după cum se vede, nu mai există tonul confuz, care caracteriza, în general, manifestele comitetului executiv al P.S.D.-ului în problema războiului.

---

[1] N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. I, p. 91.
[2] *Romînia muncitoare*, 30 iunie 1913.
[3] *Documente din mișcarea muncitorească 1872—1916*, ediția a II-a, p. 549—550.

Participarea Romîniei la cel de-al doilea război balcanic a cauzat mişcării muncitoreşti mari greutăţi. O parte dintre activişti au fost mobilizaţi, starea excepţională a împiedicat orice manifestare a clasei muncitoare, iar o parte din sindicate s-au destrămat. Numărul muncitorilor organizaţi a scăzut de la 9 708 cîţi erau la sfîrşitul anului 1912, la 5 189 în decembrie 1913. În puternicul centru muncitoresc Brăila, numărul organizaţiilor sindicale a scăzut de la unsprezece la cinci.

În ceea ce priveşte numărul grevelor, în timp ce în 1912, numai în şase luni, au fost declarate 42 de greve, în întregul an 1913 au izbucnit numai 45 [1].

În ansamblu, a existat o ridicare mai numeroasă a muncitorilor în 1912. Totuşi este de remarcat faptul că în acest an au izbucnit foarte multe greve în ramurile de producţie în care muncitorii nu erau organizaţi. În 1913 însă, această particularitate dispare, numărul greviştilor organizaţi în sindicate fiind aproape dublu faţă de cel al greviştilor neorganizaţi.

Grevele din 1912 se mai caracterizează de asemenea printr-o durată mai mare. Aproape acelaşi număr de greve (42 şi 45) înregistrează un număr de zile pierdute destul de diferenţiat. În prima jumătate a anului 1912 numărul zilelor pierdute este de 51 155, iar în întregul an 1913 numai de 35 611 [2].

Participarea Romîniei în cel de-al doilea război balcanic, din cauza stării excepţionale şi a mobilizării a dezorganizat prin unele locuri mişcarea muncitorească, dar acţiunile antirăzboinice duse în 1912—1913 au marcat o formă superioară de luptă a clasei muncitoare din Romînia.

În aceste condiţii, se deschide în luna ianuarie la Ploieşti, congresul sindical. Acesta era primul congres sindical care se ţinea separat de congresul partidului social-democrat, şi în general, prima reuniune a muncitorilor după evenimentele din Balcani.

Dezbaterile congresului [3] arată în genere un nivel ideologic scăzut. Din ele reiese, într-adevăr nu prea clar, existenţa mai multor tendinţe, dintre care cea mai puternică este cea neutralistă. Această tendinţă provenea din faptul că după refacerea mişcării muncitoreşti, rolul preponderent îl aveau nu organizaţiile politice (cercurile socialiste), ci organizaţiile profesionale (sindicatele).

Chiar după reorganizarea partidului social-democrat din 1910, centrul de greutate al mişcării era reprezentat tot de sindicat.

Principiile călăuzitoare ale sindicatelor din Romînia, alături de lupta de clasă şi internaţionalismul proletar, includeau şi neutralitatea politică. Propaganda oficială făcută în acest sens de conducerea C.G.S. nu a putut să nu aibă urmări. Ea a dăunat dezvoltării conştiinţei politice a muncitorilor şi a îngreunat trecerea unor pături ale proletariatului de la lupta economică la lupta politică.

---

[1] *Raport către al V-lea Congres al organizaţiilor sindicale ce se va ţine la Ploieşti în zilele de 5 7 ianuarie 1914*, publicat sub îngrijirea secretariatului Comisiei generale sindicale, p. 6.

[2] *Ibidem.*

[3] Vezi *Dezbaterile celui de-al V-lea congres al sindicatelor unite ţinut la Ploieşti în zilele de 5 6 7 ianuarie 1914*, Bucureşti, 1914.

Neutralitatea sindicală se răspîndise foarte mult în anii dinaintea primului război mondial. Acest curent tindea să transforme sindicatul în organizație exclusiv profesională. Gazeta *Tribuna transporturilor*, scria în această vreme: „Organizațiile sindicale, oricît s-ar spune că au la baza lor principiul luptei de clasă...trebuie să rămînă în activitatea lor pe terenul strict al neutralității și al luptei pur profesionale și economice" [1]. Iar unul dintre fruntașii partidului scria în 1913 că „inima clasei muncitoare din Romînia e cu totul dată sindicatelor" [2]. Congresul sindical din ianuarie 1914 s-a desfășurat sub semnul acestei neutralități sindicale.

Totuși la congres au răsunat voci care subliniau importanța pentru sindicatele muncitorești de a fi cît mai apropiate de ideile revoluționare. „Organizațiile noastre — spunea un delegat — trebuie făcute și refăcute în spiritul marxist" [3].

Aceste divergențe s-au reflectat într-o oarecare măsură și în hotărîrile Congresului.

În mișcarea socialistă din țara noastră din prima jumătate a anului 1914, se desprind trei momente importante: activitatea socialiștilor în timpul agitației pe marginea reformelor, congresul P.S.D. din aprilie 1914 și prima reacțiune a social-democrației din Romînia după izbucnirea războiului mondial.

a. Problema reformelor la începutul anului 1914

După pacea de la București, statul burghezo-moșieresc romîn trece prin noi greutăți. Războiul pe care presa oficioasă îl considera o „glorioasă campanie", a avut ca urmări pierderi de vieți omenești și de bunuri materiale precum și urmări de altă natură.

Pentru a înțelege aceste urmări este necesar să subliniem cîteva aspecte din viața social-economică a Romîniei. În Romînia din acești ani, nemulțumiri adînci frămîntau viața maselor populare.

Răscoalele din 1907 care avuseseră rolul să trezească cercurile conducătoare au demascat o dată mai mult în fața poporului întreg legăturile strînse ale moșierimii cu burghezia. Legile pe care le-a adoptat guvernul liberal după 1907 au fost departe de a rezolva problema agrară în Romînia. Clasele conducătoare, după cum arată tov. Gh. Gheorghiu Dej, după 1907 au promovat „o politică de creare la sate a unei baze sociale de sprijin, prin întărirea burgheziei sătești cu ajutorul Casei rurale și al altor instituții special înființate în acest scop" [4] În același timp guvernul a luat măsuri de terorizare permanentă a țărănimii înființînd jandarmeria rurală. Clasele stăpînitoare au reușit astfel „... împletind teroarea sîngeroasă cu promisiuni demagogice să înăbușe pentru un timp desfășurarea largă a luptelor țărănești pentru pămînt" [5].

[1] *Tribuna transporturilor*, 22 ianuarie 1914.

[2] *Romînia muncitoare*, 13 iunie 1913.

[3] *Dezbaterile celui de al V-lea congres al sindicatelor unite ținut la Ploiești în zilele de 5–7 ianuarie 1914*, p. 15.

[4] Gh. Gheorghiu Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, E.S.P.L.P., 1955, p. 178.

[5] *Ibidem*.

Guvernarea partidului conservator, care începe la sfîrşitul anului 1910 şi durează pînă la începutul anului 1914 se caracterizează printr-o voită ignorare a problemei agrare, acest partid socotind că liberalii făcuseră deja „prea mult" pentru ţărănime.

În scopuri demagogice, guvernul conservator încearcă să legifereze pentru muncitori (legea Neniţescu din 1912) şi se amestecă în conflictul din Balcani. Ca să înşele clasa muncitoare, adoptînd o lege profund reacţionară, guvernul a inclus în această lege şi asigurările sociale, o revendicare cunoscută a muncitorilor. Cu toate acestea legea breslelor este primită de clasa muncitoare cu ostilitate iar războiul balcanic la care participă Romînia va avea urmările cele mai neaşteptate pentru partidul marilor proprietari.

După războiul balcanic a avut loc în ţară un proces de radicalizare a maselor muncitoreşti şi ţărăneşti. Liberalii se temeau de noi răscoale ţărăneşti, de alianţa ţăranilor cu masele de muncitori de la oraşe. Vintilă Brătianu scria că „Uitarea învăţămintelor ce ar fi trebuit să tragem din revolta de la sate din 1907 se agravează prin faptul că în viitor trebuie să ţinem seamă şi de masele muncitoare de la oraşe, mai lesne de aprins şi de revoltat... Grevele, mişcarea sindicalistă, sînt probe evidente ale acestei mişcări"[1]. Aceasta a fost adevărata cauză care a determinat partidul liberal să pună problema „reformelor" şi nu influenţa realităţilor din Bulgaria asupra ţăranilor romîni[2]. Prin urmare, liberalii care susţineau în parlamentul ţării că după campania din Bulgaria, resemnarea (ţărănimii — *N.C.*) s-a transformat în murmur şi revoltă"[3], urmăreau în primul rînd să explice nemulţumirea şi revolta ţăranilor prin factori externi, prin influenţe externe. Un biograf al lui Ionel Brătianu scria că acesta ar fi declarat că dacă s-a decis să dea ceva de bună voie ţăranilor, a făcut-o ca să nu fie silit mai tîrziu să le dea de nevoie mai mult sau ca să nu ajungă să-şi ia ei singuri oricît [4].

„Reformele" au fost anunţate printr-o scrisoare[5], publicată în organul Partidului, *Viitorul*. Alături de reforma agrară [6], liberalii au propus şi colegiul unic, prin care s-ar fi acordat dreptul de vot tuturor ştiutorilor de carte. Într-o ţară în care analfabetismul cuprindea aproape 80 % din populaţie, colegiul unic era departe de votul universal, revendicare pentru care lupta clasa muncitoare.

---

[1] Vintilă Brătianu, *Criza de stat 1901—1907—1913*, p. 21.

[2] Desigur pe teritoriul Bulgariei, unde revoluţia burghezo-democratică înlăturase din agricultură rămăşiţele feudale, ţăranii romîni au observat lipsa latifundiilor. Problema în ce măsură acest fapt a înrîurit asupra stării de revoltă a ţărănimii romîne este, fără îndoială, foarte interesantă şi merită o cercetare specială.

[3] *Dezbaterile Adunării Deputaţilor, 1913—1914*, p. 112.

[4] Hyperion [St. Antim], *Ion I. C. Brătianu, Un studiu politic*, Buc., 1918, ed, II, p. 46.

[5] *Viitorul*, 8 octombrie 1913.

[6] Reforma agrară ale cărui principii nici n-au fost elaborate în acest an, era în realitate o diversitate demagogică „o supapă de siguranţă pentru a se preîntîmpina eventuale răscoale ţărăneşti" (Vezi *Dezbaterile Adunării Deputaţilor 1913—1914*, p. 8, Discursul lui C. Mille)

La începutul anului 1914 în urma agitației pe marginea reformelor făcute de partidul liberal, regele primește demisia guvernului conservator Maiorescu și însărcinează cu formarea noului guvern pe șeful liberalilor, Ionel Brătianu. În luna februarie 1914 au loc alegeri pentru noul parlament care ca de obicei, asigură o majoritate liberală, adică partidului care făcea alegerile. Activitatea acestui parlament este de scurtă durată, el fiind dizolvat la 20 aprilie 1914, în vederea unor noi alegeri pentru Adunarea constituantă.

Adunarea constituantă care avea rolul să modifice constituția în sensul aplicării noilor reforme, s-a deschis la 5 iulie 1914. În adunarea constituantă nu a reușit să pătrundă nici un socialist. Majoritatea era liberală.

Dezbaterile în legătură cu reformele au dat la iveală din nou lipsa de dorință a guvernanților romîni de a realiza reforme în folosul maselor. Numeroși deputați conservatori [1] au vorbit împotriva reformelor. Naționalistul A. C. Cuza era pentru revizuirea constituției în sens reacționar și bineînțeles împotriva reformelor [2].

Izbucnirea războiului mondial în vara anului 1914, deși nu a angajat imediat Romînia, a schimbat evoluția vieții social-politice și aici. Toamna cînd Adunarea constituantă și-a reluat lucrările, primul ministru Ionel Brătianu a declarat că situația internațională impune amînarea reformelor pentru a căror înfăptuire fusese aleasă Adunarea constituantă [3].

În felul acesta a luat sfîrșit agitația în jurul reformelor și pentru modificarea constituției din anul 1914. Dar masele populare, care voiau să li se îmbunătățească situația, au continuat să lupte. În perioada neutralității (1914—1916) lupta clasei muncitoare se va ridica la o treaptă superioară în special prin puternica demonstrație pentru pace și pîine din iunie 1916 de la Galați, iar din 1917 manifestările de nemulțumire și revoltă ale maselor, din ce în ce mai puternice, sub influența evenimentelor revoluționare din Rusia vor sili guvernul și pe regele Ferdinand să promită că imediat după terminarea războiului va realiza reforma agrară și va introduce votul universal.

În această luptă pentru reforme democratice, anul 1914, an de agitații în jurul reformelor, ca urmare a creșterii nemulțumirii maselor, reprezenta o primă etapă.

Care a fost atitudinea partidului social-democrat față de aceste reforme, față de această agitație?

Întrucît partidul social-democrat, luînd parte activă la alegerile parlamentare, a făcut o propagandă întinsă în timpul campaniilor electo-

---

[1] Un rol important în combaterea reformei agrare preconizată de liberali l-a avut broșura lui C. Argetoianu, *Marea noastră proprietate și exproprierea* (Buc., 1913) ale cărei teze favorabile menținerii marii proprietăți, au fost îmbrățișate de partidul conservator.

[2] *Dezbaterile Adunării Deputaților*, 1913—1914, p. 121.

[3] *Ibidem*, 1914—1915, p. 16.

Guvernanții romîni au profitat în realitate de începerea războiului european pentru a scoate problema reformelor de pe ordinea de zi a Adunării, pentru că și fără acest pretext ei n-ar fi realizat de bună voie reforme democratice. Chiar în 1917, cînd *au fost siliți*, în plin război, să reia discuția pe marginea reformelor, s-a văzut cît de potrivnici erau, în special conservatorii, realizării reformelor.

rale, punctul de vedere al social-democrației față de reforme este destul de bine cunoscut.

Trebuie să semnalăm din capul locului că una dintre cele două mari probleme care frămîntau opinia publică în această vreme, problema agrară, nu se bucura de o atitudine clar precizată din partea partidului social-democrat. Se știe că P. S. D. nu avea un program agrar definitiv, discutarea acestuia fiind amînată atît la congresul din 1910, cît și la cel din 1912. Totuși ideile călăuzitoare ale socialiștilor romîni în această problemă erau cele expuse de C. Dobrogeanu Gherea în cunoscuta sa lucrare *Neoiobăgia*, apărută în 1910 [1], care erau exprimate și în programul general al P. S. D.

Socialiștii romîni își aminteau deseori de țărănime; ei considerau că „proletariatul romîn este menit să fie reprezentantul sincer al țărănimii romîne" [2], dar activitatea lor nu se întindea sub nici o formă la sate. Congresele socialiste din anii 1910 și 1912, deși luaseră în discuție problema țărănească, nu adoptaseră un punct de vedere clar, tot amînînd mereu luarea unei hotărîri, sub pretextul complexității problemei. Aceasta se datora în bună măsură confuziei pe care o produsese Dobrogeanu Gherea cu teoria lui asupra neoiobăgiei.

Merită să fie menționat faptul că la mitingurile muncitorilor, rezolvarea problemei agrare era văzută într-un chip mai radical decît în lucrarea lui Gherea. Într-o moțiune votată în noiembrie 1913, la sfîrșitul unei mari întruniri din București, adunarea declara că „numai expropierea completă a marilor proprietăți de către stat și arendarea lor la țărani pe termene lungi și cu preț mic, va ușura situația clasei țărănești...." [3].

Trebuie să subliniem că această idee, a arendării pămîntului țăranilor, nu va dispărea din discursurile conducătorilor socialiștilor romîni nici un moment, după cum ideea împroprietăririi țăranilor nu va apărea deloc în timpul discuției reformelor.

O chestiune, de asemenea neclarificată, era limita la care trebuia să se oprească expropierea. În 1910, această limită era foarte ridicată : 500 ha. În manifestul electoral din mai 1914 dat de P. S. D. în ajunul alegerilor pentru Constituantă limita era coborîtă la 100 ha [4].

La congresul partidului social-democrat din aprilie 1914 aripa oportunistă s-a manifestat și mai puternic : sub pretextul că partidul social-democrat trebuie să fie un „partid realist" [5], reprezentanții acestei aripi (în general socialiștii din Iași) nici nu admiteau măcar exproprierea to-

[1] Consacrînd o lucrare întinsă problemei agrare în Romînia și combaterii teoriilor lui Gherea. S. Timov, luînd ca element de comparație geniala lucrare a lui Lenin *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* caracteriza în felul următor Neoiobăgia : „Lenin pune accentul pe dezvoltarea capitalismului, Gherea pe menținerea iobăgiei. Primul apreciază unirea sistemului de clacă al gospodăriei din punctul de vedere al dezvoltării capitalismului în mod dinamic, cel de al doilea din punct de vedere al menținerii iobăgiei, în mod static. Și această greșeală principală a lui trece ca un fir roșu prin întreaga lucrare". (S. Timov. *Аграрный вопрос и крестьянское движение в Румынии*, Moscova 1928, p. 59).

[2] *Viitorul social*, nr. 5, 6. 7 1913. p. 266.

[3] *Rominia muncitoare*. 3 decembrie 1913.

[4] *Romînia muncitoare*, 6 mai 1914.

[5] *Viitorul social*. nr. 10. 1914, p. 479.

tală. Ei cereau o expropriere parțială, exact ceea ce în vorbe susțineau și liberalii [1].

Așadar, în problema agrară conducerea partidului social-democrat nu a avut o poziție justă. Influențat puternic de concepțiile lui Gherea asupra așa-numitei neoiobăgii, nepregătit pentru o muncă temeinică de propagandă la sate, luat prin surprindere de agitația liberală, partidul social-democrat nu a fost la înălțimea sarcinilor care se puneau în fața unui partid revoluționar, „Gherea—după cum arată tov. Gh. Gheorghiu-Dej, ca și social-democrații din Europa occidentală, considera țărănimea ca un element individualist, reacționar, ignorînd imensele rezerve de energie revoluționară ale țărănimii apăsate de jugul moșieresc, ca și ideea fundamentală a marxism-leninismului care spune că alianța dintre proletariat și țărănime este o condiție principală a victoriei revoluției proletare“ [2].

Ceea ce se poate aprecia ca activitate pozitivă este faptul că partidul social-democrat a demascat fățărnicia partidului liberal, arătînd că toată agitația demagogică făcută în jurul problemei agrare era numai în scopul abaterii maselor populare de la lupta lor, luptă care se intensificase în urma nemulțumirilor provocate de războiul balcanic. Din păcate, socialiștii nu au fost în stare să opună demagogiei liberale un program radical susținut cu consecvență.

În ceea ce privește atitudinea partidului social-democrat față de cea de a doua mare reformă de pe ordinea de zi, reforma electorală, ea a fost justă, numai în măsura în care partidul social-democrat lupta pentru revendicări democratice în general. Dacă ținem seamă însă că acestui partid îi revenea misiunea să lupte pentru transformarea *radicală* a societății, felul cum P. S. D. subordona toate celelalte probleme votului universal ne duce la concluzia că acest partid nu punea problema cuceririi puterii de către clasa muncitoare pe cale revoluționară. Este drept că, poziția partidului social-democrat în această privință se deosebea de a partidelor burgheze. P. S. D. se pronunța împotriva colegiului unic susținut de liberali; P. S. D. cerea votul universal egal, direct și secret, cu reprezentarea proporțională pentru toți locuitorii țării.

Partidul social-democrat cheltuise multă energie încă înainte de 1914, pentru susținerea unor campanii în scopul obținerii votului universal. Acum, cînd problema se punea pe plan național, P. S. D. își afirma din nou cu tărie poziția sa. Zelul pe care-l depuneau socialiștii romîni în obținerea acestei reforme, se explică și prin aceea că ei nu aveau nici un reprezentant în parlament. Ei vedeau că lupta împotriva claselor exploatatoare trebuia dusă și în parlament, după exemplul celorlalte partide social-democrate din Apus. Or, votul universal urma să spargă „blocul claselor stăpînitoare care s-au baricadat în parlamentul țării” [3].

[1] Într-un articol publicat în 1956, Tr. Lungu identifică în mod greșit poziția acestei aripi cu poziția întregului partid social-democrat (Vezi *Studii*, nr. 2 3/1956, p. 23)

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*. ediția a IV-a, E.S.P.L.P., București, 1955, p. 363 364.

[3] *Viitorul social*, nr. 5, 6, 7/1913, p. 261. Nu este greu să se vadă în poziția partidului social-democrat din Romînia influența Internaționalei a II-a și a partidelor social-democrate din Apus. Conducătorii oportuniști ai P.S.D., adepți ai „căii legale” credeau că obținînd votul uni-

În ajunul alegerilor pentru Adunarea constituantă, P. S. D. a dat zece manifeste în care își preciza poziția față de mai multe probleme, nu numai față de cea agrară și cea electorală[1]. Toate acestea dovedesc că P.S.D. a luat parte activă la luptele politice care se desfășurau în România în prima jumătate a anului 1914. P. S. D. a depus candidaturi la ambele alegeri în orașele București, Galați, Brăila, Constanța, Ploiești, Tulcea[2] și Tr. Severin.!

Toate aceste cauze: urmările războiului din Bulgaria, înrăutățirea situației clasei muncitoare prin legea breslelor din 1912, agitația dusă în întreaga țară pe marginea reformelor, au creat în 1914 condțiile unui avînt al mișcării muncitorești. Din păcate, a lipsit o forță conducătoare care să canalizeze acest avînt în scopuri precise. Partidul social-democrat, cu toate sforțările pe care le-a făcut, nu a reușit să se ridice la înălțimea unei forțe serioase. Este drept că unii conducători au sezisat momentul favorabil pentru întărirea partidului, dar spiritul corporatist, autonomist, a fost destul de puternic la congresul din aprilie 1914 pentru a paraliza o serie de hotărîri importante.

Totuși, ideea folosirii grevei generale de către clasa muncitoare și a ieșirii în stradă în scopul de a împinge pe guvernanți la lărgirea reformelor în interesul maselor populare, a fost primită de congres și popularizată de presa muncitorească. „Greva generală — explică *România muncitoare* —... începe a fi ... armă de luptă politică. De la 29 august 1905 cînd muncitorii ruși au făcut acea măreață grevă generală... ideia grevei generale politice s-a răspîndit ca sămînța cea bună. În acest înțeles trebuie să luăm și noi greva generală pe care Congresul a hotărît s-o pregătim în campania pentru exproprierea totală și votul universal" [3].

Propaganda în vederea ridicării generale a maselor muncitoare folosea chemările cele mai revoluționare. Se vorbea chiar despre baricade. „...Poporul trebuie să rămînă de acum mereu amenințător, continuu amenințător în fața Constituantei mincinoase. Și în ziua cînd dînsa se va aduna.... țărănimea și muncitorimea să se coboare în stradă. Prin stradă și pe baricade și-a cucerit burghezia libertățile ei, pe stradă și pe baricade e dat poporului proletar să și le cucerească pe ale sale" [4].

Totuși faptele nu au confirmat aceste fraze revoluționare și lucrurile s-au desfășurat altfel. Conducerea P.S.D. nu a chemat masele în stradă

---

versal, vor reuși să democratizeze statul romîn în așa măsură încît să permită trecerea spre socialism. Cît de greșită era această cale, a dovedit-o întreaga desfășurare a evenimentelor istorice pînă în zilele noastre.

[1] Iată titlurile celor zece manifeste: 1. *Vrem expropriere totală*; 2. *Birurile și clasa muncitoare*; 3. *Scumpirea traiului și P.S.D.*; 4. *P.S.D. și ceferiștii*; 5. *Votul universal*; 6. *Militarismul, ruina poporului*; 7. *Funcționarii publici și P.S.D.*; 8. *Cine sînt conservatorii?*; 9. *Cine sînt liberalii?*; 10. *Ce sînt și ce vor socialiștii?*

[2] La Tulcea socialiștii au scos o gazetă ocazională *Dunărea socialistă*.

[3] *România muncitoare*, 10 iulie 1914.

[4] *Ibidem*, 22 mai 1914.

la începutul lunii iunie cînd s-a deschis Constituanta. Explicația care a fost dată în mod oficial este, desigur, neconvingătoare [1].

Rămăsese însă lozinca grevei generale. Greva generală urma să se declare în momentul cînd în parlament s-ar fi ajuns la o formulă precisă în privința revizuirii constituției. Cum după două săptămîni de dezbateri infructuoase, Adunarea constituantă a intrat în vacanță, Comitetul executiv al P.S.D. a dat un comunicat prin care făcea cunoscut că greva generală rămînea la fel de actuală, dar ea urma să fie declarată în toamnă, la redeschiderea Constituantei [2].

După cum s-a arătat, din cauza izbucnirii războiului mondial, toamna, cînd și-a reluat lucrările, Adunarea constituantă a renunțat „temporar" [3] la scopul pentru care fusese convocată; în felul acesta, proiectul organizării grevei generale pentru a sili Adunarea constituantă să voteze reforme cît mai democratice, a eșuat.

b. Congresul partidului social-democrat din aprilie 1914

Războaiele balcanice și problema reformelor au determinat social-democrația romînească să adopte poziții fără echivoc. Cît timp viața social-politică a țării se desfășura fără frămîntări prea mari [4] divergențele dintre socialiști nu erau încă prea puternice, întrucît era vorba de combaterea, în general, a coaliției burghezo-moșierești. Cînd însă probleme mari, ca cea a războiului sau a reformei agrare apar pe ordinea de zi a statului romîn, în rîndurile partidului social-democrat încep să se delimiteze anumite tendințe, provocate tocmai de poziția clară care trebuia să se adopte față de aceste probleme.

Paralel cu aceasta, pe măsură ce P.S.D. căpăta experiență și-și lărgea rîndurile, se constatau anumite deficiențe în ce privește organizarea, care, dacă putuseră fi trecute cu vederea în perioada de început, nu mai puteau fi tolerate și în 1914.

Congresele socialiste dintre 1910—1914, dezvăluiseră puncte de vedere diferite în abordarea multor probleme, conducerea oportunistă

---

[1] În timpul dezbaterilor din Adunarea constituantă partidul conservator care se găsea în opoziție, amenința că va organiza demonstrații cu clientela sa politică împotriva Adunării constituante. Ca să nu ajute acestor demonstrații ale conservatorilor, P.S.D. a hotărît să nu cheme pe muncitori în stradă. Această măsură lasă să se vadă clar poziția oportunistă care caracteriza în cea mai mare parte activitatea P.S.D. Și aici există o asemănare frapantă cu partidele socialiste din Occident, care, de pildă, ani de zile în zeci și sute de rezoluții, moțiuni și discursuri preveneau guvernele burgheze că dacă vor îndrăzni să înceapă războiul, socialiștii vor chema clasa muncitoare din toate țările să răspundă prin grevă generală. Cînd a început războiul însă, Hervé, s-a înrolat... voluntar pentru „apărarea patriei" burgheze.

[2] *Romînia muncitoare*, 15 iunie 1914.

[3] De fapt, Adunarea voia să înmormînteze definitiv problema reformelor. Timp de doi ani „marele mut" cum era poreclit parlamentul, n-a mai putut discuta despre reforme, deși unii deputați au ridicat problema. De fiecare dată însă, Brătianu sau refuza să răspundă, sau părăsea incinta Adunării.

[4] Face excepție momentul 1907, cînd, temporar, în mișcarea socialistă s-au manifestat divergențe fățișe în legătură cu atitudinea pe care trebuia s-o adopte clasa muncitoare față de răscoală.

împiedicase însă manifestarea lor fățișă. Este drept că într-o problemă importantă ca aceea a reformei agrare, congresele socialiste evitaseră să adopte o hotărîre.

La Congresul sindical de la Ploiești din ianuarie 1914, divergențele de opinii s-au manifestat mai puternic, dar totuși la un nivel teoretic destul de scăzut, lăsînd să iasă la iveală, în special, spiritul corporatist al unor delegați. Pînă la sfîrșit, după cum s-a arătat, nu s-a produs nici o ruptură între reprezentanții diferitelor tendințe.

Toate acestea arătau că pe măsură ce mișcarea socialistă din Romînia *creștea*, se conturau diferite tendințe. Ele s-au delimitat mai clar la Congresul P.S.D. din aprilie 1914 unde a avut loc o dispută serioasă între reprezentanții diferitelor concepții.

În presa muncitorească din această vreme se reflectă suficient aceste tendințe, întrucît atît *Romînia muncitoare* cît și *Viitorul social* continuau vechiul obicei de a publica articole de toate orientările.

De fapt, manifestările din timpul Congresului reprezintă punctul culminant al unor lungi discuții contradictorii purtate anterior în presa socialistă. Aceste discuții nu avuseseră un obiect precis, ele fiind duse mai mult în scopul înlăturării unor nedumeriri, al clarificării și precizării concepțiilor unor fruntași ai mișcării socialiste. De aceea, din acest punct de vedere, importanța Congresului din aprilie 1914, constă în faptul că aici divergențele dintre delegați se manifestă nu în mod abstract, ci legate de abordarea unor importante probleme concrete.

Este drept că la Congresul de refacere din 1910 votarea primului statut al P.S.D. stîrnise unele controverse, dar acestea, pe lîngă faptul că nu erau prea adînci, nici nu puteau să se dezvolte, întrucît atunci se punea problema nu a adoptării statutului unui partid de tip nou revoluționar, ci pur și simplu a adoptării primului statut al unui partid, care în momentul cînd lua ființă trecea prin mari greutăți.

La Congresul din 1912, problema războiului ar fi putut duce la confruntarea unor poziții deosebite, dar după cum s-a arătat, la Congres s-a discutat această problemă numai în treacăt, ea nefiind trecută pe ordinea de zi.

Atitudinea deosebită a unui grup de muncitori din Ploiești în frunte cu Ștefan Gheorghiu, exprimată prin manifestul *Război războiului* din toamna anului 1912, care a întrunit și adeziunea muncitorilor din alte orașe, nu a putut căpăta o bază solidă, din cauza conducerii P.S.D. care s-a desolidarizat de poziția lui Ștefan Gheorghiu și a împiedicat răspîndirea manifestului în rîndurile muncitorilor.

În 1914, însă, Congresul P.S.D. s-a ținut în condiții deosebite, cînd viața politică și socială a țării era frămîntată de problema reformelor. Aceste frămîntări erau generate și accentuate de intervenția imperialistă a Romîniei în conflictul balcanic. „În pragul zilelor mari de frămîntare și de luptă, se scria în ajunul Congresului, de dezlănțuirea oarbelor interese de clasă, de ciocniri între ele, de asalturi înverșunate și în vederea cărora clasa muncitoare trebuie să mobilizeze sub steagul roșu toate forțele, Congresul are rolul. . . . de a da păturilor nevoiașe și munci-

toare, social-democrației și democrației adevărate și cinstite cuvîntul de ordine, de orientare și de luptă" [1].

Tocmai aceste frămîntări adînci ale societății romînești impuneau partidului social-democrat o linie de conduită fermă și unitară.

Ordinea de zi definitivă a Congresului P.S.D. care se deschidea la 6 aprilie 1914 era următoarea: 1. discuția raportului Comitetului executiv; 2. modificările statutului; 3. constituanta, votul universal, platforma electorală, chestia evreiască (înglobate în discuții); 4. problema agrară; 5. presa; 6. politica externă; 7. ieftinirea traiului; 8. viitorul Congres; 9. alegerea noului Comitet executiv.

La Congres participau 40 de delegați cu drept de vot și 2 fără drept de vot, reprezentînd 10 localități. Numărul mai mic de delegați, în raport cu congresele anterioare, se explică prin aceea că, pentru prima oară, Congresul partidului avea loc separat de congresul sindicatelor. Această împrejurare de altfel explică în parte și caracterul ideologic mai pronunțat al dezbaterilor, care nu au mai fost încărcate cu problemele profesionale, ca la congresele anterioare.

La acest Congres a fost o mai mică participare a delegaților străini în raport cu congresele anterioare. Congresul a fost salutat mai mult prin scrisori și telegrame. Asemenea saluturi au fost primite din partea partidelor socialiste din Austria, Franța, Germania, Norvegia, Boemia, Bulgaria („largii"). Singurul delegat străin sosit la Congres a fost reprezentantul „tesniacilor" bulgari, Kabacieff. Salutînd Congresul în numele partidului său, socialistul bulgar a mulțumit socialiștilor romîni pentru sprijinul pe care l-au acordat aceștia în timpul războiului. „Nu vom uita niciodată — a spus el — partea ce ați luat proletariatului bulgar, atît prin întrunirea din ajunul mobilizării cît și prin protestul contra anexării Cadrilaterului" [2].

Președinte al biroului Congresului a fost ales I. C. Frimu.

În mod normal, lucrările Congresului trebuiau să înceapă prin citirea raportului de activitate. Avînd în vedere însă că acest raport fusese tipărit cu o lună înainte și pentru a se economisi timp, Congresul a trecut direct la discutarea lui.

Observațiile delegaților pe marginea raportului de activitate ne sînt cunoscute într-o formă extrem de prescurtată, așa cum au fost publicate de organul central al partidului. Ceea ce merită să fie reținut este faptul că raportul nu dădea o evidență precisă a numărului membrilor de partid, fapt care se explica prin prevederile statutare care nu impuneau organizațiilor și membrilor partidului principiile disciplinei revoluționare.

Discuțiile din prima zi a Congresului au fost în legătură cu unele modificări ale statutului, modificări menite să întărească partidul din punct de vedere organizatoric. Aceste discuții au dus la scindarea congre-

---

[1] *Romînia muncitoare*, 4 martie 1914.

[2] *Ibidem*, 10 aprilie 1914.

sului în două grupuri : unul care susținea necesitatea modificării statutului iar celălalt care era împotriva modificării[1]. După îndelungate discuții majoritatea congresiștilor a admis ca organizațiile din provincie să fie considerate secțiuni ale clubului central, să fie puse deci sub direcțiunea și controlul permanent al clubului central, ca înscrierile de membri să se poată face direct la Comitetul executiv al partidului etc. După relatarea ziarului *Dimineața*, Congresul a votat modificările propuse[2].

Și problema agrară a provocat disensiuni în sînul Congresului. Socialiștii din Iași au prezentat în această problemă un punct de vedere aparte. Raportul privitor la problema agrară care a fost citit la Congres era întocmit în lumina principiilor lor. „În viața de la țară — glăsuiește acest raport — trebuie să introducem raporturile burghezo-capitaliste, să suprimăm toate rămășițele feudale . . . Trebuie să *reducem* (subl. n. *N.C.*) anormala proprietate latifundiară și parazitară la justa ei proporție, expropriind o parte din întinderea ei . . . . "[3]. Această moderație în abordarea problemei agrare a fost combătută de majoritatea delegaților.

Merită să fie subliniat faptul că nici aceia care cereau confiscarea tuturor moșiilor, nu vedeau ce trebuia să se facă cu pămîntul confiscat. Conducătorii socialiștilor se fereau de lozinca „împroprietărirea țăranilor", lozincă ce ar fi atras dintr-o dată masele țărănești. Soluția lor era luarea pămîntului de la moșieri și darea lui în arendă țăranilor. Congresul a adoptat hotărîrea privitoare la chestiunea agrară în aceiași termeni: „exproprierea totală a marii proprietăți și arendarea prin comună la obștii și individual pe termene lungi și arende mici"[4].

Slaba influență a partidului social-democrat în rîndurile țărănimii, se datora și acestui mod de a pune problema agrară. Țăranii erau interesați, în primul rînd, în împroprietărirea lor. Formula arendării pe care o foloseau socialiștii, nu-i atrăgea în mod deosebit atîta timp cît, tot în arendă, ei luau pămînt și de la moșieri.

De aceea, cu toate că la Congres au răsunat numeroase voci de simpatie pentru țărani, abordarea practică a rezolvării problemei agrare nu a fost de natură să miște țărănimea. „Partidul socialist, spune tov. Gh. Gheorghiu Dej, nu s-a pus în fruntea țărănimii pentru a o organiza în această luptă, nu i-a dat claritatea perspectivelor și a sarcinilor, căci însăși conducerea partidului socialist stătea pe o poziție oportunistă.."[5].

Divergențele manifestate de Congres, atît în problema modificării statutului cît și în problema agrară amenințau serios unitatea partidului social-democrat. O ruptură părea foarte probabilă în curînd, mai ales că

---

[1] În unele articole despre istoria mișcării muncitorești din Romînia cele două curente care s-au manifestat în problema modificării statutului au fost denumite „autonomist" și „centralist". „Autonomiștii" erau adversarii modificării statutului, „centraliștii", susținătorii acestei modificări. Adepții modificării statutului, elemente de stînga, voiau de fapt să introducă în partid principiul centralismului democratic. Reprezentantul autonomiștilor, dr. Ghelerter, susținea dimpotrivă fărîmițarea partidului.

[2] *Dimineața*, 10 aprilie 1914.

[3] *Romînia muncitoare*, 15 aprilie 1914.

[4] *Ibidem*, 13 aprilie 1914.

[5] Gh. Gheorghiu Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV, p. 178.

dezbaterile congresului au luat un caracter furtunos. După relatările ziarului partidului, Congresul nu a putut să-şi epuizeze ordinea de zi din cauza plecării unor delegaţi [1]. Conducerea oportunistă s-a străduit să ascundă aceste divergenţe fiind prezentată mai mult ca o discuţie aprinsă [2].

Evenimentele interne şi mai ales externe, au împiedicat ruptura definitivă pentru moment. Iată cum se exprimă unul din participanţii la Congres cîţiva ani mai tîrziu, referindu-se la aceste frămîntări din sînul partidului social-democrat: „Războiul mondial surprinse partidul în toiul unei crize interne. Totuşi evenimentele care ameninţau însăşi existenţa socialismului internaţional, reduse la tăcere repede toate tendinţele din sînul partidului şi împăcară provizoriu pe «autonomişti» cu «centraliştii»" [3].

Cu toate că Congresul a luat sfîrşit aşa cum s-a arătat mai sus, totuşi el a adoptat o serie de hotărîri importante legate de problemele interne ale vieţii statului romîn. Hotărîrile Congresului priveau în primul rînd revizuirea constituţiei cu care P.S.D. se declara de acord. Alături de cele două mari reforme—votul universal şi exproprierea totală, P.S.D. mai adăuga următoarele: 1. reprezentarea proporţională; 2. efectuarea alegerilor într-o zi de repaus legal; 3. indemnizaţii pentru cei aleşi; 4. suprimarea Senatului; 5. desăvîrşita egalizare a evreilor pămînteni; 6. respectarea limbii grupurilor etnice în învăţămînt; 7. desfiinţarea impozitelor indirecte; 8. proclamarea republicii. Congresul a hotărît de asemenea să se declare grevă generală cu ocazia revizuirii constituţiei.

În lucrările scrise pînă acum despre istoria mişcării muncitoreşti, congresul P.S.D. din aprilie 1914 este aproape trecut cu vederea [4]. Importanţa lui este umbrită pe nedrept nu numai de evenimentele legate de modificarea constituţiei, dar şi de Congresul sindical care l-a precedat. Cu toate acestea, dacă avem în vedere dezvoltarea ulterioară a mişcării muncitoreşti din Romînia, Congresul din 1914 reprezintă un moment de seamă, cînd pentru prima oară şi în mod serios are loc o delimitare mai categorică a curentelor din sînul partidului social-democrat [5].

c. Partidul social-democrat şi izbucnirea primului război mondial

În vara anului 1914, cînd izbucneşte primul război mondial, Romînia se găsea, în toiul unor puternice frămîntări sociale, şi a agitaţiei în legătură cu modificarea constituţiei în direcţia îmbunătăţirii vieţii ţărănimii şi a lărgirii dreptului de vot. Clasa muncitoare din Romînia era vital intere-

---

[1] *Romînia muncitoare*, 10 aprilie 1914.

[2] În realitate, socialiştii din Iaşi au constituit o dizidenţă şi au scos puţin mai tîrziu, la 1 ianuarie 1916, o revistă proprie *Convorbiri sociale*.

[3] *L'Internationale communiste*, nr. 7—8 nov.—dec. 1919, p. 1055.

[4] Faptul că în lucrările de istorie a mişcării muncitoreşti Congresul P.S.D. din aprilie 1914 a fost aproape ignorat se reflectă şi în „Tematica provizorie a tratatului de istorie a R.P.R.", unde nu este nici măcar amintit.

[5] Felul cum s-a încheiat Congresul, prin părăsirea lui de către unii participanţi era fără precedent. De altfel „autonomiştii" vor fi aceia care, după cum s-a arătat mai sus, se vor desprinde pe faţă în 1916 din partidul social-democrat.

sată în rezolvarea cît mai radicală a acestor probleme. Partidul social-democrat, în ciuda oportunismului care caracteriza conducerea lui, a luat parte cu energie la dezbaterile acestor probleme, la propagarea punctului lui de vedere şi la mobilizarea maselor. Ultimul lui cuvînt de ordine lansat în iunie 1914, era „greva generală", cu ajutorul căreia voia să smulgă de la clasele conducătoare reforme cît mai democratice.

Izbucnirea războiului, ca şi în celelalte ţări, schimbă situaţia. Chestiunea care se punea pretutindeni era: atitudinea faţă de război.

Deşi Romînia a păstrat neutralitatea doi ani, guvernul Romîniei nu numai că nu a promovat o politică neutrală, dar a dus permanent tratative cu reprezentanţii ambelor coaliţii. El aştepta numai momentul potrivit şi o recompensă cît mai mare pentru a interveni în război. Chiar comunicatul consiliului de coroană din vara anului 1914 nu vorbea despre neutralitate. În schimb amintea, la fel cum s-a procedat în timpul crizei balcanice, de măsurile pe care le va întreprinde Romînia „spre a-şi păzi fruntariile" [1].

Politica neutralităţii, a cruţării poporului romîn de nenorocirile unui război imperialist, a fost susţinută numai de partidul social-democrat [2]. În primul său manifest în legătură cu războiul adresat „către toţi salariaţii, către întreg poporul romîn", se spunea: „Politica noastră trebuie să tindă spre o neutralizare completă a ţării faţă de aceste două mari puteri (Austro-Ungaria şi Rusia — *N.C.*) şi o apropiere, o alianţă cît mai strînsă cu micile popoare balcanice de care ne leagă aceeaşi situaţie şi aceleaşi interese" [3].

Clasa muncitoare a sprijinit această poziţie şi a răspuns cu entuziasm la chemările partidului social-democrat.

Izbucnirea războiului între Austro-Ungaria şi Serbia găseşte muncitorimea din Bucureşti în mare fierbere din cauza grevei muncitorilor de la tramvaie. Mitingurile muncitorilor pentru apărarea greviştilor în acest moment capătă un îndoit caracter: lupta împotriva exploatării se îmbină cu lupta împotriva războiului. La mitingul de la 18 iulie (st. v.) care a avut acest dublu scop au participat 8 000 de cetăţeni, făcîndu-se după cum scria *Romînia muncitoare*, „o primă manevră în vederea grevei generale" [4].

Asasinarea lui Jaurès stîrneşte indignarea clasei muncitoare din Romînia. O serie de mitinguri de protest au loc în toată ţara. Aceste întruniri erau convocate de P. S. D. şi la ele luau cuvîntul alături de fruntaşii partidului şi simpli muncitori.

Coincidea oare punctul de vedere al conducerii P. S. D. în problema războiului cu punctul de vedere al muncitorilor ?

Dacă le confruntăm, chiar după textele publicate de acelaşi ziar, *Romînia muncitoare*, vom constata că unii conducători ai P. S. D. la fel

---

[1] *Adevărul*, 23 iulie 1914.

[2] Nu trebuie să se confunde neutralitatea pe care o susţineau conservatorii germanofili în frunte cu Marghiloman, atunci cînd pierduseră orice nădejde de a împinge Romînia în război alături de Puterile Centrale, cu lupta împotriva războiului pe care o ducea clasa muncitoare şi cea mai mare parte a partidului social-democrat.

[3] *Romînia muncitoare*, 20 iulie 1914.

[4] *Ibidem*, ed. specială, 20 iulie 1914.

ca şi în ajunul izbucnirii războiului în Balcani, se declarau, în vorbe, împotriva războiului. Ei se arătau însă incapabili să lupte împotriva războiului, o dată ce el fusese declarat. În 1913, aceşti conducători vorbiseră muncitorilor care plecau pe cîmpiile Bulgariei despre „dureroasa datorie" de a se supune; în 1914, rămăseseră la acelaşi punct de vedere.

Dobrogeanu Gherea era exponentul cel mai de seamă al acestei poziţii. Într-o polemică pe care a purtat-o cu ziarul partidului liberal, *Viitorul*, Gherea scria : „Dar dacă războiul se va dezlănţui totuşi şi peste ţara noastră?... În cazul acesta socialiştii romîni, ca şi fraţii lor din Occident, îşi vor face datoria..." [1].

Prin urmare, în ipoteza că Romînia ar fi intrat în război, indiferent în ce tabără s-ar fi găsit, Gherea asigura partidele burgheze că socialiştii vor lupta cu abnegaţie „pentru apărarea patriei".

Clasa muncitoare însă, ca şi unii reprezentanţi ai ei, nu împărtăşea această poziţie social-şovinistă. Iată cum expunea un muncitor părerea lui în cazul cînd războiul s-ar fi extins şi asupra Romîniei : „Dacă împrejurările ne vor forţa să punem mîna pe arme ca să ne vărsăm sîngele, îl vom vărsa, însă nu pentru război, ci pentru revoluţie" [2].

Fără îndoială că, în Romînia, oportunismul era ideologia dominantă în mişcarea socialistă din aceşti ani. Faptul că în rîndurile maselor populare era vie năzuinţa alipirii Ardealului a fost folosit de clasele dominante în scopurile lor. Clasele conducătoare din Romînia care voiau să participe la „împărţirea prăzii", au profitat de această împrejurare pentru a înşela poporul şi a-l împinge în războiul imperialist. „În acest război, scria Lenin, modul cel mai răspîndit de înşelare a poporului de către burghezie este ascunderea scopurilor ei de jaf prin ideologia «eliberării naţionale» [3]. Deşi în vorbe P. S. D. se declara un adversar neîmpăcat al oricărui guvern burghezo-moşieresc, cerînd o luptă neîncetată împotriva lui, totuşi cînd acesta întîmpina dificultăţi mari pe plan extern, socialiştii îl menajau. Burghezia din ţara noastră cunoştea această tactică a conducătorilor socialişti. Ea ştia de asemenea că aceştia imitau în mare măsură, în problemele tacticii, social-democraţia germană. Este semnificativ faptul relatat de *Romînia muncitoare* că ştirea despre votarea creditelor de război în Germania de către socialişti şi declaraţia trădătoare a lui Haase au fost trimise secretarului P. S. D. de către ministrul de interne, înainte chiar de a apărea în ziarele din Bucureşti [4].

Poziţia majorităţii social-democraţiei germane a influenţat politica P. S. D. cu toate că ziarul *Romînia muncitoare* nu a aprobat direct această poziţie, nici chiar în primele zile, cînd ştirile fiind incomplete, domnea confuzia generală.

La 10 iulie cînd a avut loc o mare întrunire la Bucureşti s-a citit în numele Comitetului executiv al P. S. D. o declaraţie pe care o redăm aproape în întregime, întrucît ea exprima tocmai poziţia oportunistă adoptată de P. S. D. la începutul războiului. „Guvernul ne-a cerut ca, în

---

[1] *Lupta*, 12 septembrie 1914.
[2] *Romînia muncitoare*, 22 iulie 1914.
[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, p. 310.
[4] *Lupta zilnică*, 23 octombrie 1915.

fața evenimentelor prin care trecem, să renunțăm la manifestațiunea de azi, deoarece ea ar îngreuia pozițiunea sa față de celelalte state în demersurile pe care le face. I-am răspuns că o manifestație *pentru pace* i-ar ușura tocmai această pozițiune. Totuși, pentru a nu înlesni acreditarea calomniilor ce ni se aruncă, care în aceste momente prind mai ușor și spre a lua guvernului un argument, *noi vom face acest act mare de stăpînire a noastră înșine* (subl. n. — *N. C.*). Dar făcînd aceasta spunem guvernului: « Te temi guvern, de o manifestare pacifistă ; nu o vom face, dar să te vedem la datorie, să vedem dacă politica ta secretă va putea să apere Romînia de cataclism. Prin aceasta noi îți lăsăm întreaga răspundere a situației și ne păstrăm toată libertatea ca în ziua mare a răspunderii să te aducem în fața marii judecăți... Să ne răspîndim deci în liniște » [1].

Această declarație lasă să se întrevadă în același timp o stare de spirit caracteristică conducerii oportuniste a P. S. D. din Romînia, care considera că mișcarea socialistă era prea slabă, și că în Romînia încă nu sosise timpul ca să se pună problema răsturnării guvernului burghezo-moșieresc. Călăuzită de acest spirit, conducerea P. S. D. în momentul izbucnirii războiului nu a pus problema folosirii greutăților pe care le întîmpina guvernul, în interesul luptei clasei muncitoare.

Cu toate aceste manifestări fățiș oportuniste de la începutul războiului, anii neutralității se caracterizează prin mari demonstrații antirăzboinice organizate de clasa muncitoare cu sprijinul elementelor de stînga din conducerea P. S. D. și C. G. S. Curentul de stînga începe să se manifeste din ce în ce mai puternic în 1915—1916 și o serie de acțiuni, ca participarea la conferința socialistă interbalcanică cu excluderea „largilor" din Bulgaria, participarea la conferințele de la Zimmerwald și Kienthal, dovedeau că elementele de stînga deveneau preponderente în conducerea mișcării socialiste din Romînia.

Faptul că lupta lor nu a fost încununată de succes se datorește lipsei unui partid consecvent revoluționar. Ar fi exagerat să se creadă că un partid numericește nu prea mare, ca partidul social-democrat din Romînia ros de spiritul legalist, care ani de zile își concentrase lupta pentru „domnia legilor" și pentru reforme în cadrul statului burghezo-moșieresc, s-ar fi putut transforma în cîteva zile într-un partid revoluționar. Acest proces a fost mai îndelungat. Totuși atît în anii neutralității, cît și în anii războiului s-a produs o transformare, în sensul că în sînul vechiului partid social-democrat curentul predominant a devenit curentul revoluționar. El va crește și mai mult și își va îmbunătăți metodele de luptă în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, și a uriașei influențe pe care aceasta a exercitat-o asupra mișcării muncitorești din țara noastră.

Ca urmare a acestui proces, la 8 mai 1921, va lua ființă partidul de tip nou, marxist-leninist, Partidul Comunist din Romînia.

---

[1] *Romînia muncitoare*, 22 iulie 1914.

РУМЫНСКАЯ СОЦИАЛ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ НАКАНУНЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Воссоздание социал-демократической партии, происшедшее в 1910 году, явилось важным моментом в истории румынского рабочего движения. В идеологическом плане создание СДП означало поражение „попоранизма" (народничества), однако влияние теорий Доброджану-Геря относительно социализма в отсталых странах и аграрного вопроса привели к тому, что победа марксизма и развитие рабочего движения в Румынии запоздали.

Во время балканских войн в СДП выявилось двоякого рода отношение к ним: одно — оппортунистическое, поддерживаемое руководством СДП, и другое — революционное, провозглашенное группой плоештских рабочих в манифесте „Война войне".

Вмешательство Румынии во вторую балканскую войну оказало серьезное влияние на социально-политическую жизнь румынского государства. Крестьяне вновь стали волноваться, добиваясь земли, что побудило либеральную партию прибегнуть к демагогическому маневру, а именно, обещать (в сентябре 1913 года) провести новую аграрную и избирательную реформу (ввести единую коллегию вместо существовавших трех).

В первой половине 1914 года, когда происходили выборы в парламент, СДП, не имевшая последовательной аграрной программы, боролась за экспроприацию помещиков, однако, не добивалась наделения землей крестьян, выступала против ограничительной единой коллегии и поддерживала введение всеобщего, прямого, тайного и равного голосования.

Конгресс СДП, созванный в апреле 1914 года, хотя и мало изученный до настоящего времени, является важным событием, так как обсуждение вопроса об изменении устава, а также о позиции, которую должна занять социал-демократическая партия по отношению к „реформам" либералов, привело к выявлению некоторых течений в рабочем движении.

Война, вспыхнувшая летом 1914 года, застала сильное брожение в среде рабочего класса Румынии в связи с „реформами". Занятая сразу же руководством СДП позиция, выразителем которой был, в особенности, Доброджану-Геря, была оппортунистической. Однако, рабочий класс с самого начала боролся изо всех сил против вступления Румынии в империалистическую войну.

LE PARTI SOCIAL-DÉMOCRATE DE ROUMANIE À LA VEILLE DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

RÉSUMÉ

La reconstitution du parti social-démocrate roumain, en 1910, marque une date importante dans l'histoire du mouvement ouvrier de notre pays. Du point de vue idéologique c'était là une défaite du «populisme»,

mais l'influence des théories de Dobrogeanu-Gherea sur l'instauration du socialisme dans les pays arriérés et sur la question agraire, a contribué à retarder la victoire du marxisme et celle du mouvement ouvrier en Roumanie.

Au cours des guerres balkaniques, deux attitudes, touchant le conflit, se sont manifestées au sein du parti social-démocrate roumain : l'une, opportuniste, adoptée par la direction du parti, l'autre révolutionnaire, qui trouva son expression dans le manifeste „Guerre à la guerre" d'un groupe d'ouvriers de la région de Ploesti.

L'intervention de la Roumanie dans la seconde guerre balkanique a eu des conséquences sérieuses pour la vie sociale et politique de l'Etat roumain. Les paysans, revendiquant des terres, recommençaient à s'agiter, ce qui détermina le parti libéral à recourir à une diversion démagogique : il s'engagea, en effet, en septembre 1913, à procéder à une nouvelle réforme agraire, ainsi qu'à une réforme électorale qui prévoyait l'institution d'un collège unique à la place des trois collèges électoraux existants.

Lors des élections parlementaires de la première moitié de l'année 1914, le parti social-démocrate, dépourvu d'un programme agraire positif, lutta pour l'expropriation des grands domaines fonciers, mais non point cependant pour la distribution de terres aux paysans. Il combattit par ailleurs le collège unique, d'un caractère restrictif, et réclama le suffrage universel, direct, égal et secret.

Le Congrès d'avril 1914 du parti social-démocrate roumain, bien qu'il ait été peu étudié encore, constitue un événement important, du fait que les discussions qui s'y produisirent touchant la modification des statuts et l'attitude à adopter à l'égard des prétendues réformes des libéraux, aboutirent à la délimitation de certains courants dans le sein du mouvement ouvrier.

La déclaration de guerre de l'été 1914 surprend la classe ouvrière roumaine en pleine agitation quant au problème des „réformes". La position adoptée dès le début par la direction du parti et dont Dobrogeanu Gherea notamment se fit l'interprète, fut opportuniste. Néanmoins, la classe ouvrière a, dès la première heure, lutté avec acharnement contre la participation de la Roumanie à la guerre impérialiste.

MOLDOVA ÎN EPOCA REFORMEI

CONTRIBUȚIE LA ISTORIA SOCIETĂȚII MOLDOVENEȘTI ÎN VEACUL AL XVI-LEA *

DE

ȘERBAN PAPACOSTEA

Cînd la 31 octombrie 1517 Martin Luther afișa, pe poarta capelei castelului din Wittenberg, tezele de condamnare a vînzării indulgențelor, el dădea semnalul unei mari mișcări care, în scurt timp, avea să scoată o însemnată parte a societății europene de sub puterea papalității. Pentru prima oară în istoria Europei o mare mișcare de rezistență față de Roma papală triumfa nu numai în limitele statului în care apăruse, dar cîștiga rapid adeziuni în numeroase alte țări, dintre care cele mai multe vor fi definitiv pierdute pentru catolicism. „Neputința de a stîrpi erezia protestantă — arată F. Engels — corespundea invincibilității burgheziei care se statornicea; cînd această burghezie a devenit destul de puternică, lupta ei împotriva nobilimii feudale, care avusese pînă atunci mai ales un caracter local, a început să ia proporții naționale“ [1].

Tutelată încă de la început de principii teritoriali, beneficiari ai secularizării bunurilor eclesiastice, mișcarea luterană a triumfat în cea mai mare parte a Germaniei nordice, împotriva forțelor solidarizate o clipă în fața primejdiei, ale papalității și ale imperiului; aceeași tutelă explică atitudinea conservatoare adoptată de Luther, atunci cînd masele țărănești răsculate au arătat că există multiple feluri de a înțelege reforma [2].

---

* Comunicare ținută la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din București în ziua de 23 ianuarie 1957.

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 433. Vezi idem, *Opere*, vol. I, Buc., E.S.P.L.P, 1957, p. 421 și urm. și F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., 1958, p. 53 și urm.

[2] Cf. K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 433 și F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 198.

Pornit din Germania curentul de reformă s-a extins rapid în toate direcţiile: înspre nord în ţările scandinave, înspre apus în oraşele confederaţiei helvetice, în Franţa, în Ţările de jos şi în Anglia.

Reforma în răsăritul Europei. Ideile reformei au găsit teren favorabil de expansiune nu numai în centrul şi apusul Europei, dar şi în unele ţări ale Răsăritului. Vom urmări în linii mari etapele penetraţiei lor în cele două ţări care, nu numai prin vecinătatea cu Moldova, dar şi prin intensitatea relaţiilor economice şi politice cu această ţară, erau în măsură să influenţeze situaţia de aici, anume: Polonia şi Transilvania.

Pregătită de o intensă activitate umanistă care a creat o atmosferă ostilă papalităţii, propagată de numeroşii tineri poloni aflaţi în această perioadă la studii în universităţile apusene, adoptată de o parte a populaţiei principalelor oraşe, reforma şi-a făcut drum încă de timpuriu în Polonia [1]. Abia trecuse un an de la afişarea tezelor la Wittenberg şi doctrina lui Luther găsea la Danzig numeroşi aderenţi; în anii următori, luteranismul se răspîndea cu atîta repeziciune, încît autoritatea de stat a fost silită să recurgă la măsuri severe pentru a-l stăvili. Dar succesiunea la intervale scurte a edictelor regale şi agravarea necontenită a pedepselor prevăzute, constituie indiciul cel mai sigur al profunzimii procesului de penetraţie a noii doctrine în Polonia; la 20 iulie 1520, edictul regal din Thorn interzicea importul scrierilor lui Luther, sub pedeapsa exilului şi a confiscării bunurilor [2]; trei ani mai tîrziu, la 7 martie 1523, un nou edict reproducea interdicţia şi agrava pedepsele: în locul exilului se introducea pedeapsa cu moartea. În acelaşi an, un nou edict regal instituia la Cracovia dreptul de percheziţie domiciliară la cererea episcopului, pentru descoperirea cărţilor eretice [3]; concomitent se introducea cenzura cărţilor, atît a celor tipărite la Cracovia cît şi a celor importate din străinătate. Atît edictele regale cît şi măsurile încă mai severe adoptate de clerul catolic în virtutea jurisdicţiei spirituale pe care o exercita, s-au dovedit însă ineficace; reforma se întindea în tot mai multe regiuni, oferind prilej de manifestare a conflictelor politice şi sociale latente. La Danzig, acolo unde a fost înregistrată prima adeziune, chiar în anii imediat următori celor dintîi manifestări ale curentului de reformă, în 1522, se produce o mişcare a meseriaşilor şi a micilor negustori împotriva patriciatului orăşenesc, iar în 1529 o a doua mişcare reuşeşte să elimine patriciatul din sfatul oraşului; a fost necesară intervenţia militară directă a regelui Sigismund I pentru a se putea restabili situaţia anterioară [4]. Dar în ciuda faptului că această mişcare n-a fost izolată, insuficienta dezvoltare a oraşelor polone nu a permis triumful reformei prin ele. În schimb, adeziunea masivă a nobilimii

---

[1] Pentru reforma în Polonia vezi Karl Völker, *Kirchengeschichte Polens*, Berlin-Leipzig, 1936, capitolul *Die Reformation*, p. 133—194; *The Cambridge History of Poland*, Cambridge, 1950, vol. I, capitolul: *The Reformation in Poland*, p. 322—329; Stanislaw Arnold, *Les idées politiques et sociales de la Renaissance en Pologne*, în vol. *La Pologne au Dixième Congrès International des Sciences Historiques à Rome*, Varşovia, 1955, p. 147—165.

[2] Textul edictului reprodus de Ign. Chrzanowski şi Stanislaw Kot., *Humanizm i Reformacja w Polsce*, Lvov, 1927. p. 316.

[3] *Ibidem*, p. 316—317.

[4] Stanislaw Arnold, *op. cit.*, p. 158.

polone la reformă — mai ales la varianta calvină, care convenea mai bine intereselor ei prin afirmarea dreptului de împotrivire la puterea regală — a transformat mişcarea protestantă într-una din *forţele politice* cele mai însemnate ale statului polon în veacul al XVI-lea. În anii 1550—1560 lupta şleahtei împotriva clerului catolic şi pentru obţinerea unui statut legal noii credinţe, ia un mare avînt, mai ales după încheierea păcii confesionale de la Augsburg în imperiu (1555). Încercarea regelui, sub influenţa clerului catolic, de a îndigui progresul reformei, nu a avut rezultate durabile ; cîţiva ani mai tîrziu, la dieta din Piotrokow (1562—1563), nobilimea reuşeşte să obţină suspendarea provizorie a jurisdicţiei eclesiastice , adică a dreptului de urmărire a celor care se îndepărtau de catolicism. Transformarea acestei concesii limitate într-o recunoaştere totală nu s-a realizat decît în deceniul următor, cînd Henric de Valois, pentru a obţine coroana, a fost silit să accepte şi să jure pentru respectarea textului cunoscut sub numele de „Confederaţia de la Varşovia", din 28 ianuarie 1573, care asigura deplină libertate confesională protestanţilor.

Tot atît de rapidă, dar cu efecte mai de durată, a fost penetraţia reformei în Transilvania [1] ; aduse în ţară de negustorii care frecventau iarmaroacele din Germania [2], scrierile lui Luther au găsit un mediu prielnic în lumea oraşelor săseşti. Şi aici, ca şi în Polonia, progresul noii doctrine se poate măsura prin reacţia pe care a provocat-o. În aprilie 1523, dieta regatului proclama eretici pe toţi adepţii învăţăturii lui Luther şi-i declara pasibili de condamnarea la moarte [3]. La 9 martie 1524, regele Ungariei poruncea în termeni severi sfatului orăşenesc al Sibiului să ia măsuri de stăvilire a ereziei : „Ludovic, din mila lui dumnezeu rege al Ungariei, Boemiei etc.... ; nu fără nemulţumirea sufletului nostru am aflat că dogmele sacrilege ale unui oarecare Martin Luther, excomunicat mai dinainte de sfîntul scaun apostolic împreună cu adepţii săi, au orbit într-atît de mare măsură minţile oamenilor pretutindeni, încît doctrina acestuia şi cărţile scrise de el se află în mijlocul vostru în mîinile tuturor şi voi le citiţi şi le respectaţi, dînd uitării adevărul evanghelic şi aşezămintele sfinţilor părinţi. Dar afirmaţiile şi scrierile acestui Martin Luther, fiind potrivnice adevărului însuşi şi excomunicate, după cum am mai spus, ne-a supărat foarte tare că voi, concetăţenii şi negustorii voştri şi ceilalţi locuitori ai acestui oraş, aţi început să vindeţi, să cumpăraţi şi să discutaţi aceste scrieri" [4]. Ordinul regal impunea cercetări din casă în casă pentru desco-

---

[1] Pentru reforma în Transilvania, între altele : Seivert, *Beiträge zur Religionsgeschichte von Hermannstadt in Siebenbürgen in den Jahren 1521—1546*, în *Ungarisches Magazin*, IV (1787), p. 154—211 ; Friedrich Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche in Siebenbürgen*, vol. I, 1150—1699, Sibiu 1921 ; Karl Kurt Klein, *Der Humanist und Reformator Johannes Honter. Untersuchungen zur Siebenbürgischen Geistes- und Reformationsgeschichte*, Sibiu, 1935.

[2] „Alhier finde ich zu erst dass sich die wahre Luthrisch-Evangelische Lähr unter den Sachsen in Stätten in Siebenbürgen habe entzündet durch trewe und gelährte Männer Gottes welche etlige Kauff-Leuthe mit sich in Hermannstadt gebracht hatten, so zu erst nur heimlig in Heusern das Evangelium geprediget und das itzige Wayden-Hauss darzu gebracht haben". Chr. Milles, *Siebenbürgischer Würg-Engel*, Sibiu, 1679, p. 22.

[3] Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche*, vol. I, p. 180.

[4] Seivert, *Beiträge*, p. 173—175.

pierirea scrierilor lui Luther şi arderea lor şi interzicea, sub pedeapsa confiscării tuturor bunurilor, cumpărarea, citirea sau discutarea lor. Dieta regatului din 1525 hotăra extirparea luteranismului prin cele mai drastice mijloace [1]. Dar memorialul-plîngere, înaintat în 1526 de clerul catolic din Sibiu, arată, că, departe de a dispărea sub presiunea măsurilor de constrîngere, luteranismul cîştiga tot mai mulţi aderenţi ; în oraş se înfiinţase o şcoală în care se propovăduia noua doctrină, iar clericii care abjuraseră catolicismul erau veneraţi de populaţie. Noi măsuri şi mai drastice erau invocate pentru a se face faţă situaţiei ; prăbuşirea de la Mohács a împiedicat însă aplicarea vastului program de represiune preconizat. În cele două decenii următoare, luteranismul nu cucereşte numai, prin acţiune subterană, masa populaţiei săseşti din Transilvania, dar începe să fie adoptat chiar de oficialităţile oraşelor. Trecerea de la adeziunea populară la adoptarea oficială a reformei a fost accelerată de apariţia unei mari personalităţi : Ioan Honterus. Înapoiat la Braşov după o prelungită şedere în străinătate, la universităţile din Viena şi Cracovia, şi după o intensă activitate umanistă, Honterus reformează în anii 1541—1542 biserica Braşovului şi a Ţării Bîrsei. Cronica lui Ostermayer notează laconic că în luna octombrie 1542 „a început să se ţină slujba evanghelică în biserica braşoveană, iar papistaşii au fost izgoniţi" [2]. Impulsul venit de la Braşov a fost urmat în scurt interval de celelalte oraşe : 1543 Sibiul, 1545 Sighişoara, apoi Mediaşul, Bistriţa etc ; de la oraşe curentul s-a extins repede la sate, încît la mijlocul veacului, procesul de convertire la luteranism a populaţiei săseşti din Transilvania era în linii mari încheiat [3].

Europa centrală faţă de primejdia înaintării otomane. În vreme ce lumea europeană era prada acutelor frămîntări dezlănţuite de reforma luterană, Imperiul otoman intra în faza celei mai rapide expansiuni pe care a cunoscut-o istoria sa. Etapele mari ale acestei înaintări vertiginoase sînt însemnate de cîteva date celebre : în 1521 ocuparea Belgradului, în 1526 zdrobirea regatului ungar la Mohács, în 1529 asediul Vienei, în 1532 prezenţa trupelor otomane în Austria şi devastarea Ştiriei, în 1541 ocuparea Budei şi transformarea Ungariei centrale în paşalîc ; în anii următori campaniile militare lărgesc tot mai mult zona stăpînirii turceşti în fostul regat ungar ; pînă la moartea sultanului, sub zidurile Sighetului, în 1566, limitele imperiului n-au încetat să se extindă nu numai în Europa, dar şi în bazinul apusean al Mediteranei şi în Asia. Prezenţa turcilor în Europa centrală a creat o preocupare permanentă pentru ţările devenite acum graniţa Europei în raport cu lumea otomană şi destinate a fi primele victime ale unui eventual nou val ofensiv al islamului ; mai ales în Italia şi în Germania se urmăreau cu grijă desfăşurările politice şi militare ale noii mari puteri. Teama pe care o inspira expansiunea Imperiului otoman, necesitatea de a înţelege factorii care îi asigurau superioritatea şi elementele de slăbiciune care puteau fi speculate în luptă, se fac tot mai mult

---

[1] „Lutherani etiam omnes de regno exstirpentur, et ubicunque reperti fuerint non solum per ecclesiasticos verum etiam per seculares personas libere capiantur et comburantur" : Teutsch, *Geschichte*, I, p. 200, n. 4.

[2] Teutsch, *Geschichte der ev. Kirche*, I, p. 219.

[3] *Ibidem*, p. 231 247.

simțite acum și explică eflorescența unei întregi literaturi cu caracter politic și istoric referitoare la turci, mai ales în cele două țări amintite. De la începutul pînă la mijlocul veacului al XVI-lea, s-au tipărit în Europa peste 500 de lucrări cu privire la turci [1]; nici chiar apariția, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, a operei lui Leunclavius, primul mare turcolog european, n-a reprezentat un moment al erudiției gratuite, a cărei vreme nu sosise încă, ci este strîns legată de problemele politice și militare pe care le punea prezența otomană în Europa centrală [2]; astfel s-a născut turcologia europeană.

În cercurile conducătoare ale imperiului — atît în cele catolice cît și în cele protestante — primejdia otomană a constituit o preocupare permanentă. Nu e o simplă întîmplare faptul că Melanchton a prefațat mai multe lucrări referitoare la turci, printre altele traducerea în limba germană a lucrării de largă circulație europeană a italianului Paolo Giovio; în postfața lucrării, traducătorul ei, Justus Jonas, unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Luther și Melanchton, evocă atmosfera din Germania în vremea în care expansiunea otomană se apropia de punctul culminant: „Îmi aduc încă bine aminte cum în anul 1529, pe cînd mă aflam cu doctorul Martin și cu Filip Melanchton între Gotha și Eisenach, în drum spre Marburg s-au auzit deodată zvonuri și strigăte și mulți oameni de treabă încă nu vroiau să creadă că turcii se aflau în Austria și că le-a fost posibil să ajungă sub zidurile Vienei cu atîta oștire" [3]. E anul în care Luther edita lucrarea sa „Despre războiul împotriva turcilor"; în timpul chiar al asediului Vienei el redacta „Predica divină împotriva turcilor" [4]; în anii următori, în fața amenințării tot mai mari, Luther trece de la argumentele teologice la cele politice; el afirmă acum obligația pentru principii protestanți de a participa la lupta condusă de împărat împotriva turcilor, înlăturînd astfel scrupulele sincere sau prefăcute ale celor dintîi: „e vorba de apărarea comună", exclamă el [5]. Și mai puternic se reflectă problema primejdiei otomane în opera lui Melanchton, în corespondența întreținută cu capii emigrației grecești [6], în activitatea sa publicistică etc.

Teama inspirată de înaintarea turcilor n-a fecundat numai literatura istorică, ea a fost generatoare și de numeroase proiecte politice

[1] Bibliografia publicațiilor apărute în Europa asupra turcilor, la Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches*, X, Pest, 1835, p. 57—336; rectificări pentru perioada 1500—1550 la C. Göllner, *Fehlerquellen in Hammers Bibliographie der abendlaendischen Türckendrucke*, în *Bulletin de la section historique de l'Académie roumaine*, XXV (1944), p. 214—224.

[2] *Allgemeine Deutsche Biographie*, XVIII, Leipzig, 1883, art. *Leunclavius*, p. 489.

[3] *Ursprung des Turkischen Reichs bis auff den itzigen Solyman durch D. Paulum Jovium Bischoff Nucerin... verdeutschet durch Justum Jonam... Vorrede Phil(ipp) Mel(anchton)*, 1538, f. 7.

[4] Richard Lind, *Luthers Stellung zum Kreuz- und Türkenkrieg*, Giessen, 1940, p. 6—7.

[5] *Ibidem*, p. 63.

[6] E. Benz, *Mélanchton et l'Eglise orthodoxe*, în rev. *Irénikon*, XXIX (1956), nr. 2, p. 171; lucrarea de ansamblu a aceluiași, intitulată *Wittenberg und Byzanz. Zur Begegnung und Auseinandersetzung der Reformation und der östlich-orthodoxen Kirche*, Marburg, 1949, în care un capitol întreg e închinat acțiunii lui Despot Vodă, nu mi-e cunoscută decît din recenzia lui A. Wenger, în *Revue des études byzantines*, 1952, p. 275—278; studiul mai recent al lui St. A. Fisher-Galați, *Ottoman imperialism and the lutheran struggle for recognition in Germany 1520 1529*, în rev. *Church History*, XXIII (1954), p. 46—47, nu mi-a fost accesibil.

şi militare, dintre care majoritatea s-au risipit în faţa unei realităţi mai durabile decît o socoteau contemporanii, dar dintre care cîteva au trecut pragul realităţii. Din multiplicitatea măsurilor al căror scop era înjghebarea unui sistem militar şi politic antiotoman, vom semnala deocamdată doar pe cea legată de intrarea Moldovei în cîmpul de acţiune al diplomaţiei habsburgice. Prăbuşirea Ungariei la Mohács a pus în contact direct Imperiul otoman şi cel habsburgic şi l-a silit pe acesta din urmă să elaboreze un întreg sistem de politică răsăriteană, în cadrul căruia un loc însemnat l-a ocupat şi Moldova. Eforturilor de integrare a Moldovei în sistemul militar şi diplomatic habsburgic li se datoresc cîteva momente însemnate din istoria ţării, încă de la începutul domniei lui Petru Rareş şi pînă la sfîrşitul veacului; dar momentul culminant al acestei acţiuni l-a reprezentat instaurarea în domnia Moldovei, cu concurs habsburgic, a lui Despot vodă. În aceste împrejurări de istorie generală s-au produs evenimentele pe care le vom expune mai jos.

Reforma la romîni. Convertirea romînilor la noua doctrină a constituit una din preocupările capilor reformei; mărturie a acestei preocupări sînt însemnările care se găsesc în corespondenţa lor. În anul 1539 Melanchton afirma cu satisfacţie că doctrina luterană a pătruns printre romîni [1]; cîţiva ani mai tîrziu, în 1544, el şi ceilalţi conducători ai reformei se întreţineau cu Honterus asupra dificultăţilor pe care le întîmpina propagarea reformei în rîndurile populaţiei romîneşti din Transilvania [2]. Şi mai departe spre apusul Europei se urmăreau progresele noii doctrine; colaboratorul lui Calvin, Guillame Farel, transmitea în anul 1546, unui cunoscut, ştirea care-i parvenise: „se spune că valahii au primit şi ei evanghelia" [3] (în limbaj protestant, a primi evanghelia însemna a adera la principiile reformei). Chiar şi reprezentanţi ai curentelor de reformă mai radicale au avut legături cu romînii; în 1555, Melanchton informa laconic pe unul dintre colaboratorii săi: „Stancarus a plecat la valahi" (*Stancarus abiit ad Valachos*) [4]. În textul manifestului redactat cu prilejul reformării bisericii braşovene, Honterus prevede modalităţile convertirii romînilor [5]. În acelaşi timp îşi făcea apariţia prima tipăritură în limba romînă: Catehismul luteran din Sibiu, tipărit la 1544; pastorul bistriţean Adalbert

---

[1] *Corpus Reformatorum*, III, p. 629, la Imre Révész, *La réforme et les roumains de Transylvanie*, Budapesta, 1937, p. 14.

[2] *Ibidem*, p. 14; pentru interesul deosebit manifestat de Melanchton nu numai pentru populaţia săsească din Transilvania, dar şi pentru celelalte popoare din sud-estul Europei, vezi lucrarea mai recentă a lui Fritz Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, vol. II, *Reformation und Gegenreformation*, München, 1955, p. 40.

[3] *Corpus Reformatorum*, XXX, p. 325, la Imre Révész, *op. cit.*, p. 15.

[4] B. P. Hasdeu, *Istoria toleranţei religioase în Romînia*, ed. a II-a, Bucureşti, 1868, p. 31; *Francesco Stancaro*, 1501—1574, preot italian convertit la protestantism; a desfăşurat o intensă activitate în răsăritul Europei, mai ales în Transilvania şi Polonia. A organizat prima reuniune a clericilor protestanţi din Polonia, la Pinczow şi a redactat *Canones reformationis* la cererea nobilimii protestante din Polonia (1548); a întreţinut polemici violente cu Melanchton şi Calvin în probleme de cristologie.

[5] „Quapropter neque infantes neque valachi semel rite baptizati, sunt rebaptizandi". Honterus, *Reformatio ecclesiae Coronensis ac totius Barcensis provinciae. Cum praefatione Philippi Melanchton*, Wittenberg, 1543, p. [13].

Wurmloch scrie cu acest prilej unui corespondent din Breslau: „S-a tradus Catehismul în limba valahă şi s-a tipărit la Sibiu, cu litere sîrbeşti ... Şi mulţi dintre preoţi privesc cu sfinţenie acea carte, dar mulţi o dispreţuiesc cu totul"[1]. În deceniul următor au apărut tipăriturile braşovene îngrijite de Coresi. Propagării prin traduceri i-a urmat apoi acţiunea de convertire silită. În 1559, sfatul Braşovului adoptă măsuri pentru a impune romînilor reforma; cronica notează: „Johann Benkner şi ceilalţi senatori au reformat biserica valahilor şi le-au propus spre învăţare preceptele catehismului"[2]. Mai puţin eufemistic, textul german înlocuieşte termenul „le-a propus" prin „le-a impus"[3]. Dacă însă acest capitol referitor la romînii transilvăneni e bine cunoscut, cel referitor la reforma în Moldova este mult mai puţin, sau aproape de loc.

Reforma în Moldova. Era firesc ca ideile promovate de diversele secte protestante să nu-şi oprească expansiunea la graniţa ţărilor romîne. Exista şi aici, în lipsa altor condiţii, o populaţie orăşenească, populaţie care întreţinea intense legături comerciale cu oraşele transilvănene şi polone şi care constituia un mediu favorabil pentru propagarea noilor doctrine. În veacul precedent, husitismul, prigonit în alte ţări, găsise în tîrgurile Moldovei un loc de refugiu, cîştigînd chiar adeziuni printre locuitorii acestora[4].

Din rîndurile populaţiei meşteşugăreşti a tîrgurilor moldoveneşti erau trimişi tineri, pentru deprinderea meseriilor cărora li se dedicau, în oraşele Transilvaniei[5]. Din rîndurile elementelor înstărite ale aceloraşi tîrguri porneau la studii superioare în universităţile din Cracovia, Praga şi Viena alţi tineri[6]; şi unii şi alţii veneau astfel în contact cu noile curente de idei şi cu frămîntările pe care acestea le prilejuiau şi fără îndoială nu le rămîneau străine. O mărturie contemporană ne arată că negustorii din ţările romîne nu erau indiferenţi la frămîntările epocii; în introducerea la manifestul redactat cu prilejul reformării bisericii braşovene, Honterus arată că a fost determinat să adopte această măsură şi de faptul că numeroşii moldoveni, munteni, bulgari şi greci care frecventau oraşul, participau la controversele ce se desfăşurau în acea vreme la Braşov şi îşi manifestau ostilitatea faţă de practicile bisericii catolice, obţinînd ade-

---

[1] I. Crăciun, *Catehismul romînesc din 1544 urmat de celelalte catehisme romîno-luterane Bărseanu, Sturdzan şi Marţian*, Sibiu, 1945—1946, p. 2—3; Adolf Schullerus, *Luthers Katechismus und Agende in romänischer Sprache. Der Katechismus von 1544*, in *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, XLIV (1921), nr. 1—6, p. 58—59.

[2] *Quellen zur Geschichte der Stadt Brasso*, IV, Braşov, p. 80.

[3] *Ibidem*, p. 100.

[4] Radu Manolescu, *Elemente de cultură orăşenească în epoca lui Ştefan cel Mare*, în vol. comemorativ *Ştefan cel Mare şi cultura moldovenească în veacul al XV-lea* (în curs de apariţie).

[5] Socotelile oraşului Braşov însemnează la 5 martie 1558: „adduxit quidam Moldaviensis aliquot adolescentes qui artificia addiscerent"; Hurmuzaki, XI, p. 798; cazuri mai vechi, din ultimii ani de domnie a lui Ştefan cel Mare, la Radu Manolescu, *op. cit.*

[6] E. Barwinski, *Mironis Costini Chronicon Terrae Moldaviae*, Bucureşti, 1912, p. VII, dă lista studenţilor originari din Moldova care au fost înregistraţi în matricolele Universităţii din Cracovia; pentru alţi studenţi din Moldova în universităţile din Viena şi Praga, vezi Radu Manolescu, *op. cit.*

ziunea unora dintre locuitorii oraşului [1]. S-a arătat într-o lucrare recentă, că domnia, în atîtea domenii inovatoare, a lui Despot vodă, a găsit un sprijin intern solid, tocmai în rîndurile acestei populaţii a tîrgurilor moldoveneşti, devenită apoi ţinta principală a represiunii dezlănţuite de reacţiunea boierească şi clericală care a urmat răsturnării lui Despot. Sommer, biograful domnului, el însuşi scăpat cu greu de soarta care a lovit pe ceilalţi susţinători ai lui Despot, povesteşte: „Toţi meşteşugarii, cîţi erau: fierari, zidari, săpători de şanţuri, arhitecţi, dintre care cei mai mulţi erau germani sau italieni, au fost ucişi” [2]. Aceeaşi categorie socială a constituit mediul în care s-au propagat ideile reformei în Moldova.

Nu numai pe calea propagării prin circulaţia firească a oamenilor şi a ideilor, dar şi prin acţiunea conştientă a protagoniştilor momentului istoric de care ne ocupăm s-a produs extinderea reformei în Moldova. Detaliile procesului ne scapă, dar posedăm suficiente elemente de informaţie, pentru a putea fixa etapele principale ale progresului noii doctrine în Moldova.

Un document publicat cu cîţiva ani în urmă în Polonia, neobservat la noi, dar deosebit de însemnat pentru istoria Moldovei şi pentru istoria culturii romîneşti în prima jumătate a veacului al XVI-lea, aduce o lumină nouă în această privinţă. La 11 martie 1532, un cunoscător al evenimentelor de la Wittenberg, relata unui corespondent, probabil din Cracovia, ştirea sosirii în oraşul devenit centru al reformei, a unui „doctor” din Moldova, venit să-l audieze pe Martin Luther. Dar în afara acestui amănunt, deosebit de preţios prin el însuşi, scrisoarea mai informează că anonimul doctor venise la Wittenberg *chemat de Martin Luther* şi că aici el se pregătea să dea o ediţie trilingvă a celor patru evanghelii şi a epistolelor lui Paul, texte considerate fundamentale de mişcarea luterană [3]. Dar înainte de a continua expunerea, iată textul scrisorii:

„Dies quidam doctor ex Walachia, vir canus, qui non germanice sed latine et polonice loquitur, venit Wittembergam, ut videat audiatque Martinum Lutherum vultque quottuor Evangelia et Paulum in lingua Walachica Polonicaque et Teuthonica excudi curare, quasi Cracoviae in Universitate tam eruditi doctores non sint. Miror tamen senem doctorem sic infatuari a seductore isto et tam longe ex sua provincia

[1] „Quod cum pro nostra mediocritate accuratius animadverteremus et emporium Coronense in ultimis partibus ecclesiae occidentalis constitutumum, assidue freeventari videamus a Graecis, Bulgaris, Moldavis et Valachis transalpinis, ac aliis orientali ecclesiae subiectis populis, qui tum multitudine altarium et simulachrorum, tum etiam ineptis quibusdam cerimoniis vehementer offenduntur, et variis disputationibus de religione pertinaciter nos oppugnant, adeo ut saepe quorundam animos a veritate seducant, et suis contentionibus ea quae compertissima sunt, apud simplices in dubium vocent; ne fides christiana propter nostras consuetudines male audiat apud eos, qui suos qualescunque ritus synceriores gloriantur, ac caeteris insolenter anteponunt, in quibusdam levioribus cedere coacti sumus propter conscientiam”. Johannes Honterus. *Reformatio ecclesiae Coronensis*, p. [7 8].

[2] P. P. Panaitescu, cap. *Producţia şi viaţa economică*, în vol. *Viaţa feudală în Ţara Romînească şi Moldova* (sec. XIV—XVII), Bucureşti, 1957, p. 53.

[3] Tot la Wittenberg s-au pubicat unele din cărţile luterane destinate slavilor din sud; vezi M. Murko, *Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven*, Prag Heidelberg, 1927, p. 11.

Wittembergam evocari. Datum feria 2-a post letare 1532" (11 martie 1532)[1].

Nu ne vom ocupa deocamdată de contribuția pe care o aduce textul scrisorii la rezolvarea unor însemnate probleme ale vechii noastre culturi; vom reveni cu alt prilej asupra acestei chestiuni, semnalînd deocamdată doar faptul că formula folosită de autorul scrisorii presupune existența la data aceea, a unei traduceri în limba romînă a principalelor texte ale noului testament; dar un fapt rezultă cu certitudine din textul semnalat și anume: că în anul 1532 doctrina luterană cîștigase teren în rîndul populației catolice din Moldova, că un contact *direct* se stabilise între centrul reformei și reprezentanți ai acestei populații, că din rîndurile păturilor avute ale tîrgurilor moldovenești, aceleași care își trimiteau fiii la studii universitare, porneau acum elemente la Wittenberg, în scopul de a adopta acolo măsurile cele mai potrivite pentru propagarea doctrinei la care aderaseră [2] și în sfîrșit că, după ce cîștigase adeziuni în populația catolică din Moldova, luteranismul se pregătea acum să-și extindă acțiunea de convertire asupra populației romînești. Ca pretutindeni, arma principală a propagandei avea să fie folosirea limbii naționale; tipărirea textelor evanghelice în limba romînă constituia prima etapă a acestui program.

Despre progresele doctrinei luterane în Moldova, în perioada imediat următoare, avem doar știri sporadice care, dacă nu ne îngăduie să cunoaștem detaliile procesului, ne permit însă să-i constatăm continuitatea. La o dată care nu poate fi stabilită cu precizie, în orice caz anterioară anului 1540, Ioan Honterus, sub a cărui conducere avea să se reformeze biserica Brașovului, a fost în Moldova. Umanistul Neander (elev al lui Melanchton), care edita în 1569 la Basel una din operele muceniculul Nil, scrie în prefața acestei lucrări: „pe acest autor l-a descoperit cîndva, într-o bibliotecă străveche, ... în Valahia, Joannes Honterus brașoveanul, pe cînd a cercetat bibliotecile acelei regiuni și ale învecinatei Moldove" [3]. Nu putem ști în ce măsură prezența lui Honterus a slujit cauzei luteranismului în Moldova; de altfel contactele între populația germană din Moldova și sașii din Transilvania aveau caracter de continuitate. În mare parte clerul catolic și apoi reformat din Moldova se recruta din centrele săsești ale Transilvaniei [4]. Faptul că în 1543 apărea

---

[1] *Acta Tomiciana*, XIV, Posnan, 1952, p. 203.

[2] In articolul lui B. P. Hasdeu, *Scrisele polone în privința romînilor*, publicat în *Buletinul Instrucțiunei Publice*, 1867—1868, p. 15—16, se dă o listă a studenților romîni înregistrați în matricolele universității din Wittenberg; dar N. Drăganu, *Cei dintăi studenți romîni ardeleni în universitățile apusene*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, IV (1926—1927), p. 422 a arătat că interpretarea lui Hasdeu este cu totul improbabilă.

[3] „Meum auctorem (Nilum) reperiit aliquando in bibliotheca quadam vetustissima, ... in Valachia, Joannes Honterus Coronensis, ...dum ejus regiones et vicinae Moldaviae bibliothecas excussit...", la Karl Kurt Klein, *Der Humanist und Reformator Johannes Honter*, p. 75, n. 1 și Papadopol-Calimah, *Istoria tipografiei în Țările Romînesti*, Bibl. Acad. R.P.R., mss. 927, f. 218; alte date referitoare la legăturile lui Honter cu Moldova, la Karl Kurt Klein, *Rumänisch-deutsche Literaturbeziehungen*, Heidelberg, 1929, p. 71.

[4] M. N. Burghele, *Despot Vodă Ereticul domnul Moldovei (1561—1563). Studiu istoric*, în *Convorbiri literare*, XXXI (1897), p. 625 și R. Fr. Kaindl, *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*, II, Gotha, 1907, p. 373.

la Braşov o culegere de cîntece, pătrunse de un puternic suflu luteran, compuse de un sas originar din Moldova, probabil din Baia, nu constituie decît un indiciu mai mult al profunzimii pătrunderii doctrinei luterane în Moldova, care la data aceasta se realiza într-o creaţie literară [1]. Dar în afara acestor ştiri referitoare la cazuri izolate, există un document cu informaţii precise şi de caracter general cu privire la progresele reformei în Moldova. Cîteva decenii mai tîrziu, în epoca în care valul contra-reformei cuprinsese şi Moldova, la 1587, Bartolomeu Brutti, postelnicul şi omul de încredere al lui Petru Şchiopul, raporta nunţiului papal din Polonia că domnul „a izgonit din această provincie pe falsii predicatori eretici, *care încă cu 50 ani în urmă* au smuls aceste populaţii din sînul bisericii romane" [2]. În jurul anului 1540 mare parte, dacă nu totalitatea populaţiei catolice din Moldova àderase deci la reformă.

Reacţia împotriva reformei. Aşadar, la mijlocul veacului al XVI-lea, reforma triumfase în mare parte a Transilvaniei şi realizase mari progrese în Polonia. Nu numai regiunile nordice şi apusene ale acestei ţări erau contaminate de luteranism şi calvinism, dar curentele protestante de nuanţă mai radicală cîştigaseră, la această dată, adeziuni puternice în regiunile învecinate cu Moldova. Cronicarul polon Orechovius notează pătrunderea ereziei, în anul 1551, ca a unui „microb vătămător", în însăşi provincia Rusiei, „înainte încă neatinsă de alte erezii"[3]. În aceiaşi ani în Transilvania capii locali ai mişcării reformate depuneau mari sforţări pentru convertirea la reformă a populaţiei romîneşti; devenită factor dominant în oraşele săseşti ale Transilvaniei, forţă în plină ascensiune în Polonia, reforma cîştigase teren solid în Moldova, unde se străduia să cîştige noi adeziuni în rîndurile populaţiei autohtone[4]. Era firesc

---

[1] Opera păstrată într-un singur exemplar, în biblioteca fostului gimnaziu evanghelic din Braşov, are titlul: *Geistliche Lieder durch H. Andream Moldner gemacht*. 1543; vezi Julius Gross, *Seltene Druckwerke in der Bibliothek des evang. Gymnasiums in Kronstadt*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, IX (1886), nr. 1, p. 1—5.

[2] „Non restero significarli la bona et santa mente dell'Ill-mo Principe mio Signore, il quale è molto devotissimo della santa sede apostolica, il quale ha cacciato di questa provincia gli falsi predicattori erettici, quali già 50 anni hanno smembrato questi popoli del grembo della santa chiesa romana". Hurmuzaki, III, p. 96; cf. M. N. Burghele, *op. cit.*, p. 626.

[3] „...sectae pernitiosae coeperunt in Dioecesim Praemisliensem sensim irripere. Quarum illa fuit capitalis, quae profecta ex Martini Lutheri fontibus ac deinde Zwinglianis aucta erroribus in Germania labefactarat, quidquid erat in ea gente divini, et humani juris. Hanc in Poloniam importaverat Franciscus Stancarus Italus, Mantua fugitivus, quam etiam Pinczovii apud Nicolaum Oliesnicium severat magno cum veteris religionis detrimento. Quo homine suffectus, hanc eandem haeresim ibidem aluerat atque inde haeresin, *tanquam noxium virus*, in aliis illustres familias disperserat. Quae latius serpendo dum vires sumpsisset, in Russiam quoque, nullis ante contactam haeresibus, penetraverat, ac in Dubieccium oppidum a tore Alberto, quodam ignobili haeretico, influxerat, qui opibus Stanislaii Stadnicii illius oppidi domini contra episcopalem vim tectus, errores sacramentarios impune intrepideque ferebat, perfeceratque ut Stadnicius liberos suos iusta uxore editos baptizaret sacramentario ritu". Ocrichovius *Annales*, la Dlugosz, *Historiae polonicae*, vol. II, Lipsiae, 1712, coloana 1527—1529.

[4] În aceeaşi perioadă se intensifică acţiunea de propagare a luteranismului printre slavii de sud; la 1550—1551 apare catehismul reformat pentru sloveni, editat de Primus Trubar; apoi mişcarea culturală provocată de curentul de reformă se dezvoltă şi dă naştere unei întregi literaturi slovene. Paralel se desfăşurau eforturile de difuzare a traducerilor religioase printre croaţi; M. Murko, *op. cit.*, p. 1—2 şi 9—11. Cît de largă era zona din sud-estul Europei asupra căreia se exercita efortul de convertire la luteranism se vede din textul în care conducătorii uni-

ca, lovită de acest asalt care se străduia să surpe una din instituțiile fundamentale ale statului moldovenesc de atunci și care anunța inovații nu numai pe tărîm religios, autoritatea laică și eclesiastică a Moldovei să reacționeze. Reacțiunea a îmbrăcat un dublu aspect, pe care vom încerca să-l analizăm în rîndurile de mai jos.

Cînd, în timpul domniei lui Petru Rareș, solul habsburgic în Moldova, Reichersdorf, aduna știri în vederea unei descrieri geografice a țării, care avea să apară la Viena în anul 1541, el nota libertatea totală de care se bucurau aici toate populațiile și cultele, cu firească surprindere pentru cunoscătorul aprigilor lupte și a manifestărilor de intoleranță stîrnite de reforma lui Luther în Europa[1]. Dar situația consemnată de Reichersdorf nu avea să se perpetueze; exactă în ceea ce privește epoca lui Petru Rareș, informația nu va mai corespunde realității în vremea succesorilor săi, în timpul cărora Moldova a intrat în zona tot mai largă a țărilor bîntuite de persecuții și lupte confesionale[2].

E îndeobște cunoscută prigoana dezlănțuită împotriva armenilor din Moldova de către Ștefan Rareș. Începînd cu Hasdeu și pînă la cea mai recentă lucrare generală asupra societății feudale romînești, faptul a fost semnalat în o serie de lucrări de istorie; dar el a fost considerat un fenomen accidental, izolat, fără antecedente și fără urmări în istoria Moldovei, în veacul al XVI-lea. Înainte însă de a urmări interpretarea dată faptului de istoriografia noastră, socotim că e util să urmărim desfășurarea evenimentelor. Un martor ocular, diaconul armean Minas

---

versității din Tübingen expun rostul tipăriturilor în limbile naționale ale popoarelor din această regiune (1564): „...zu zeitlicher und ewiger wolfart der armen unwissenden in Croația, Dalmatia, Histria, Bosna, Seruia, Bulgaria, *Walachia* und denen anrainenden Vilen Künigreichen und lendern, auch gar in der Türkey biss gehn Constantinopel und weyter ausgebraitet werden möge"; *ibidem*, p. 11; prozelitismul reformat în regiunile cu populație ucraineană și reacția bisericii ruse împotriva acestei acțiuni sînt expuse în lucrarea lui Ludovic Müller, *Die Kritik des Protestantismus in der russischen Theologie vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*, Mainz, 1951; lucrarea nu mi-a fost accesibilă.

[1] „...istic diversae sectae, et diversa quoque religionum et nationum genera habentur, ut pote Ruthenorum, Sarmatarum, Rascianorum, Armeniorum, Bulgarorum et Tartharorum, non minor denique pars Saxonum Transylvanorum, hanc terram passim imhabitantes, imperio Moldavi waywodae obnoxi, varietate tamen ceremoniarum et dogmatum sine contentione utuntur et quaelibet secta sive, natio solitis suis ritis et legibus pro suo fruitur libitu. Eodem quoque modo et ordine monachi christianam religionem illic profitentes, sacris suis ceremoniis et officiis iuxta monasterii et ordinis sui consuetudinem sive regulam utuntur". Reichersdorf, *Chorographia Moldaviae*, în *Tezaur de Monumente Istorice*, III, p. 157.

[2] E drept că și mai tîrziu unele descrieri ale Moldovei raportează aceeași situație de libertate ca și *Chorographia* lui Reichersdorf, de pildă descrierea Moldovei din 1560, de un anonim, pe care editorul său modern îl califică „un bun cunoscător al țării"; Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Romînești*, vol. I, București, 1929, p. 189—191; dar la cea mai sumară confruntare, acest „bun cunoscător" se dovedește a nu fi decît un fidel plagiator al lui Reichersdorf (dacă nu e vorba, mai probabil, de o copie), pe care îl reproduce pe alocurea textual (de pildă paragraful referitor la libertatea cultelor în Moldova). Aceeași observație se poate face și cu privire la alte opere geografice sau istorice, sau chiar descrieri de călătorie, care folosesc din plin lucrarea lui Reichersdorf; aceasta se bucura, pe bună dreptate, de cea mai mare autoritate în cercurile politice și intelectuale ale Europei apusene. O cercetare atentă asupra filiației știrilor referitoare la țările romîne în literatura istorică și geografică europeană a veacului al XVI-lea se impune, pentru a putea separa lucrările cu valoare de izvor autonom de simplele parafrazări sau reproduceri ale acestora.

din Tokhat, a compus un poem în versuri a cărui temă este însăşi prigoana dezlănţuită de Ştefan Rareş împotriva armenilor. Acest poem e izvorul principal (nu însă singurul) al istoriei persecuţiilor îndurate de armenii din Moldova[1]. Iată principalele momente ale prigoanei :

„În anul armenilor o mie (corespunde anului 551)
În a şaisprezecea zi din august
. . . .
Căzu pedeapsa pe armeni
Pentru păcatele cele multe
Ce făcură în această lume.
Înspre miază-noapte a lumii
Stă ţara mică a vlahilor
În care mulţi armeni trăiau,
Buni creştini, oameni de seamă,
Cu oamenii lor învăţaţi,
Cu bisericile lor strălucite.
Peste acest popor minunat
Căzu deodată o mare nenorocire.
Al vlahilor mare voievod
Ce purta numele de Ştefan,
Crud chiar din pruncie,
Mult rău făcu omenirii"[2].

După această introducere în temă, autorul începe să dea detalii asupra desfăşurării prigoanei. Ceea ce merită a fi reţinut, e faptul că prigoana a fost precedată de un mare sfat domnesc, în cadrul căruia a fost luată hotărîrea, cu adeziunea boierimii şi a clerului înalt :

„Crudul voievod al vlahilor,
Împreună cu ai săi boeri,
Intrară în cetatea Sucevii
Şi cu episcopii ţării toţi
Precum şi cu arhiereii,
Se puse în jurul mesei
Spre mîncare şi băutură ;
Între ei ţinură sfat
De răutăţile ce aveau să semene. . ."[3].

E vorba aşadar nu de o măsură izvorîtă, cum s-a afirmat, din creierul dement al domnului, ci de o hotărîre luată în comun de întreaga conducere a statului moldovenesc. Executarea hotărîrii a reeditat pe pămîntul Moldovei toate aspectele pe care le-au cunoscut împrejurările similare în ce-

[1] Publicat la noi de Dimitrie Dan, *Die Verfolgung der Armenier in der Moldau im Jahre 1551 beschrieben vom Diakon Minas von Tokhat*, Cernăuţi, 1894, apoi de acelaşi în traducere romînească ; altă traducere din limba armeană, a dat Grigore M. Buicliu, *Cîntec de Jălire asupra armenilor din Ţara Vlahilor cîntat de diaconul Minas Tokalţi*, în *Convorbiri literare*, XXIX (1895), nr. 1, p. 3—29 şi nr. 2, p. 137—150.
[2] Gr. M. Buicliu, *op. cit.*, p. 137—138.
[3] *Ibidem*, p. 139.

lelalte țări: profanarea și dărîmarea bisericilor, ridicarea obiectelor de cult și a cărților religioase, arderea acestora, schingiuirea clerului, urmărirea prin armași a celor ce se ascundeau prin case și păduri pentru a scăpa de prigonitori, în sfîrșit convertirea silită. De la Suceava prigoana s-a extins în toate centrele orășenești cu populație armeană: poruncile domnului erau categorice și nu admiteau excepție:

„Armeni în țară să nu mai rămînă,
Toți de legea greacă să fie.
Biserici ce vor mai avea ei
În Hotin, Siret și Iași,
Vaslui, Botoșani și Roman
Să se dărîme din temelie" [1].

Încercările armenilor de a se salva pe ei și bisericile lor amenințate cu distrugerea, prin răscumpărare în bani, se izbesc de intransigența domnului:

„Armenii de voievod se roagă
Zicînd: să-ți dăm roșii o mie,
Potirele, crucile și vasele toate.
Numai biserica nu ne-o dărîma.
Spurcatul de voievod le zice
Respingînd a lor rugăminte:
Numai decît am s-o dărîm
Și capetele am să vi le iau [2].

Consecințele prigoanei au fost pe de o parte convertirea silită a unora dintre armeni, pe de altă parte emigrația în număr mare a armenilor din Moldova:

„Din țară în țară au pribegit
Și preoți și mireni.
Mulți frați s-au despărțit
Și prin străini au rătăcit;
Soți de soți s-au depărtat
Fugind care încotro" [3].

Sentimentele și atitudinea clerului înalt al Moldovei, adică adeziunea sa totală față de prigoană, se reflectă în letopisețul lui Macarie: „Acesta deci [Ștefan Rareș], prin pronia dumnezeească, dărîmă altarele și închise bisericile, în care întunecații armeni aduceau jertfe deșerte, și stîrpi necurățeniile murdare și jertfele scîrnave și toate murdăriile, iar pe ei înșiși îi boteză pe toți în botezul adevărat al dumnezeului înțelepciunii și luminii, pe unii de bună voie, pe alții fără de voie" [4].

Ce fapt l-a determinat pe Ștefan Rareș și întreaga conducere a țării să adopte o hotărîre atît de neobișnuită și care contrasta total cu

[1] Gr. M. Buicliu, *op. cit.*, p. 145.
[2] *Ibidem*, p. 145–146.
[3] *Ibidem*, p. 149.
[4] I. Bogdan, *Letopisețul lui Azarie*, București, 1909, p. 146 (extras din *Anal. Acad. Rom.*, Seria II, tom. XXXI).

situaţia anterioară, de libertate nemărginită în materie confesională, pe care o constata două decenii mai devreme Reichersdorf?

Grigore Ureche, care-şi scria cronica aproximativ un veac mai tîrziu, a simţit nevoia unei explicaţii şi a căutat-o, fireşte, în împrejurările contemporane faptului relatat; i s-a părut că există o legătură strînsă între atitudinea lui Ştefan Rareş şi turcirea fratelui şi predecesorului său la domnie Iliaş Rareş care a provocat o atît de profundă impresie în Moldova[1]; iată ce spune în această privinţă Ureche: „bisericilor s-au arătat cu dumnezeire mare ca să poată stinge numele cel rău al frăţine-său"; mai departe: „Ca să nu să vază ceva că iaste răsărit dela pravoslavie...", şi în sfîrşit: „Cu aceasta vrînd Ştefan vodă să astupe faptele frăţine-său, de lucruri ce făciia, cu nevoinţa siliia"[2]. Emisă pentru prima oară în veacul al XVII-lea, această explicaţie s-a transmis din lucrare în lucrare pînă în istoriografia modernă; Miron şi Nicolae Costin[3] dintre cei mai vechi, Hasdeu, Xenopol şi Iorga[4] dintre cei mai recenţi, au reluat această explicaţie sau au atribuit prigoana înclinaţiilor morbide ale firii lui Ştefan Rareş. Recent s-a emis ipoteza că această prigoană, ar fi fost provocată de dorinţa domnului şi a boierilor de a-şi însuşi averile negustorilor armeni[5].

Pentru a înţelege însă momentul acesta din istoria Moldovei, se impune extinderea cercetării; dacă prigoana dezlănţuită împotriva armenilor de Ştefan Rareş este îndeobşte cunoscută, pentrucă a îmbogăţit literatura diasporei armene cu încă un poem, nu lipsesc însă ştiri şi asupra altor persecuţii al căror teatru a fost Moldova în aceşti ani; Grigore Ureche, în acelaşi capitol, din care am extras citatele de mai sus, referindu-se la activitatea internă a lui Ştefan Rareş, adaogă: „... *Toţi ereticii* din ţara sa vrea, au să-i întoarcă să fie la o lege, au să iasă din ţară. Pre armeni, pre unii de bună voie cu făgăduinţe împlîndu-i, pre alţii cu sila i-au botezat şi i-au întors spre pravoslavie, mulţi din ţară au ieşit la turci şi la leşi şi printr-alte ţări, vrîndu să-şi ţie legea sa"[6]. Grigore Ureche ştia deci că prigoana nu s-a limitat la populaţia armeană, ci i-a înglobat *pe toţi cei consideraţi eretici* de domnie şi de autoritatea eclesiastică. Dacă textul cronicarului ar mai lăsa loc la îndoială, un însemnat document contemporan, publicat mai de mult, dar nefolosit de istoriografia noastră [7], clarifică lucrurile. La 11 aprilie 1552, un ungur care se afla în Moldova (Piatra-Neamţ), transmitea la Sibiu ştirea că domnul

---

[1] I. Bogdan, *Evangheliile de la Homor şi Voroneţ din 1473 şi 1550*, Bucureşti, 1907, p. 10–11 (Extras din *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secţ. Ist. Seria II, tom. XXIX).

[2] Gr. Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1957, p. 157.

[3] Miron Costin, *Opere complete*, ed. V. A. Urechia, vol. II, Bucureşti, 1888, p. 301; Nicolae Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. Ioan St. Petre, Bucureşti, 1942, p. 429–430.

[4] B. P. Hasdeu, *Istoria toleranţei religioase în Romînia*, Bucureşti, 1868, p. 62; Xenopol *Istoria romînilor*, ed. III, vol. V, p. 55; Iorga, *Armeni şi romîni: o paralelă istorică*, Bucureşti, 1914, p. 64–65.

[5] P. P. Panaitescu, cap. *Biserica* în vol. *Viaţa feudală în Ţara Romînească şi Moldova* (sec. XIV–XVII), Bucureşti, 1957, p. 460–461.

[6] Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. cit., p. 157.

[7] Doar N. Iorga, în *Istoria romînilor*, vol. IV, p. 425, a semnalat în treacăt documentul, atribuind însă acţiunea relatată tot stării psihice a domnului, care „arătase răpede tulburări de minte îngrijorătoare".

Moldovei hotărîse să-i convertească pe toți ungurii la „credința valahă" și trăgea concluzia că, dacă știrea se confirmă, nimic bun nu e de așteptat pentru populația ungurească; chiar în cercurile cele mai apropiate de domnie se semnalau situații grave; același informator vestea că în toate părțile țării au fost trimise porunci domnești pentru paza drumurilor și prinderea secretarului fugar al domnului, Gheorghe, care refuzase să se converteasca [1]. După cum se vede, era o acțiune cu caracter general, nu o prigoană limitată la armeni [2].

Moartea, în împrejurările cunoscute, sub cortul de la Țuțora, a lui Ștefan Rareș [3], a întrerupt poate firul persecuției, dar în orice caz el a fost curînd reluat de Alexandru Lăpușneanu. Știrile, pe care le avem despre acest aspect al domniei lui Lăpușneanu, aparțin sfîrșitului primei sale domnii, dar violența cu care s-a desfășurat prigoana ne lasă să bănuim că ea n-a reprezentat decît continuarea măsurilor inițiate de Ștefan Rareș. Iacob Heraclide, viitorul Despot-vodă, care în 1560 se străduia să dobîndească domnia Moldovei, într-o scrisoare prin care solicita concursul pecuniar și militar habsburgic pentru alungarea lui Alexandru Lăpușneanu din țară, arăta printre altele, că acesta a dezlănțuit o violentă prigoană confesională : dărîmă bisericile construite cu mulți ani în urmă de oameni credincioși, pe preoți îi ucide, împotriva dreptului creștin, fără a-i destitui mai întîi din demnitatea lor, cum s-a întîmplat de curînd cu șapte preoți pe care i-a tras în țeapă, *la simpla bănuială*, fără a-i judeca și fără a da ascultare martorilor" [4]. Informația lui Despot nu e o acuzație gratuită, ea este confirmată de relatări ulterioare; doi ani mai tîrziu, după ce Alexandru, izgonit, lăsase domnia lui Despot, solul imperial Belsius, trimis pentru a cerceta situația internă și externă a noii domnii și pentru a aprecia perspectivele ei de durată, arată că Despot era iubit mai ales de sași, *pe care Alexandru îi convertise silit la ortodoxie* și cărora noul domn le permise să revină la vechea lor credință [5]. Din alt raport al aceluiași sol rezultă că și populația ungurească fusese supusă de Lă-

---

[1] „In primis 25 Martii in oppido Moldaviae Karachon Kewwy (Piatra-Neamț) ab uno Hungaro auditum est, se intelexisse, quod waywoda Moldaviensis omnes Hungaros in regno suo existentes in Valachicam fidem baptisari vellet, ex qua re, si ita esset, Hungaris nihil boni futurum; imo et hoc ille se audivisse dixit, quod Waywoda ad omnes partes in regno suo literas circumferri iussisset, ut viae ubique in limitibus regni custodirentur, et quod Georgium quoque secretarium suum intercipi iussisset, propterea quod in fide illorum baptisari se noluisset, constanter affirmantem, se baptismum non suscepturum, etiam si eum occidendum iusserit". Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Țării Romînești și Moldovei*, vol. I, p. 78—79.

[2] Pentru activitatea internă a lui Ștefan Rareș, în legătură cu faptele expuse, trebuie semnalată și următoarea notiță analistică contemporană, însemnată pe ultima filă a evangheliarului de la Voroneț : „În același an (1551) se sui în domnie evlaviosul Io Ștefan Voevod și începu a nu fi pe placul turcilor și porunci oamenilor din Țara Moldovei să lapede hainele după obiceiul turcesc, pe care începuseră a le purta pe vremea lui Iliaș Voevod..." Ion Bogdan, *Evangheliile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1550*, București, 1907, p. 10.

[3] Pentru conivența dacă nu chiar inițiativa habsburgică în uciderea lui Ștefan Rareș, vezi V. Motogna, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea*, Dej, 1928, p. 71—72.

[4] Hurmuzaki, II, 1, p. 374.

[5] „Certe omnibus est amor et delitiae, precipue ex Saxonum genere. Omnes enim Alexander, vi et nefande ad baptismum flaccicum redigerat, quibus hic iterum cessit suam religionem" !, Hurmuzaki, II, I, p. 404.

pușneanu unei prigoane similare; o măsură cu caracter de lege — *edictum Alexandri tirani* — spune textul, interzicea ungurilor de a ține slujba conform obiceiului. Despot le restituie și acestora bisericile confiscate de predecesorul său [1].

Caracterul general pe care l-a avut prigoana în vremea lui Ștefan Rareș s-a menținut și în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu; nu numai populația ungară și cea germană (în mare parte cîștigate de reformă) au fost supuse persecuției, dar și cea armeană a avut de suferit în continuare; „Cîntecul de jălire" al lui Minas din Tokhat își limitează expunerea la domnia lui Ștefan Rareș, dar din fericire un alt izvor armean ne oferă știri prețioase și pentru domnia lui Alexandru Lăpușneanu; e vorba de cronica armenilor din Camenița, care conține atîtea date însemnate pentru istoria Moldovei [2]. Era firesc ca vicisitudinile suferite de comunitățile armene din Moldova să aibă ecou în însemnările armenilor din orașul polon apropiat de graniță. Apariția lui Despot și nădejdile pe care le puneau cei prigoniți în eventuala reușită a întreprinderii lui se reflectă în cronica amintită: „Se ivi în aceste timpuri un oarecare Despot, care se dădea drept domn al valahilor. El de neam era sîrb, adică arnăut și se duse la Ferdinand împăratul creștinilor, care-i dădu un oarecare număr de ostași și arme multe și bune, de tot felul, tunuri, puști, săbii și-l trimise să domnească peste țara vlahilor, ai cărei locuitori erau în mare strîmtoare și îndurau mari chinuri din partea spurcatului lor domn numit Petru Alexandru, om crud, de zece ori mai crud decît a fost Iulian pentru creștini. Cu deosebire rău a făcut acesta pentru biata nație armenească pe capul căreia a adus multe necazuri ce nu merită să fie povestite și ascultate" [3]. Dar cînd relatează alungarea lui Alexandru, cronicarul renunță la discreție și indică lămurit natura necazurilor suferite de armeni: „pentru toate acele prigoniri și suferințe ce a îndurat biata noastră nație și despre care am pomenit mai sus, arătînd cum unii au fost schingiuiți ca să se lepede de legea lor, cum toate bisericile au fost dărîmate din temelie și odoarele din ele prădate, pentru toate aceste nelegiuri și cruzimi săvîrșite din porunca spurcatului Alexandru, bunul și milostivul dumnezeu a trimis asupra lui și a poporului lui pedeapsa cuvenită" [4].

Concluzia se impune de la sine și ne dispensează de a apela la alte citate suplimentare: de la Ștefan Rareș la Alexandru Lăpușneanu prigoana împotriva „ereticilor" a avut în același timp *caracter general și de durată.*

---

[1] Hurmuzaki, II, 1, p. 429; cu alt prilej solul imperial scrie sub dictarea lui Despot: „...haec quoque scribere jussit quod quoniam Alexander Moldavus omnis generis nationibus religione genuina adempta in flaccicam et rebaptizatione et habitu coegisset...", Hurmuzaki, II, 1, p. 407.

[2] Fragmentele din cronică referitoare la istoria Moldovei au fost traduse de H. Dj. Siruni, *Mărturii armenești despre Romînia* extrase din Cronica armenilor din Camenița. Partea I (1430—1611), București, 1936 (extras din *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secț. Ist., Seria III, tom. XVII).

[3] *Ibidem*, p. 5.

[4] *Ibidem*, p. 8; pentru natura ereziei care li se imputa armenilor, e semnificativ textul unui raport francez asupra Moldovei, redactat un veac și jumătate mai tîrziu: „Les hérétiques, qui appartiennent au sectes des demi-ariens, des eutychiens et des marcionites se cachent tous le nom d'Arméniens". C. C. Giurescu, *Une enquête française sur les principautés roumaines au commencement du XVIII*[e] *siècle*, Paris, 1924, p. 14.

Nu înclinațiile morbide ale lui Ștefan Rareș, nu dorința lui de a șterge amintirea turcirii fratelui său Iliaș și nici tendința de a acapara averile negustorilor armeni, l-au determinat să dezlănțuie prigoana pe care a menținut-o și a agravat-o chiar succesorul său. Progresele reformei în țările învecinate și în Moldova, eforturile depuse pentru convertirea populației romînești din Transilvania și chiar a celei din Moldova și tot ceea ce aduceau nou pe plan social și politic curentele protestante, au determinat domnia să intervină pentru apărarea uneia din instituțiile principale ale statului moldovenesc de atunci.

Această constatare ne duce la cercetarea altui aspect al domniei lui Alexandru Lăpușneanu, strict legat de cel expus. S-a semnalat în repetate rînduri, dar nu s-a explicat nici odată decît doar prin factorul personal, excepționala activitate de sprijinire a ortodoxiei slave, depusă de Alexandru Lăpușneanu [1]. Era firesc ca domnia să se sprijine pe biserică și să o sprijine la rîndul ei, statul medieval fiind de neconceput fără colaborarea strînsă a acestor doi factori [2]. Toți domnii, într-o măsură mai mare sau mai mică, au clădit și au înzestrat biserici și mănăstiri, au patronat marile fundații ortodoxe din țară și de peste hotare; dar activitatea lui Alexandru Lăpușneanu conține un aspect deosebit, reflex al împrejurărilor în care s-a desfășurat. Un document revelator în această privință îl constituie scrisoarea adresată de domn preotului Sava, prin care îi vestește trimiterea a 1000 de aspri pentru cumpărarea unor cărți necesare pentru învățătură; scrisoarea se încheie cu îndemnul domnului către preot: „Și mă rog sfinției tale, ca să te silești cu învățătura, să fii învățător al creștinilor și stîlp și sprijin credinței creștinești și să nu fie munca sfinției tale în zadar" [3]. Grija deosebită pe care o dă la iveală scrisoarea lui Alexandru Lăpușneanu pentru pregătirea culturală a preoților, corespondența directă pe care o întreținea cu preoții aflați la studii, e unul din aspectele deosebite ale activității domnului; dar departe de a fi izolat, fenomenul se încadrează într-un șir de măsuri similare. De o însemnătate deosebită e și bogata corespondență a domnului cu conducătorii comunității ortodoxe din Lvov. Nu numai grija cu care urmărește domnul construirea noii biserici din acel oraș și ajutoarele nenumărate trimise de el pentru desăvîrșirea construcției, dar și directivele pe care le dă cu privire la regulile ce urmau să fie respectate de enoriași sînt foarte semnificative. Dar, fapt mai interesant decît toate, Lăpușneanu cere să-i fie trimiși, din rîndurile orășenilor ortodocși, cîțiva tineri pentru a-și desăvîrși în Moldova pregătirea preoțească: „deasemenea trimeteți-ne patru diaconi, tineri buni, iar noi îi vom învăța

---

[1] I. Minea, *Letopisețele moldovenești* în *Cercetări istorice*, I (1925), p. 196—197; N. Iorga, *Istoria învățămîntului romînesc*, București, 1928, p. 16—17; Niculae Sulică, *Minunata cetate a Brașovului. Cărturarii brașoveni ai secolului al XVI-lea ca editori ai limbii noastre literare*, Brașov, 1943, p. 44. V. C. Bejenaru, *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1931, p. 65—68 și 74, singurul care emite ipoteza unei legături între sprijinirea de către domn, a bisericii ortodoxe din Lvov și progresele reformei în regiunile Poloniei învecinate cu Moldova.

[2] Pentru rolul bisericii în țările romîne, vezi P. P. Panaitescu, capitolul *Biserica* în vol. *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, p. 447—461.

[3] *Documente privind istoria Romîniei*, veacul al XVI-lea Moldova, vol II (1551—1570), p. 34—35.

aici cîntul grecesc şi sîrbesc, iar cînd îl vor fi învăţat, noi îi vom trimite îndărăt la voi; numai să aibe glasuri bune: au fost trimişi diaconi şi de la Prezemysl pentru învăţătură" [1]. După cum se vede, din centrele ameninţate de progresele reformei erau aduşi tineri în Moldova spre a fi pregătiţi în şcolile bisericeşti de aci. Dar nu întotdeauna eforturile domnului erau încununate de succes. Ar fi de neînţeles dojana severă pe care o adresează Lăpuşneanu ortodocşilor din Lvov, într-una din scrisorile sale, dacă n-am cunoaşte rapida înaintare a reformei, ca a unui „microb vătămător", în această regiune a Poloniei. După ce le aminteşte toate abaterile de la practica ortodoxă de care s-au făcut vinovaţi: neglijarea slujbelor, desconsiderarea preotului etc., domnul adaugă: „... ne pare rău că nu ţineţi aceste obiceiuri aşezate de veacuri. Vă dojenim pentrucă *să nu urmaţi pilda celor care nu se conformează orînduielilor hotărîte de veacuri*, ci să le urmaţi aşa cum se cuvine..." [2].

Se înţelege lesne nu numai cine erau cei care se abăteau de la orînduielile „hotărîte de veacuri", dar şi care era rostul repetatelor intervenţii ale domnului Moldovei. Activitatea aceasta fără precedent în istoria ţării, zelul ortodox al lui Lăpuşneanu, se încadrează în reacţia împotriva reformei şi constituie aspectul complimentar şi pozitiv al acţiunii paralele de prigonire. Ea explică poate şi dualitatea imaginii sub care ne e cunoscută personalitatea domnului, tiran şi vărsător de sînge în cronica boierească, evlavios ctitor şi zelos apărător al bisericii în literatura clericală [3].

Înlocuirea lui Alexandru Lăpuşneanu prin Despot n-a fost o banală substituire de domni; ea a adus şi o însemnată modificare de politică. Despot a fost fără îndoială, astfel cum s-a spus de nenumărate ori, un aventurier, dar aventura lui personală s-a încadrat într-o acţiune generală. Interferenţa celor două procese de istorie europeană amintite mai sus, expansiunea spre răsărit a ideilor reformei şi politica imperiului habsburgic de integrare a Moldovei în sistemul său politic, a dat trăsăturile specifice ale acestui episod deosebit din istoria Moldovei pe care îl reprezintă domnia lui Despot. Pornit dintr-o insulă a Mediteranei orientale, ajuns, după peregrinări prin Spania şi Franţa, comandant al unei unităţi de mercenari din Ţările de jos în slujba lui Carol Quintul, el reuşeşte repede să-şi creeze celebritate în lumea apuseană; constatînd *forţa politică* pe care o reprezenta la mijlocul veacului protestantismul, el intră în relaţii cu capii reformei, printre alţii cu însuşi Melanchton şi se converteşte la noua credinţă[4]. S-a discutat mult asupra sectei protestante

---

[1] Hurmuzaki, Supliment II, 1, p. 207—208.

[2] *Ibidem*, p. 220—222; pentru relaţiile lui Alexandru Lăpuşneanu cu comunitatea ortodoxă din Lvov, vezi N. Iorga, *Note polone*, Bucureşti, 1924, p. 7—8 (Extras din *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secţ. Ist., Seria III).

[3] Nu numai în cronica oficială a lui Eftimie, dar mai ales în *Cuvîntul pentru zidirea sfintei mănăstiri Pîngăraţi*, scris, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, de ieromonahul Anastasie de la mănăstirea Moldoviţa şi publicat de Ioan Antonovici: *Un manuscris din mănăstirea Pîngăraţi, judeţul Neamţului* în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, X (1902), p. 70—76.

[4] „...er ist in grekischer Sprach wohl geübt... und ist der Lehre in unseren Kirchen zugethan", scrie Melanchton despre Despot; Burghele, *op. cit.*, p. 482; „multa de doctrinis nobiscum familiariter colloquens"; acelaşi *ibidem*, p. 718.

căreia i-a aparținut Despot [1], dar nu s-a luat în considerare fragmentul din biografia lui Despot în care sînt expuse motivele convertirii sale la reformă; în ultimile zile ale domniei și ale vieții sale, atunci cînd, asediat în Suceava, nici o nădejde nu-i mai putea rămîne în privința soartei care-l aștepta, Despot își evoca trecutul în deplină sinceritate. Biograful său Gratiani, a cules în Polonia mărturiile unora dintre cei care au stat pînă în ultima clipă alături de domn: „Ne-a povestit Dionisius, medicul său, părtaș al aproape tuturor hotărîrilor sale, mai ales în acel război, că Despot cînd își povestea nenorocirea, a mărturisit că doar răzbunarea lui dumnezeu l-a prăbușit în acea catastrofă, pentrucă își bătuse joc de religia divină, *mai întîi din dorința de a pune mîna pe putere si apoi pentru a o extinde*; iar celor care erau atunci de față, între care și Dionisius, le-a poruncit să fie martori că reneagă și blestemă noile secte..." [2]; dar înainte de a ajunge la această concluzie, Despot beneficiase din plin de concursul lumii protestante. Înarmat cu recomandări din partea capilor reformei, Despot pornește de la Wittenberg spre țările nordice, pentru a se fixa apoi cîtăva vreme, în 1556, la curtea palatinului de Wilno, Nicolae Radziwill, și el cîștigat de curentul reformei [3]. Probabil aici a fost informat asupra situației din Moldova și asupra posibilităților care i se ofereau în această țară [4]. Încă dinainte el își făurise o genealogie fantezistă, care începea cu Hercule, continua cu alte personagii ilustre ale antichității, apoi cu împăratul bizantin Heraclius și despotul Lazăr al Serbiei. Dar dacă această ascendență îi putea asigura simpatia cercurilor umaniste ale apusului Europei, ea nu constituia un titlu suficient pentru pretendentul la domnia Moldovei, în vremea în care fictiunea osului domnesc se mai cerea încă respectată: de aceea Despot își completează acum genealogia, pentru a face loc unor înrudiri mai puțin ilustre dar mai folositoare pentru țelul pe care și-l propusese și se descoperă acum rudă cu neamul doamnei Ruxandra, fiica Elenei Despotovna și soția lui Alexandru Lăpușneanu [5]. Acest titlu, dar mai ales concursul habsburgic și ajutorul partidului nobililor protestanți din Polonia, care i-au oferit mijloacele de a-l valorifica, l-au adus pe Despot pe tronul Moldovei [6].

---

[1] Coloman Szentmártoni, *Despot Vodă și Ungurii*, Odorhei, 1931, p. 47 52.

[2] Gratiani, *De Ioanne Heraclide Despota*..., la Emile Legrand, *Deux vies de Jacques Basiliscos*, Paris, 1889, p. 201.

[3] Xenopol, *Istoria romînilor*, V, p. 64.

[4] Coloman Szentmártoni, *op. cit.*, p. 11; totuși în lumina datelor noi, care dovedesc existența unui vechi contact între Wittenberg și Moldova, poate fi acceptată și afirmația lui Jacques-Auguste de Thou, conform căreia informațiile despre Moldova le-a avut Despot încă din vremea șederii sale la Wittenberg; T. G. Bulat, *Încă ceva asupra lui Jacob Heraclide Despotul*, în *Revista istorică*, II (1916), nr. 3—6, p. 48; părerea că Despot n-a luat cunoștință despre situația din Moldova decît la curtea palatinului de Wilno, expusă mai recent de Tadeusz Gostynski, *Despot Vodă și Ciprian Bazylik* în *Revista istorică romînă*, XV (1945), fasc. p, p. 92.

[5] Hasdeu, *Arhiva istorică*, I, p. 98—100.

[6] La 5 octombrie 1560 nunțiul papal în Polonia, Everardo Buongiovanni, transmitea unui cunoscut următoarea știre: „Hier matin le grand chancelier (Jean Ocieski), qui devait partir de Cracovie, vint me voir... Il me donna lecture des lettres qu'il avait reçues de la part du roi, d'où il résultait que le roi était très fâché contre les hérétiques à cause d'une réunion récente, où *500 protestants*, avaient pris part. Cette réunion avait eu lieu à cause d'un Valaque quelconque,

Cercetarea în amănunt a politicii interne şi externe a noii domnii —care coincide cu unul din momentele cele mai dinamice din istoria societăţii moldoveneşti în veacul al XVI-lea (răscoala ţărănimii, mişcarea tîrgurilor, reacţia boierimii şi a clerului) — nu-şi are locul în această comunicare; vom semnala deocamdată doar cîteva ştiri referitoare la tema tratată. Încă înainte de intrarea lui în Moldova, Despot se angajase faţă de nobilii protestanţi să sprijine noul cult în Moldova. Intrat în ţară, el şi-a respectat angajamentul faţă de cei care îl sprijiniseră şi de al căror sprijin mai avea nevoie încă şi în viitor. Unul din primele sale acte este proclamaţia dată din Vaslui, la 11 decembrie 1561, prin care anunţa tuturor pribegilor protestanţi din Europa că-i primeşte în noua sa ţară: „După ce dumnezeu s-a îndurat să ne înalţe în stăpînirea părintească, am hotărît să slujim după putinţă, cu toate mijloacele, creştinătăţii. Aşadar, deoarece am aflat că se găsesc mulţi pribegi din pricina credinţei lor din Franţa, Spania, Germania şi alte ţări, dorim ca ei să vină în stăpînirea noastră şi le vom da deplină libertate şi dreptul de a se aşeza aici; le făgăduim ajutor pentru a-şi construi oraşe şi le vom da pămînt şi altele necesare traiului" [1]. Fireşte, măsurile de prigoană împotriva „ereticilor" fuseseră toate suspendate încă dinainte; s-a arătat mai sus că saşilor şi ungurilor el le-a restituit libertatea confesională; episcopul numit de el al saşilor şi al ungurilor, avea printre altele, misiunea de a reclădi bisericile dărîmate de Alexandru Lăpuşneanu[2]. Şi populaţia armeană greu lovită de predecesorii lui Despot, cum s-a arătat, se bucură de protecţia noului domn: „Şi

---

qui pendant longtemps mendiait en vain du secours aux différentes cours des rois et des princes pour reconquérir la Valachie qui lui avait été injustement arrachée, comme il le prétendait. Comme il n'avait su gagner la confiance de personne, il était venu en Pologne, et s'était adressé aux protestants, leur promettant d'embrasser leur foi et de l'introduire en Moldavie, dès qu'il en serait roi. Ces gens crédules (les protestants polonais) s'obligèrent a le secourir et a lui envoyer 500 cavaliers en Valachie... Le chancelier croit que tout cela va probablement mal disposer le roi pour les protestants"; Maria Kasterska-Sergescu, *Albert Laski et ses relations avec les Roumains* în *Revue historique du sud-est européen*, VIII (1931), nr. 10—12, p. 262—263; pentru legătura dintre nobilimea protestantă polonă şi politica habsburgică, vezi *The Cambridge History of Holand*, I, p. 350. Legătura dintre Maximilian de Habsburg, regele Boemiei, la data aceea în excelente relaţii cu mişcarea protestantă, şi acţiunea de sprijinire a lui Despot de către nobilimea protestantă polonă, rezultă foarte clar din scrisoarea adresată celui dintîi de Albert Laski, la 2 aprilie 1560; regele Poloniei era la data aceea considerat muribund, iar Maximilian nădăjduia să obţină tronul vacant cu sprijinul nobilimii protestante: „In negocio illo, de quo cum Serenissima Maiestate Vestra Regia Viennae coram locutus sum, ac per egregium Sigismundum Tor dam postea scripsi, omnem operam impendi. Versatur autem res in eo, quod de multorum piorum seu evangelicorum et fidelium voluntate atque sentencia nullo modo dubitandum sit. Nam de eadem ipsorum voluntate atque sentencia non solum nihil immutatum esse, verumeciam plus adhuc mea opera accessisse sciat. Certunque est illud, quod si *auxilium aliquod Despotae praestitum fuerit ad occupandam terram suam, quod omnes pii* (*quibus idem Despota iuravit, se velle Evangelium per totam Valaquiam doceri facere, et omnes exules propter sinceram religionem, cuiuscumque tandem nacionis sint, in tutelam suam accipere, illisque de commoda ac honesta sustentacione prospicere*) *Maiestatem Vestram Serenissimam in regem suum eligent*, et hoc fieret procul dubio in proxima congregacione generali... Nam si haberent Despotam a partibus suis contra quem conque casum, certe adversarios et Maiestati Vestrae minus faventes parum curarent". Hurmuzaki, II, 1, p. 375.

[1] Veress, *Documente*, I, p. 201—202; cf. Iorga, *Istoria romînilor*, V, p. 63.

[2] „...constituisse se episcopum nationis Saxonicae et Hungaricae, qui et *templa ablata restauret* et animas in fide confirmet". Hurmuzaki, II, 1, p. 407.

fiindcă acest credincios Despot a venit la domnia acestei țări prin voia lui dumnezeu, apoi pe armeni i-a adus înapoi și le-a dat voie să se poarte după legile lor, slobozi și pe față, poruncind ca nimeni să nu le spună nici un cuvînt de rău și să nu-i împiedice, *iar acei care ar îndrăzni să judece sau să batjocorească pe armeni din pricina legii lor, să fie pedepsiți cu moarte*" [1].

Nu vom insista asupra faptelor cunoscute ale domniei lui Despot: introducerea unui episcop protestant și activitatea desfășurată de acesta, înființarea școlii de la Cotnari, a cărei conducere a fost încredințată lui Sommer, și el adept al bisericii reformate [2], despuierea bisericilor de obiectele de cult prețioase, măsură conformă cu preceptele noii doctrine, dar mai ales salutară pentru vistieria goală a domnului [3].

Măsurile acestea și altele similare au provocat ostilitatea clerului ortodox al Moldovei împotriva lui Despot. Gratiani, biograful domnului, a arătat că primele îndemnuri la răscoală au venit tocmai din partea clerului moldovenesc [4]; boierimea, care prin defecțiunea de la Verbia, îi ușurase în mare măsură înscăunarea pe tronul Moldovei, se îndepărtase repede de noul domn; măsurile de reorganizare politică a țării, în vederea cărora Despot chemase în țară un legiuitor grec, cum informează locțiitorul bailului venețian din Constantinopol [5], au agravat desigur prăpastia care separa concepția domnului de interesele boierimii. Desfășurarea evenimentelor e cunoscută: după o manevră abilă, în urma căreia o parte însemnată a trupelor de mercenari străini pe care se sprijinea Despot a fost îndepărtată din Suceava, acesta a fost silit să se închidă în cetate unde a fost asediat timp de cîteva luni de trupele boierilor răsculați, în frunte cu Ștefan Tomșa. Pînă la urmă numai categoria care beneficiase datorită politicii lui Despot, i-a rămas credincioasă: populația tîrgurilor. La aceasta se referea Despot atunci cînd, asediat în Suceava își afirma față de solul lui Dimitrie Wișnioviecki, încrederea în victoria finală, spunînd că „deși boierii s-au abătut de la datoria de credință față de el, dar deoarece sufletele celor din popor sînt de partea lui (*popularec animos in eum esse propensos*), este sigur că va dobîndi victoria" [6].

---

[1] H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 8—9.

[2] Vezi mai recent în această privință Ștefan Bîrsănescu, *„Schola Latina" de la Cotnari, biblioteca de curte și proiectul de academie al lui Despot Vodă*, București, 1957.

[3] Pentru politica religioasă a lui Despot vezi Hans Petri, *Relațiunile lui Jakobus Basiliscus Heraklides zis Despot Vodă cu capii reformațiunii ... și propria sa activitate reformatoare în principatul Moldovei*, București, 1927, extras din *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secț. Ist., Seria III.

[4] „Sic alienatis omnium animis, cum sacerdotes, omnibus injuriis expositis, sacrorum causam non desererent, sed monendo hortandoque nobiles ad tuendam quam a majoribus acceperant religionis fidem accenderent...", Gratiani, *De Ioanne Heraclide Despota*, la Legrand, *op. cit.*, p. 181.

[5] „...ha condotto un greco dotto per ordinar nove leggi politiche". Veress, *Documente*, I, p. 223.

[6] *Mélanges d'histoire générale*, Cluj, II, p. 408, la Al. Grecu, *Răscoala țăranilor în Moldova în anii 1563—1564* în *Studii*, VI (1953), 2, p. 209; autorul consideră că cuvintele lui Despot s-ar referi la țărani, al căror concurs l-ar fi așteptat; dar în afara faptului că izvoarele timpului folosesc un termen mult mai precis atunci cînd e vorba de țărani (rustici, agricole) nu se explică de ce țărănimea, care a fost greu lovită de politica fiscală a lui Despot și care s-a și răsculat împotriva domnului din această pricină, ar fi acționat acum în sprijinul lui; nu există nici un izvor care

Sommer a povestit cu amănunte întinderea măcelului care a lovit, după prăbuşirea lui Despot, mai ales în această lume a tîrgurilor [1]. Şi cronica armenilor din Cameniţa reîncepe acum lamentaţia, întreruptă scurt timp în vremea domniei lui Despot : „Iar acest Tomşa a fost un om spurcat şi rău ; el a făcut să piară o mulţime de oameni nevinovaţi în cele mai mari cruzimi ; pe un călugăr Ioan, poreclit Zur-Cădag (Căciulă-Strîmbă), om liniştit şi nevinovat, a pus să-l spînzure de o grindă ; pe voitul armenilor numit Hacires, om bun şi de treabă, deasemenea l-a spînzurat şi odată cu dînsul trei femei armence cu copii lor mici, cu judecată crudă şi nedreaptă" [2].

Politica iniţiată de Ştefan Rareş, continuată de Alexandru Lăpuşneanu şi întreruptă de Despot, era reluată acum de succesorul acestuia.

Frămîntările legate de progresele reformei în răsăritul Europei, nu au încetat în Moldova odată cu căderea lui Despot, dar domnia acestuia a reprezentat momentul cel mai însemnat din istoria reformei în Moldova. Prima epocă a istoriei protestantismului în Moldova s-a încheiat mai tîrziu, în vremea domniei lui Petru Şchiopul, cînd pe pămîntul ţării şi-a făcut apariţia un personaj nou, reprezentant al curentului de reacţie catolică : misionarul iezuit [3].

În încheiere se pot desprinde următoarele constatări : reforma luterană a pătruns foarte de timpuriu în Moldova ; ea nu şi-a limitat acţiunea la populaţia străină de aici, ci a încercat să cîştige şi populaţia romînească ; eforturile de convertire a romînilor au fost paralele celor depuse în Transilvania, dar sînt atestate documentar anterior ; progresele reformei în răsăritul Europei în general, şi în Moldova în special, şi întreaga situaţie izvorîtă din acest fapt, au provocat reacţia statului moldovenesc şi au dat naştere unei politici de prigonire a „ereziilor" în general, politică ce s-a prelungit sub mai multe domnii ; momentul culminant al progresului reformei în Moldova îl reprezintă domnia lui Despot-vodă, prin care s-au realizat în acelaşi timp încercările imperiului habsburgic de a integra Moldova în sistemul său politic şi triumful protestantismului în această ţară ; în sfîrşit, întreaga acţiune a acestui curent în Moldova e legată de un moment însemnat din istoria tîrgurilor moldoveneşti şi constituie fără îndoială, cea mai însemnată manifestare socială şi politică a acestora în veacul al XVI-lea.

---

să afirme că ţăranii moldoveni s-au pus în mişcare pentru a-l salva pe Despot ; în schimb există multiple ştiri, din izvoarele cele mai de încredere, din care rezultă ataşamentul tîrgurilor faţă de domn.

[1] Sommer, Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, p. 46—48, 118 ; vezi şi M. N. Burghele, *op. cit.*, p. 796—797.

[2] H. Dj. Siruni, *op. cit.*, p. 10.

[3] În 1588 Petru Şchiopul anunţa clerului catolic : „Già a voi ho dato e libertà di incarzerar gli eretici..." ; Chiril Karalewskij, *Relaţiunile dintre domnii romîni şi sfîntul scaun în a doua jumătate a veacului al XVI-lea*, în *Revista catolică*, II (1913), p. 54.

МОЛДАВИЯ В ПЕРИОД РЕФОРМАЦИИ

К ИСТОРИИ МОЛДАВСКОГО ОБЩЕСТВА XИ ВЕКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Идеи реформации нашли себе благоприятную почву для экспансии не только в Центральной и Западной Европе, но и в некоторых странах Восточной Европы раньше, чем этого можно было ожидать. Известно, как быстро распространилась реформация в Польше и Трансильвании, но до сих пор не было известно, насколько быстро после своего возникновения движение Лютера нашло себе приверженцев в Молдавии среди городского неселения этого княжества. Документ, опубликованный несколько лет назад в Польше в коллекции Acta Tomiciana, т. XIV, стр. 203, проливает свет на этот эпизод в истории Молдавии XVI века. В этом документе от 11 марта 1532 года говорится о том, что некий ,,доктор'' из Молдавии, имя которого осталось неизвестным, вызванный Мартином Лютером, прибыл в Виттенберг и намеревался выпустить на трех языках, в том числе и на румынском, печатное издание евангелия и послание апостола Павла. Солгасно другим сведениям доказано, что около 1540 года католическое население (венгры, саксы) молдавских городов перешло в протестанство.

Попытка привлечь на сторону новой доктрины румынское население путем перевода на румынский язык церковных текстов вызвала реакцию молдавской государственной власти и дала начало политике гонения на ,,ереси'' (протестанскую и армянскую) в Молдавии во времена правления Стефана Рареша (1551—1552) и Александра Лэпушняну (1552—1561). Следовательно, уже известная попытка Деспота навязать княжеству новую веру основывалась на прецедентах. При поддержке политики Габсбургов (постоянно стремившихся после Могача включить Молдавию в свою политическую и военную систему) и в согласии с протестанским польским дворянством, находившимся в те времена в тесной связи с Габсбургами, Деспоту удалось стать во главе Молдавии (1561—1563). С самого начала своего правления он отказался от политики своих предшественников — политики гонения на ереси — и повел активную политику поддержки протестантизма. В связи с этим весьма замечательно то, что единственной категорией населения, неизменно верной новому господарю, было городское население, сильно пострадавшее позже от боярской и клерикальной реакции, последовавшей за падением Деспота и возобновившей политику религиозных преследований, которую проводили прежние господари.

Распространение протестантизма в Молдавии и деятельность Деспота связаны с важным моментом в истории молдавских городов.

LA MOLDAVIE AU TEMPS DE LA RÉFORME

CONTRIBUTION À L'HISTOIRE DE LA SOCIÉTÉ MOLDAVE AU XVIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Les idées de la Réforme ont trouvé d'emblée un terrain propice, non seulement en Europe centrale et occidentale, mais encore dans certains pays est-européens. L'on sait assez combien furent rapides les progrès de la Réforme en Pologne et en Transylvanie. On ignorait par contre jusqu'ici les adhésions de première heure que le mouvement de Luther suscita en Moldavie dans la population des villes. Un document publié il y a quelques années en Pologne, dans la collection des *Acta Tomiciana* (t. XIV, p. 203), apporte la lumière sur cet épisode inconnu de l'histoire de la Moldavie du XVIe siècle. Ce document, daté du 11 mars 1532, nous apprend l'arrivée à Wittenberg, sur l'invitation de Martin Luther, d'un „docteur" anonyme de Moldavie, dans le dessein d'y faire imprimer en trois langues, dont le roumain, une traduction des Evangiles et des Epîtres de Paul. D'autres renseignements attestent qu'aux environs de l'an 1540, la population catholique des villes moldaves, composée de Hongrois et d'Allemands, était d'ores et déjà acquise au protestantisme.

Cette tentative de gagner à la nouvelle doctrine la population roumaine à l'aide des textes religieux traduits en roumain, provoqua la réaction de l'Etat moldave et suscita, sous les règnes de Stefan Rareş (1551—1552) et d'Alexandru Lăpuşneanu (1552—1561), une politique de répression des „hérésies" (protestante et arménienne). La tentative bien connue de Despot d'imposer à la province moldave la nouvelle religion se fondait donc sur des antécédents. Avec le concours de la politique des Habsbourgs (qui, après la défaite de Mohàcs, se sont constamment appliqués à englober la Moldavie dans leur système politique et militaire), et de connivence avec la noblesse protestante de Pologne qui, à cette époque, entretenait d'étroits rapports avec les Habsbourgs, Despot réussit à conquérir la Moldavie (1561—1563). Dès le début de son règne, il rompit avec la politique de répression des „herésies" qui avait été celle de ses prédécesseurs et adopta une politique de protection active du protestantisme. A ce propos notons ce fait significatif que la population des villes fut seule à témoigner une fidélité constante au nouveau voïvode. Aussi, après la chute de Despot, eut-elle fort à souffrir de la réaction de la noblesse et du clergé, qui reprirent la politique de persécution, des voïvodes précédents.

Les progrès du protestantisme en Moldavie et l'entreprise de Despot se rattachent à un moment important de l'histoire des villes moldaves.

RĂSCOALELE ÎN EVUL MEDIU

CONSIDERAŢII GENERALE ÎN LUMINA TEZELOR MARXISM-LENINISMULUI *

DE

M. BERZA

Indicarea problemelor esenţiale ridicate de răscoalele medievale nu se poate face fără de a se da răspuns mai întîi la întrebarea : ce înţelegem prin răscoală?

Luată în sensul ei cel mai larg, răscoala e un protest violent, o ridicare la arme împotriva orînduirii existente, o luptă colectivă şi făţişă a asupriţilor împotriva asupritorilor, a claselor exploatate împotriva clasei dominante, care deţine mijloacele de producţie şi puterea în stat. Cu toată evidenţa ei, această definiţie nu e însă suficientă. Pentru a determina într-adevăr cuprinsul noţiunii de răscoală, se impune încă raportarea la categoria revoluţie.

Din şirul infinit de ridicări armate, de intensitate diferită, de durată deosebită, de arii geografice mai largi sau mai restrînse, pe care le-a cunoscut istoria, revoluţii sînt numai acele ce se desfăşoară în condiţii obiective permiţînd trecerea de la o orînduire la alta, prin preluarea puterii politice de către clasa revoluţionară, legată de noul mod de producţie şi lichidarea vechii baze economice şi a suprastructurii determinate de aceasta. „Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor — scria Marx în Prefaţa la *Contribuţii la critica economiei politice* — forţele materiale de producţie ale societăţii intră în contradicţie cu relaţiile de producţie existente sau, ceea ce nu este decît expresia lor juridică, cu relaţiile de proprietate în cadrul cărora ele s-au dezvoltat pînă atunci. Din forme ale dezvoltării forţelor de producţie, aceste relaţii se prefac în cătuşe ale lor. Atunci începe o epocă de revoluţie socială" [1]. Dar — adaugă Marx — „o formaţie

* Text prezentat la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., în şedinţa din 15 ianuarie 1958 a cercului de materialism istoric, în ciclul de referate despre „categoria revoluţie".

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 371.

socială nu piere niciodată înainte de a se fi dezvoltat toate forțele de producție pentru care ea este destul de largă, și noile relații de producție, superioare, nu apar niciodată înainte de a se fi copt chiar în sînul vechii societăți condițiile lor materiale de existență" [1].

Aceste constatări universal valabile impun două concluzii : una de ordin general și alta privind direct cercetarea ce ne propunem să întreprindem. Cea dintîi este că răscoala — indiferent de orînduirea în care se desfășoară ea — are drept caracteristică — alături de acele care spuneam că țin de evidență, în sensul că sînt material vizibile în cursul desfășurării ei — existența unei situații obiective, datorită căreia nu este posibil să triumfe o nouă orînduire socială. De aici, din existența condițiilor obiective pentru una sau alta din aceste categorii de mișcări, derivă faptul că ridicări armate de cea mai mare violență și extindere nu depășesc stadiul răscoalei, pe cînd, alte ori, mișcări în aparență eșuate, dar ale căror țeluri se împlinesc, măcar în parte, în perioada imediat următoare — cum este cazul acelor de la 1848 din țările noastre — pot fi socotite, totuși, ca revoluții.

Cea de-a doua concluzie e că, prin firea lucrurilor, evul mediu nu a putut cunoaște decît răscoala, ca forma cea mai înaltă a luptei de clasă. În momentul în care elementele noii orînduiri s-au dezvoltat suficient în sînul acelei vechi pentru a putea avea o revoluție, sîntem — cel puțin în ce privește teritoriul pe care s-a petrecut acest fenomen — la limita însăși a orînduirii feudale.

Dacă feudalismul, în cursul dezvoltării lui și pînă la acest prag al morții, nu a putut depăși, în ce privește lupta de clasă, stadiul răscoalei, aceasta nu înseamnă că înfățișarea răscoalelor medievale ar avea un caracter uniform. Ea este dimpotrivă deosebit de variată, varietate derivînd din ansamblul condițiilor de moment și din complexitatea pe care o dobîndește la un moment dat structura societății feudale.

Desigur că cele două clase fundamentale ale evului mediu luat în generalitatea lui, și al căror antagonism este antagonismul esențial al orînduirii feudale, sînt clasa șerbilor și aceea a stăpînilor de pămînt. Dar, începînd din veacul al XI-lea înainte, tabloul social se nuanțează din ce în ce mai mult. Pierzîndu-și caracterul eminamente rural, societatea feudală se îmbogățește cu elemente urbane din ce în ce mai numeroase, iar în sînul acestora o diferențiere tot mai accentuată are loc. Patriciatul orășenesc, meșteșugărimea și, în cazul centrelor care cunosc mai de timpuriu relațiile de producție capitaliste, anteproletariatul, vin fiecare cu interesele lor de clasă, pentru a face din ce în ce mai complexă desfășurarea luptelor sociale. Diferențieri se produc și în sînul masei țărănești, nu atît în privința statutului juridic, care e pînă la urmă un element secundar, cît într-aceea a stării de avere și a ansamblului relațiilor cu stăpînii pămîntului. Diferențele de interese se accentuează și în sînul clasei stăpînitoare, între feudalitatea laică și aceea eclesiastică și, mai departe, între straturile diferite ale

---

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume,* vol. I, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 371–372.

feudalităţii, ceea ce explică participarea adesea a unor elemente mic nobiliare la răscoalele ţărăneşti.

Acestei structuri puternic diferenţiate a societăţii feudale în ultimele ei veacuri, îi corespunde varietatea ţelurilor pe care şi le propun răscoalele medievale şi a mediurilor în care se desfăşoară ele. Asupra acestor aspecte va trebui însă să revenim, fie cînd vom vorbi de cauze, fie cînd ne vom opri asupra programelor. Este neîndoielnic, pe de altă parte, că oricît de numeroase categorii de răscoale am desluşi în evul mediu, acele mai importante prin amploare, durată şi arie de extensiune rămîn răscoalele ţărăneşti. Lucru firesc, de altminteri, ţărănimea fiind nu numai clasa cea mai numeroasă, dar şi principalul producător de bunuri în orînduirea feudală şi astfel clasa fundamental opusă clasei stăpînitoare. Calităţile de durată, amploare şi, mai ales, extensiune geografică ale răscoalelor ţărăneşti sînt totuşi calităţi dobîndite la un moment dat în desfăşurarea istorică. Ele sînt cunoscute îndeosebi din veacul al XIV-lea înainte, şi la mijloc nu poate să fie doar o iluzie a noastră, o impresie derivînd din natura izvoarelor, care devin bogate tocmai începînd din această vreme, ce ne-a lăsat mari depozite de arhive şi a cunoscut o istoriografie de un caracter mai larg. Supuse la o critică stăruitoare, izvoarele epocii anterioare vor mai avea desigur multe fapte de dezvăluit istoricului în acest domeniu. Totuşi , diferenţele faţă de marile răscoale ale veacului al XIV-lea nu vor putea să nu iasă şi mai bine în evidenţă. Atunci, unde trebuie să căutăm explicaţia dobîndirii noilor caractere de către răscoala ţărănească? Cauzele sînt numeroase şi se leagă între ele, fiind doar feţele aceluiaşi proces : ieşirea din localismul implicat de dominaţia economiei naturale; transformările intervenite în situaţia ţărănimii în cursul primelor veacuri ale mileniului nostru, între care trecerea la renta în bani a fost generatoare de atît de puternice urmări; progresele centralizării de stat, care corespund ieşirii din localismul economic, creînd un cadru administrativ şi politic favorabil extensiunii ariei răscoalelor — iată cîţiva dintre factorii care ne dau explicaţia căutată.

Cauza generală a răscoalelor medievale este uşor de definit. Ea constă în exploatarea la care e supusă o clasă din partea altei clase. Dar pornind de la această teză clasică sîntem datori să mergem mai departe. Exploatarea e un fenomen continuu, şi dacă lupta de clasă a exploataţilor împotriva exploatatorilor are şi ea acelaşi caracter de permanenţă, formînd însăşi „istoria tuturor societăţilor de pînă azi" [1], înfăţişarea răscoalei nu o ia totuşi — oricît de frecvente ar fi aceste ridicări în masă — decît în mod excepţional. Care sînt circumstanţele deosebite, în care masele exploatate se ridică, în această permanenţă a luptei lor de clasă, la forma superioară a răscoalei? Se va conveni că, aici, răspunsul devine foarte dificil şi numai o largă analiză a întregului material documentar, condusă cu rigoare metodologică, ne va duce la explicaţiile cuprinzătoare de care avem nevoie.

---

[1] K. Marx şi F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, în *Opere alese în două volume*, Buc., E.S.P.L.P., 1955, vol. II, ed. a II-a, p. 11 ; vezi şi explicaţia lui Engels că e vorba, natural, de societatea împărţită în clase, *ibid.*, p. 11, n. 2.

Natural, trebuie deosebit mai întîi motivul imediat — pretextul, am putea zice — al răscoalei, de cauza sa adevărată. Acel dintîi ne apare îndeobşte ca datorat unei sarcini suplimentare, care declanşează la un moment dat revolta. În răscoala Flandrei maritime, începută în 1323, avem a face cu dările grele puse în vederea despăgubirilor cerute de regele Franţei; cauza imediată a Jacqueriei stă, după multe izvoare, în surplusul de stoarcere a ţărănimii, cauzat de măsurile luate în vederea întăririi castelelor feudale; în 1381, răscoala ţărănimii engleze condusă de Wat Tyler izbucneşte în urma impunerii unei noi capitaţii, pentru continuarea războiului cu Franţa; ţărănimea ardeleană porneşte în 1437 la luptă în urma cererii episcopului Lepeş de a se plăti dările faţă de biserică într-o monedă nouă, mai puternică.

Dar aici avem numai ultima picătură, care umple paharul. Obligaţiile noi vin totdeauna în momente în care situaţia revoluţionară preexistă, şi cauzele acesteia sînt mai adînci. Să luăm şi aici cîteva exemple. Unele răscoale se petrec atunci cînd procesul de aservire a maselor ţărăneşti e în curs de desfăşurare. Astfel avem, de pildă, în vremea lui Carol cel Mare şi a urmaşilor săi, mişcările de pe domeniile episcopilor de Reims şi Mainz şi răscoala ,,Stelling" a ţăranilor saxoni din 841—842, sau la începutul secolului al XIII-lea, răscoala frisonilor, reprimată de episcopul de Bremen şi de feudalii germani prin organizarea unei aşa-numite ,,cruciade".

Şi cel de-al doilea val de şerbie — iobăgia a doua — abătut asupra ţărănimii din Europa centrală şi răsăriteană la date diferite, dezlănţuie aceleaşi reacţiuni violente. În Germania, dacă războiul ţărănesc din 1525 reprezintă încleştarea supremă, el a fost precedat, vreme de mai multe decenii, de o serie întreagă de mişcări , analizate de Engels în lucrarea sa clasică [1]. Înfrîngerea oştilor ţărăneşti de către armatele principilor, în 1525, va deschide drum larg instaurării celei de-a doua iobăgii.

Alte răscoale ţărăneşti se plasează în momente în care şerbia se afla pe panta coborîtoare. Astfel e cazul, de pildă, al Jacqueriei. Izbucnirea ei, în 1358, vine într-o vreme cînd soarta ţărănimii franceze, după ce cunoscuse o curbă ascendentă, se înrăutăţise în curs de cîteva decenii. Dezvoltarea schimburilor comerciale, cu corolarul lor, trecerea de la renta în produse la renta în bani, transformase vechile relaţii de caracter patriarhal dintre ţăranii dependenţi şi stăpînitorii pămîntului, în relaţii de exploatare în vederea cîştigului de bani[2]. Mişcarea de colonizare internă, desfăşurată în primele veacuri ale celui de-al doilea mileniu, îşi atinsese şi ea limitele posibile în condiţiile vremii, astfel că ţărănimea, al cărei număr crescuse

---

[1] F. Engels, *Războiul ţărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 67—84.

[2] ,,Dar renta în bani, ca formă transformată a rentei în produse şi în opoziţie cu aceasta, este ultima formă şi totodată forma de descompunere a acelui fel de rentă funciară pe care l-am examinat pînă acum, şi anume renta funciară ca formă normală a plusvalorii şi a supramuncii neplătite ce urmează a fi prestată pentru proprietarul condiţiilor de muncă... Odată cu renta în bani, tradiţionala relaţie de drept cutumiar dintre producătorii direcţi dependenţi [Untersassen] care posedă şi lucrează o parte a pămîntului, şi proprietarul funciar, se transformă în mod necesar într-o relaţie contractuală pur bănească, stabilită de normele precise ale legii pozitive" (K. Marx, *Capitalul*, vol. III_2, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 751).

în acest răstimp, se vedea rămasă la dispoziția unor stăpîni cu pretenții tot mai mari. Criza monetară, care depreciază valoarea rentei în bani, într-o vreme cînd viața devenea din ce în ce mai scumpă și pretențiile de lux ale nobilimii erau în creștere, împingea pe stăpînitorii de pămînt la căutarea unor noi izvoare de venituri, prin repunerea în uz a unor obligații căzute de mult în desuetudine, corvezi, redevențe în natură, cu atît mai exasperante pentru țăran cu cît scăpase o dată de ele. Trebuie adăugate, pentru a avea o schiță mai completă a situației țărănimii franceze în preajma Jacqueriei, dezvoltarea fiscalității de stat, datorită, pe de o parte, procesului însuși de centralizare, iar pe de alta, greutăților lungului război cu monarhia engleză; dezvoltarea paralelă, în cursul veacului al XIV-lea, a fiscalității pontificale; contribuțiile extraordinare impuse tot mai frecvent de marii feudali, ravagiile războiului și ale bandelor de mercenari și cheltuielile răscumpărării din captivitate a seniorilor luați prizonieri de englezi.

Dezvoltarea sarcinilor bănești, atît față de seniori cît și față de biserică, se regăsește și între cauzele mișcării husite. „Ajutorințele" — impuneri în bani — cerute tot mai frecvent de stăpîni oamenilor dependenți la sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul celui următor, fac să se nască dictonul: „pentru pan ajutorință iar pentru ceilalți pieire". Aici, însă, după cum se știe, lupta socială se împletește cu o luptă națională antigermană, ceea ce-i face pe Marx și Engels să definească mișcarea revoluționară husită drept „un război țărănesc național ceh, cu caracter religios, împotriva nobilimii germane și a puterii supreme a împăratului german" [1].

Trecerea la renta în bani se face simțită și în originile răscoalei engleze, din 1381. Întîlnim chiar, în Anglia primei jumătăți a veacului al XIV-lea, o convertire foarte semnificativă a rentei în muncă în rentă în bani: în multe cazuri, deși seniorul continua să-l constrîngă pe șerb la efectuarea clăcii, îl silea să o achite în bani atunci cînd nu simțea nevoia clăcii efective. Ciuma neagră din 1348—1349 aduce, prin imensa mortalitate pe care o cauzează, o goană după mîna de lucru și o scumpire a acesteia, căreia îi corespunde o scumpire generală a vieții. Clasa stăpînitoare intervine, și prin „statutul muncitorilor" din 1340—1351[2] se fixează, sub amenințarea celor mai grave pedepse, o scară a salariilor la prețurile joase dinaintea ciumei. În același timp, stăpînii de domenii, fie că arendează loturile pe termen scurt — chiar de un an — cu creșterea arenzii de fiecare dată, fie că silesc pe țăranii rămași pe domenii la împlinirea riguroasă a tuturor sarcinilor șerbiei, sarcini devenite cu totul insuportabile, atît față de stadiul de dezvoltare ajuns de țărănimea engleză la mijlocul veacului al XIV-lea, cît și în raport cu noile condiții create de ciuma neagră. Drepturile de justiție ale seniorilor sînt folosite mai mult ca oricînd drept un instrument de exploatare; pe unele domenii, în decurs de trei ani, valoarea amenzilor impuse s-a triplat. Instrumentele de tortură funcționează din plin. Stoarcerii de către seniori i se adăugau și în Anglia — ca

---

[1] *Lupta revoluționară în Ungaria*, în K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. VII (ed. rusă), p.275.

[2] Vezi K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1957, p. 734. O ordonanță cu un cuprins similar este dată și în Franța, de către regele Ioan în anul 1351.

şi în Franţa — dijmele bisericeşti şi o sporire continuă a fiscalităţii de stat, legată de operaţiile Războiului de 100 de ani.

O analiză mai adîncă ar trebui fără îndoială să meargă mult mai departe, la cercetarea diversităţii condiţiilor locale din ansamblul ariei de extindere a unei răscoale şi a modului cum acţionează aceste condiţii locale, uneori atît de diferite. Pentru a rămînea la exemplul englez, între cele două principale centre ale răscoalei, comitatele Essex şi Kent, existau mari deosebiri. În Essex, sarcinile servile erau deosebit de grele, pe cînd în Kent şerbia era relativ rară. La fel în Hertfordshire, în Suffolk şi în Norfolk. Ar trebui de altminteri analizată şi situaţia specifică a diferitelor straturi ale ţărănimii, care participă la răscoală în acelaşi cadru teritorial, ceea ce fără îndoială că nu se poate face aici. Păstrîndu-ne la liniile generale, se poate afirma că o mare răscoală ţărănească izbucneşte într-o perioadă de schimbare a condiţiilor obişnuite de viaţă ale ţărănimii, fie că este vorba de atacul împotriva obştilor libere şi dezvoltarea relaţiilor feudale, fie că, dimpotrivă, ţărănimea se află în cursul procesului de eliberare din şerbie, cînd, în bună parte în urma progreselor economiei de marfă-bani — care determină, de altminteri, însăşi dizolvarea şerbiei — intervine o înăsprire mai mult sau mai puţin bruscă a stării ţărănimii, sau se creează situaţii în care ţărănimea simte mai viu propria sa stare de exploatare.

Aceste momente coincid de obicei cu momente de criză a statului, ca reflex al crizei clasei dominante pe care statul o reprezintă şi o apără în interesele ei. Este cunoscută definiţia dată de Lenin ,,situaţiei revoluţionare", în care se disting ,,trei simptome principale : 1) Neputinţa claselor stăpînitoare de a-şi menţine dominaţia într-o formă neschimbată ; o criză sau alta a «vîrfurilor», criza politicii clasei stăpînitoare, care provoacă o spărtură prin care răbufneşte nemulţumirea şi revolta claselor asuprite. De obicei, pentru ca revoluţia să izbucnească, nu e deajuns ca «păturile de jos să nu mai vrea» să trăiască ca înainte, ci mai e necesar ca «vîrfurile să nu mai poată» trăi ca înainte. 2) O înăsprire mai pronunţată decît cea obişnuită a sărăciei şi a mizeriei claselor asuprite. 3) O însemnată creştere, în virtutea cauzelor menţionate, a spiritului combativ al maselor, care în epoca « paşnică» se lasă jefuite în linişte, iar în vremuri de vîltoare sînt împinse atît de întreaga conjunctură a crizei, *cît şi de «vîrfurile» înseşi*, să acţioneze independent pe arena istoriei"[1].

Aceste trăsături ale situaţiei revoluţionare, aşa cum au fost definite de Lenin pentru precizarea condiţiilor de izbucnire a revoluţiilor, rămîn valabile, după cum s-a văzut şi pînă acum — natural, cu ţinerea prezentă a diferenţelor dintre răscoale şi revoluţii — şi pentru condiţiile de izbucnire a celor dintîi. O ,,criză a politicii claselor stăpînitoare" se verifică şi în studiul genezei acestora. Astfel, în Franţa, Jacqueria izbucneşte în epoca de anarhie care urmează după dezastrul de la Poitiers; răscoala engleză ia naştere într-o vreme în care Anglia pierduse aproape

---

[1] V. I. Lenin, *Falimentul internaţionalei a II-a*, în *Opere*, vol. 21, Buc., Ed. P.M.R., 1952, p. 202 ; vezi şi idem, *„Stîngismul" — boala copilăriei comunismului*, în *Opere*, vol. 31, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 68.

toate posesiunile de pe continent, iar coastele sale erau atacate de corsarii francezi; în Cehia, criza socială se împletește cu criza politică determinată de succesiunea regelui Vaclav.

Dacă de la problema cauzelor trecem la aceea a programelor de luptă, și aici definiția cea mai generală este și cea mai ușoară. Răscoalele medievale, deși nu sînt capabile să promoveze în locul orînduirii feudale o nouă orînduire, totuși tind să desființeze în mod violent relațiile de producție feudale, să suprime dominația feudalității laice și eclesiastice, să nimicească pe nobili în însăși persoana lor fizică, pentru a se asigura suprimarea dominației lor de clasă. În timpul răscoalei din Flandra maritimă, oricine nu se vedea că trăiește din munca mîinilor lui, era socotit suspect și tratat ca atare. La izbucnirea Jacqueriei, Froissart povestește că unii din țăranii adunați spuneau că „toți nobilii din regatul Franței...trădau țara și era bine ca toți să fie nimiciți". La care mulțimea răspundea în cor: „Zice adevărat, zice adevărat. Blestemat fie acela din vina căruia va mai rămînea vre-un nobil". Acesta este însă, de bună seamă, programul maximal. De el se leagă aspirațiile egalitariste ale mulțimii, care se vădesc în cele mai multe dintre răscoale. În răscoala flamandă se spunea că „toți ar trebui să aibă deopotrivă unii ca alții". În timpul mișcării husite, taboriții practică comunitatea de bunuri după regula: „În Tabor nu există nimic al meu, nimic al tău, ci toți au în mod egal". Adamiții împing comunitatea de bunuri pînă la o formă totală. Dar, după cum arată Engels, „abia la Münzer aceste idei comuniste embrionare devin expresia năzuințelor unei fracțiuni reale a societății, abia la dînsul ele sînt formulate cu oarecare precizie. Începînd de la dînsul, le vom regăsi în orice mare mișcare populară, pînă cînd, încetul cu încetul, ele se vor contopi cu mișcarea proletară modernă ..."[1].

Dar problema comunității de avere și a suprimării diferențelor sociale e strîns legată de aceea a ereziei religioase. Este bine cunoscut veșmîntul religios pe care-l capătă în tot cursul evului mediu revendicările sociale, ceea ce face ca, pînă la revoluția burgheză din Franța — „cea dintîi care a lepădat complet mantia religioasă și care a dat lupta fățiș pe teren politic" [2] — chiar revoluțiile din Țările de jos și din Anglia să mai îmbrace într-o măsură mai mare sau mai mică această haină a religiei. Engels a distins erezia păturilor bogate orășenești de aceea „țărănească-plebeiană", care, aceasta din urmă, „întovărășea aproape întotdeauna o răscoală"[3]. Erezia țărănească plebeiană „cerea restabilirea raporturilor de egalitate existente între membrii comunității religioase în timpul creștinismului primitiv și recunoașterea acestei egalități ca normă și în viața laică a cetățenilor. Ea a preconizat ca «egalitatea fiilor domnului» să fie extinsă încît să se ajungă la o egalitate cetățenească și, în parte, chiar la o egalitate de avere" [4]. Fracțiunea plebeiană,

---

[1] F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 52—53.

[2] Idem, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 111.

[3] Idem, *Războiul țărănesc german*, p. 50.

[4] *Ibidem*, p. 51.

„complet lipsită de avere, trebuia să pună sub semnul întrebării instituțiile, concepțiile și ideile comune tuturor formelor societății întemeiate pe antagonisme de clasă" [1].

În cele spuse pînă acum, avem a face fie cu tendințe de caracter cu totul general, fie cu programul aripei cele mai radicale din diferitele mișcări, în practică, deci, al unei minorități. Pe lîngă aceste aspirații maximale, se afirmă însă, în cursul răscoalelor, programe definite, limitate la stabilirea unor noi raporturi între clase, fără de răsturnarea a ceea ce se numea de către clasele dominante „întreaga ordine socială". Aceste programe sînt determinate de natura intereselor diferitelor grupuri de participanți, de raporturile de forță dintre aceste grupuri și de raporturile de forță dintre ansamblul răsculaților și clasa antagonistă. În același timp, în cursul mișcării, cînd ea are durată, programele suferă transformări. Tendința normală e de radicalizare a programelor, pe măsură ce răscoala se adîncește și cîștigă în durată. Dar sînt și cazuri cînd evoluția merge invers, cînd asupra mișcării luate în ansamblul ei se exercită influența elementelor cu o situație economică mai bună și o poziție socială mai favorabilă, înclinate prin aceasta spre compromis, dacă nu și spre trădare. Nu trebuie uitat de asemenea că o victorie mai categorică sau mai îndoielnică poate schimba programul de revendicări imediate și că noi avem îndeosebi posibilitatea de a cunoaște programele de revendicări în formulările obținute cu prilejul tratativelor dintre părți. Astfel, de pildă, în răscoala de la Bobîlna, care după cum s-a arătat de curînd, a avut în ansamblul ei un mers ascendent, culminînd în ultima sa fază, acordul din octombrie, împlinește cerinți mult mai mici ale țărănimii decît acel din iunie. Chiar atunci cînd nu e vorba de programul pe care l-am numit ideal, programele cele mai radicale sînt firește acele ale fracțiunii numite de Engels „țărănească-plebeiană", datorită tocmai poziției ei de clasă în societatea feudală. Dacă, în cursul răscoalei engleze, în întrevederea de la Mile-End revendicarea cea mai însemnată este desființarea șerbiei, în cea următoare, de la Smithfield, se cere pe lîngă acest punct—care, natural, rămîne—abrogarea legislației îndreptate împotriva muncii salariate, confiscarea pămînturilor clerului și împărțirea lor la țărani, suprimarea privilegiilor seniorilor și înapoierea pămînturilor obștilor, uzurpate de aceștia.

La începutul războiului țărănesc german, revendicările din „cele 12 articole", expresie a partidului moderat și împăciuitor — abolirea șerbiei, a dreptului de vînat și pescuit, a mîinii moarte, reducerea corvezilor și a redevențelor și înapoierea pămînturilor comunale uzurpate — se opun „scrisorii program", care cuprindea țelurile de reformă radicală ale partidului revoluționar, formulate sub inspirația lui Thomas Münzer.

Obiective și mai limitate urmăresc de obicei răscoalele circumscrise la lumea orășenească. Natural că și aici pot fi deosebite numeroase categorii de răscoale, după caracterul stratificării sociale din feluritele așezări, ieșită din natura însăși a activității economice desfășurate înlăuntrul

---

[1] F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 52.

acestora. Foarte frecvente sînt răscoalele meşteşugăreşti, îndreptate împotriva patriciatului urban, care stăpînea oraşele, fixînd nu numai repartiţia dărilor, dar şi controlînd activitatea breslelor. De aici obiectivul principal care se impune acestor răscoale : răsturnarea conducerii orăşeneşti în fiinţă şi trecerea puterii în mîinile organizaţiilor de breaslă. Astfel este cazul, de pildă, la Liége, unde încercări de răscoală există încă de la mijlocul veacului al XIII-lea, pentru ca mişcarea să capete deosebită intensitate la începutul celui următor. Cu succese alternante, ea este reluată vreme de mai multe decenii, încheindu-se abia în 1384, cu abdicarea patriciatului de la conducere, care rămînea în seama breslelor. Nu mai puţin durează lupta între bresle şi patriciat la Colonia, unde ea se termină de asemenea cu triumful celor dintîi. Nu e cazul să insistăm asupra a ceea ce a însemnat în cele din urmă acest triumf.

Avem, în afara categoriei bogate a celor din perioada mişcării comunale şi — îndeosebi în ce priveşte oraşele italiene, — chiar din perioada precomunală, şi răscoale orăşeneşti îndreptate împotriva clasei dominante, nobilimea, şi a statului feudal, cum e, de pildă, răscoala Parisului din 1356—1358. Înfăptuită de masele pariziene, care-i fac forţa, ea e condusă însă de vîrfurile orăşeneşti în frunte cu Etienne Marcel, care-şi propun lărgirea influenţei păturii înstărite în viaţa statului, prin transformarea adunărilor de stări în adevărate organe de conducere, şi trecerea acestui patriciat la situaţia de clasă dominantă.

Mai radicale sînt răscoalele orăşeneşti acolo unde avem a face cu dezvoltarea unei industrii de export, cum este, în evul mediu, îndeosebi aceea a postavurilor, în cadrul căreia meşteşugarii sînt transformaţi în salariaţi cu bucata ai negustorilor-antreprenori, ca în marile centre flamande, sau se organizează chiar ateliere manufacturiere, în care-şi desfăşoară activitatea un anteproletariat numeros, cum sînt ciompii florentini. De fapt, în acest din urmă caz, într-o vreme cînd societatea europeană în ansamblul ei şi chiar, în mare parte, aceea italiană sînt încă feudale, ne aflăm în faţa unei situaţii cu totul speciale, de depăşire oarecum a timpului. Avem a face cu o enclavă ţinînd de o orînduire viitoare, în care relaţii de producţie deosebite generează un nou tip de luptă de clasă. Din păcate, ignorăm programul de guvernămînt al ciompilor. Dacă în faza alianţei cu „popolo minuto", ei se mulţumesc cu participarea la conducerea oraşului-stat, eliberarea de sub autoritatea breslei lînii şi crearea unei bresle proprii — triumful lor din 20 august 1378, care ar fi putut să ne dezvăluie programul lor integral, a fost urmat, după doar cîteva ceasuri, de coaliţia tuturor păturilor contrarevoluţionare, care a nimicit în scurt timp veleităţile de conducere ale ciompilor.

Am vorbit pînă acum în mod separat de răscoalele ţărăneşti şi de acele orăşeneşti. În fapt, ele se petrec de obicei în legătură unele cu altele. Se pune deci problema alianţelor stabilite în cursul luptei, care dau tocmai caracterul complex al răscoalelor medievale. Alianţa cea mai firească este aceea între ţărănime şi păturile sărace ale oraşelor sau, acolo unde ele există, elementele de anteproletariat. Firească şi, în fapt, şi frecventă, această alianţă nu e totuşi decît una dintre acele care au existat în realitate. Astfel, de exemplu, în timpul cruciadelor împotriva Cehiei,

cînd tabăra reacțiunii cuprindea pe marii feudali cehi și germani, clerul înalt și patriciatul orășenesc german, lagărul taboriților, format din elemente țărănești și plebeiene, și acel calixtin, al nobilimii cehe și orășenilor cu stare, reușesc, în fața primejdiei, să stabilească o unitate de acțiune. În timpul Jacqueriei, țăranii răsculați se aliază cu păturile orășenești din unele mici centre și mai cu seamă cu răsculații parizieni conduși de Etienne Marcel, care, la rîndul lor, erau aliații unei facțiuni feudale, avînd în frunte pe regele Navarrei, Carol cel Rău. În luptele care împart, la începutul veacului al XIV-lea, în două tabere dușmane pe țesătorii din orașele flamande și patriciatul care, în același timp, îi domina economicește și politicește, se formează alianțe curioase la prima vedere, dar explicabile în lumina circumstanțelor momentului. Patriciatul arborează florile de crin ale casei regale franceze, într-o vreme cînd Filip al IV-lea cel Frumos urmărea anexarea Flandrei la domeniul regal, pe cînd țesătorii luptau sub emblema leului casei domnitoare flamande, de vreme ce contele de Flandra urmărea reducerea privilegiilor patriciatului și centralizarea posesiunilor sale. În bătălia de la Courtrai, țesătorii vor înfrînge oastea feudală franceză, venită în ajutorul patriciatului, avînd în fruntea lor pe fiii și nepotul contelui de Flandra. Ceea ce nu va împiedica de altminteri pe acești mari feudali de a încheia apoi pace cu regele Franței fără a-și consulta aliații.

Încheind considerațiile asupra alianțelor care se stabilesc în cursul răscoalelor, trecem, în această schițare fugară, la altă problemă, anume aceea a modurilor de acțiune.

În răscoalele țărănești, care cunosc cea mai largă desfășurare teritorială și rămîn, cum am mai spus, principalele manifestări ale luptei de clasă în sînul societății feudale, pot fi distinse două tendințe, una centrifugă și alta centripetă. Avem, adică, o tendință de fărîmițare în acțiuni locale și alta de agregare în grupuri tot mai importante. De raportul dintre aceste două tendințe depinde posibilitatea unor victorii cel puțin temporare și, de obicei, durata mișcării. Fărîmițarea în acțiuni locale izvorăște din dorința de nimicire a dușmanului imediat, concret, cunoscut. Ținta principală este castelul feudal local, centru și reazem al exploatării feudale, care e jefuit, distrus. O îndîrjire deosebită se îndreaptă împotriva registrelor în care erau consemnate obligațiile țărănești și a actelor de posesiune. Aceeași soartă o aveau și rolurile fiscale. În răscoala condusă de Wat Tyler, între inamicii principali au fost socotiți judecătorii, care impuneau pedepsele pentru călcarea „statutului muncitorilor", și agenții fiscului regal. Natural, însă, că această formă de luptă, legată de dominarea în conștiințe a cadrului local în care se desfășoară viața țărănească, dovedește o completă lipsă de maturitate politică. Alături de ea, avem totuși și celălalt mod de acțiune, în mase, cu conducători. Prezentă peste tot în marile răscoale, această încercare de formare a unor oști țărănești dovedește înțelegerea, la o parte cel puțin din țărănime, a necesității grupării forțelor în vederea obținerii unor victorii militare asupra dușmanului de clasă. Aceasta dă, de altminteri, posibilitatea transformării răscoalei în război țărănesc. Coeziunea cea mai mare, o asemenea

oaste a căpătat-o în mişcarea husită, ceea ce explică strălucirea victoriilor obţinute pe cîmpurile de luptă, ca şi durata rezistenţei.

S-a vorbit chiar de alegerea unor regi ai ţăranilor, care să consfinţească înfrîngerea nobilimii, fără a se ajunge totuşi la o formă de organizare superioară feudalismului. De astfel de regi s-a vorbit în răscoala de la Bobîlna sau în Norfolk, în răscoala din Anglia. S-ar putea să fie la mijloc, în izvoarele care îi pomenesc, doar expresia, şi în această formă, a adversităţii feudalilor şi a spaimei lor faţă de mişcările ţărăneşti. Chiar în Jacquerie, după Froissart, ţăranii au ales un rege, pe Jacques Bonhomme. În afară de confuzia curioasă pe care o face cronicarul — totuşi un contemporan — între porecla răsculaţilor şi numele căpeteniei principale, Guillaume Kale sau Charles, dovada înşelării o avem în toate documentele care îl pomenesc pe acesta din urmă, fără a aminti de vreo arogare a titlului regal. Multă vreme, de altminteri, răscoalele îşi fac îndeobşte un punct de program din păstrarea legăturilor cu monarhia. În răscoala ardelenească, înţelegerile se încheie sub rezerva ratificării lor de rege. La Mello, răsculaţii francezi desfăşoară bandiere cu florile de crin ale monarhiei franceze şi au drept strigăt pe acela al casei regale : Montjoie Saint-Denis. Răsculaţii englezi aveau drept parolă : „Cu cine ţii ?", iar răspunsul era : „Cu regele Richard şi cu poporul credincios". Se poate, desigur, vedea aici, ideea naivă — legată tocmai de neputinţa găsirii unor forme de organizare superioare feudalismului — a unui rege bun, pe care îl înconjură însă consilieri fără credinţă, de unde goana în cele mai multe răscoale după aceşti sfetnici „trădători". Dar este de bună seamă, în această atitudine, şi dorinţa de a disocia capul statului de clasa dominantă pe care o reprezenta, de a nu rupe ultima punte cu autoritatea considerată legitimă.

De mult interes sînt şi tacticile de luptă urmate de ţărani, cu organizarea de tabere pe înălţimi sau închiderea între zidurile oraşelor, fără a mai vorbi de tactica husită, atît de importantă în istoria generală a artei militare. Fără a insista însă asupra lor, vom trece la indicarea ultimelor două probleme esenţiale, ridicate de răscoalele medievale : problema cauzelor eşecului răscoalelor ţărăneşti şi aceea a consecinţelor pe care le-au avut aceste mişcări pentru dezvoltarea societăţii.

Cauzele eşecului răscoalelor ţărăneşti au fost de multe ori puse în lumină de clasicii marxism-leninismului. Avem mai întîi incapacitatea obiectivă a ţărănimii de a se organiza în mod eficace pentru luptă. Această incapacitate este desigur relativă. Răscoalele ţărăneşti au cunoscut tabere puternice, animate de o remarcabilă forţă combativă. O mare parte însă a efortului s-a pierdut îndeobşte în acţiunile locale, izolate. Constatarea e făcută, natural cu satisfacţie, de înşişi cronicarii clasei feudale. Astfel Froissart spune, vorbind de reprimarea Jacqueriei : „Dar (răsculaţii) se înmulţiseră deja în aşa de mare măsură, că de ar fi fost toţi împreună, s-ar fi ridicat la cel puţin 100 000 de oameni". Incapacitatea e relativă şi în raport cu capacitatea militară a adversarului. Nobilimea prezenta o superioritate de armament şi de tehnică de luptă, ieşită din condiţiile materiale în care se afla şi din seculara îndeletnicire a armelor. În acelaşi timp, în momentul în care îşi vedea primejduită dominaţia de clasă şi

uneori viața însăși, nobilimea era capabilă să formeze un bloc compact, pe deasupra disensiunilor care o frămîntau. În aceeași Jacquerie de pildă, nobili care luptaseră de partea regelui Franței sau de aceea a regelui Angliei, partizani ai lui Carol de Navarra sau ai Delfinului, urmăresc cu aceeași înverșunare țărănimea răsculată. Cavaleri din Flandra sau din Brabantul neatinse de răscoală vin să participe la marea vînătoare de oameni. Răscoala Flandrei maritime e înfrîntă în bătălia de la Cassel (1328) de către feudalii flamanzi cu spijinul feudalității franceze în frunte cu regele Filip al VI-lea; aceeași soartă o au țesătorii din Gand, căzuți în 1382, la Roosebeke, sub loviturile feudalității franceze.

Această unitate de luptă e rareori realizată pe o durată mai lungă în tabăra țărănească, formată de obicei din elemente eterogene, care atacă disciplina atît de necesară, dacă nu trec chiar la acte de trădare. În afară de tendința țăranilor răsculați, — firească în lipsa unei mai largi viziuni strategice — de a căuta să ducă războiul cît mai aproape de casă și de a asigura recolta necesară întreținerii familiei, în afară de acțiunea demoralizatoare exercitată de elementele de „lumpenproletariat”, intervin interesele diferite, uneori divergente, ale păturilor care formează țărănimea, pături care, tocmai din pricina insuficientei dezvoltări a înțelegerii politice, nu reușesc, așa cum reușește nobilimea, să depășească aceste divergențe. Se manifestă aici, în chipul cel mai izbitor, absența unei ideologii proprii, deplin cristalizată, a taberei răsculaților.

Între cauzele eșecului răscoalelor țărănești, un rol evident l-a avut natura alianțelor pe care le-a încheiat țărănimea. În epoca feudală, țărănimea nu putea lua conducerea în lupta unitară care trebuia dusă de toate păturile asuprite împotriva dominației nobilimii. Ea nu putea „să prezinte interesele ei ca interese comune ale tuturor membrilor societății” [1]. Acest rol îi va reveni burgheziei, atunci cînd va deveni capabilă să dea lupta pentru preluarea puterii politice, pentru că „la început interesele ei sînt într-adevăr mai legate de interesele comune ale tuturor celorlalte clase nedominante și deoarece, sub presiunea relațiilor de pînă atunci, interesele ei nu s-au putut încă dezvolta ca interese particulare ale unei anumite clase” [2]. De aceea, „în toate cele trei mari revoluții burgheze țăranii furnizează armata care trebuie să ducă lupta” [3], dar ei nu pot lua conducerea luptei antifeudale. În cursul răscoalelor, țărănimea încheie, cum am văzut, alianțele pe care le oferă circumstanțele momentului. Dar un Etienne Marcel va exploata Jacqueria în folosul răscoalei pariziene, fără a da în schimb nici un ajutor răsculaților urmăriți de nobilime. Iar înfrîngerea finală a taboriților cehi nu va fi opera cruciadelor organizate de papă și de împărat, ci aceea a aliaților lor trecători, calixtinii.

Singura alianță valabilă și firească pentru țărănime era, cum s-a mai spus, aceea a păturilor plebeie din orașe. Dar acestea, la rîndul lor, nu ajunseseră la suficientă maturitate politică și nu reprezentau, ca și țărănimea, un nou mod de producție, care să le asigure posibilitatea de

---

[1] K. Marx și F. Engels, *Ideologia germană*, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 45.

[2] *Ibidem*, p. 45—46.

[3] F. Engels, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 108.

conducere a luptei comune. Cît despre elementele proletare, ele erau încă mult prea puțin dezvoltate pentru a putea juca, în raport cu feudalitatea, rolul care va reveni proletariatului în lupta contra burgheziei, de a fi „conducătorul *tuturor* maselor muncitoare și exploatate, mase exploatate, subjugate, asuprite de burghezie deseori nu mai puțin, ci chiar mai mult decît proletarii, dar incapabile de luptă *independentă*, în vederea eliberării lor"[1]. După cum observă Engels, vorbind de năzuințele spre o societate comunistă apărute în evul mediu, „această tendință de a depăși nu numai cadrul prezentului, ci și cel al viitorului, nu putea avea decît un caracter violent, fantastic, și trebuia la prima încercare de a o aplica în practică să revină la limitele restrînse ale epocii, singurele permise de condițiile de atunci. Atacul împotriva proprietății private, revendicarea comunității de bunuri, trebuia să degenereze într-o organizare primitivă a binefacerii ... "[2]. Chiar în timpul revoluției burgheze din Franța, „proletariatul — care abia începea să se desprindă din aceste mase neavute, ca embrion al unei clase noi, absolut incapabil încă de o acțiune politică independentă — se înfățișa ca o stare socială asuprită și obidită, căreia, în neputința ei de a se ajuta singură, i se putea da un ajutor cel mult din afară, de sus" [3].

Oricît de frumoase pagini ar fi înscris lupta de clasă a țărănimii în evul mediu, oricît de dreaptă ar fi fost cauza ei, țărănimea, deși principala producătoare de bunuri în acea vreme, nu reprezenta, după cum am văzut, noul menit spre dezvoltare în sînul societății feudale. Formularea aspirațiilor ei se inspira îndeobște din trecut, din epoca fericită a obștilor libere, nu închidea semințele viitorului. La Bobîlna, țărănimea invoca vremea „vechilor libertăți, date și dăruite. . . de primii regi ai Ungariei". Răsculații englezi își aminteau de timpurile lui Wilhelm Cuceritorul. Era o încercare de restaurare, nu de depășire, în idealul țărănesc. Nefiind legată de un mod de producție nou, țărănimea medievală s-a dovedit — în bună parte tocmai din această cauză — și lipsită de capacitatea de a exercita puterea politică în chip organizat și în formele făcute necesare de stadiul de dezvoltare atins de ansamblul societății. Așa cum nu reușește să înmănuncheze toate forțele în vederea acțiunii militare, ea nu reușește să asigure nici condițiile politice ale desfășurării unei mai complexe activități sociale. Țărănimea atacă sau se apără, amenință sau tratează, dar nu organizează, nu conduce. În afara taberelor de luptă, viața social-politică se pulverizează în măruntă viață locală, aplecată spre împlinirea nevoilor imediate. Dar aceasta înseamnă tocmai secătuirea treptată a forțelor de rezistență, în fața unui dușman de clasă cu puternice tradiții de conducere.

În această lumină se înțelege și diversitatea urmărilor avute de răscoalele medievale. În ceea ce privește rezultatele imediate, ele au fost, după cum se știe, îndeobște înfrînte. Succese finale, în sensul obținerii puterii politice n-au putut avea decît atunci cînd se desfășurau în

---

[1] V. I. Lenin, *Statul și revoluția*, în *Opere*, vol. 25, Buc., E.S.P.L.P., 1954, p. 397—398.

[2] F. Engels, *Războiul țărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 52.

[3] Idem, *Anti-Dühring*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 284; idem, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință*, în K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 127.

cadre restrînse, cum a fost cazul unor răscoale orăşeneşti, adică acolo unde nu era vorba de o asemenea trecere pentru ansamblul societăţii de pe un anumit teritoriu. Chiar acolo unde atari succese au fost obţinute — ca, de pildă, în oraşele unde breslele iau conducerea din mîinile patriciatului — nu avem decît victoria unei pături legate de modul de producţie feudal, împotriva alteia ce luase naştere în cadrul aceloraşi condiţii de dezvoltare.

De un succes final, în sens larg şi imediat totodată al răscoalelor antifeudale, am văzut, de altminteri, că nici nu putea fi vorba, căci el ar fi presupus împlinirea condiţiilor obiective ale unei revoluţii. De aceea tocmai, în analiza unor mişcări sociale de categoria răscoalelor, problema care se pune nu e aceea a izbînzii, ci a consecinţelor. A le evoca pe acestea din urmă prin simpla formulă : răscoala a fost înfrîntă, dar ea a zdruncinat din temelii orînduirea feudală — este a simplifica excesiv o realitate mult mai complexă, atît timp cît se ştie că în atîtea regiuni feudalismul a durat încă veacuri de-a rîndul după marile răscoale ţărăneşti. Formula cea mai cuprinzătoare ar fi : răscoalele antifeudale au contribuit fie la destrămarea feudalismului, fie la transformarea lui, la trecerea lui pe o altă treaptă, după cum condiţiile în care s-au desfăşurat îngăduiau una sau alta din aceste consecinţe. Lucrul stă astfel tocmai pentru că, potrivit formulării lui Marx pe care am mai amintit-o, „o formaţie socială nu piere niciodată înainte de a se fi dezvoltat toate forţele de producţie pentru care ea este destul de largă". În alţi termeni, urmarea răscoalelor a constat în fixarea unor noi relaţii, capabile să permită acea dezvoltare a tuturor forţelor de producţie pentru care formaţia feudală era destul de largă.

Se găseşte, aici, implicită şi posibilitatea ca urmările unei răscoale să se răsfrîngă împotriva clasei care a întreprins-o. Este cazul răscoalelor acolo unde procesul de feudalizare se află în plină desfăşurare sau unde, sub influenţa unor factori care nu au a fi analizaţi aici, dezvoltarea istorică dobîndeşte un mers nou, dînd loc la o înăsprire a exploatării feudale la care e supusă ţărănimea — la formele iobăgiei a doua. Asupra celor dintîi — a răscoalelor din cursul procesului de feudalizare — nu mai e cazul să insistăm. În ce le priveşte pe acele dintr-a doua categorie, este locul să observăm că — cu toate aspectele ei de regres social şi respingătoarele forme de exploatare care o caracterizează — cea de-a doua iobăgie este legată de cerinţele crescute de cereale pentru piaţa externă. Pentru regiunile care au cunoscut-o, „perioada capitalistă la ţară s-a anunţat sub forma marii exploatări agricole pe baza muncii iobagilor" [1].

Dar, alături de răscoalele care, în procesul general de transformare a societăţii feudale, au urmări ce se răsfrîng împotriva clasei care le-a întreprins, sînt toate celelalte ale căror efecte sînt direct pozitive pentru acea clasă.

Astfel avem, de exemplu, mişcarea comunală, în cuprinsul căreia se disting o serie de răscoale şi care duce la crearea acelui cadru de autonomie orăşenească, necesar creşterii mai departe a forţelor de producţie

---

[1] F. Engels, *Marca*, în anexe la *Războiul ţărănesc german*, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1958, p. 152.

din domeniul meşteşugurilor. Lupta de clasă a păturilor orăşeneşti joacă astfel un rol fundamental, într-un proces istoric care nu însemna destrămarea formaţiunii feudale, ci dimpotrivă îmbogăţirea ei cu noi elemente.

Aceste constatări sînt valabile — *mutatis mutandis* — şi pentru mari răscoale ţărăneşti cum sînt răscoala ţăranilor englezi din 1381 sau Jacqueria. Deşi învinse, amîndouă au contribuit la lichidarea şerbiei în ţările respective şi au impus stabilitatea obligaţiilor ţărănimii şi chiar în bună parte scăderea lor. Spaima Jacqueriei va rămîne atît de puternică în amintirea claselor stăpînitoare, încît numele ei va deveni, în limba franceză, un substantiv comun. Dacă feudalismul va fi lichidat în Franţa abia patru veacuri mai tîrziu, descompunerea domeniului feudal în formele lui clasice, care are loc în cursul secolului al XIV-lea şi a acelui următor, se face sub presiunea luptei de clasă a ţărănimii, în care Jacqueria a reprezentat momentul culminant.

În fiecare caz, rezultatul unei răscoale a depins de condiţiile obiective în care ea s-a desfăşurat şi de raportul de forţe care s-a vădit în timpul mişcării sau s-a statornicit după înfrîngerea ei. În acelaşi timp, dat fiind caracterul deosebit de complex al procesului istoric, datorită jocului interacţiunilor, consecinţele unei răscoale sînt de obicei multiple, deosebit de variate şi cu adînci prelungiri în timp. De aceea istoricul e dator să cerceteze fiecare situaţie în concretul ei, pentru a putea stabili rolul jucat de această formă a luptei de clasă, în dezvoltarea generală a unei societăţi date. Privind însă în ansamblu răscoalele medievale, este limpede că trebuie să li se aplice şi lor definiţia pe care Marx o da formei supreme a luptei de clasă : *Revoluţiile sînt locomotivele istoriei* [1].

---

[1] K. Marx, *Luptele de clasă în Franţa, 1848—1850*, în K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 211.

CARACTERUL PRĂDALNIC AL DINASTIEI DE HOHENZOLLERN-SIGMARINGEN

UNELE OPERAȚII CU DEVIZE ALE FOSTEI CASE REGALE, ÎNTRE ANII 1935—1940 *

DE

COSTIN MURGESCU

1. — *Rolul fostei case regale în viața economică a Romîniei.* Actul de la 30 Decembrie 1947 reprezintă una din verigile deosebit de importante ale transformărilor care caracterizează desfășurarea revoluției democrat-populare din Romînia. Raportul Politic al Comitetului Central la Congresul de constituire a Partidului Muncitoresc Romîn din februarie 1948 preciza în această privință că lichidarea monarhiei a însemnat înlăturarea unei forme de stat „care nu numai că era învechită și cu totul nepotrivită noilor condiții sociale și politice din țara noastră, dar constituia o piedică gravă în drumul dezvoltării noastre democratice" [1]. Datorită acestui fapt, „nu era posibil să pornești la construirea temeliilor unei orînduiri sociale superioare, cîtă vreme statul mai avea o formă moștenită din timpurile întunecate ale evului mediu" [2].

Monarhia a reprezentat însă nu numai o instituție feudală incompatibilă cu cerințele desfășurării revoluției socialiste, ci și „un parazit uriaș pe corpul țării noastre" [3].

---

* Text revăzut al comunicării prezentate în decembrie 1957 la sesiunea Institutului de cercetări economice al Academiei R.P.R. Materialele de care ne-am folosit în această lucrare au fost scoase la iveală abia acum, datorită stăruitoarelor cercetări de arhivă făcute de tov. Constanța Bogdan și Mihai Ștefan de la Institutul de cercetări economice al Academiei R. P. Romîne cărora autorul le exprimă și pe această cale mulțumirile sale.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și Cuvîntări*, ed. IV, București, 1955, p. 137.

[2] *Ibidem*, p 138.

[3] *Ibidem*.

Lucrarea de față, dezvăluind cîteva aspecte puțin studiate pînă acum din activitatea economico-financiară a fostei case regale, își propune să aducă o anumită contribuție la dezvăluirea rolului nefast pe care această instituție l-a îndeplinit în viața publică a Romîniei. Este vorba de operațiunile cu devize înfăptuite de membrii casei de Hohenzollern-Sigmaringen între anii 1935—1940, operațiuni pe care le prezentăm pe baza unor materiale de arhivă inedite pînă astăzi.

Pentru o justă înțelegere a materialului la care ne referim este însă necesar să precizăm din capul locului că operațiunile cu devize nu reprezintă decît un singur episod din acțiunea de spoliere a economiei naționale pe care fosta casă regală a desfășurat-o permanent timp de opt decenii, în complicitate cu întregul aparat de stat burghezo-moșieresc [1].

Este știut faptul că atunci cînd Carol Ludovic de Hohenzollern-Sigmaringen a pășit pe pămîntul țării, la 8 mai 1866, situația sa materială era mai mult decît modestă. În răstimpul celor 81 de ani cît el și familia sa au stat pe tronul Romîniei, membrii fostei case regale au reușit însă să acumuleze o fabuloasă avere. Este practic imposibil să mai determinăm astăzi cuantumul acestei averi, deoarece o însemnată parte a ei a fost din vreme trecută peste hotare, așa cum a confirmat procesul desfășurat anii trecuți în fața unor tribunale din occident, între moștenitorii fostului rege Carol al II-lea. Totuși, unele indicații parțiale existente în presa vremii, în publicații sau documente oficiale, pot da o imagine generală asupra proporțiilor ei, ca și asupra metodelor utilizate pentru jefuirea muncii poporului romîn.

Din prima zi a venirii lui Carol I în Romînia, casa de Hohenzollern-Sigmaringen a reprezentat o grea povară pentru bugetul țării. Sute de milioane adunate pe calea impozitelor de la cetățeni au fost cheltuite în decursul anilor pentru întreținerea fostei familii regale.

În 1894, un ziar făcea socoteala că în primii 28 de ani de domnie a lui Carol I, statul cheltuise pentru întreținerea dinastiei suma de 175 milioane lei aur, distribuiți în felul următor :

— Lista civilă, domenii, agio	126 000 000 lei
— Casa civilă și militară	6 000 000 „
— Parăzi, primiri	3 000 000 „
— Vagoane regale, transporturi C.F.R.	1 000 000 „
— Scutiri de vamă și transportul gratuit al obiectelor necesare Palatului	3 000 000 „
— Scutiri de impozite	15 000 000 „
— Cheltuieli de reprezentare în țară și străinătate, necesitate de monarhie	10 000 000 „
— Donații	2 000 000 „
— Personalul palatului	9 000 000 „
Total :	175 000 000 lei [2]

[1] Vezi, în această privință, materialul consemnat în lucrarea *Jefuirea poporului romîn de către monarhie* de maior V. Anescu și căpitan M. Popa. București, 1958, 150 p.

[2] Articolul *Mormîntul bogățiilor țării*, în *Adevărul*, nr. 1861 din 11 mai 1894. Calculul este făcut la o listă civilă de 1 200 000 lei aur pe an, cu dobîndă compusă de 5%.

Pentru aprecierea sumei, vom menționa că la data cînd a fost făcut calculul de mai sus, suma de 175 milioane lei aur reprezenta aproximativ întregul buget al țării pe un an[1]. În decursul vremii, aceste cheltuieli au mers crescînd permanent. În 1931, în plină criză, numai lista civilă a patru membri ai fostei familii domnitoare și sumele afectate pentru transporturile de materiale, persoane și bagaje ale casei regale, însumau o cheltuială bugetară de 80 milioane lei — cam tot atîta cît reprezenta, în medie, venitul anual a 40 000 familii țărănești, avînd proprietăți pînă la 3 ha[2].

Oricît de împovărătoare pentru economia țării, dotațiile oficiale de la buget nu reprezentau însă decît o infimă parte a profiturilor pe care casa de Hohenzollern-Sigmaringen le storcea din Romînia.

Imediat după proclamarea monarhiei a început astfel să se manifeste tendința familiei domnitoare spre acapararea de proprietăți funciare. Răspunzînd acestei dorințe, coaliția burghezo-moșierească a elaborat în 1884 Legea pentru domeniul coroanei prin care 12 moșii ale statului cu o suprafață totală de 132 112 ha erau scoase din patrimoniul public și dăruite gratuit casei de Hohenzollern-Sigmaringen. Toate aceste moșii erau foste proprietăți mănăstirești închinate; Alexandru Ioan Cuza le secularizase, transformîndu-le în proprietate de stat. Ele urmau să servească împroprietăririi treptate a țărănimii. Socotind în medie chiar 4 ha de gospodărie, cele 12 moșii tot ar fi fost suficiente pentru a împroprietări peste 33 000 familii țărănești. Clasele exploatatoare au smuls însă moșiile statului destinației lor inițiale și dăruindu-le familiei domnitoare au făcut din aceasta una din cele mai mari deținătoare de latifundii din Romînia, garanție sigură a identității de interese dintre moșierime, burghezie și monarhie în exploatarea maselor țărănimii muncitoare. Astfel constituit printr-un imens jaf în avutul public, caracteristic acumulării primitive, domeniul coroanei cuprindea la constituirea lui[3]:

---

[1] Cheltuielile bugetare ale Romîniei au fost în anul bugetar 1891/1892 de 168 milioane' în 1892/1893 de 178 milioane și în 1893/1894 de 186 milioane lei. Referindu-se la cifrele de mai sus, un publicist arăta că sumele plătite casei domnitoare în primii 28 de ani de la venirea în țară a lui Carol I, reprezentau echivalentul următoarelor cheltuieli: împroprietărirea țăranilor, plătindu-se costul pămîntului și venitul pe doi ani (140 milioane lei aur), construirea a 600 școli noi, înființarea a 3000 biblioteci sătești, a 150 atenee populare, a 600 ferme-model, a 2 universități, înzestrarea școlilor existente cu noi materiale și organizarea de laboratoare pentru studenți, electrificarea a patru județe. (Vezi Al. Gîrneață, *Adevărata istorie a unei monarhii. Familia Hohenzollern*, Ed. Cartea romînească, București, f. a., p. 25). — Dăm această comparație cu titlu informativ, deoarece n-am avut elementele necesare pentru a-i putea aprecia exactitatea.

[2] Vezi *Statistica impozitelor directe pe anii 1930 și 1931*, p. 31 și *Enciclopedia Romîniei*, vol. IV, București, 1943, p. 894, de unde rezultă un venit mediu de 2000 lei pentru proprietățile agricole pînă la 3 ha.

[3] „Legea pentru domeniul coroanei", votată de Camera deputaților la 5 iunie 1884 și de Senat la 6 iunie 1884, publicată cu Decretul de promulgare nr. 1789 din 9 iunie 1884 în *Monitorul oficial*, nr. 53 din 19 (22) iunie 1884 și *Notice sur le Domaine de la Couronne de Roumanie*, București, 1900, p. 7.

1.	Moşia Ruşeţu din judeţul Brăila, cu o suprafaţă de	5 850 ha
2.	„ Sadova din judeţul Dolj, cu o suprafaţă de	20 242 „
3.	„ Segarcea din judeţul Dolj, cu o suprafaţă de	15 000 „
4.	„ Cociocul judeţul Ilfov, cu o suprafaţă de	4 271 „
5.	„ Bicazul judeţul Neamţ, cu o suprafaţă de	13 164 „
6.	„ Gherghiţa judeţul Prahova, cu o suprafaţă de	4 944 „
7.	„ Clăbucetul Taurului şi Caraiman judeţul Prahova cu o suprafaţă de	2 509 „
8.	„ Domniţa judeţul R. Sărat, cu o suprafaţă de	7 787 „
9.	„ Mălini judeţul Suceava, cu o suprafaţă de	28 780 „
10.	„ Borca din judeţul Suceava, cu o suprafaţă de	18 132 „
11.	„ Sabasa şi Farcaşa din judeţul Suceava cu o suprafaţă de	4 705 „
12.	„ Dobrovăţ din judeţul Vaslui, cu o suprafaţă de	6 728 „
	Total :	132 112 „

Acapararea celor 132 mii de hectare nu părea însă suficientă nici casei domnitoare, nici claselor stăpînitoare ; prin legea de înfiinţare a domeniilor coroanei, ele creau acestora condiţii de exploatare cu totul excepţionale pe pămînturile răpite de fapt ţărănimii muncitoare. Astfel, legea menţionată prevedea în plus dreptul coroanei de a exploata solul şi subsolul respectiv „fără a fi supusă la vre-o dare de cauţiune" (art. 2) ; scutirea domeniilor de impozite către stat (art. 6), scutirea contractelor şi oricăror acte relative la administrarea domeniilor coroanei de plata oricărui fel de taxe de timbru şi înregistrare (art. 7) etc. Alte privilegii deci pe seama finanţelor publice ale ţării. Condiţiile create prin legi şi exploatarea crîncenă a muncitorilor agricoli care lucrau pe aceste domenii asigurau familiei domnitoare venituri uriaşe. Carol I recunoaşte de pildă în testamentul său că numai moşiile Broşteni, Sinaia-Predeal şi Mînăstirea „dau împreună o sumă de 400 000 lei (aur, — *C.M.*) cel puţin"[1]. Profiturile stoarse pe spinarea ţării fac ca la moartea sa, Carol I să lase moştenire în afară de moşii, castele, tablouri, acţiuni industriale, bancare etc. numai ca daruri în numerar unor membri ai familiei sale peste 7 milioane lei aur, sume pe care le decretează cu cinism drept „economiile mele" [2]. Formate prin jaf, proprietăţile funciare ale fostei case domnitoare au sporit în decursul anilor, mereu alte moşii adăugîndu-se celor existente la 1884. În felul acesta, cu toate că în 1917—1921, spre a se arunca praf în ochii poporului, au fost supuse unei exproprieri parţiale şi unele moşii ale domeniilor coroanei, membrii casei de Hohenzollern-Sigmaringen deţineau în septembrie 1940, moşii cu o suprafaţă agricolă de peste 150 000 ha, repartizată astfel [3] :

[1] Vezi *Testamentul regelui Carol I*, publicat în *Universul* din 1 octombrie 1914.
[2] *Ibidem*.
[3] Al. Gîrneaţă, *op. cit.*

A. Domeniile Coroanei:

— Moşia Mălini-Baia cu o suprafaţă de	22 431 ha
— „ Borca-Neamţ cu o suprafaţă de	21 291 „
— „ Bicaz-Neamţ cu o suprafaţă de	11 863 „
— „ Dobrovăţ-Vaslui cu o suprafaţă de	5 023 „
— „ Sadova-Dolj cu o suprafaţă de	4 633 „
— „ Segarcea-Dolj cu o suprafaţă de	4 656 „
— „ Cocioc cu o suprafaţă de	3 758 „
— „ Clăbucetul Taurului-Prahova cu o suprafaţă de	1 674 „
— „ Poduri-Drăganul Prahova cu o suprafaţă de	684 „
— „ Copălnaşi-Severin cu o suprafaţă de	2 815 „
— „ Săvîrşin-Arad cu o suprafaţă de	4 725 „
Total:	83 553 ha

B. Proprietăţile fostului rege Mihai I:

— Răşinoasa Predeal cu o suprafaţă de	1 277 ha
— Clăbucetul Baiului, Sorica, Doica şi Azuga cu o suprafaţă de	2 560 „
— Susaiul, Fetivoiul, Fala Găvanei, Unghia Mică, Lacul Roşu-Predeal cu o suprafaţă de	4 273 „
— Coştila Buşteni cu o suprafaţă de	790 „
— Piatra Arsă, Cumpătul, Jepii-Sinaia cu o suprafaţă de	3 954 „
— Caraiman-Prahova cu o suprafaţă de	762 „
— Moşia Ruşeţu-Brăila cu o suprafaţă de	882 „
Total:	14 498 ha

C. Moşia fostei arhiducese Ileana:

— Poeni-Iaşi cu o suprafaţă de . . . . . 2 247 ha

D. Moşia fostului principe Nicolae:

— Broşteni-Neamţ cu o suprafaţă de . . . . . 42 760,7 ha

E. Moşia fostului rege Carol al II-lea:

— Mînăstirea Ilfov, cu o suprafaţă de . . . . . 1 400 ha

F. Moşiile fostei regine Elisabeta a Greciei:

— Cocargeaua-Ialomiţa, cu o suprafaţă de	4 300 ha
— Banloc, cu o suprafaţă de	1 091 „
— Frăsinet-Caraş, cu o suprafaţă de	704 „
— Măneşti-Prahova, cu o suprafaţă de	90 „
Total:	6 185 ha

Existența monarhiei a însemnat astfel și dezvoltarea proprietăților celui mai mare latifundiar pe care l-a cunoscut România modernă — familia de Hohenzollern-Sigmaringen.

De altfel, fosta familie domnitoare nu s-a limitat la acapararea de terenuri agricole, ci s-a preocupat și de creșterea proprietăților sale urbane. Încă din secolul XIX ziarele relatau despre cumpărările de case și terenuri pe care Carol I le făcea în București, plătind, de exemplu, probabil tot „din economii", 270 000 lei aur numai pentru o singură casă cu teren din str. Calvină [1]. Cu timpul, s-a renunțat însă chiar și la formala cumpărare și membrii fostei case regale au început să ceară și să obțină castele și case direct sub formă de donații ale statului. Așa a pus stăpînire fosta regină Maria pe castelul Bran și alte castele. Testamentul regelui Ferdinand atestă existența palatelor, castelelor și imobilelor din București aflate în proprietatea sa personală și pe care la moarte le-a împărțit familiei [2].

Perfecționînd sistemul, fostul rege Carol al II-lea a hotărît să-și mărească palatul regal impunînd statului să facă exproprieri urbane pentru mărirea pieții Palatului, în valoare de 380 605 230 lei și pentru mărirea grădinii Palatului exproprieri pînă în str. Cîmpineanu, în valoare de 409 706 108 lei [3]. În total așadar, numai pentru exproprieri legate de amenajarea Palatului s-au cheltuit din fondurile publice aproape 800 000 000 lei. Ca și cînd aceasta n-ar fi fost suficient, tot Carol al II-lea a supus exproprierilor respective și cîteva case ale sale, încasînd bine înțeles sumele respective : 12,5 milioane lei, pentru o casă de pe str. Luterană nr. 4, alte 12,8 milioane lei pentru o casă de pe str. Pictor Grigorescu nr. 20 și 7,7 milioane lei pentru o a treia casă de pe str. Pictor Grigorescu nr. 24—26 [4].

La zecile de mii de hectare de terenuri arabile, ferme, vii, păduri etc. trebuie astfel adăugate numeroasele palate, castele, clădiri urbane pe care pusese stăpînire aceeași familie de Hohenzollern.

Concomitent cu acapararea de moșii și clădiri, fosta familie domnitoare s-a orientat cu egală sete și spre operațiuni cu caracter industrial-bancar. Orice prilej a fost folosit în acest scop : donații, avantajarea unor firme în primirea de comenzi din partea statului, intervenții pentru crearea de privilegii întreprinderilor care se constituiau, acordarea de concesii din partea statului etc. Pe asemenea căi, completate cu diverse operațiuni de bursă, au intrat în proprietatea membrilor fostei case regale pachete însemnate de acțiuni la principalele întreprinderi bancare și industriale din țară. Pe Carol I îl vedem astfel intrînd în stăpînirea unor pachete de acțiuni la fabrica de postav Azuga, fabrica de bere Azuga, fabrica de hîrtie Bușteni, întreprinderea Cloșani etc. [5]. Pe Ferdinand îl găsim acționar la Banca de Credit Romîn, Banca de Scont, Banca Romînească etc. [6]. Caracteristic

---

[1] *Republica Romînă*, an. 1, nr. 5 din 1890.

[2] *Testamentul regelui Ferdinand I*, în *Universul*, nr. 168 din 23 iulie 1927. De asemenea, vezi actul de împărțire a averii reginei Maria, încheiat între moștenitorii ei în 1938. Academia R. P. R., Manuscrise „Arhiva Casei Regale", mapa nr. 15.

[3] Vezi *Universul*, nr. 265 din 26 sept. 1940.

[4] *Ibidem*.

[5] Al. Gîrneață, *op. cit*, p. 8—9 și urm.

[6] *Ibidem*, p. 82.

pentru proporţiile pe care le căpătase integrarea fostei familii domnitoare în activitatea industrială şi bancară a ţării este rezultatul la care a ajuns în 1949 prof. Aurel Vijoli făcînd o analiză amănunţită a situaţiei Băncii de Credit Romîn. La data de 31 decembrie 1942, fostul rege Carol al II-lea avea în depozit numai la sus-numita Bancă acţiuni şi efecte publice cu o valoare reală (calculată la cursul zilei respective) de 1 088 362 011 lei [1]. Este semnificativă nu numai valoarea impresionantă a acestui depozit de peste un miliard lei, la peste 2 ani de cînd proprietarul lor fusese obligat să plece de pe tronul ţării şi cînd el îşi mutase centrul activităţii financiare în occident, ci şi lista nominală a întreprinderilor la care deţinea pachete de acţiuni. Sînt cuprinse în această listă marile bănci ale ţării începînd cu Banca Naţională a Romîniei (10 606 acţiuni), Banca Marmorosch-Blank (10 000 acţiuni), Banca Romînească (1993 acţiuni), Banca de Credit Romîn (301 291 acţiuni), Banca Generală a Ţării Romîneşti (1211 acţiuni); marile întreprinderi din industria metalurgică, începînd cu Reşiţa (163 739 acţiuni), Titan, Nadrag, Calan şi Astra-Vagoane; din industria petroliferă (Redevenţa, I.R.D.P., Creditul Minier, Generala Petrolifera, Concordia, Astra Romînă, Steaua Romînă); industria minieră (Mica la care deţinea 16 800 acţiuni); industria de cauciuc (Banloc la care avea 15 000 acţiuni); industria hîrtiei (Letea, Buşteni); industria lemnului (Cloşani, Bucovina, Societatea fost Goetz); industria textilă (Noua fabrică de postav Azuga); industria materialelor de construcţii (fabrica de ciment Portland, Societatea de ciment I. G. Cantacuzino); industria alimentară (fabrica de bere Azuga, pivniţele Rhein-Azuga); S.A.R. de Telefoane, întreprinderi de transport (S.R.D., S.T.B.), societăţi de asigurare (Dacia Romînă) etc.

Fără îndoială însă că principala poziţie era chiar cea deţinută la Banca de Credit Romîn, unde fostul rege Carol al II-lea avea 301 298 acţiuni (37% din total); el era astfel nu numai principalul acţionar, dar şi cel care în fapt avea posibilitatea de a dicta în mod absolut [2]. Dacă mai adăugăm amănuntul că sora lui Carol al II-lea, fosta principesă şi regină a Greciei, Elisabeta, stăpînea la rîndul ei un pachet de 121 356 acţiuni [3], ajungem la concluzia că în perioada celui de-al doilea război mondial, Banca de Credit Romîn se afla de fapt în mîinile membrilor fostei case regale care deţineau 53% din totalul acţiunilor. Banca de Credit Romîn era însă una din principalele reprezentante ale capitalului financiar din Romînia; strîns legată de finanţa internaţională (Reichs-Kredit Gesellschaft, Bk. British Overseas Ltd. şi Kleinwort Sons et Co., erau principalii acţionari după Carol şi Elisabeta), ea îşi subordonase numeroase întreprinderi industriale din ţară. Lista participaţiilor industriale ale băncii este concludentă în această privinţă [4]. Din ea reiese că „Banca de Credit Romîn" nu numai că deţinea pachete de acţiuni ale unora din cele mai importante întreprinderi industriale ale ţării, dar în unele ramuri avea control deplin. În industria sticlăriei, Banca de Credit Romîn deţinea 58% din capitalul „Fabricei de sticlă cu gaz metan", din Mediaş, cea mai importantă întreprindere produ-

[1] Aurel Vijoli, *Cercetări asupra capitalului financiar în ţara noastră*, Bucureşti, 1949, p. 68.
[2] *Ibidem*, p. 43.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*, p. 121—137.

cătoare de geamuri; aceasta, la rîndul ei, controla alte 4 întreprinderi mai mici. Întreaga industrie a geamurilor din țară era însă cartelată în soc. „Sorin", la care cea mai mare cotă (40%) o deținea „Fabrica de sticlă" din Mediaș. „Banca de Credit Romîn" era deci adevăratul stăpîn al monopolului geamurilor. În extracția de granit, „Banca de Credit Romîn" deținea 80% din producția țării, prin întreprinderile „Turcoaia Granit" (84% din capitalul acesteia aparținea „Băncii de Credit Romîn") și „Granit" (majoritatea capitalului deținut de „Turcoaia Granit" și „Banca de Credit Romîn"). În industria textilă, „Banca de Credit Romîn" deținea 55% din capitalul societății „Industria textilă" — Buhuși; aceasta, la rîndul ei controla întreprinderile „Saturn" (100% din capital), „Fabrica de postav-Azuga" (56,16% din capital), „Dorobanțul" (98,99% din capital) și „Industria textilă-Ploiești" (13,33% din capital). În ansamblu acest monopol al „Băncii de Credit Romîn" deținea 80% din producția de postav a Romîniei. Un rol important avea „Banca de Credit Romîn" și în industria zahărului, industria fierului. Așa cum am văzut însă, în epoca respectivă „Banca de Credit Romîn" era în realitate Carol al II-lea și Elisabeta, deci 2 din membrii familiei de Hohenzollern-Sigmaringen.

Fostul rege Carol al II-lea deținea însă pachete de acțiuni nu numai prin filiera și în depozitul „Băncii de Credit Romîn". În 1940 el deținea 1/3 din capitalul întreprinderilor N. Malaxa (Uzina de locomotive și armament — Halta Titan, Uzinele din Tohanul Vechi și Uzina de tuburi și oțelărie), unul din cele mai mari monopoluri din industria metalurgică, precum și la alte întreprinderi mari ale țării. Ceilalți membri ai fostei familii domnitoare aveau la rîndul lor pachete de acțiuni la diferite bănci și întreprinderi industriale.

Miliardari, membrii fostei case domnitoare ajunseseră astfel să ocupe, în preajma și în cursul celui de-al doilea război mondial, un loc de frunte în cadrul oligarhiei financiare din țara noastră.

Chiar dacă ne rezumăm la aceste cîteva indicații parțiale, avem o ilustrare suficient de convingătoare a afirmației că *familia regală era cea mai tipică exponentă a intereselor moșierimii și capitalului financiar din Romînia.*

În goană după profiturile cele mai înalte, familia regală nu se mulțumea să supună unei exploatări din cele mai crîncene zecile de mii de muncitori care-și vindeau forța de muncă în întreprinderile industriale pe care le controla, ci utiliza poziția pe care o ocupa în stat spre a stoarce și alte profituri suplimentare de pe spinarea întregului popor muncitor. Este caracteristică în această privință politica de înarmare dusă de Carol al II-lea. Mărind impozitele asupra populației, Carol al II-lea a dus — mai ales în anii dictaturii sale personale — o politică de largi comenzi ale statului pentru înzestrarea armatei și înarmarea țării. Aceste comenzi date în condiții de adevărat jaf în bugetul statului, erau acordate în primul rînd întreprinderilor la care el însuși era interesat. Sînt cunoscute, de exemplu, numeroasele schimbări de uniformă introduse de Carol al II-lea; toate aceste schimbări implicau însă comenzi de sute de milioane date industriei de postav din Romînia, industria în care — așa cum am menționat — familia regală avea interese directe din cele mai mari.

Tot atît de concludent este şi exemplul comenzilor date întreprinderilor N. Malaxa, la care Carol al II-lea era mare acţionar. Producţia acestor întreprinderi era în întregime livrată statului. Astfel în 1940, din valoarea producţiei globale a monopolului respectiv 66% era reprezentată de comenzile pentru înarmare, 32% de locomotive, frîne şi automotoare pe care le cumpăra tot statul prin direcţia C.F.R. şi numai 2% de comenzile particulare. Aceste comenzi ale statului, întreprinderile Malaxa le efectuau în mare parte cu capitalul pus la dispoziţie tot de stat : astfel, la un capital social de 500 milioane lei, S.A.R. N. Malaxa a beneficiat numai în 1940 de credite din partea statului în valoare de 3 miliarde lei (2,5 miliarde credite de lombard din partea Băncii Naţionale a Romîniei, 250 milioane credite prin „Societatea de Credit Industrial" dirijată de stat, 200 milioane avansuri din partea Ministerului Apărării Naţionale etc.). Ca şi cînd toate acestea n-ar fi fost suficiente, întreprinderea furnizoare livra statului produsele la preţuri care-i asigurau supraprofituri de miliarde. Astfel, o singură comandă de armament al cărei preţ de cost era de 182 milioane lei a fost livrată statului de întreprinderea furnizoare la preţul de 1 658 milioane ! De altfel, în raport cu preţul de cost, preţul de livrare către stat era mai mare cu 236% la locomotive, cu 302% la automotoare, remorci şi reparaţii, cu 866% la frîne, cu 910% la armament, cu 1140% la arcuri etc. [1].

Cu greu s-ar putea găsi exemple care să ilustreze mai concludent adevărata dezvoltare pe care o luase în Romînia capitalismul monopolist de stat, precum şi rolul pe care familia de Hohenzollern-Sigmaringen, aflată pe tronul ţării, îl juca în acest cadru.

Exploatînd deopotrivă pe oamenii muncii de la oraşe şi sate, jefuind bogăţiile ţării, fosta familie domnitoare mergea mînă în mînă nu numai cu moşierimea şi burghezia romînă, ci şi cu toate monopolurile internaţionale interesate în aservirea Romîniei. Sînt cunoscute intervenţiile directe pe care Carol I le făcea spre a înlesni penetraţia capitalului german şi austro-ungar în Romînia, rolul pe care l-a jucat în acordarea de concesii pentru construirea căilor ferate întreprinderilor germane. Numai în 1881 o asemenea intervenţie a regelui, la cererea lui Bismark, s-a soldat cu o pierdere de 750 milioane lei aur pentru ţara noastră [2]. Continuînd această linie, Ferdinand I şi Maria au intervenit activ pentru a sprijini capitalul anglo-francez. Cît priveşte pe Carol al II-lea acesta a fost legat rînd pe rînd de toate marile monopoluri internaţionale. Adus pe tronul ţării de capitalul francez şi englez, care doreau să-şi întărească poziţiile economice şi politice din Romînia, el s-a legat repede prin relaţiile de afaceri cu concernul american „Morgan" şi cu monopolul englez „Vickers", devenind un adevărat reprezentant al intereselor marelui capital monopolist din Occident. Pe bună dreptate afirma o broşură editată de Partidul Comunist Romîn în 1936 că „Regele Carol este strîns legat de industria internaţională de armament şi de trusturile internaţionale de petrol, pentru care războiul şi pregătirea de război este o piaţă de desfacere din cele mai bune. El e legat cu firma

[1] Cifrele luate după raportul însoţitor al decretului-lege nr. 370 din 18 febr. 1941 privind trecerea întreprinderilor N. Malaxa în proprietatea statului, publicat în *Universul* din 20 febr. 1941.

[2] *Republica Romînă*, anul I, nr. 4 din 27 mai 1890.

engleză de armament „Vickers", el este amicul personal al lui Deterding, regele petrolului internațional, de care a fost ajutat la înscăunarea pe tron. Înlăuntrul țării, regele este strîns legat cu băncile mari, care țin în mîinile lor cele mai importante bogății și domenii economice ale țării, și mai ales cu industria grea și de armament, pentru a căror întreținere și finanțare din banii statului el face tot posibilul. Interesele celor mai mari bănci romînești, interesele industriei de armament și de petrol, interesele trusturilor industriale și sindicatelor mari de export, cum și ale moșierimii mari romînești — acestea sînt interesele pentru care îi bate regelui inima, în serviciul cărora se află și pentru care lucrează zi de zi" [1].

Legăturile cu monopolurile anglo-franco-americane nu l-au împiedicat deloc pe Carol al II-lea să stabilească ulterior relații tot atît de cordiale și cu monopolurile germane. Fosta casă regală a fost unul din factorii activi care au pregătit și înlesnit subjugarea Romîniei de către Germania hitleristă. Este semnificativă în acest sens întreaga politică dusă de Romînia în perioada dictaturii regale. Pentru a face pe placul imperialismului german casa de Hohenzollern-Sigmaringen n-a ezitat să înstrăineze în favoarea acestuia o parte din iudustria țării, așa cum procedase mai înainte și față de imperialismul anglo-franco-american. Nu putem, în această ordine de idei, să nu subliniem faptul că tocmai în perioada cînd se afla în mîinile casei domnitoare Banca de Credit Romîn a contribuit din plin la subjugarea economiei romînești de către Germania hitleristă vînzînd în 1941 întregul pachet de acțiuni pe care îl deținea la „Uzinele de Fier Reșița" concernului „Hermann Göering—Berlin". A fost poate singurul caz cînd Banca de Credit Romîn a înstrăinat fără rațiuni de profit economic imediat, un pachet din acțiunile pe care le deținea : momentul cînd s-a făcut înstrăinarea și numele cumpărătorului sînt concludente însă pentru poziția politică pe care membrii fostei case regale se situau în una din cele mai grele împrejurări din istoria contemporană a Romîniei.

Utilizînd funcțiile pe care le dețineau în viața publică drept izvoare de profituri personale, membrii fostei case regale au ajuns să scoată la mezat însăși ocuparea demnităților în stat. Devenise de notorietate publică modul în care Carol al II-lea numea miniștrii în guvernele țării sau reprezentanții diplomatici ai Romîniei din străinătate în funcție de interesele diverselor sale afaceri financiare. Un memorialist contemporan, cunoscător al afacerilor care se făceau la Palat, dă în această privință un concludent exemplu : un diplomat romîn condamnat de juriul diplomatic după primul război mondial deoarece vînduse Germaniei acte diplomatice ale țării, a fost numit ulterior ministru al Romîniei, succesiv, la Belgrad, Viena și Berna „după recomandația doamnei Lupescu pe care o copleșise cu cadouri și bani"[2].

O bună parte a averilor adunate în țară pe spinarea poporului romîn, membrii familiei de Hohenzollern-Sigmaringen le scoteau peste hotare.

---

[1] *Documente din Istoria Partidului Comunist din Romînia*, București, 1951, p. 287—288.

[2] Acad. R.P.R. *Msse.* Fondul Brătianu. Memoriile Sabinei Cantacuzino (iulie-septembrie 1940).

Şi aceasta reprezenta una din „tradiţiile" fostei case regale, inaugurată încă de Carol I. În preajma şi în cursul celui de-al doilea război mondial cînd membrii familiei domnitoare au început să presimtă apropierea sfîrşitului, scoaterea peste graniţă a profiturilor obţinute în Romînia a căpătat o amploare cu totul excepţională. Investiţiile şi depozitele la băncile din Occident au crescut în această perioadă vertiginos. Numai printr-o singură cerere din vara anului 1940, fosta regină Elisabeta a Greciei a încercat să obţină transferul în Elveţia a unei sume de 200 milioane franci elveţieni. Carol al II-lea a plecat din Romînia cu un tren cuprinzînd 12 vagoane în care erau... bagajele sale. Într-o singură valiză uitată în graba plecării au fost găsite, după unele afirmaţii, devize străine în valoare de 120 milioane lei[1].

Fără îndoială că toate cele arătate mai sus sînt departe de a epuiza problema rolului pe care casa de Hohenzollern-Sigmaringen l-a jucat în viaţa economică a Romîniei şi de a indica toate căile prin care ea şi-a manifestat caracterul prădalnic.

Studii ulterioare vor trebui să delimiteze şi mai precis aceste probleme scoţînd în evidenţă importanţa istorică pe care a avut-o nu numai în ordine social-politică, ci şi pe planul democratizării vieţii economice a ţării înlăturarea monarhiei.

În acest cadru de preocupări, socotim de un evident interes prezentarea unor noi materiale privitoare la operaţiunile cu devize efectuate de fosta casă regală, prin intermediul Băncii Naţionale a Romîniei, în perioada 1935—1940.

2. — *Materialul utilizat.* Materialele pe care ne bazăm provin în întregime din lucrările *Comisiei pentru controlul acordării şi întrebuinţării devizelor de către Banca Naţională a Romîniei*[2].

Comisia şi-a extins investigaţiile asupra tuturor operaţiunilor cu devize făcute de B.N.R. între anii 1935—1940, sintetizîndu-şi observaţiile şi propunerile în diferite rapoarte care însumează peste 500 pagini dactilografiate[3].

Deşi redactate cu numeroase reticenţe şi privind problemele dintr-un punct de vedere strict limitat, al respectării formelor juridice burgheze

[1] Acad. R.P.R. *Msse.* Fondul Brătianu, Memoriile Sabinei Cantacuzino (iulie-septembrie 1940).

[2] Comisia pentru controlul acordării şi întrebuinţării devizelor de către Banca Naţională a Romîniei pe anii 1935—1940 a fost instituită prin decretul-lege nr. 3079 publicat în *Monitorul oficial* nr. 208 din 8 septembrie 1940, modificat prin decretul-lege nr. 3093 publicat în *Monitorul oficial* nr. 210 din 10 septembrie 1940.

[3] Raportul general întocmit de această comisie, funcţionînd pe lîngă Preşedinţia Consiliului de Miniştri, a fost înaintat sub nr. 664 din 15.IV.1942. În el sînt incluse şi rapoartele speciale înaintate de comisie:

— către Ministerul Justiţiei cu nr. 165 din 18.XII.1940; 201 din 1.I.1941; 233 din 4.II.1941; 234 din 4.II.1941; 238 din 7.II.1941;

— către Preşedinţia Consiliului de Miniştri cu nr. 305 din 10.III.1941; 339 din 26.III.1941; 340 din 26.III.1941; 421 din 14.V.1941; 597 din 20.X.1941; 598 din 20.X.1941; 599 din 20.X.1941; 608 din 28.X.1941; 609 din 28.X.1941; 626 din 12.I.1942; 628 din 14.I.1942; 629 din 14.I.1942; 631 din 16.I.1942; 638 din 19.I.1942; 641 din 29.I.1942; 654 din 31.III.1942; 655 din 31.III.1942; 656 din 31.III.1942.

Din copia raportului pe care am utilizat-o lipseşte însă dosarul anexă cuprinzînd 39 file.

determinate de legislaţia în vigoare la acea dată, rapoartele comisiei cuprind un material extrem de important pentru istoricul marxist care va face analiza politicii B.N.R. în perioada amintită. După informaţiile ce deţinem, numeroasele ilegalităţi comise şi care sînt consemnate în rapoarte, au rămas fără urmări pentru autorii lor. Împrejurarea că în operaţiile care fac obiectul anchetei comisiei au fost implicate cercuri din cele mai influente ale claselor dominante din Romînia burghezo-moşierească explică nu numai acest fapt, ci şi tăcerea care a învăluit atît activitatea comisiei, cît şi rezultatele la care ea a ajuns.

Din bogatul material pe care ne bazăm vom reţine aici numai pe acela care priveşte fosta casă regală. Menţionăm totuşi că el nu epuizează nici pe departe afacerile cu devize făcute de membrii casei de Hohenzollern-Sigmaringen, deoarece :

a). controlul comisiei s-a extins în timp numai asupra operaţiilor de devize efectuate între 8 septembrie 1935—9 septembrie 1940 de către B.N.R. ;

b). competenţa comisiei a fost în mod strict delimitată în aşa fel încît ea n-a avut calitatea să intre în analiza legalităţii unor operaţiuni „cu mari posibilităţi de fraudă", după cum recunoaşte însuşi raportul ei general ;

c). posibilităţile comisiei de a controla cele peste 600 000 cereri de transfer aprobate de B.N.R. în perioada amintită au fost extrem de reduse, numeroase greutăţi de ordin practic — relevate în raport — determinînd comisia să cerceteze numai anumite operaţiuni pe care le-a apreciat ca „prezentînd interes pentru cercetare". Ce ascundeau însă operaţiile asupra cărora comisia nu s-a oprit, din diferite motive? Cîte din ele se vor fi referit la alte afaceri ale casei regale?

d). bazîndu-se pe prevederile diferitelor decrete-legi de funcţionare, comisia s-a limitat permanent, în cazul operaţiilor studiate, la stabilirea „relei întrebuinţări" dată devizelor de către B.N.R., ca mandatară a statului, şi s-a ferit să facă orice fel de apreciere asupra prejudiciilor suferite de economia naţională prin operaţiile respective[1] ;

e). concepţia monarhică a comisiei a făcut ca ea să procedeze nu numai cu circumspecţie în ceea ce privea operaţiile casei regale, dar să şi încerce adeseori să găsească o justificare legală acestora.

Materialele amintite scot la iveală o serie de afaceri înfăptuite de fosta casă regală în dauna intereselor dezvoltării economice a ţării[2].

3. — *Foamea de devize.* Înainte de a cerceta operaţiunile respective, sînt necesare cîteva precizări sumare asupra importanţei pe care utilizarea devizelor o prezenta pentru economia naţională în anii 1935—1940.

---

[1] Cadrul legal de activitate al amintitei comisii a fost determinat în afară de decretele-legi menţionate la nota nr. 7 de mai sus, prin decretul-lege nr. 3263 publicat în *Monitorul oficial* nr. 266 din 27.IX.1940; decretul-lege nr. 2062 publicat în *Monitorul oficial* nr. 166 din 16.VII.1941 şi decretul-lege nr. 43 din 9.I.1942.

[2] Comisia a fost alcătuită din P. Davidescu (preşedinte), C. Ionescu, I. Dobrescu, T. Lăzărescu, toţi consilieri la Înalta Curte de Casaţie şi Justiţie, prof. A. Basilescu, St. Teodorescu, consilier la Curtea de Apel din Bucureşti (secretar), doi magistraţi delegaţi (M. Tretinescu şi D. Volvoreanu) şi a fost ajutată de un corp de referenţi-specialişti.

„Foamea de devize" a caracterizat statul burghezo-moşieresc în întreaga perioadă dintre cele două războaie mondiale. În această „foame" se oglindeau deopotrivă disproporţiile profunde din economia romînească şi poziţia şubredă a ţării pe piaţa mondială capitalistă.

Situaţia s-a agravat considerabil sub imperiul crizei din 1929—1933. Împrumuturile externe contractate au fost repede irosite datorită retragerilor de plasamente ale capitaliştilor străini şi operaţiunilor făcute de marea industrie şi marele comerţ, care-şi plăteau cu devizele statului datoriile contractate cu importuri de mărfuri neplătite la timp.

În 1935, deşi economia romînească începuse să se redreseze după zguduirile crizei, poziţia leului era încă precară. După ce lipsa de devize determinase în 1933 suspendarea plăţilor de amortizare a datoriei publice externe, au fost luate în decursul anilor următori o serie de măsuri menite să ducă la o mai bună gospodărire a resurselor de devize.

Nu intră în obiectul prezentei comunicări să cerceteze conţinutul social-economic al unor asemenea măsuri — care aveau în vedere interesele capitalismului romîn, — nici să inventarieze nenumăratele transformări intervenite în reglementarea concretă a problemei, în decursul anilor.

În liniile cele mai generale, măsurile amintite vizau în esenţă :

a). Stimularea exportului, principalul dacă nu singurul izvor de alimentare cu devize şi preluarea apoi, de către stat, prin B.N.R. şi în condiţii avantajoase pentru exportatori, a devizelor obţinute prin export.

b). Stricta reglementare a importurilor şi în general a plăţilor particulare pe pieţele străine, în aşa fel încît devizele obţinute (în condiţiile amintite la punctul a) să poată fi utilizate numai în raport cu principalele nevoi ale capitaliştilor.

Caracterul capitalist al economiei a făcut ca rezultatele obţinute să fie destul de relative. De pildă, în 1936 din totalul de 21 miliarde lei (valoarea exportului) au fost predate B.N.R. numai 16 miliarde lei. Faptul este explicabil prin prisma diferenţei sensibile existente între cursul oficial şi cel liber al devizelor, diferenţă care nu era întotdeauna compensată prin primele pe care B.N.R. le plătea la un moment dat la cumpărare, ceea ce stimula „tîrgul negru" al devizelor.

În aceste condiţii este uşor de înţeles lupta înverşunată care se dădea pentru obţinerea de devize din stocul B.N.R., luptă de concurenţă în care găsim mereu prezentă, în anii 1935—1940, fosta casă regală.

4. — *Transferurile casei regale.* Între operaţiile de devize în efectuarea cărora Banca Naţională a Romîniei a încălcat în mod flagrant legile şi dispoziţiile în vigoare la acea dată, un loc important îl ocupă transferurile aprobate casei regale. Aşa cum rezultă din materialele adunate de „Comisia pentru controlul acordării şi întrebuinţării devizelor de către Banca Naţională a Romîniei", în decurs de cinci ani a fost cedată casei regale, la curs oficial, valută în valoare de 741 906 094 lei [1]. Într-o perioadă

---

[1] Rapoartele nr. 201 din 1.I.1941 înaintat Ministerului Justiţiei şi nr. 201 din 1.I.1941 înaintat Preşedinţiei Consiliului de Miniştri.

cînd se luau măsuri restrictive pentru economisirea stocului de devize cînd — pentru a putea face față plăților sale externe — statul cumpăra devize de la exportatori plătind prime de 38—107% peste cursul oficial, tot statul prin B.N.R. — își reducea disponibilul propriu cedînd familiei regale valută care la curs oficial — reprezenta peste 700 milioane lei. Dacă socotim că în perioada 1935—1939 valoarea medie a tonei exportate de Romînia a fost de 2 663 lei [1], ajungem la concluzia că devizele astfel cedate familiei de Hohenzollern-Sigmaringen fuseseră obținute de Romînia în schimbul a 280 000 tone de mărfuri trimise peste hotare. Faptele apar și mai grave decît poate indica această cifră medie, atunci cînd constatăm că în majoritatea cazurilor era vorba de valută forte, a cărei lipsă era în mod special resimțită; în plus, membrii familiei domnitoare plăteau devizele obținute cu lei care proveneau, fie din vistieria statului, pe baza listei civile, fie din exploatarea muncii salariate în zecile de întreprinderi industriale și agricole acaparate de ei.

Care era scopul acestor operațiuni cifrate la sute de milioane lei? Un răspuns precis și complet este greu de dat, datorită ilegalităților comise de Banca Națională a Romîniei care, așa cum menționează raportul comisiei, „*s-a mulțumit... în aproape toate cazurile... cu o simplă adresă, semnată de diverse persoane din administrația casei regale, în care nu se arată temeiul transferului și, în unele cazuri, nici chiar numele beneficiarului*", ceea ce „*a avut ca rezultat acordări de devize în cazuri în care acestea nu erau admisibile*".

În ciuda materialului incomplet de care comisia a dispus, unele operațiuni au fost totuși studiate; rezultatele obținute ne dau astăzi dacă nu un răspuns complet, cel puțin unul orientativ, în lămurirea întrebării puse. De pildă, din transferurile obținute de familia lui Carol a II-lea în decurs de cinci ani s-au cheltuit devize în valoare de 8,6 milioane lei pentru cumpărarea de bijuterii; 26,4 milioane lei pentru cumpărarea de articole de lux (blănuri); 0,8 milioane pentru băuturi spirtoase; 5,1 milioane pentru cumpărarea de cai de curse; 30,7 milioane pentru cumpărări de timbre etc. Un loc important în aceste cheltuieli somptuoase făcute în dolari, lire, franci etc., îl ocupă importul de mașini. Între 1935—1939 s-au importat numai pentru casa regală un număr de 151 automobile, fără a mai socoti pe cele ale diverșilor demnitari de la curte. Singur, Carol al II-lea a importat mașini în valoare de 35,4 milioane lei.

La cheltuielile familiei regale se adăugau cele ale personalului de la curte, care obținea și el transferuri în aceleași condiții ca și familia regală. Materialele comisiei cuprind liste de adjutanți regali, doamne de onoare etc., care obțineau transferuri în lire sterline, dolari și franci francezi la curs oficial. Toți aceștia erau, la rîndul lor, în legătură cu diverși oameni de afaceri care deveneau și ei beneficiari ai cererilor casei regale. S-a găsit astfel scrisoarea unui reprezentant de mașini-auto care mulțumind pentru acceptarea unei oferte a sa (un automobil Cadillac) cerea totodată

[1] Calculat pe baza datelor cuprinse în tabelul XXII din *Enciclopedia Romîniei*, vol. IV, București, 1943, p. 1007.

mareşalatului palatului să se intervină la B.N.R. spre a i se aproba un transfer de 4650 dolari. Cererea i-a fost rezolvată în aceleaşi condiţii ca şi cînd ar fi fost membru al familiei regale !

În fruntea personalului de la curte care a desfăşurat o largă activitate în domeniul transferurilor de devize se situa fostul mareşal al palatului Ernest Urdăreanu, beneficiar al unor transferuri de 40,7 milioane lei.

Bineînţeles că transferurile oamenilor de la palat sau ale curierilor regali (pentru aceştia s-au transferat 1 454 824 lei) nu reprezentau decît o mică parte din operaţiile masive cu devize făcute de dinastie.

În afară de cheltuielile amintite, merită să fie menţionate sumele utilizate pentru întreţinerea sau cumpărarea de imobile în străinătate. Carol al II-lea a obţinut în acest scop devize în valoare de 57 milioane lei, iar fostul principe Nicolae a primit, spre a-şi cumpăra o casă în Elveţia, 9 957 135 lei din aşa-numitul fond al „ordinei publice", asupra căruia nu apar regulile de contabilitate publică — sumă care i-a fost transferată în franci elveţieni. De altfel, într-o vreme, la dispoziţia fostului principe Nicolae se puneau lunar devize în valoare de 500 000 lei, transferîndu-i-se astfel peste 19 milioane lei.

Oricît de uimitoare ar fi pentru noi, astăzi, aceste cifre — nu putem omite totuşi că aspectul cel mai semnificativ al transferurilor obţinute de familia de Hohenzollern-Sigmaringen este dat de preocuparea ei în vederea exportului de capital şi a constituirii de depozite în străinătate.

Presa vremii a relatat de pildă, pe larg, despre eleganţa iahtului regal „Luceafărul" achiziţionat de fostul rege Carol al II-lea ; nu s-a vorbit însă nimic despre faptul că în iulie 1937, s-au plătit pentru acest iaht 30 000 lire sterline prin „Lloyd's Bank" — Londra, 41 000 lire sterline prin „Westminster Bank" — Londra [1] şi 20 000 lire prin „Bank of Roumania" — Londra, ceea ce face o sumă rotundă de aproximativ 90 000 lire sterline (peste 50 000 000 lei).

Aceste plăţi nu s-au putut face decît din depozitele pe care Carol al II-lea le avea la amintitele bănci, depozite care nu reprezentau altceva decît rezultatul transferurilor anterioare, al exporturilor de capital pe care membrii familiei regale trebuie să le fi practicat pe scară largă.

Dovada peremptorie o găsim — în perioada 1935—1939 în operaţiunea numită „Cumpărarea de acţiuni ale reginei Marioara a Iugoslaviei". Potrivit unei înţelegeri intervenită între fraţi, Carol al II-lea a cumpărat de la fosta regină Marioara a Iugoslaviei acţiunile unor întreprinderi romîneşti în valoare de 40 826 400 lei sau în lire sterline aproximativ 59 168. Pentru achitarea acestei datorii, Carol al II-lea a obţinut transferarea pentru contul reginei Marioara a Iugoslaviei a unei sume de 99 168 lire, dintre care 9168 la Banca „Morgan, Grenfeld & Co." şi 90 000 la Banca „Coutte & Co.". Avem de-a face aici cu un export de capital care, în ceea ce priveşte cele 40 000 lire transferate în plus faţă de convenţia încheiată, ia forma unui depozit la băncile londoneze amintite.

Transferurile de devize legate de afacerile pe care le încheiau între ei membrii familiei domnitoare a Romîniei, nu se opresc nici aici. În vara

---

[1] Din această sumă, ulterior s-au restituit şi depus 1030 lire.

anului 1938, Carol al II-lea şi ex-regina Elisabeta a Greciei hotărăsc să lichideze definitiv drepturile succesorale din ţară ale ex-reginei Marioara a Iugoslaviei; în acest scop, ei intervin la B.N.R. şi obţin să se transfere şi să se remită la Londra pentru contul lor, 78 955 lire sterline, iar Elisabeta singură obţine un alt transfer la Zürich de 53 921 lire sterline. Este greu de stabilit în ce măsură aceste exporturi de capital erau menite să fie folosite la plata drepturilor succesorale ale fostei regine Marioara a Iugoslaviei şi în ce măsură reprezentau etape ale depozitelor pe care, în faţa agravării situaţiei internaţionale, membrii familiei de Hohenzollern-Sigmaringen le făceau la diverse bănci din Elveţia, Anglia şi Statele Unite. Comisia se mulţumeşte să constate că *„nu s-a putut stabili originea, natura, cuantumul exact şi modul de repartizare ale acestor drepturi succesorale"*.

Că în această epocă, fostul rege Carol al II-lea se preocupa intens să-şi constituie depozite în străinătate o dovedeşte, în afara celor amintite mai sus, cererea sa din 4 decembrie 1939 de a i se transfera în Elveţia contravaloarea în franci elveţieni a 40 000 000 lei, tot sub motivul că are de plătit drepturi de succesiune unor moştenitori care locuiesc în străinătate.

Întrucît B.N.R. nu mai avea disponibil în franci elveţieni se convine ca transferul să se facă în dolari la „The Chase National Bank of the City of New York". La 9 decembrie 1939, Carol al II-lea îşi şi formase la amintita bancă un depozit de 381 777 dolari contravaloarea a 40 000 000 lei, — depozit care ulterior a fost sporit prin noi depuneri la 613 283 dolari.

Astfel, în timp ce pregătea ţara spre a o arunca într-un război nefast, Carol al II-lea şi membrii familiei sale scoteau averi de sute de milioane peste hotare, depunîndu-le la băncile din Occident.

În afară de irosirea unor cantităţi importante de valută forte, cu greu obţinute de economia naţională, problema transferurilor casei regale are şi un al doilea aspect, nu mai puţin semnificativ. Potrivit prevederilor legale, ori de cîte ori B.N.R. vindea devize necesare unor plăţi în străinătate, ea trebuia să perceapă în folosul statului o primă faţă de cursul oficial. Aceste prime percepute la vînzarea devizelor erau menite să alimenteze fondul din care statul plătea primele pentru cumpărarea de devize. Raportul comisiei constată în această privinţă: *„Devizele intrate la B.N.R. cumpărîndu-se cu primă, în preţul de cost intra şi prima plătită. Vînzîndu-se cu scutire de primă valutară, înseamnă că devizele se vindeau sub preţul lor de cost, statul suportînd diferenţa"*.

Or, la aproape toate transferurile casei regale s-au aplicat în mod ilegal scutiri de prime valutare; din aceasta a rezultat un cîştig pentru beneficiarii transferului şi o pierdere pentru stat — care a suportat el primele pe care în mod legal ar fi trebuit să le încaseze — de 256 081 386 lei[1]. Socotind astfel în total contravaloarea oficială a devizelor cedate, primele suportate de stat şi primele suportate de solicitatori, valoarea transfe-

[1] Pe baza unor consideraţii juridice pe care nu e necesar să le analizăm, deoarece nu schimbă cu nimic fondul problemei, Comisia a găsit justificată suportarea de către buget a unor prime în valoare de 19,1 milioane lei, ceea ce face ca în calculele raportului paguba directă a ţării să fie evaluată la 236 975 146 lei. Primele acestea de care casa regală a fost scutită, au fost suportate din fondul taxelor „ad valorem" de 12%.

rurilor obţinute de fosta casă regală în decurs de cinci ani se ridică la suma de 1 003 595 226 lei.

Cine au fost beneficiarii acestor transferuri de peste un miliard lei, efectuate în răstimpul a numai 5 ani pe spinarea economiei naţionale a Romîniei? Tabelul de mai jos răspunde la întrebare:

Tabel nr. 1

Beneficiar	Motivul transferului	Contravaloarea în lei a devizelor cedate	Primă suportată de stat	Primă suportată de solicitator
1	2	3	4	5
Casa regelui Carol al II-lea	Depozite la bănci	153 835 667	58 332 006	—
	Salarii, pensii, ajutoare. .	7 757 601	2 507 880	—
	Maşini-auto	35 473 221	13 472 686	—
	Timbre	30 731 591	11 513 358	—
	Bijuterii	8 612 440	3 788 814	—
	Blănuri (articole de lux)	26 430 688	10 469 406	8 390
	Băuturi spirtoase	800 729	390 475	—
	Cheltuieli pentru întreţinerea unor imobile în străinătate	57 093 891	20 326 614	—
	Diverse mărfuri	45 944 287	15 359 539	—
	Cai de curse	5 190 730	2 108 520	—
	Cheltuieli de voiaj . . .	28 676 942	10 873 115	—
	Efectiv	9 829 389	3 996 007	—
	Total lei:	410 377 176	153 137 620	8 390
Casa reginei Maria	Diverse	64 618 417	10 015 321	43 383
Casa principelui Nicolae	Întreţinere	63 720 997	20 998 954	5 085 606
	Import de mărfuri . . .	23 474 543	4 568 750	196 297
	Efectiv	10 381 246	3 338 042	145 046
	Total lei:	97 576 786	28 905 746	5 426 949
Casa reginei mamă Elena	Diverse	30 191 673	11 912 791	—
Casa principesei Elisabeta	Diverse	46 660 536	23 159 475	—
Casa arhiducesei Ileana	Diverse	17 602 735	697 209	51 395
Casa voevodului Mihai	Diverse	3 292 419	952 733	—
Domeniile coroanei	Diverse	1 749 748	566 427	72 214
Ernest Urdăreanu	Diverse	40 745 940	14 990 014	3 415
Construcţia palatului	Diverse	29 090 664	9 744 050	—
	Total lei: . .	741 906 094	256 081 386	5 607 746
	Total general lei:	1 003 595 226		

5. — *Aur din stocul de acoperire.* Deoarece regulamentul legii privind comerţul cu devize enumera printre devize şi „aurul în monete sau lingouri", — „Comisia pentru controlul acordării şi întrebuinţării devizelor de către Banca Naţională a Romîniei" a cercetat şi ieşirile de aur de la B.N.R. [1]

Cercetarea a cuprins două categorii de aur:

a) Aurul din stocul de acoperire;

b) Aurul rezervei din străinătate, afară din stoc şi reprezentînd devize.

Materialul adunat în legătură cu cea de a doua categorie de aur nu interesează tema comunicării de faţă. Vom reţine deci numai datele privind aurul din prima categorie.

Semnificativă apare cercetarea acelor cazuri cînd din stocul de acoperire a fost înstrăinat aur.

Datele comisiei constată că, exceptînd aurul destinat baterii de monezi jubiliare, ieşirile de aur din perioada 1935—1940 se cifrează la 43,247 kg, din care aur vîndut de B.N.R. : 13,850 kg şi aur eliberat cu titlu gratuit: 29,397 kg.

Cui a vîndut aur B.N.R. şi cu ce scop? Eliminînd vînzările mici şi motivele minore, constatăm că o cantitate de 10,043 kg a fost vîndută următoarelor întreprinderi particulare: „Şantierele Navale Galaţi", „Petroşani", „Mica", „Metrom", la care se adăuga Regia Autonomă C.F.R. — Motivarea? Pentru daruri oferite lui Carol al II-lea.

Este greu de imaginat că întreprinderile capitaliste ofereau daruri în kilograme de aur fostului rege în mod dezinteresat, mai cu seamă dacă avem în vedere epoca la care ne referim, de intense comenzi militare din partea statului.

Nu mai puţin semnificativă este şi destinaţia aurului eliberat cu titlu gratuit de B.N.R. — Dintr-odată, o cifră se impune: 20,516 kg donate *direct* de către Banca de Emisiune fostului rege Carol al II-lea.

Alături de această cantitate, apar şi alte donaţii de peste 4 kg aur făcute de B.N.R. Regimentului de pionieri de gardă, Primăriei oraşului Balcic şi Ministerului Apărării Naţionale cu aceeaşi motivare oficială: pentru daruri oferite lui Carol al II-lea.

Concluzia comisiei poate fi transcrisă fără nici un comentariu: „*Se constată dar că din cele 43,247 kg aur de mai sus B.N.R. a vîndut şi donat — şi aceasta numai în anii 1938, 1939 şi 1940 — 35,441 kg pentru daruri făcute direct de B.N.R. sau de alte instituţii fostului rege Carol II, deci aproape 80% din totalul aurului ieşit în decurs de 5½ ani*".

Nu vom mai menţiona aici cantităţile, relativ mai mici, de aur risipite pentru mărţişoare ale Frontului Renaşterii Naţionale, medalii diferite ş.a.m.d.

În schimb trebuie amintite legile din 1939 şi 1940, adoptate deci tot în cursul dictaturii regale, prin care s-a stabilit baterea de monede

---

[1] Raportul nr. 511 din 20 octombrie 1941 înaintat Preşedinţiei Consiliului de Miniştri.

jubiliare de aur. Pentru aceste monede s-a scos din stocul de acoperire al B.N.R. o cantitate de 263,686 kg aur. Aparent aici se crease un anumit cadru legal, deşi în fond avem de-a face tot cu o sustragere a aurului din stoc. Aparenţa de legalitate cade imediat ce constatăm că o parte a monedelor jubiliare a fost distribuită *gratuit* de conducerea Băncii. Nu dispunem de lista beneficiarilor, dar ştim din documentele amintite că o bună parte a monedelor a luat drumul casei regale, a diferiţilor demnitari ai vremii etc. În octombrie 1940, după abdicarea lui Carol al II-lea, B.N.R. a cerut acestor beneficiari să restituie monezile de aur primite. O bună parte dintre ei a făcut acest lucru. Au existat însă şi excepţii. Din lista celor care nu au restituit monezile primite gratuit, pe primul loc se situează casa regală cu 222 monezi de aur, ceea ce, după un calcul sumar, echivalează cu alte 33 kg aur sustrase din avutul ţării.

Făcînd totalul, constatăm că în decurs de trei ani, la adăpostul regimului de dictatură instaurat în ţară şi pe calea ilegalităţilor şi abuzurilor, fostul rege Carol al II-lea a sustras pur şi simplu o cantitate de aproape 70 kg aur din stocul de acoperire monetară al Romîniei.

6. — *Exporturi speciale în compensaţie.* Între măsurile luate sub pretextul stimulării exportului, o atenţie specială se cuvine acordată exportului în compensaţie. „*Sistemul compensaţiei este sistemul cotei negociabile, la care cota negociabilă se transformă în troc executat de exportator sau de mandatarii lui*" [1].

În esenţă, autorizaţia de compensaţie specială scutea pe exportator de obligaţia de a ceda devizele sale Băncii Naţionale a Romîniei şi lăsa aceste devize (în total sau în mare parte) la libera lui dispoziţie, spre a efectua — la valoarea respectivă — importuri de mărfuri, chiar în afara cotei de contingentare. Prin derogare de la regimul obişnuit al devizelor se crea astfel o situaţie deosebit de avantajoasă exportatorului „în compensaţie", avantaje care erau cu atît mai mari cu cît cota compensabilă se apropia de 100% [2]. Aceste avantaje erau totuşi subordonate anumitor obiective: mărirea exportului la mărfurile greu exportabile, scutirea B.N.R. de a acorda devize din stocul său pentru anumite importuri etc.

În fapt aceste obiective n-au fost atinse şi „Comisiunea pentru controlul acordării şi întrebuinţării devizelor de către B.N.R." a trebuit să încheie că exporturile speciale în compensaţie „*au adus pagube importante economiei romîneşti*" [3].

Abuzurile comise prin compensaţiile speciale au impus în octombrie 1935 o anumită limitare a lor. Este vorba de introducerea unei liste (A) de mărfuri care pot fi exportate în compensaţie cu import de mărfuri figurînd într-o a doua listă (B). În plus, s-a introdus garanţia bancară şi obligaţia pentru exportator de a face, în termen de cinci luni de la executarea exportului, dovada că s-a efectuat şi importul respectiv.

---

[1] Valentin Al. Georgescu, *Probleme de drept valutar*, Bucureşti, 1942, p. 101.
[2] *Ibidem*, p. 102.
[3] Raportul nr. 631 din 16 ianuarie 1942 înaintat Preşedinţiei Consiliului de Miniştri.

Ținînd seama de marile posibilități de speculații pe care exporturile în compensație le deschideau, nu mai poate fi surprinzător pentru noi faptul că între beneficiarii de asemenea autorizații întîlnim din nou casa regală, prin domeniul Broșteni (fostul principe Nicolae) și domeniile coroanei" (fostul rege Carol al II-lea).

Astfel, în martie 1936 „Domeniul Broșteni" obține o autorizație, ilegală de altfel, pentru un export de cherestea în valoare de 30 milioane lei. Motivul compensației: achitarea unor arierate de 270 000 lire sterline pe piața engleză. O motivare falsă, deoarece ulterior se invocă lipsa de arierate pe piața engleză, pentru a se obține aprobări succesive ca plata arieratelor să se facă în Danemarca, Olanda și America. Deși termenul de export a fost prelungit pînă la 1 aprilie 1937, valoarea exportului efectuat în cadrul compensației a fost de 15,1 milioane lei. Nici după 6 ani de la aprobare însă, domeniul Broșteni nu depusese vreun act justificativ privind întrebuințarea devizelor respective.

Motivele acestei omisiuni pot fi deduse atunci cînd urmărim modul în care au fost utilizate alte două autorizații de compensare pe care domeniul Broșteni le obținuse în octombrie 1936, pentru un export de lemn brut, cherestea și derivate în valoare de 7,5 milioane lei și în februarie 1937 pentru export de cherestea, lemn de brad și fag, lăzi de lemn și celuloză în valoare de 46 milioane lei. În total, exporturi de 53,5 milioane lei, la care cota de devize B.N.R. era de 10%, iar restul de 90% erau lăsate la dispoziția exportatorului pentru plata unor datorii comerciale. Lăsînd la o parte caracterul ilegal al primei autorizații (lemnul brut nu figura pe lista A de mărfuri exportabile în compensație), e necesar să menționăm că nici în aceste cazuri domeniul Broșteni n-a depus acte justificative cu privire la utilizarea devizelor rezultate de pe urma unui export de 41,8 milioane lei.

Cercetările întreprinse de comisie au scos la iveală însă, în acest caz, adevărul: pentru a obține a treia autorizație de export în compensație, domeniul Broșteni invocase datoriile pe care le avea la firmele „Société générale de Sucreries"—Bruxelles (20 milioane lei), „S.A. des Ciments de l'Europe Orientale" — Anvers (12,5 milioane lei) și Banca „J. Alland" — Bruxelles (8,5 milioane lei).

În realitate, cele trei firme belgiene erau strîns legate de unele firme din țară: „Danubiana" (sucursala lui „Société générale de Sucreries"), „S.A. Cimenturi din Europa Orientală" — Cernavodă (sucursala lui „S.A. des Ciments de l'Europe Orientale") și „Imobiliara" (debitoare a Băncii „J. Alland").

Cele două sucursale aveau de plătit centralelor respective dividendele la capitalul investit, iar „Imobiliara" o datorie financiară către Banca „J. Alland". Din lipsă de devize, nici una nu reușise însă să obțină transferurile necesare și sumele rămăseseră ca „lei blocați interni". Potrivit dispozițiunilor legale în vigoare care urmăreau să împiedice evaziunile de capital, leii interni nu puteau fi întrebuințați decît în interiorul țării pentru investiții imobiliare sau industriale, cumpărări de efecte publice și acțiuni, salarii etc.

În această situație intervine în toamna anului 1936 o înțelegere prin care firmele romînești menționate împrumută domeniului Broșteni fără scadență sau dobîndă(!), sume de lei echivalente cu cele pe care doreau să le plătească centralelor lor din Belgia. Imediat apoi, domeniul Broșteni pretextînd că are datorii nu la sucursalele din țară, ci direct la centralele din Occident, obține în mod ilegal autorizațiile de compensație și eludînd legea, efectuează în fapt transferul de capital dorit de acționarii străini.

Operațiunea amintită dezvăluie astfel un alt aspect al activității economico-financiare desfășurată de membrii fostei case regale care, de astă dată prin intermediul domeniului Broșteni, ne apar ca intermediari și complici ai capitalului străin.

Desigur, elementul nou pe care-l aduce această afacere nu constă decît în paravanul monarhic pe care capitaliștii străini îl utilizau în perioada 1935—1940 spre a realiza evaziuni de capital din Romînia, după ce ani de zile utilizaseră același paravan spre a acapara bogățiile țării. Acest element întărește însă concluzia că în tot timpul cît a stat pe tronul țării, familia Hohenzollern-Sigmaringen a fost unul din instrumentele capitalului monopolist internațional, pentru jefuirea muncii poporului romîn.

Dacă fostul principe Nicolae utiliza „exportul special în compensație" pentru a face jocul intereselor capitalului străin, Carol al II-lea l-a utilizat spre a-și constitui depozite personale în străinătate.

Sînt semnificative în acest sens autorizațiile de compensație obținute de domeniile coroanei.

În aprilie 1936 s-a acordat astfel domeniilor coroanei o autorizație de export în compensație pentru 100 000 m.c. lemn în Anglia. Toate devizele obținute (cotă compensabilă 100%) urmau să fie utilizate de exportator pentru pretinse plăți arierate în Anglia. Pe cererea respectivă delegația economică a guvernului menționa că „se aprobă în aceleași condițiuni ca pentru domeniile Broșteni. Probabil că autorii rezoluției nu intenționaseră să facă aluzie la „aceleași condiții" de ilegalitate, deși n-ar fi greșit de loc...

În martie 1937, domeniile coroanei obțin o nouă autorizație de export în compensație pentru cherestea, lăzi și celuloză, de astă dată în valoare de 80 milioane lei. Spre deosebire de prima autorizație, cea de-a doua n-a mai fost însoțită de legalele garanții bancare, dar cota compensabilă era acum de 90%. Motivul invocat : plata unor datorii în Anglia. Cu toate intervențiile făcute, domeniile coroanei n-au mai depus pînă în 1940 actele justificative pentru utilizarea dată unei sume de 70 milioane lei în devize, rezultate ca urmare a exportului.

Abia în cursul cercetărilor efectuate de comisie, domeniile coroanei au recunoscut că din această sumă 34.000 lire sterline au fost depuse în străinătate în contul lui Carol al II-lea, încercînd să dea justificări neplauzibile pentru utilizarea restului de 35 000 lire sterline. În realitate deci, exportul în compensație a fost utilizat de Carol al II-lea spre a-și constitui în 1937—1938 un depozit de 69 000 lire sterline în Occident.

7. — *Alte operațiuni.* Între transferurile de devize aprobate de B.N.R. în anii 1935—1940, unele din cele mai oneroase pentru economia națională sînt cele efectuate sub pretextul „naționalizării" unor întreprinderi cu capital străin. Am subliniat cu alt prilej daunele grave pe care economia Romîniei le-a suferit ca urmare a afacerilor încheiate de marea finanță, la sfîrșitul primului război mondial, sub lozinca „naționalizărilor"[1]. În condițiile reglementării operațiunilor cu devize, după criza din 1929—1933, lozinca „naționalizărilor" a fost larg folosită pentru a se obține transferul unor sume imense în favoarea capitalului străin. Materialele „Comisiei pentru controlul acordării și întrebuințării devizelor de către B.N.R." sînt extrem de bogate în această privință și analiza lor va releifa aspecte pînă astăzi nestudiate, de legalizare a evaziunilor de capital străin. Nici din acest gen de operațiuni casa regală n-a lipsit.

De pildă, după ce Banca „Kreditanstalt" din Viena a intrat în lichidare ca urmare a crizei, un grup de capitaliști străini intrat în posesia unei creanțe pe care banca vieneză o avea asupra Soc. Lujani, a convenit cu Banca de Credit Romîn și Max Aușnit să cedeze acestora creanța respectivă în schimbul a 300 000 lire sterline. Aranjamentul era avantajos atît pentru capitaliștii străini, care altfel nu și-ar fi putut realiza creanța, ceea ce explică și succesivele reduceri de preț acceptate, cît și pentru Banca de Credit Romîn și Max Aușnit, interesați ca Soc. Lujani să nu fie declarată în stare de faliment. Ani de zile plata n-a putut fi totuși efectuată datorită opoziției B.N.R. care refuza să aprobe un asemenea transfer important de devize, cu toate procesele și tratativele care au avut loc.

În această situație, se face apel la casa regală și în vara anului 1937 sînt oferite *gratuit* casei regale o sută de mii de acțiuni ale Soc. Lujani. Deodată, atitudinea Băncii Naționale a Romîniei se schimbă și transferul de 300 000 lire sterline este aprobat sub pretextul „naționalizării" Soc. Lujani.

De menționat, un amănunt suplimentar : transferul s-a aprobat și efectuat în rate, între 24 iulie 1937 și 24 mai 1938. Poate fi socotit drept o simplă coincidență faptul că în toată această perioadă numărul de acțiuni „Lujani" primit gratuit de casa regală a crescut avînd să ajungă în 1939 la 510 000 acțiuni? Și că tot în această perioadă, fostul rege Carol al II-lea „cumpără" și acțiuni ale „Băncii de Credit Romîn" devenind principalul acționar al acesteia?

Presiunea Palatului asupra B.N.R. este atît de evidentă, încît nici membrii comisiei amintite, în fața actelor, nu o pot nega. Carol al II-lea folosea în mod fățiș poziția sa de „șef al statului", pentru a jefui economia națională; instaurarea dictaturii regale n-a făcut decît să-i înlesnească asemenea operațiuni. Faptul că transferul s-a făcut în devize libere din cele mai căutate în acel moment — lire sterline —, ceea ce a agravat și mai mult situația financiară a țării incapabilă să facă față integral

---

[1] C. Murgescu, *Lupta capitalului străin pentru acapararea economiei naționale a Romîniei între anii 1919 — 1922.* Comunicare ținută la sesiunea Academiei R.P.R. din iulie 1956. Text litografiat la Biblioteca I.C.E., p. 43 și urm.

obligațiunilor sale decurgînd din datoria publică externă, sau faptul că pretextul „naționalizării" n-avea în fapt nici o legătură cu operațiunea la care ne referim, întrucît acționarii Soc. Lujani erau și înainte de aceasta cetățeni romîni, nu mai adaugă multe elemente în plus la precizarea profilului monarhiei așa cum el apare din datele aici citate. Poate, un element în plus l-ar aduce numai amănuntul că chiar plata transferului astfel aprobat n-a mai fost făcută de „Banca de Credit Romîn" și de Max Aușnit, ci de Banca Națională a Romîniei, prin două întreprinderi finanțate și garantate de stat : Societatea Națională de Credit Industrial și C.E.C.-ul [1].

Pentru modul în care membrii fostei case regale foloseau locurile pe care le ocupau în viața publică spre a-și consolida pozițiile de mari capitaliști sînt semnificative și aprobările de transfer acordate Soc. Banloc. „Comisia pentru controlul acordării și întrebuințării devizelor de către B.N.R." analizînd transferurile obținute de Soc. Banloc ajunge la concluzia că ele au temei legal și sînt justificate de „nevoile economiei naționale". În realitate este vorba de adevărate privilegii pe care Consiliul de Miniștri le acorda în 1937 acestei societăți spre a înființa o fabrică de produse de cauciuc, în care scop era încuviințată să importe liber, fără considerația țării de proveniență, toate articolele necesare pentru instalarea și montarea fabricii, materii prime și orice alte cumpărături cerute de procesul de producție. Cu aceste autorizații, Soc. Banloc încheie în mai 1938, în plină dictatură regală, un contract cu firma americană B.F.Goodrich & Co. pentru proiectarea și punerea în funcțiune a fabricii, iar ulterior obține un transfer de un milion dolari pentru plăți *anticipate* legate de activitatea fabricii, deosebit de rentabilă în anii de militarizare a economiei naționale. Nu insistăm asupra aspectului juridic al transferului obținut, deși din actele comisiei nu reiese o justificare integrală a devizelor utilizate [2]. Este necesar însă să menționăm că la Soc. Banloc erau în cel mai înalt grad interesați, fosta regină Elisabeta a Greciei și Carol al II-lea.

În raport cu operațiile menționate, alte aspecte ale jafului de devize făcute de membrii fostei case regale trec pe planul al doilea — deși, la rîndul lor, și acestea consumau din disponibilul țării. De pildă, cu prilejul călătoriei pe care Carol al II-lea a făcut-o la Londra și Paris în anul 1938, i s-au acordat transferuri de devize și valute efective în lire sterline, franci elvețieni, franci francezi, în valoare de 30,8 milioane lei [3].

Uneia dintre fostele soții ale lui Carol al II-lea, Zizi Lambrino, i se transfera anual o rentă în franci francezi, la care prima valutară era suportată de stat și de B.N.R. În numeroase cazuri, Banca Națională

[1] Raportul nr. 165 din 18 decembrie 1940 trimis Ministerului de Justiție și nr. 608 din 28 octombrie 1941 trimis Președinției Consiliului de Miniștri. O expunere mai amănunțită a acestei operații, în lucrarea Constanța Bogdan, *Unele operații cu devize privind „naționalizarea" Soc. Lujani, a fabricelor de hîrtie și celuloză Zărnești și a s. a. ungare Nitrogen*. Comunicare la sesiunea din februarie 1958 a Institutului de cercetări economice al Academiei R.P.R.

[2] Raportul nr. 233 din 4 februarie 1941 trimis Ministerului de Justiție.

[3] Raportul nr. 340 din 26 martie 1941 și nr. 629 din 14 ianuarie 1942 trimise Președinției Consiliului de Miniștri. Comisia menționează că din cele 30,8 milioane lei arătate mai sus, 8,1 milioane lei au fost incluși în calculul transferurilor acordate casei regale (vezi supra-punct 4).

a Romîniei, care cumpăra pe piața liberă devize, acorda totuşi — în ciuda interdicțiilor legale — din disponibilul propriu devize pentru casa regală (370 milioane în anii 1938—1940).

Am încercat să sintetizăm mai sus, pe baza materialelor citate, cîteva aspecte care ni s-au părut mai semnificative privind operațiile cu devize făcute de membrii fostei case regale între anii 1935—1940.

Chiar dacă sînt incomplete, datele de mai sus nu sînt prin aceasta mai puțin edificatoare. Adăugîndu-se celor pînă acum publicate, ele pot contribui la întregirea profilului prădalnic al casei de Hohenzollern-Sigmaringen.

În lumina cifrelor şi faptelor, teza apologeților monarhiei potrivit căreia regele s-ar fi aflat „deasupra națiunii", ca un fel de „arbitru" între clase, ca un „apărător" al intereselor „generale" ale țării, devine ridicolă. „Arbitru" între țărănimea lipsită de pămînt, exploatată şi înfometată, pe de o parte şi moşierime, pe de altă parte — cel mai mare moşier al țării? „Arbitru" între proletariatul exploatat şi burghezie, unul din cei mai mari capitalişti ai țării? „Deasupra națiunii", unul din cei mai tipici exponenți ai capitalului financiar? Istoria Romîniei a consemnat modul în care monarhia şi-a exercitat acest rol de „arbitru", „deasupra națiunii": patronînd şi încurajînd reprimarea sîngeroasă a răscoalelor țărăneşti de la 1888 şi 1907, organizînd masacrul din Piața Teatrului Național din decembrie 1918, supraveghind reprimarea sîngeroasă a luptătorilor ceferişti şi petrolişti din februarie 1933. N-a fost nici un moment în istoria modernă a Romîniei în care fosta familie domnitoare să nu-şi fi manifestat poziția de clasă în mod fățiş, transformînd palatul într-un centru de coalizare al burgheziei şi moşierimii, a tuturor claselor exploatatoare împotriva poporului muncitor.

Cu tot atîta zel şi-a îndeplinit casa de Hohenzollern-Sigmaringen şi rolul pe care i-l încredințase imperialismul internațional, sprijinind permanent politica de subjugare economică şi politică a Romîniei în fața capitalului monopolist din Occident, iar după primul război mondial fiind un pion sigur şi deosebit de activ al coaliției antisovietice.

Acelaşi rol nefast l-a jucat Casa de Hohenzollern-Sigmaringen, în noile condiții istorice, şi după 23 August 1944, încercînd să se opună din răsputeri desfăşurării revoluției democrat-populare şi ruperii Romîniei din lanțul imperialist.

Consecvența poziției anti-populare şi anti-naționale a fostei case regale nu are desigur nimic surprinzător, din moment ce membrii ei, în frunte cu regele, erau reprezentanți direcți, nemijlociți ai intereselor marilor proprietari funciari şi ai oligarhiei financiare din Romînia şi, concomitent, ai marilor trusturi internaționale.

În perioada la care se referă lucrarea noastră, perioadă de pregătire şi desfăşurare a celui de-al doilea război mondial, suprimarea pînă şi a

rămășițelor de libertăți democratice burgheze și instaurarea dictaturii fasciste sub scutul tronului, au înlesnit fostei case regale să-și consolideze pozițiile monopoliste în economia națională și să-și mărească depozitele în străinătate, ținînd seama de instabilitatea regimului în fruntea căruia se aflau. Nu încape îndoială că dezvoltarea cercetărilor în legătură cu activitatea economico-financiară a fostei case regale va da o imagine și mai completă în viitor asupra variatelor aspecte economice, sociale și politice care determinau grava incompatibilitate dintre prezența monarhiei și cerințele dezvoltării democratice a vieții publice în Romînia, incompatibilitate care a dus în 1947 la răsturnarea monarhiei și proclamarea Republicii Populare Romîne.

CONTRIBUȚIE LA ISTORICUL LUPTEI CALFELOR DIN TRANSILVANIA ÎMPOTRIVA REGIMULUI REACȚIONAR AL BRESLELOR ÎN TIMPUL ABSOLUTISMULUI AUSTRIAC (1849—1860)

DE

C. GÖLLNER

Revoluția burghezo-democratică din anii 1848—1849 a deschis și în Transilvania perspective noi pentru dezvoltarea capitalistă a agriculturii și a industriei. În deceniul cinci al secolului al XIX-lea, dezvoltarea capitalismului mai era totuși frînată de puternicile rămășițe feudale, de politica economică austriacă și întîrziată de așezarea limitrofă a Transilvaniei în imperiul austriac. Slabele resurse ale majorității populației orășenești au dus la limitarea consumului intern, iar puterea de cumpărare a țărănimii era foarte scăzută. Mijloacele pentru finanțarea procurării utilajului tehnic modern erau greu de găsit, deoarece capitalul bancar abia apăruse [1].

Breslele, bazîndu-se pe caracterul lor exclusivist, încercau să împiedice dezvoltarea liberă a industriei. Breslașii spuneau : „Ce nu putem face astăzi, facem mîine, cererea tot nouă trebuie să ni se dea" [2]. Lipsa de inițiativă a breslelor a avut drept urmare ca mărfurile lor să fie înlocuite în Țara Romînească și Moldova prin produse engleze și franceze. În timp ce meseriașii ardeleni cedau treptat debușeurile lor de dincolo de Carpați,

---

[1] I. Kovács, *Adatok az 1848 útani erdélyi tökes mezogazdaságrol*, Buc., 1957, 248 p. ; St. Imreh, *Az erdélyi manufakturaipar munkásairól a XIX század elsö felében*, în *Tanulmányok az erdélyi kapitálizmus kezdeteiröl*, București, 1956, p. 45—97 ; idem, *Proveniența și numărul muncitorilor din întreprinderile manufacturiere din Transilvania în prima jumătate a sec.al XIX-lea*, în *Studii și referate privind istoria Romîniei*, București, 1944, partea II, p. 1077—1093 ; O. F. Jickeli, *Der Handel der Siebenbürger Sachsen in seiner geschichtlichen Entwicklung*, Sibiu, 1913, p. 94—106 ; E. Tandler, *Die industrielle Entwicklung Siebenbürgens*, Brașov, 1906, p. 30—38.

[2] N. G. V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului romînesc din Brașov*, București, 1928, p. 160—163.

înlăturarea barierelor vamale interne în anul 1848 a avut ca efect o concurență mai intensă a mărfurilor austriece pe piața locală, aceste produse fiind tot mai mult cumpărate în detrimentul celor ale micilor meseriași autohtoni. Nu putea fi înlăturată însă concurența, „care distruge fără cruțare paradisul patriarhal al micilor meseriași și meșteșugari pe care nimeni și nimic nu-i turbura în îndelungata lor vegetare" [1]. N-a putut fi împiedicată înlocuirea muncii manuale prin munca mecanică a mașinilor; revoluția industrială n-a fost oprită de zidurile groase, medievale, ale orașelor din Transilvania.

„Toate bazarele sînt pline de manufactură europeană . . . pericolul ne amenință de la concurența străină . . . criza este generală", scrie *Gazeta Transilvaniei* [2]. Un contemporan de vază, Eugen von Trauschenfels, exclamă în anul 1860; „Ne merge așa de prost, încît nu este de conceput o înrăutățire mai mare" [3]. Situația precară a economiei din Transilvania este oglindită și în rapoartele Camerei de Comerț din Brașov [4]. Concurența industriei manufacturiere și de fabrici a ruinat un mare număr de meseriași breslași. Creștea numărul calfelor și sărăcimea orașelor, creștea lumpenproletariatul la orașe și la sate [5]. Autoritățile civile și militare remarcau cu îngrijorare dezvoltarea proletariatului. „Cine nesocotește breslele, acela dorește proletariatul, cine dorește proletariatul acela vrea revoluția", constată primarul orașului Sibiu [6]. „Proletariatul va zdruncina temelia societății burgheze", reflectează un consilier orășenesc [7].

La Brașov, numărul breslelor a scăzut de la 43, cîte erau în 1798, la 29 în 1848 [8]. La Sibiu din anul 1829, pînă în anul 1854, numărul meșterilor cojocari a scăzut de la 84 la 24, al croitorilor de la 66 la 43, al faurilor de la 24 la 9[9]. Aprecierile asupra numărului calfelor și a muncitorilor din întreprinderile manufacturiere sînt discutabile. I. Söllner observă că este greu de stabilit numărul meseriașilor și al muncitorilor, deoarece în orașele mici nu se poate preciza cine este țăran și cine este meseriaș, majoritatea meseriașilor ocupîndu-se și cu agricultura. Autorul amintit calculează că în jurul anului 1848 ar fi fost 43 701 persoane ocupate în industrie, meserii și comerț [10].

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, București, Ed. P.M.R., 1951, p. 311.

[2] *Gazeta Transilvaniei*, 8, III, 1852.

[3] E. Tandler, *op. cit.*, p. 32.

[4] *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt*, Brașov, 1853, 162 p.

[5] St. L. Roth, *Der Geldmangel und die Verarmung in Siebenbürgen*, în O. Folberth, *Gesammelte Schriften und Briefe*, Sibiu, 1933, vol. IV, p. 437; R. Popescu, *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848—1854*, București, 1921, p. 181, 248, 301.

[6] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 1805/1848; 452. 1138.

[7] Ibidem, 2574/1850. „Wenn nun jeder nach Hermannstadt zureisende Diensbotte und Tagelöhner. . . das Glück haben hier längere Zeit hindurch annejmbar Dienste, und Beschäftigung zu finden... so dürften einerseits Hermannstadt in kurzer Zeit die Niederlassung eines ausgebreiteten Proletariats in sich fassen".

[8] Fr. Killyen, *Brașovul în preajma revoluției de la 1848*, în *Studii și articole de istorie*, Buc., 1956, vol. I, p. 177; Fr. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen*, Sibiu, 1910, vol. III, p. 172.

[9] *Ibidem*, p. 172.

[10] I. Söllner, *Statistik des Gorssförstentumes Siebenbürgen*, Sibiu, 1856, p. 391.

Date preţioase cu privire la numărul calfelor şi al muncitorilor necalificaţi se găsesc în rapoartele Camerei de Comerţ din Braşov. Pe baza acestor date se poate constata că numărul celor dintîi a scăzut, ca urmare a tendinţei lor de a se elibera de tutelarea meşterilor, în timp ce numărul muncitorilor necalificaţi a crescut. Cîteva cifre sînt concludente :

Localitatea	Breasla	1854	1855	1856
Braşov	măcelari	33	27	21
	ţesători	110	82	74
	tăbăcari	71	65	53
	cismari	220	197	162
	cojocari	62	55	48

În anul 1852 lucrau la Sibiu 90 calfe de ţesători, 8 ucenici, 190 lucrători necalificaţi [1], la Cisnădie 80 calfe de ţesători, 30 ucenici, 2 000 lucrători necalificaţi. În anul 1853 sînt amintiţi la Sibiu 1 105 calfe, 336 ucenici şi 660 lucrători necalificaţi [2].

Ca urmare a procesului de diferenţiere a meseriaşilor, se adînceşte tot mai mult prăpastia dintre pătura de meşteri înstăriţi şi pătura de calfe care cu greu puteau să asigure existenţa familiilor.

În timpul absolutismului austriac, care a însemnat un deceniu de depresiune economică, s-au conturat şi mai mult poziţiile de luptă dintre breslele medievale şi interesele manufacturilor şi industriilor capitaliste; s-a ascuţit lupta de clasă între meşterii breslaşi, calfe şi muncitorii necalificaţi. Meşterii breslaşi încearcă să-şi asigure cîştiguri considerabile la o vînzare redusă, prin ridicarea preţurilor şi prin exploatarea tot mai accentuată a lucrătorilor.

În goana după supramuncă, timpul de lucru al unei calfe este mereu sporit, ajungînd între anii 1854—1856, la 12—14 ore pe zi. La Mediaş calfele de cojocari lucrează în timpul sezonului de iarnă de la ora 5 dimineaţa pînă la ora 10 seara [3].

Normativul breslelor din anul 1805, la care se referă inspectorii şi după anul 1848, obligă calfele să lucreze „fără supărare" (ohne Unmut) de la ora 6 dimineaţa pînă la ora 10 seara. De altfel, dacă erau lucrări urgente, se putea cere calfei să lucreze şi după aceste ore (α 39) [4]. Retribuţia unei calfe la o asemenea muncă istovitoare este în medie de 1 fl. C.M. — 2 fl. C.M.; un muncitor necalificat este plătit cu cca. 20 creiţari. La unele bresle (cismari şi frînghieri) se pretinde muncitorilor şi executarea unei munci fixate de mai înainte [5].

---

[1] *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt 1853 1856*, Braşov, 1859, p. 100—180; evidenţa aceasta s-a făcut pe baza unui material documentar dispersat în întregul volum.

[2] *Bericht der Handels-und Gewerbekammer in Kronstadt 1852*, Braşov, 1853, p. 105 şi urm.

[3] *Ibidem*, 1859, p. 100—180.

[4] I. Grimm, *Die politische Verwaltung im Grossfürstentum Siebenbürgen*, Sibiu, 1857, vol. III, p. 87.

[5] *Bericht der Handels-und Gewerbekammer in Kronstadt, 1853—1859*, p. 100—180.

Instrucţiunile provizorii pentru reglementarea raporturilor comerciale şi industriale în Transilvania, prima mare breşă în privilegiile breslelor, n-a îmbunătăţit situaţia calfelor şi a lucrătorilor necalificaţi. În aceste instrucţiuni se stipulează : „În privinţa timpului de probă, a lucrului de executat, a remuneraţiei, locuinţei, patului, premenelelor, luminărilor, timpul dezicerei şi a termenelor de plată, trebuie să se îndeplinească cele prevăzute prin contract între dătătorul de lucru şi sodali". Condiţiile de muncă, salarizarea, durata timpului de lucru nu sînt deci stabilite (α 138). În schimb se menţine examenul de meşter, lucrarea de măiestrie şi perioada denumită în actele vremii Wanderjahre se măreşte de la 4 la 6 ani. Primirea calfelor se face prin bresle; acestea stabilesc „moralitatea calfelor" (α 95). Iată noi bariere greu de trecut pentru a ajunge meşter. Direcţia poliţiei îşi rezervă şi dreptul de a examina trecutul politic al fiecărui candidat de meşter [1]. Se menţine şi mai departe repartizarea calfelor prin „părintele casei calfelor" — un reprezentant al meşterilor. Dispoziţie : „Sodalul este autorizat a-şi alege un singur maestru şi a-l schimba. Ordinea trimiterii, unde este, nu poate întemeia silă, nici pentru maestru, nici pentru sodal, ci slujeşte pentru aceea că sodalii cari nu cunosc relaţiunile locale, să-şi poată afla lucru fără silă (137, 149) ; nu se respectă, şi calfele care cer aplicarea dispoziţiunilor legale sînt socotite rebele şi ameninţate cu expulzarea din oraş" [2].

Se semnalează nenumărate cazuri în care dreptul calfelor de a-şi alege singure un meşter a fost nesocotit. Dispoziţia din instrucţiunile provizorii, că fiecare calfă are dreptul să-şi aleagă locul de muncă, a fost înlăturată printr-o adresă a „Statthalterei" — care lămureşte că normativul breslelor din anul 1805 rămîne în vigoare, în privinţa calfelor care caută de lucru [3]. Acestea sînt prin urmare obligate să se prezinte de îndată ce sosesc în oraş la „casa calfelor" (Herberge), unde sînt repartizate de „părintele casei calfelor" (Harbergsvater). Le este strict interzis a trage la un han şi a-şi căuta singure un meşter [4]. Un meşter din Sibiu care a îndrăznit să angajeze o calfă fără ordinul de repartizare (Zuschichschein) a „părintelui casei calfelor" este amendat cu 4 florini, i se interzice a lua parte la adunările de breaslă şi i se pune în vedere că dacă nu va concedia imediat această calfă nu i se va repartiza în viitor nici un muncitor. Evidenţa calfelor este asigurată prin cărţile denumite Wanderbücher. Se cere înlocuirea acestui termen (Wanderbuch) printr-unul mai propriu de „carte de muncă" (Arbeitsbuch). Acestea vor asigura un control riguros al calfelor şi al muncitorilor necalificaţi : „Supravegherea clasei muncitoare în general şi mai ales evidenţa acelor indivizi ai acestei clase fără lucru,

---

[1] *Landesregirungsblatt für Siebenbürgen*, 1851, p. 668.

[2] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 875/1853 . . . „dass sie weil sie die Handhabung der neuen Gewerbs Instruction verlangt vom Zunftinspektor und der Zunft für Rebellen erklärt".

[3] Arhivele Statului, Or. Stalin, Actele magistratului, 10 947/1852.

[4] Ibidem, 7059/1851. Breasla curelarilor arată hotărît punctul ei de vedere : „Die Sattlergesellen welche nach Kronstadt kommen müssen auf ihre Herberge einkehren, denn von einem andern Ort wird nicht um Arbeit umgeschaut". *Ibidem*, 1620/1851.

este în toate privințele de cea mai mare importanță", relevă șeful poliției din Sibiu [1].

Iată o altă piedică pusă în calea unei calfe din alt oraș ! Magistratul orașului Sibiu precizează că acordarea dreptului de practicare a unei meserii nu înseamnă că meseriașul respectiv poate și locui în acest oraș[2]. Dreptul de cetățenie urbană va fi acordat numai după ce s-a cercetat situația materială, morală și politică a solicitantului.

„Instrucțiunile provizorii pentru regularea raporturilor comerciale și industriale în Transilvania" nu reglementează situația muncitorilor necalificați, al căror număr pare a fi fost chiar mai mare decît al celor calificați.

„Regulamentul provizoriu de servitori și servitoare pentru «Marele Principat al Ardealului»" din anul 1857 ce se aplica muncitorilor necalificați din manufacturi, fabrici și ateliere, enumeră o serie de restricții, pedepse și chiar corecțiuni (44), ca 15 lovituri de toiag pentru diferitele infracțiuni ce urmează a fi stabilite de patron [3].

Prin asemenea măsuri, proprietarii de fabrici și meșterii breslași încercau să-și întărească autoritatea față de „tendințele turbulente ale proletariatului".

Actele magistratului sibian și brașovean ne oglindesc fidel lupta calfelor și a muncitorilor contra restricțiilor feudale de breaslă și contra exploatării capitaliste.

Poziția patronilor față de revendicările muncitorimii este determinată de oferta mare a muncii necalificate și de lipsa muncitorilor calificați în anumite ramuri de producție (ex. construcție). Acumularea primitivă care a început în cadrul relațiilor feudale a deposedat o mulțime de nevoiași, deoarece relațiile capitaliste nu erau încă suficient de maturizate pentru a asigura majorității lor un loc în industrie. Crește numărul oamenilor nevoiași, numărul „vagabonzilor" [4], în timp ce se resimte o lipsă acută de muncitori calificați.

Meșterii tîmplari din Brașov se plîng că nu pot executa comenzile din lipsă de calfe [5]; zidarii caută calfe[6]. Aceasta este consecința tendințelor egoiste de a primi cu mare greutate un nou ucenic, și acum cînd se construiesc multe clădiri pentru instituțiile administrative, se aduc muncitori din Pesta și Viena [7]. În vara anului 1851, 30 zidari, lăcătuși și tîmplari italieni debarcă din tren la Sibiu [8]. Breasla lemnarilor din Brașov plănuia să aducă 16—20 de calfe din Boemia. Dulgherii solicitați n-au sosit, deoa-

---

[1] Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 5836/1852.

[2] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 3671/1853.

[3] *Landesregierungsblatt für Siebenbürgen*, 1857, II/II, p. 17.

[4] *Convention in betreff zu beobachtenden Reciprocität in der Auslieferung der Desert euere und Vagabunden* (tipăritură); 1856, 6 p.; Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 8687/1851; Arhivele Statului Or. Stalin, 7957/1850.

[5] *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt*, 1853, p. 78.

[6] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 3665/1857.

[7] *Siebb. Bote*, 28, I, 1854.

[8] *Ibidem*, 23, VII, 1851.

rece nu le conveneau „condițiile climaterice" din Transilvania [1]. S-au luat de asemenea măsuri pentru a se aduce calfe și servitori din Secuime [2]. În anumite ramuri de producție începe să se facă simțită chiar lipsa muncitorilor necalificați. Ei vin mînați de foame și pleacă după cîteva săptămîni, nevoind să-și vîndă libertatea pentru cîțiva creițari. „Printr-un instinct comun", explică Gh. Barițiu, țăranii se feresc de unele locuri de muncă din jurul Sibiului, ca de „locale infectate" [3]. Producția fabricii de zahăr din Sibiu suferă din cauza marei fluctuații de muncitori [4]. Unele neajunsuri au fost semnalate și de presă, însă „toate au prins loc la oamenii noștri cît nuca în părete", constată Gazeta Transilvaniei [5]. Guvernatorul Transilvaniei, Wolgemuth, a încercat zadarnic să rezolve prin ordonanțe această problemă spinoasă [6]. Generalul Bordolo interzice categoric magistratului orașului Brașov „să mai elibereze servitorilor, zilierilor, zidarilor, lemnarilor sau altor calfe și ucenici pașapoarte pentru Muntenia sau Moldova"[7]. Autoritățile erau preocupate în aceste împrejurări să utilizeze numărul mare de deținuți. În penitenciarul din Sibiu deținuții lucrau pentru 12 meșteri țesători locali [8]. O dispoziție a guvernatorului autoriză întrebuințarea deținuților și pentru construcții [9].

O formă obișnuită de luptă a fost astfel, mai ales la muncitorii de construcții, lipsa de la lucru, începutul luptei greviste. Patronii solicită din această cauză legături mai strînse „cu salariații, ca muncitorul plecat să fie readus cu forța la locul de muncă"[10]. Ajutorul solicitat din partea autorităților austriece n-a întîrziat. Comandantul militar al orașului Sibiu ordonă să fie întocmită cît mai neîntîrziat o listă a calfelor de dulgheri „leneși" (lässig) pentru a fi ridicați cu forța și întrebuințați la construirea digului [11]. Un alt ordin al aceluiași for a dispus ca acele calfe de zidari, amintite nominal, care au plecat fără voie de la șantiere, să fie ridicate cu forța și puse la dispoziția maestrului Setz[12]. Ordinul este întărit cu mențiunea : „să se vegheze cu toată seriozitatea ca ordinul dat să fie executat întocmai"[13]. În urma avertismentului, toți zidarii în cauză s-au prezentat la lucru, afară de Georg Ziegler care este arestat pentru „nesupunere" (Niederspenstigkeit)[14]. Calfa de zidar Fr. Poldner este readus

[1] *Protokoll der ersten Sitzung der Kronstädter Handels- und Gewerbekammer im Jahr 1857*, in Beilage zur Kronstädter Zeitung, nr. 27, p. 31, vezi p. 53.

[2] Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, nr. 884/1849.

[3] Gh. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, Sibiu, 1890, vol. II, p. 669.

[4] *Bericht der Handelskammer*, 1853, p. 124.

[5] *Gazeta Transilvaniei*, 19, X, 1855.

[6] I. Kovács, *op. cit.*, p. 81 ; Arhivele Statului Or. Stalin, 5226/1850, adresa Comitetului N. Săsești; Salmen „Um dem Mangel herrschender Hand werker abzuhelfen ist auf Vermehrung der betreffenden Gewerbe einzuwirken".

[7] Arhivele Statului Or. Stalin, 9869/1852.

[8] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 160/1852.

[9] Ibidem, 3254/1854, 4990/1850, 4117/1853.

[10] *S. Bote*, 8, II, 1851, „Fuhlbar beim Bauwesen das laxe Band der Arbeiter".

[11] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 7541/1851.

[12] Ibidem, 5827/1854.

[13] Ibidem, 6229/1854.

[14] Ibidem, 5827/1854.

sub escortă de la Gura Rîului [1], deținut un timp și predat maestrului Setz. Regulamentul provizoriu de „servitori" din anul 1857 încearcă să frîngă orice încercare de grevă, amintindu-le că vor fi readuși cu forța la locul de muncă (α 34). Autoritățile politice au sarcina să supravegheze mai ales pe muncitorii neangajați, iar primarii comunelor sînt obligați să îndrume „locuitorii la muncă", urmînd ca acești străini de comună, care nu s-au angajat, să fie expulzați [2].

Mai mulți zidari au „fugit de la un șantier" (Entwichen von der Arbeit) și s-au angajat la un șantier militar, de unde sînt reclamați, de magistratul orașului Sibiu [3]. Adresa magistratului subliniază: „ei nu vor scăpa de pedeapsa legală, cu atît mai mult cu cît nu există nici o lege care să facă o excepție cu calfele neconștiincioase. Există la Sibiu o breaslă de zidari legal autorizată și există autorități care au puterea să oblige pe membrii acestei bresle să-și facă datoria" [4].

Se pare că la Sibiu calfele l-au boicotat pe meșterul zidar Setz. Pentru a preveni asemenea întîmplări, breslele au luat măsurile cuvenite [5].

Cînd autoritățile militare aveau lucrări urgente de terminat, se interzicea pur și simplu executarea altor lucrări. Calfele erau consemnate și n-aveau voie să părăsească raza orașului Brașov, altfel erau pasibile de pedepse, conform dispozițiunilor militare [6].

Sînt cunoscute și cazuri cînd breslele au luat măsuri de boicotare a unor calfe, pentru a le sili să părăsească orașul. Calfa I. Schnell cere ajutorul autorităților împotriva persecuțiilor din partea breslei, care încerca să-l împiedice să lucreze la un maestru [7]. Măsuri similare s-au luat față de unele calfe sub motivul că au „simpatizat cu rebelii" [8]. Calfei Fr. Poldner i se refuză de asemenea lucrul și i se pune în vedere că dacă nu va face dovadă în timp de opt zile, că este angajat, i se va anula dreptul de calfă [9]. Este de fapt o măsură care urmărește excluderea sa din breaslă. I se interzice chiar închirierea unei locuințe la Sibiu [10].

Pentru a-și asigura munca unei calfe pe un timp mai îndelungat, meșterii cismari, tîmplari și frînghieri din Brașov, îndemnau pe muncitorii din atelierele lor să contracteze împrumuturi mari pe care nu erau în stare să le plătească. Astfel ei se vindeau meșterului care putea pe viitor să dispună nu numai de forța de muncă a calfei, ci și de persoana sa. Era și uzul de a o ceda pe urmă (ceda — auskaufen) în condiții avantajoase unui alt meșter. Se ivesc astfel conflicte dese între meșteri și calfe, conflicte judecate de breaslă și soluționate tot în favoarea meșterilor.

Breasla refuză acestor calfe dreptul așa denumit (Wanderbewilligung). Sistemul împrumuturilor dezavantaja și pe meșterii mai puțin

---

[1] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 3992/1857.
[2] *Landesregierungsblatt*, 6 aprilie 1857, II/II, p. 17.
[3] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 4254/1857.
[4] Ibidem, 4259/1857.
[5] Ibidem, 7620/1851.
[6] Arhivele Statului Or. Stalin, 884/1849, 2085/1849.
[7] Arhivele Statului Sibiu, 5272/1850.
[8] Ibidem, 1361/1849, 1504/1849.
[9] Ibidem, 3992/1857.
[10] Ibidem, 226/1850.

înstăriți, care nu puteau să-și angajeze calfe. Pentru a preveni agitații mai mari a trebuit să intervină direcția poliției interzicînd acest abuz [1].

Pe lîngă această măsură de constrîngere economică, o vie nemulțumire provoacă în rîndul calfelor, dispoziția breslelor de a li se interzice căsătoria. Camera de Comerț din Brașov își însușește acest punct de vedere, luînd măsurile necesare ca preoții să nu oficieze căsătoriile „indivizilor" care nu pot face dovada că posedă o concesie de practicarea unei meserii pe cont propriu[2]. Semnificativă este constatarea țesătorului Scherg că și așa calfele „nu-și pot întreține, cu ceea ce cîștigă, familiile lor" [3].

În timp ce calfele încercau să scape de toate aceste restricții și să ajungă meșteri, breslele erau preocupate să le mențină în situația de muncitori salariați. În condițiile creșterii diferențierii meseriașilor, cei mai bogați, pe lîngă angajarea cu plată a meșterilor ruinați, ridicau tot mai multe piedici în calea transformării calfelor în meșteri, obligîndu-le astfel să lucreze la ei. Interzicerea meseriașilor de a executa toată viața lor meseria pe cont propriu, echivala de fapt cu exproprierea lor : fiind siliți a lucra la un meșter breslaș, erau astfel transformați în muncitori salariați [4]. Situația fostului ucenic devenit calfă se schimba numai întrucît el putea să-și vîndă forța de muncă unui meșter în schimbul salariului. „Breasla respingea cu mare grijă orice încălcare din partea capitalului comercial, singura formă liberă a capitalului ce-i stătea în față. Comerciantul putea să cumpere marfă, numai munca nu o putea cumpăra ca pe o marfă. El nu era admis decît ca debitant al produselor meșteșugărești" [5]. Meșterul breslaș avea nu numai monopolul stabilirii prețurilor la mărfuri, ci și pe acela de a cumpăra forța de muncă calificată.

Lung, greu și spinos era drumul parcurs de un ucenic pentru ca să ajungă meșter. Numai puțini puteau să pătrundă prin labirintul întortochiat al tuturor dispozițiunilor breslașe și să treacă peste toate barierele ce înconjurau ca o zonă de protecție poziția monopolistă a meșterului breslaș.

Breslele au menținut și după anul 1849 toate dispozițiile medievale pentru învățarea meseriei : 4—5 ani de ucenicie, stagiul de calfă de 4—6 ani, calfa fiind obligată să-și facă stagiul denumit Wanderjahre ; înainte de a se prezenta la examenul de meșter, calfa trebuia să lucreze cu un salariu redus timp de 1—2 ani, considerați ca ani de probă (Muthjahr). Înainte de a fi primit în breaslă, meseriașul calfă trebuia să fi executat lucrarea de măiestrie, care putea fi respinsă sub diferite pretexte. Dacă meșteșugurile medievale justificau o ucenicie atît de îndelungată, acest lucru nu mai era de loc motivat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd uneltele de producție se dezvoltaseră atît de mult [6].

---

[1] Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 9246/1856.

[2] *Protokoll der dritten Sitzung der Kronstädter Handels- und Gewerbekammer im Jahr 1857*, în Beilage zur Kronstädter Zeitung, nr. 58.

[3] *Ibidem*, nr. 22, „Mit ihren Arbeitslohn können sie ihre Familien nicht erhalten".

[4] N. N. Constantinescu, *Din istoricul formării clasei muncitoare în Romînia*, Analele Institutului de istorie a Partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., 1956, anul II, nr. 6, p. 46—49.

[5] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, București, ed. P.M.R., 1948, p. 336.

[6] St. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în sec. al XVI-lea*, București, 1954, p. 258—337.

Regimul de favoare pentru fiii de meşteri a produs de asemenea frămîntări în sînul ucenicilor şi al calfelor; regimul consta în scutirile de taxe şi reducerea uceniciei de la patru la doi ani[1]. „Deşi o dispoziţie din anul 1850 obliga să fie primiţi în breaslă tineri fără deosebire de naţionalitate [2], totuşi se semnalează unele măsuri de restricţie nu atît naţionale, cît mai ales sociale [3]. Se cere a se lua în considerare posibilităţile de cîştig „ai propriilor fii" şi a nu deschide „porţile" (Tür und Tor öffnen) calfelor străine [4]. „Breslele tind să împiedice astfel prin toate mijloacele intrarea persoanelor străine în breaslă. Din organizaţii democratice de mici meşteşugari de la început, breslele se transformă în organizaţii închise, în interesul meşterilor bogaţi [5].

Poziţia retrogradă a breslelor rezultă şi din comportarea lor faţă de şcolile de duminecă înfiinţate pentru ucenici, la Braşov, de asociaţia meseriaşilor (Gewerbeverein). Johann Gőtt, cunoscutul tipograf şi reprezentant al progresului, constată cu regret că toate cererile lui de sprijin pentru această şcoală n-au găsit la breslele locale înţelegere [6]. Demersurile lui J. Gőtt au determinat pe magistratul braşovean să publice un afiş prin care se punea în vedere meşterilor breslaşi, să nu mai reţină ucenicii de la frecventarea acestei şcoli (vom fleissigen Besuch der Sonntagsschule abhalten) [7].

După ucenicie, tînăra calfă era obligată, de unele bresle din Sibiu, să facă aşa-zisul „an de mulţumire" (Dankjahr), lucrînd meşterului la care a învăţat meseria, încă un an, dar tot cu retribuţia unui ucenic [8].

Meşterii pălărieri din Braşov şi Cluj pretind chiar calfelor calificate din alte localităţi, să înveţe încă un sfert de an meseria în localitate (nachlernen), primind în acest timp numai salariul unui ucenic [9]. Acesta este şi punctul de vedere al meşterilor pălărieri din Sibiu, care au aceeaşi pretenţie faţă de calfele din Braşov[10].

Urmează 4—6 ani de călătorie. Înainte de a se putea prezenta la examenul de meşter, calfa întîmpina o nouă încercare: „anul de probă" (Muthjahr), în care urma să fie examinată comportarea ei morală. Era repartizată unui meşter din breaslă, primind un salariu mai mic decît celelalte calfe. Astfel era nevoită să-şi cheltuiască banii agonisiţi, lipsindu-i pe urmă mijloacele băneşti ca să-şi poată începe meseria pe cont

---

[1] I. A. Grimm, *Die politische Verwaltung im Grossfürstentum Siebenbürgen*, Sibiu, 1857, vol. III, p. 89.

[2] Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 5226/1850.

[3] *Referatul lui C. Maafer către magistratul oraşului Braşov din 7 mai 1851*, ibidem 132/1852.

[4] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 868/1848.

[5] St. Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania*, p. 289.

[6] „Die Zünfte diese Anstalt nicht unterstützen, die vielfältigen Bitten und Aufforderungen des Gewerbevereins gar nicht beachten... um nicht zu sagen, als Gegner, doch auch nicht als Förderer bewierbeweissen". Arhivele Statului Or. Stalin, 2813/1851.

[7] Tipăritură din 12 aprilie 1851, poartă titlul *„An die ehrsamen Zünfte"*, Arhivele Statului Or. Stalin, 2813/1851.

[8] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 7293/1851.

[9] Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 8448/1852.

[10] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 2833/1852.

propriu [1]. Reclamațiunile calfelor că acest an de probă nu este prevăzut în „Instrucțiunile provizorii" din anul 1851 rămîn fără rezultat [2].

Semnificativ este felul în care se fac diferite obiecțiuni din partea breslelor pentru a refuza unui candidat prezentarea la examenul de meșter. Toate aceste obiecțiuni se rezumă în afirmația : „calfa n-a avut o purtare morală". Unor calfe li se refuză primirea în breaslă, fiindcă sînt acuzate că ar fi luat parte la „insurecția ungară" [3], altora li se obiectează că asupra trecutului lor „domnește un întuneric misterios" [4]; o calfă este caracterizată ca „lipsită de modestie" [5], iar cererea lui Josef Neuber nu este rezolvată favorabil „deoarece este străin și nu mai este nevoie de meșteri tineri" [6]. Deși poliția a stabilit încă din anul 1849, că acuzația adusă calfelor Galgotzi, Jets, Oláh și Gyöngyösi, că ar fi susținut cauza revoluționarilor, era neînsemnată [7], totuși n-au fost primiți în breaslă pînă în anul 1853 [8]. Cine a lucrat o dată pe cont propriu (Störer-Pfuscher) era socotit nedemn să se prezinte la examenul de meșter [9]. În același timp breslele au cerut expulzarea unor solicitanți [10].

Dacă lucrarea de măiestrie era, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, justificată la unele bresle, la altele, ca la brutari, morari, măcelari, ea ajunsese o simplă formalitate. Ziarul „Satellit" propune de aceea, desființarea lucrării de măiestrie la unele meserii [11]. În ședința din 5 ianuarie 1856 a Camerei de Comerț și Meserii din Brașov, un consilier constată : „Cine are protecție la o breaslă este ajutat să treacă ușor această probă, altora li se pune adeseori piedici nemotivate în cale" [12]. Breasla cismarilor refuză într-un caz avizul asupra unei lucrări de măiestrie [13]; olarului Johan Schubert i se cer în anii 1849—1853 alte lucrări, pînă cînd intervine guvernatorul militar curmînd acest abuz [14]. Meșterii tîmplari refuză să primească în breaslă meseriași care au făcut lucrarea de măiestrie într-o localitate mai mică [15]. Unei calfe de morar i se creează în mod intenționat diferite dificultăți, ca oprirea apei cînd urma să-și arate îndemînarea lui la morărit ; gustarea oferită „comisiei de examinare" se pare că a fost prea modestă și din această cauză este declarat incapabil să exercite meseria pe cont

---

[1] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 3835/1852; Arhivele Statului Or. Stalin, 7537/1851.

[2] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 1394/1850; 907/1851; 3835/1852.

[3] Ibidem, 2058/1849.

[4] Ibidem, 4721/1853, 6501/1850.

[5] Ibidem, 7714/1851.

[6] Ibidem, 7294/1851.

[7] Ibidem, 2089/1849.

[8] Ibidem, 315/1853.

[9] Ibidem, 2058/1849.

[10] Ibidem, 3853/1853; Șt. Imreh, *Az erdély manufakturaipar munkasariol*, p. 67.

[11] *Der Satellit*, 5.IV, 1853.

[12] *Protokoll der ersten Sitzung der Kronstädter Handels- und Gewerbekammer im Jahr 1856*, am 5 Januar, p. 2.

[13] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 7814/1841.

[14] Ibidem, 9899/1850, 8573/1851, 2345/1853, 3247/1853, 4236/1853; vezi și refuzul lui Robert Milenz, ibidem 6720/1850.

[15] *Kronstädter Zeitung*, 9.IX, 1852; *Protokoll der ersten Sitzung der Kronstädter Handels- und Gewarbekammer im Jahr 1857, am 5 Mai, Beilage zur Kronstädter Zeitung*, nr. 78, p. 69.

propriu"[1]. Diferitele reclamații referitoare la aceste abuzuri au determinat administrația austriacă (Stathalterei) să ceară a se lua măsuri împotriva acestor practici samavolnice, întrebuințate mai ales de meșterii breslași, pentru a-și asigura monopolul producției[2].

O piedică serioasă pentru intrarea în breaslă o constituiau și condițiile materiale formulate de bresle. După ce calfa își consumase micile economii în timpul anului de probă, i se pretindea, pe lîngă taxa de meșter, și alte sume considerabile pentru ea drept capital de investiție. Unei țesătoare i s-a cerut suma de 40 de florini ca participare la bunurile breslei și, pentru a-și asigura plata acestei sume, i s-a pus un lacăt la războiul de țesut[3]. La Sibiu se pretinde unui faur să depună, ca garanție, suma de 300 de florini[4], unei calfe de cojocari i se pretinde chiar 400 florini[5], sumă ce depășea cîștigul anual al unei calfe.

Cînd nu se mai găsesc motive de refuz pentru primirea unei calfe în breaslă, această formalitate se amînă din an în an. Calfele de zidar Georg Poldner și Samuel Kraus care au făcut lucrarea de măiestrie în anul 1844—1846 n-au fost primite în breaslă nici în anul 1857[6].

În nenumăratele reclamații și scrisori adresate magistratului și forurilor militare și administrative austriace sînt amintite abuzurile de mai sus. Multe reclamații au rămas fără răspuns, sau rezolvarea a întîrziat atît de mult, încît reclamanții deznădăjduiți au capitulat în fața dificultăților. Cu „mai este timp" . . .„es ist noch Zeit", amînau meșterii breslași pe solicitanți[7]. Ziarul „Siebenbürger Bote" semnalează că pierderea timpului și „cheltuielile de proces" l-au obosit pe reclamant înainte ca magistratul să fi dat o decizie în cauză[8].

O dispoziție din „Landesgesetzblatt" obligă de acum înainte pe magistrat să rezolve toate reclamațiile cu privire la refuzul breslelor de a primi o calfă, în timp de 15 zile[9]. Este adevărat că se iau măsuri în consecință, dar diferitele admonestări ale autorităților locale din partea guvernatorului, amintesc reclamațiunile nerezolvate. Breslele nu dau dealtfel totdeauna curs dispozițiilor primite. Un meșter de breaslă declară „Domnul primar nu are să-mi comande", și chiar un ordin al guvernatorului militar nu este respectat[10]. În același timp calfele ce fac reclamații împotriva breslelor sînt expuse persecuțiilor din partea acestora[11]. Magistratul orașului Sibiu a încercat să prevină zadarnic aceste reclamațiuni, care creează

---

[1] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 5133/1851.
[2] *Kronstädter Zeitung*, elfte Sitzung am 15 August, p. 142.
[3] Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 6081/1851.
[4] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 5210/1850.
[5] Ibidem, 8574/1851; 9516/1851.
[6] Ibidem, 4800/1857.
[7] Georg Poldner declară la 25 august 1857 „Ich wurde vertröstet von Jahr zu Jahr es wäre noch Zeit". Ibidem, 4800/1857.
[8] *Siebb. Bote*, 11, 1, 1851.
[9] *Landesgesetzblatt*, 13 sept. 1851, p. 512.
[10] Arhivele Statului Sibiu, 1178/1853.
[11] Ibidem, 4330/1852.

o stare de agitație în sînul populației, calificînd redactorii („Winkelschreiber") reclamațiunilor drept „tulburători" de liniște [1].

Multe calfe care n-au fost primite în breaslă nu lucrau ca muncitori salariați la un meșter, ci preferau să se retragă la țară sau să lucreze în cartierele mărginașe ale orașelor ca „cîrpaci" (Pfuscher-Störer). Breslele confiscă uneltele acestor muncitori [2], îi maltratează, le fac percheziții, cer arestarea lor, amendarea și expulzarea din oraș [3]. Croitorilor li se interzice categoric a lucra acasă [4]; un afiș al magistratului din Sibiu previne populația orașului să nu dea de lucru „cîrpacilor" [5]. Un zidar care lucra fără autorizație la Gurarăului este ridicat de jandarmi [6] și depus în beciul primăriei Sibiu; un dulgher din Turnișor este, pentru același motiv, arestat de mai multe ori [7]. Din Dumbrăveni, Sighișoara, Făgăraș și Orăștie se semnalează Camerei de Comerț și Meserii, din Brașov, numele unor calfe ce lucrează pe cont propriu [8]. Camera de Comerț și Meserii susține sancționarea acestor cazuri conform paragrafului 141 din Instrucțiunea Provizorie din anul 1851 care interzice calfelor să lucreze pe cont propriu; atrage însă în același timp atenția breslelor că nu le este permis să procedeze la percheziții, la confiscarea de unelte și să maltrateze unele persoane fără prezența unui delegat al magistratului [9].

O calfă amenințată să fie arestată fiindcă a lucrat ca „cîrpaci" declară fățiș: „Nu negăm că nu lucrăm la un meșter... căci cu salariul ce-l primim de la meșteri, și care ne înjosesc, nu putem trăi; noi am dori să lucrăm foarte bucuros la meșteri, însă salariul derizoriu și tratamentul neomenos ne obligă să căutăm alte posibilități de existență" [10].

Scumpetea crește din an în an. Ziarul „Der Satellit" ia poziție față de specula meșterilor breslași: „Aproape toate produsele meseriașilor noștri sînt cu 40, 80, 100 și chiar 200% mai scumpe ca acum 5 sau 7 ani... Se pare că au convenit să amendeze pe acei care vînd cu prețuri mai reduse"[11]. Consumul alimentelor scade în același timp ca urmare a pauperizării clasei muncitoare[12], salariile fiind în anul 1856 mai scăzute ca în anul 1855[13]. Meș-

---

[1] Arhivele Statului Sibiu, 9519/1851, vezi adr. guvern. militar adresat magistratului Or. Sibiu, 30 sept. 1851, „der Magistratergreif Parthei für die Zunft statt unpartheiisch in der Sache des Amt zu handeln".

[2] Ibidem, 1032/1850; *Bericht der Kronstädter Handelskammer*, 1852, p. 80.

[3] Arhivele Statului Sibiu, 3667/1857, 4876/1855, 4338/1857, 3992/1857.

[4] Ibidem, 1893/1854.

[5] Ibidem, Actele magistratului, 1855/1851.

[6] Ibidem, 3992/1857.

[7] Ibidem. 2227/1851, vezi și idem 7724/1850.

[8] *Protokolle der Sitzung der Kronstädter Handels u. Gewerbekammer*, 1857, Beilagen, nr. 35, 125, 185, *Der Kronstädter Zeitung*, p. 17, 125, 155, *Der Satellit*, 29, IV, 1854.

[9] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 5774, 5406, 5201, 5403/1850, 1197/1852.

[10] Ibidem, 3389/1857.

[11] *Der Satellit*, 25,I, 1853; *Gazeta Transilvaniei*, 2.XI, 1855; „Sînt prețuri ce nu s-au pomenit niciodată în țara noastră, *ibidem*, I, VI, 1855; *Kronstädter Zeitung*, 2, IX, 1852; concludente sînt mercurialele de prețuri.

[12] *Der Satellit*, 17, IV, 1852.

[13] *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt 1853—1856*, Brașov, 1859, p. 100—180.

terii breslași fac apel la forța publică cînd calfele solicită mărirea salariilor[1]. Se iau și unele măsuri în spiritul „Instrucțiunilor provizorii" din anul 1851 (paragr. 141) care prevăd pedepse penale pentru muncitorii care se înțeleg între ei pentru obținerea unui salariu mai mare sau a condițiilor mai favorabile de muncă [2].

Refuzul calfelor de a lucra la un meșter breslaș cu salariul stabilit este privit însă din partea autorităților nu numai ca luptă economică împotriva restricțiilor de breaslă, ci și ca o nesupunere față de absolutismul austriac, care susținea breslele ca un instrument de control al clasei muncitoare. Calfele își amintesc de timpul scurt în care orașele din sudul Transilvaniei au fost ocupate de armatele revoluționare care desființaseră toate restricțiile de breaslă [3].

„Spiritul de nesupunere între calfele din Sibiu crește "[4], citim într-un raport contemporan. Alarmant pentru autorități este și un referat al breslei dulgherilor. „Ne permitem să observăm că epoca revoluționară a avut mai ales asupra acestei populații (clasa muncitoare,—*C. G.*) urmări nefaste, și ne exprimăm convingerea că domnia bunului plac va crește în măsura în care autoritățile neglijează a lua măsuri hotărîte împotriva indivizilor care batjocoresc pe față legile existente" [5]. Între calfele de zidari există frămîntări continui care necesită mereu intervenția autorităților pentru aplanarea conflictelor. Astfel slăbirea disciplinei în muncă (Relaxionen) este urmărită cu îngrijorare [6], jandarmeria este însărcinată să depisteze pe „cîrpaci", care urmau apoi să fie sancționați de autoritățile militare[7]. Se iau măsuri pentru expulzarea tuturor calfelor și muncitorilor necalificați care nu lucrează într-o manufactură, fabrică sau la un meșter breslaș [8].

Se interzice calfelor și muncitorilor a trece în timpul deplasărilor prin Elveția, deoarece acolo există organizații muncitorești primejdioase[9]. Emigranții ce se vor întoarce din Statele Unite vor fi cu vigilență supravegheați ca să nu aducă de acolo ideile subversive [10].

În aceste condiții de existență, lupta de clasă între meșteri și calfe se ascute ; calfele trec de la refuzul de a lucra, de la fuga de la locul de muncă, de la nerespectarea restricțiilor breslașe, la forme mai active de luptă : nesupunerea fățișă față de autoritățile breslașe, conspirații și greve de masă. Calfa Rusch adresează cuvinte de ocară meșterului de breaslă în plină adunare[11] ; în adunarea calfelor cismari s-a ridicat calfa Zerfözö, „a

---

[1] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 3853/1853 ; *Bericht der Handels und Gewerbekammer in Kronstadt*, 1852, Brașov 1853, p. 66.

[2] *Landesgesetz und Regierungsblatt für das Kronland Siebenbürgen*, 1861.

[3] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 1504/1849, „Insurgenten bessere Menschen endlich frei geworden zu sein".

[4] Ibidem, Actele magistratului, 2227/1851.

[5] Ibidem, 2227/1851.

[6] Arhivele Statului Or. Stalin, Actele magistratului, 166/1851.

[7] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistrat., 6082/1852, 5342/1854.

[8] Ibidem, 1032/1855.

[9] *Landesregierungsblatt*, 1854, I, Abt. p. 738.

[10] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 724/1853.

[11] Ibidem, 6501/1850.

luat odiosul regulament al breslelor, şi a lovit cu el pe părintele calfelor"[1]. Calfa Georg Capp a insultat breasla dulgherilor, refuzînd să execute lucrarea de măiestrie [2].

Pentru a obţine condiţii mai bune de muncă şi de salarizare, calfele s-au organizat încă din evul mediu după modelul meşterilor. Asociaţiile „tinerilor calfe" (Bruderschaften) au ajuns în secolul al XIX-lea cu totul sub controlul breslelor, devenind o anexă a acestora [3]. Asociaţia calfelor de pălărier care a scăpat de sub controlul breslelor a fost dizolvată din anul 1854, ca fiind o asociaţie dăunătoare „bunei ordini"[4]. Poliţia a reuşit să descopere în anul 1850 o conspiraţie a calfelor de cismari, dar ancheta n-a putut stabili amănunte pentru a deschide un proces, deoarece calfa Ştefan amestecată în această conspiraţie a dispărut din Sibiu fără urme [5].

În noiembrie 1848, calfele de croitori din acest oraş declară greva, cerînd majorarea salariilor. Greviştii sînt ridicaţi cu forţa de la sediul lor şi deţinuţi la primărie, unde sînt obligaţi să lucreze sub supravegherea poliţiei [6]. Ni s-a păstrat şi numele unei calfe care s-a situat în fruntea luptei calfelor de cismari din Sibiu. Acesta este Iosef Rumpelmeier, calificat de breaslă ca „instigator şi proletar dovedit". El a fost încă din anul 1842 arestat, deoarece susţinuse revendicările materiale ale calfelor. În anul 1853 Rumpelmeier se pune iarăşi în fruntea calfelor nemulţumite, deoarece meşterii le desfiinţaseră un vechi drept al lor (Lichtbratl). Calfele se răscoală şi declară apoi o grevă de 3—4 săptămîni [7]. Ca represaliii se refuză lui Rumpelmeier o repartizare de lucru. Este boicotul oficial al breslei [8].

Luptele calfelor împotriva îngrădirilor de breaslă în timpul absolutismului austriac sînt aspecte ale luptei de clasă în sînul breslelor care au devenit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea organizaţii protecţioniste ale meşterilor înstăriţi.

---

[1] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 452/1850.
[2] Ibidem, 1199/1852.
[3] St. Pascu, *op. cit.*, p. 276.
[4] Arhivele Statului Sibiu, Actele magistratului, 736/1854.
[5] Ibidem, 2261/1851.
[6] Ibidem, 1805/1848.
[7] Ibidem, 1805/1853, declaraţia calfei Michael Pilz „wodurch unter den Gessellen ein Aufstand erregt wurde".
[8] Ibidem, 2567/1853.

ACTIVITATEA TIPOGRAFICĂ A LUI MIHAIL ŞTEFAN ÎN GRUZIA

DE

DAN DUMITRESCU

Se împlinesc anul acesta 450 de ani de la prima carte tipărită în Ţara Romînească, la 10 noiembrie 1508. Drumul parcurs de arta tipografică romînească de-a lungul secolelor mărturiseşte o dezvoltare excepţională. Pînă în secolul trecut, s-au putut tipări cărţi în nenumărate limbi, printre care găsim limba slavă veche, limba romînă, cu litere chirilice, limbile greacă, arabă, gruzină cu alfabetele respective ş.a.

Dacă E. Legrand (în *Bibliographie hellénique*, Paris, 1894), atribuie cărţilor tipărite în Principate, în limba greacă, o importanţă deosebită pentru istoria umanismului în nordul Dunării, cu atît mai multă însemnătate trebuie să atribuim altui aspect al activităţii tipografice romîneşti, în acele timpuri.

Urmînd tradiţia culturală a Moscovei şi Kievului care în secolul al XVII-lea au dăruit romînilor tipografii, domnitorul muntean Constantin Brîncoveanu a contribuit cu material tipografic, cu meşteri şi cu maşini la înfiinţarea primelor tipografii în Siria pentru arabi şi în Tbilisi pentru gruzini.

Ocupîndu-ne în nota aceasta de Gruzia, constatăm că în anul 1709 se tipăresc primele cărţi pe teritoriul gruzin, în tipografia instalată în oraşul Tbilisi, cu ajutorul material al domnitorului muntean Constantin Brîncoveanu şi al lui Antim Ivireanu. Pentru organizarea tipografiei şi tipărirea cărţilor în limba gruzină, a fost trimis cel mai bun ucenic tipograf al lui Antim Ivireanu, anume Mihail Ştefan.

În scrierile istorice şi bibliografice, găsim prea puţine amănunte în legătură cu activitatea acestei tipografii. Primul care menţionează, incomplet, o singură carte tipărită în 1710 la Tbilisi de Mihail Ştefan, este Dm. Bakradze.

După dînsul, aceeaşi carte este menţionată şi de I. Bianu şi N. Hodoş (*Bibliografia romînească veche*, I, Bucureşti, 1903, p. 483—484); aceşti autori mai adaugă încă una, o evanghelie georgiană, tipărită de

Mihail Ştefan în Tbilisi, în anul 1709. Nici alţi autori ca H. Schuchardt (în *Wiener Zeitschrift fuer die Kunde des Morgenlandes*, vol. XI, p. 205) şi Emile Picot (*Anthime*, p. 521, în notă) nu aduc noutăţi. În ultimul timp, acad. P. Constantinescu-Iaşi, într-un foarte interesant şi documentat articol despre legăturile Ţării Romîneşti cu Gruzia (*Studii*, nr. 4, Bucureşti, 1951, p.161), menţionează tot evanghelia din 1709 şi liturghierul din 1710 ca fiind tipărite în Gruzia, în Tbilisi, de către Mihail Ştefan, care, probabil, se va îngriji şi de publicarea Apostolului.

În cercetarea pe care am făcut-o nu de mult la Tbilisi, datorită concursului amabil şi competent al profesorilor I. V. Abuladze şi Kristiné Saraşidze din Muzeul Gruziei, am putut descoperi date noi, care dovedesc că activitatea tipografică a lui Mihail Ştefan nu s-a rezumat numai la aceste două cărţi. În afară de aceasta, cercetarea primelor cărţi tipărite pe teritoriul Gruziei dovedeşte că Mihail Ştefan a adus cu sine din Muntenia şi ornamente tipografice cu desen diferit, precum şi anumite gravuri, semnate IWANIKIE, gravor întîlnit în cărţile editate de Antim Ivireanu în Ţara Romînească. Avînd în vedere şi timpul extrem de scurt, în care a fost organizată şi pusă în stare de funcţionare această tipografie, precum şi alte considerente de natură tehnică, Mihail Ştefan a adus din Ţara Romînească şi ponsoanele necesare, cu ajutorul cărora a turnat în Tbilisi literele alfabetului gruzin, caracterele numite „nushuri" şi „mrglovani". Caracterele „mrglovani" sînt mari, rotunde, utilizate pentru titluri, pentru text întrebuinţîndu-se „nushuri", mici şi colţuroase. Peste un an, în 1710, apare a treia formă de litere, care se menţine pînă în zilele noastre, numită „mhedruli". Mhedruli a fost folosit prima oară în tipărirea *Condac*-ului (Liturghier) de către Mihail Ştefan. Se poate presupune că acest ultim caracter de literă a fost conceput şi executat chiar în Tbilisi.

Cărţile tipărite de Mihail Ştefan sau Stepanesvili, sau Stepanidze cum l-au numit în Gruzia, din anul 1709 şi pînă în 1712, cînd a fost trimis de Vahtang al VI-lea în Olanda pentru probleme legate de tipografie, via Moscova (unde a dus şi o solie din partea patriarhului Hrisant Notaras) sînt următoarele :

1709

1. *Evanghelie*, textul tipărit cu „nushuri", în negru.
2. *Psalmii lui David*, textul tipărit cu „nushuri", în negru.
3. *Apostolul*, textul tipărit cu „nushuri" în două culori, în negru şi roşu.

1710

4. *Condac* (Liturghier), text tipărit cu „nushuri "şi „mhedruli" nou apărut, în două culori, negru şi roşu.
5. *Ceaslov*, în care textul principal este tipărit cu „mhedruli" în negru şi roşu, cu paginaţia indicată prin cifre indo-arabe.

6. *Ceaslov*, cu textul tipărit cu caractere „nushuri", mai mărunte decît cele precedente.

7. *Molitvenic*, tipărit cu „nushuri" mici.

8. *Biblia*, începută probabil în anul 1709 şi continuată pînă în 1711, dar rămasă neterminată, textul întrerupîndu-se la Evanghelia lui Luca. Textul tipărit cu un alt caracter de tip „nushuri", de mărime mijlocie; paginaţia indicată cu cifre indo-arabe; tipar într-o singură culoare. După părerea lui Kristiné Saraşidze, întreruperea tipăririi se datoreşte persecuţiei crîncene a lui Saba Orbeliani, renumit învăţat gruzin din secolul al XVII—XVIII-lea, autorul *Călătoriei în Europa*, care redacta textul în limba gruzină.

Persecuţia se datora faptului că era bănuit de „catolicism".

1711

9. *Psalmii lui David* tipăriţi cu caractere de tip „mhedruli" şi „nushuri" la care se adaugă şi litere greceşti.

10. Ieromonahul Gherman *Învăţătura despre felul cum se cuvine să fie pregătiţi ucenici* cu textul tipărit cu caractere de tip „mhedruli".

În toate aceste cărţi apărute la Tbilisi, în limba gruzină, în afară de un exemplar defect al *Psaltirii* din 1709, pe foaia de titlu, sau cîteodată la sfîrşit, sînt imprimate rîndurile următoare, relative la tiparul efectuat: „de mîna lui Mihail Stepaneşvili din Ungrovalahia". Cîteodată, cum am mai spus, forma gruzină a numelui este redată şi prin: „Stepanidze".

Tipograful romîn Mihail Ştefan nu a organizat numai tipografia tipărind cărţile indicate mai sus, ci în tot timpul petrecut în Gruzia, pe lîngă activitatea cotidiană în legătură cu tipărirea şi crearea noilor variante de caractere gruzine, s-a ocupat şi cu instruirea ucenicilor tipografi, recrutaţi dintre tinerii gruzini. Numele acestor ucenici tipografi ai lui Mihail Ştefan apar în cărţile imprimate după plecarea acestuia în Olanda (din primăvara anului 1712 pînă în anul 1722), cînd tipografia se desfiinţează în urma intervenţiei turceşti.

Menţionăm cărţile apărute după plecarea lui Mihail Ştefan dintre care multe sînt reeditări :

1. Şota Rustaveli, *Viteazul în piele de tigru*, cu un epilog amplu scris de însuşi Vahtang al VI-lea ; textul este tipărit cu litere de tip „mhedruli" în două culori : negru şi roşu. Pe foaia de titlu se găsesc imprimate rîndurile explicative : „de mîna fiului curteanului Decanoza — Mikael". Acest Mikael este numit tipograf — „mestambe" în limba gruzină, în versurile de la finele poemei lui Şota Rustaveli.

2. *Psalmii* în ediţia a III-a cu litere de tip „nushuri" de dimensiune mijlocie, tipăriţi de acelaşi Mikael, fiu al curteanului Decanoza.

3. Un *Trebnic* tipărit în 1713 cu litere de tip „nushuri" de mărime mijlocie, în traducerea episcopului Samtavneli Kiprian (ca mirean Kozma Eristavi).

4. O *Psaltire* (Psalmii lui David) se tipăreşte în 1716 în a IV-a ediţie din care a rămas un singur exemplar păstrat în biblioteca Institutului

de orientalistică din Leningrad. Textul este tipărit cu caractere de tip „nushuri".

5. A doua ediție a *Ceaslovului* se tipărește în anul următor, 1717, cu „nushuri" mici. E o copie a ediției din anul 1710 a lui Mihail Ștefan.

6. *Molitvenic* apare tot în anul 1717, în a doua ediție repetînd întocmai prima ediție, din 1710, fiind la un nivel tehnic de execuție mult mai scăzut.

7. În anii 1719—1720 se tipărește lucrarea *Consacrarea bisericii* în care textul este imprimat cu caractere de tip „nushuri".

8. În 1720 se tipărește un *Parakliton*.

9. Apare *Cosmografia* tipărită cu litere de tip „mhedruli", cu foaia și titlurile imprimate cu caractere de tip „nushuri".

10. Ultima carte apărută în tipografia înființată la rugămintea lui Vahtang al VI-lea de către Mihail Ștefan, prin bunăvoința domnitorului Constantin Brîncoveanu, este un *Ceaslov* imprimat cu caractere de tip „mhedruli".

După această ultimă carte, tipografia își încetează complet activitatea, iar foștii ucenici ai lui Mihail Ștefan se răspîndesc în toate părțile; unii dintre ei ajung în Damasc, Bagdad și Teheran, orașe în care, datorită lor se înființează primele tipografii. Cu toate vremurile grele învățătura adusă de Mihail Ștefan, a dat roade spre folosul mai multor popoare.

Kristiné Sarașidze în (1709—1722) (*Prima tipografie gruzină (1709—1722)*), arată la pagina 85 că priceperea lui Mihail Ștefan era atît de cuprinzătoare în domeniul poligrafiei, încît el putea să întreprindă orice pentru a umple cu cărți Gruzia. În privința aceasta, însuși Mihail Ștefan scrie în postfețele sale, la unele dintre cărțile tipărite în Gruzia. Chiar Vahtang al VI-lea, spune Kristiné Sarașidze în lucrarea citată, (p. 85), l-a iubit ca pe un fiu pe tipograful Mihail Ștefan, care a sosit din Valahia și a înfrumusețat și luminat Gruzia, prin cărțile tipărite.

Mihail Ștefan tipograful care a știut să lege meșteșugul său, priceperea sa, talentul său cu multisecularele tradiții de artă a manuscriselor gruzine, aparține în același timp atît culturii gruzine cît și culturii romîne.

PUBLICAȚII DE PESTE HOTARE DESPRE ACTIVITATEA ISTORICILOR DIN R.P.R.

Istoricii sovietici urmăresc cu interes dezvoltarea științei noastre istorice. Participarea unora dintre ei la sesiunea științifică a Institutului de Studii Romîno-Sovietic din iunie a.c., colaborarea la revistele noastre de specialitate și publicarea în revistele sovietice a unor materiale referitoare la istoria poporului romîn și istoriografia romînească arată acest lucru.

În nr. 5/958 al revistei Вопросы истории, istoricul sovietic N. A. Mohov publică articolul „*Interpretarea istoriei Romîniei din sec. XIV—XVII în paginile revistei «Studii»*, în care, cercetînd numerele revistei pe perioada 1954—1957, subliniează realizările obținute în anii puterii populare de către istoricii romîni, realizări determinate de însușirea metodologiei marxist-leniniste și de studierea trecutului poporului romîn de pe pozițiile materialismului istoric.

După o succintă caracterizare a conținutului revistei, autorul analizează critic întregul material pe care îl împarte pe probleme.

În ce privește cercetările asupra istoriei economice din cele trei state feudale romînești, autorul se oprește asupra problemei meșteșugarilor. Analizînd lucrarea lui M. Turbatu „Rolul meșteșugurilor de la sate în dezvoltarea producției de mărfuri în prima jumătate a secolului al XVII-lea în Țara Romînească" (nr. 3/955), în care se tratează despre diviziunea muncii. fiind socotită prima jumătate a secolului al XVII-lea drept una din perioadele hotărîtoare în dezvoltarea meșteșugurilor la sate. Autorul socotește că încheierea la care ajunge M. Turbatu nu reușește să fie convingătoare, deoarece nu aduce documente suficiente pentru susținerea tezei respective.

În domeniul cercetărilor de istorie economică transilvană, Al. Neamțu comunică unele date interesante în legătură cu „Inovatorii romîni în tehnica minieră din a doua jumătate a secolului al XVIII" (nr. 1/957), în ce privește dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor capitaliste, în condițiile caracteristice Transilvaniei de la sfîrșitul acestui veac.

Pentru situația economică din Moldova, studiul lui Șt. Olteanu (nr. 3/957) „Un aspect al producției meșteșugărești în orașele din Moldova în secolul al XVII-lea (Prelucrarea pieilor)", este socotit o lucrare de sinteză privitoare la unul din aspectele industriei meșteșugărești din Moldova. Deși contribuția istoricilor romîni la elucidarea acestor teme este din ce în ce mai remarcabilă, recenzentul semnalează lipsa unor cercetări mai ample, care să cuprindă o mai mare varietate de probleme și care să determine elaborarea unor monografii de sinteză.

De asemenea subliniază ca o deficiență a revistei „Studii" faptul că nu se discută asemenea materiale care apar în alte publicații de specialitate.

O altă problemă analizată de istoricul sovietic este aceea a istoriei sociale. Teza lui L. Lehr în „Organizarea administrativă a orașelor din Țara Romînească în anii 1501—1650" (nr. 2—3/955), după care secolul al XVI-lea și prima jumătate a secolului al XVII-lea au reprezentat perioada de maximă centralizare a statului feudal în Țara Romînească, este după părerea lui N. A. Mohov, insuficient argumentată pentru a putea fi pe deplin convingătoare.

Recenzentul este de acord cu B. Cîmpina care, în „Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ștefan cel Mare" (nr. 4/957), articol ce constituie încheierile unei lucrări mai mari a autorului, ajunge la concluzia că în Moldova în timpul domniei lui Ștefan se limitează imunitatea feudală, se pune capăt fărîmițării feudale și apare o nouă categorie socială, aceea a slujitorilor, sprijin puternic al domniei marelui voievod.

În articolul lui Al. Gonța „Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare" (nr. 4/957) este abordată o teză destul de puțin cercetată, aceea a stăpînirii feudale de pămînturi în Moldova. Observînd o oarecare inconsecvență în analizarea cauzelor care au determinat alcătuirea clasei feudale, N. A. Mohov este de părere că autorul tratează problema numai în parte, socotind că baza stăpînirii feudale de pămînturi s-a făcut prin danii domnești, pierzînd din vedere o altă posibilitate, aceea a constituirii unei noi aristocrații, în urma destrămării obștei și a uzurpării dreptului de proprietate al acesteia. Problema stăpînirii de pămînturi feudale convenționale (în formă de beneficii) nefiind încă pe deplin clarificată, tezele susținute de V. Costăchel în „Studii" nr. 1/953, care încearcă să stabilească un raport între forma respectivă de stăpînire și noțiunea de „vîslujenie" (răsplata pentru slujbă), ca și C. Cihodaru („Forme de proprietate feudală în Moldova") în „Studii și cercetări științifice", nr. 3—4/955, cu privire la legătura între stăpînirea feudală convențională de pămînturi și unele forme ale deținerii provizorii cu beneficiul dijmei, sînt socotite ca aflîndu-se în faza discuțiilor. Istoricul sovietic se ocupă în mod deosebit de problema slujitorilor și a așezării lor pe moșiile domnești. El socotește că în mod greșit unii istorici romîni continuă să considere așezarea slujitorilor pe pămînturile domnești o stăpînire de pămînturi țărănești, iar pe aceștia ca o categorie specială de țărani. N. A. Mohov vede începutul stăpînirii convenționale de pămînturi în daniile de pămînturi făcute de domn slujitorilor, cu dreptul de a le folosi numai cît timp rămîn în slujbă, dania putînd fi revocată; el socotește că lipsa unei categorii numeroase de slujitori așezați pe pămînturile statului ca sprijin puternic al domniei, a împiedicat desăvîrșirea procesului de centralizare a statului. El ajunge la concluzia că această problemă deosebit de importantă nu și-a găsit încă o rezolvare satisfăcătoare.

O apreciere deosebită acordă istoricul sovietic recenziei lui N. Stoicescu și V. Curticăpeanu asupra vol. 1 din „Studii și materiale de istorie medie". Dintre articolele recenzate, citām „Dreptul de strămutare al țăranilor în țările romîne pînă la mijlocul secolului al XVII-lea", de P. P. Panaitescu. El este de acord cu opinia recenzenților care combat teza lui P. P. Panaitescu, cu privire la inexistența rentei în muncă în secolul XV. N. A. Mohov subliniează seriozitatea argumentelor aduse de recenzenți și adaugă o serie de alte dovezi care confirmă existența rentei în muncă în epoca respectivă. El nu se raliază tezei lui P. P. Panaitescu asupra genezei feudalismului în Țara Romînească și Moldova.

Un alt aspect din istoria Romîniei care reține atenția istoricului sovietic, este lupta de clasă. Articolele din revista „Studii" care ilustrează această preocupare vorbesc mai mult despre Transilvania, mai puțin despre Moldova și ignorează acest fenomen istoric în Țara Romînească. La expunerea lui Șt. Pascu „Contribuții noi privitoare la răscoala țăranilor din 1514 în Transilvania" (nr. 5—6/955), N. A. Mohov adaugă știrea referitoare la extinderea acestei

răscoale în Moldova, ştire furnizată de cronica lui Macarie. Şt. Pascu, în articolul său, deşi utilizează documente inedite, totuşi nu analizează cauzele care au determinat înfrîngerea răscoalei.

Un studiu care a suscitat o discuţie deosebită, este semnat de Gh. Duzinchevici „Despre mişcarea condusă de ţarul Iovan" (1526—1527). Concluzia autorului, contrară celorlalţi istorici romîni şi unguri cu privire la structura etnică a participanţilor, precum şi teza că răscoala n-ar fi fost o mişcare antifeudală a ţărănimii ci una îndreptată împotriva stăpînirii turceşti, nu este — după părerea lui N. A. Mohov — destul de convingător argumentată, deşi documentele cercetate ar fi putut s-o dovedească.

Referindu-se la lupta poporului romîn pentru independenţă, N. A. Mohov combate opiniile lui P. P. Panaitescu care socoteşte încercarea de înrobire a Moldovei de către statul feudal polon în a doua jumătate a secolului XIX (nr. 4/956) ca pe o expansiune a cercurilor feudale, nu a statului polon; el subliniază faptul că acesta (statul polon), ca reprezentant al intereselor feudalilor poloni, nu putea fi decît exponentul intereselor lor. C. Mureşanu, în articolul „Rolul lui Ioan de Hunedoara în mobilizarea maselor populare împotriva expansiunii otomane" (nr. 4/956), după N. A. Mohov, n-a acordat în expunerea sa, destulă atenţie rolului care revine ţărănimii în desfăşurarea acestor lupte.

Importantă pentru cercetătorii ştiinţei istorice este considerată comunicarea lui M. Guboglu 'despre „Inscripţia sultanului Suleiman Magnificul în urma expediţiei în Moldova' nr. 2—3/956), precum şi publicarea „Tabelelor sincronice. Datele Hegirei şi datele erei noastre" (Buc. 1955), recenzate cu competenţă de I. Matei, în revista „Studii" (nr. 2—3/956).

S. Vianu în „Mişcarea naţional liberatoare şi Nicolae Mavrogheni (1787—1790)" subliniază contribuţia adusă de lupta împotriva Porţii pentru eliberarea naţională a poporului romîn de sub stăpînirea turcească, precum şi răsunetul larg pe care îl găseau în masele populare din Moldova şi Ţara Romînească, — fapt care a determinat formarea detaşamentelor de voluntari, iar mai tîrziu va contribui la alcătuirea germenilor armatei naţionale; autorul — după opinia recenzentului — a reuşit să rezolve bine această temă.

O problemă dezbătută în articolul lui N. A. Mohov este preocuparea istoricilor romîni referitoare la studierea istoriei legăturilor romîno-ruse. Studiul lui E. Stănescu despre „Colaborarea militară dintre romîni şi cazaci în ultimul sfert al secolului XVI" (nr. 3—4/954) relevă rolul cazacilor în lupta de eliberare a poporului moldovean de sub opresiunea otomană. Lucrarea contribuie la lichidarea unor teorii false şi la studierea temeinică a legăturilor romîno-ucrainene. În ceea ce priveşte omogenitatea componenţei, interesele politice şi atitudinea diferitelor grupuri ale căzăcimii din Ucraina (marea căzăcime fiind nu alături de poloni, ci de partea celor care luptau împotriva asupririi turceşti), opinia lui N. A. Mohov este că teza susţinută s-ar fi bucurat de o elucidare mai pregnantă dacă autorul ar fi utilizat într-o măsură mai mare izvoarele ruseşti, ucrainene şi, în special, polone.

N. A. Mohov remarcă faptul că în arhivele sovietice se găsesc documente privind secolul XVII, de o deosebită valoare, necunoscute încă cercetătorilor romîni. Astfel ar putea fi studiate relaţiile de călătorie în Moldova a unor oameni de stat şi diplomaţi moscoviţi, A. Ordin Naşciokin, B. Dubrovskii. ş.a.

Ca o întregire a problemei acestor legături, istoricul sovietic relevă nota „Despre necesitatea unei bibliografii a relaţiilor romîno-ruse" (nr. 5/956). Munca pentru elaborarea unei asemenea publicaţii a şi început. Un colectiv de istorici ai Filialei moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe din U.R.S.S. în colaborare cu istorici ai Institutului de istorie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. şi cu cercetători ai Institutului de istorie al Academiei din R.P.R., pregătesc pentru tipar materiale şi documente din secolele XV—XVIII.

În încheierea observațiilor sale asupra conținutului revistei „Studii" pe perioada 1954—1957, cu privire la tratarea secolelor XV—XVIII din istoria Romîniei, N. A. Mohov subliniează valoarea studiului semnat de Șt. Ștefănescu în nr. 1/957 al revistei, în care autorul își propune să prezinte evoluția concepțiilor în știința istorică din Romînia despre epoca feudală.

A. I.

DIN ACTIVITATEA ISTORICILOR DIN R.S.S. MOLDOVENEASCĂ

Institutul de istorie al filialei moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S. (care astăzi a fost transformat în două institute: unul de limbă și literatură, celălalt de istorie și arheologie) a luat ființă în 1940 la Chișinău. Primul an de activitate a fost consacrat problemelor organizatorice. Lucrările au fost apoi întrerupte în perioada celui de-al doilea război mondial. În 1944, Institutul și-a reluat activitatea mai întîi în orașul Buguruslan, în regiunea Cikalov, unde cîțiva cercetători științifici au și început pregătirea unor lucrări. De la 1944 Institutul funcționează regulat la Chișinău; are două secții, peste 100 de colaboratori și dispune de o bogată bibliotecă științifică. La diferite ocazii, Institutul a dezbătut în sesiuni științifice probleme importante pentru dezvoltarea studiilor locale, iar expedițiile arheologice, cercetările folcloristice și dialectologice, etnografice și altele, au furnizat un material bogat cercetătorilor. La sfîrșitul anului 1957, sub auspiciile sectorului rețelei bibliotecilor speciale ale Academiei de Științe a U.R.S.S. și ale Institutului din Chișinău, a apărut la Moscova un indice bibliografic consacrat „Lucrărilor colaboratorilor Institutului de istorie, limbă și literatură" (1944—mai 1957). Meritul întocmirii acestuia revine lui L. A. Guțul, A. S. Kidel și A. S. Madatov, redactor fiind E. M. Russev.

O lucrare de istorie de mari proporții pentru care a fost nevoie de pregătiri îndelungate, în ceea ce privește culegerea documentării și reconsiderarea întregului material, este *Istoria Moldovei*, apărută la Chișinău în limba rusă în editura „Școala sovietică", în anul 1951. Volumul I de 654 pagini cuprinde epoca „din cele mai vechi vremuri pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie". Lucrarea a fost redactată de un colectiv de istorici, printre care I. S. Grossul, A. M. Lazarev, N. A. Mohov și alții. În același an a apărut și al II-lea volum al lucrării, cuprinzînd perioada istorică „De la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie pînă în zilele noastre", de 436 pagini. În anii 1954—1955 a fost tipărită și traducerea în limba moldovenească a acestor două volume.

Lucrarea „Relațiile feudale în Moldova în perioada secolelor XIV—XVIII" apărută în 1950 la Chișinău, este o culegere de articole semnate de N. A. Mohov, E. M. Russev, N. V. Berezniakov, V. P. Koroban și I. S. Grossul.

Periodicele Institutului din Chișinău prezintă și ele un bogat material documentar. Astfel *Știrile filialei moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S.* sînt consacrate problemelor arheologice (nr. 5/955, nr. 4/956) și istorice (nr. 3—4/953); un număr din 1955 este dedicat primei revoluții ruse. De asemenea și *Însemnările științifice* ale Institutului, cele șase volume apărute în anii 1948—1957 care publică lucrări de istorie și filologie.

Subliniem, de asemenea, contribuția oamenilor de știință din R.S.S. Moldovenească la publicațiile din alte centre culturale ale Uniunii Sovietice și mai ales la cele din Moscova și Leningrad. Astfel, un volum (nr. 56/954) al *Comunicărilor scurte ale Institutului de istorie a culturii materiale*, a fost consacrat referatelor cu privire la expedițiile arheologice și etnografice ale cercetătorilor din Chișinău. În *Marea enciclopedie sovietică* (vol. 28, p. 85—91, ed. II) articolul despre R.S.S. Moldovenească este redactat de I. S. Grossul, N. A. Mohov,

S. E. Levit și alții. De asemenea, în al doilea volum al *Studiilor asupra istoriei gîndirii filozofice și social-politice a popoarelor U.R.S.S.*, 1956, p. 574—649, articolul despre „gîndirea social-politică în Moldova" este iscălit de N. Agasieva, P. Kovcekov și V. Koroban.

Dacă voim să cercetăm printr-o periodizare istorică lucrările oamenilor de știință din Chișinău, trebuie să ne oprim mai întîi asupra arheologiei. Afară de cercetări arheologice din lumea greco-romană, întreprinse la Tyras (Cetatea Albă) și în alte colonii antice mai cunoscute, în domeniul trecutului îndepărtat al regiunii dintre Prut și Nistru s-a cercetat puțin. De aceea, prezintă un interes deosebit cercetările paleolitice și mezolitice ale lui A. P. Cernîș, întreprinse în regiunea Nistrului. Cernîș ca și ceilalți arheologi menționați mai jos, a publicat rezultatul cercetărilor în *Comunicările scurte ale Institutului de istorie a culturii materiale* (de la 1949 încoace) și în alte periodice de specialitate.

Problemele neoliticului și eneoliticului și cele ale culturii de tip Tripolie constituie preocuparea arheologului T. S. Passek, autoarea prețioasei cărți despre *Periodizarea așezărilor de tip Tripolie, mileniile III—II înainte de era noastră* (Moscova-Leningrad, 1949). Epoca fierului — epoca scito-sarmată — a fost cercetată de A. I. Meliukova, A. A. Nudelman, E. A. Rikman și G. D. Smirnov. Acesta din urmă a întreprins, printre altele, săpături la necropola din Saharna (Gura Gulboaca) și la horodiștea Saharna Mare.

O valoare deosebită prezintă cercetările arheologului G. B. Feodorov, în domeniul așezării și vieții medievale a slavilor. Participînd ani de zile, mai ales la săpăturile din regiunea Nistrului, Feodorov a cercetat numeroase seliște și horodiști slave (Ekimăuți ș.a.) și încă de la 1952 a publicat, în Buletinul Academiei de Științǎ a U.R.S.S., articole în care a expus rezultatele expedițiilor slave din regiune.

Arheologia medievală, inexistentă în trecut, a găsit cercetători în persoana lui E. A. Rikman (săpăturile de la Lăpușna ș.a.), G. D. Smirnov (săpăturile de la Orheiul Vechi), și G. F. Ciobotarenko, iar în domeniul numismaticii activează L. L. Polevoi.

În ceea ce privește epoca nașterii și dezvoltării feudalismului în Moldova (sec. XIV—XVIII) sînt importante studiile lui N. V. Berezniakov, care au și intrat fragmentar în volumele: *Istoria Moldovei, Studii de istorie a U.R.S.S. sec. XIII* și *Relațiile feudale în Moldova în perioada secolelor XIV—XVIII.* N. V. Berezniakov scrie despre jugul turcesc fanariot în Moldova și despre lupta poporului moldovenesc împotriva acestei oprimări.

Începuturile Moldovei în secolul IX—XV constituie preocuparea lui F. Grecul. Acest cercetător își consacră studiile legăturilor teritoriului dintre Carpați și Dunăre cu statul kievian și cu principatul Galiției și Volîniei; cercetează, de asemenea, trecutul orașului moldovenesc din sec. XV și stările social-economice din aceeași perioadă.

Problema toponimiei vechi în legătură cu procesul de populare a teritoriului dintre Prut și Nistru, preocupă pe G. F. Bogaci și A. S. Kidel, care recenzează un articol al profesorului M. V. Serghievski (1946).

V. N. Ermuratski consacră cîteva articole și o carte lui Dimitrie Cantemir și concepțiilor sale social-politice (1956, Chișinău).

Dezvoltarea social-economică a Moldovei și relațiile feudale din sec. XIV—XV, legăturile istorice ale poporului moldovean cu popoarele ucrainian și rus constituie tematica studiilor istoricului N. A. Mohov. Trecutul Moldovei sub jugul turcesc, opera culturală a cărturarilor Ureche, Ion Neculce, Nicolae Milescu sînt oglindite în cele publicate de E. M. Russev. Relațiile culturale moldo-ruse sînt cercetate de I. D. Ciobanu (primul articol în revista Вопросы истории, nr. 2, p. 59—71/945).

De destrămarea feudalismului și dezvoltarea capitalismului în Moldova și de cultura moldovenească din secolul al XIX-lea se ocupă prof. univ. I.S. Grossul. Începînd cu războiul ruso-turc din anii 1806—1812, vorbind despre rolul progresist al marelui popor rus în eliberarea

Moldovei de sub jugul turcesc, I. S. Grossul urmăreşte dezvoltarea social-economică a Moldovei, stăruind în mod special asupra vieţii ţărănimii şi a luptei pentru drepturile ei. Studiile lui I. S. Grossul apar în operele colective din Moscova cu privire la istoria U.R.S.S. Principalele lui lucrări au fost publicate la Chişinău în 1956 : *Ţăranii din Basarabia în 1812—1861*, şi *Reforma ţărănească din deceniile VII—VIII ale secolului al XIX-lea* (în colaborare cu I. Budak).

A. S. Kidel, I. D. Ciobanu, G. F. Bogaci, V. P. Koroban, D. E. Semiakov cercetează cultura moldovenească din aceeaşi epocă. I. I. Meşceriuk studiază emigrările bulgare de la începutul secolului al XIX-lea.

Merită a fi menţionate volumele : *Kutuzov în Principatele dunărene* (1948) şi *Bagration în principatele dunărene* (1949), culegeri de documente de N. V. Berezniakov şi V. A. Bogdanova ; *Dezvoltarea capitalismului în agricultura Basarabiei în perioada de după reformă* (1954), de I. Budak ş.a.

Epoca imperialismului şi a revoluţiilor burghezo-democratice e studiată de I. G. Ivanov şi D. E. Semiakov, mai cu seamă în lucrarea lor : *Mişcarea revoluţionară în Moldova în anii 1905—1907* (1955). Acelaşi Ivanov a cercetat activitatea tipografiei „Iskrei" leniniste din Chişinău, precum şi mişcarea muncitorească a social-democraţilor în perioada anilor 1896—1903. Răspîndirea operelor lui V. I. Lenin în Basarabia şi alte probleme strîns legate de lupta revoluţionară a muncitorilor sînt cercetate şi de D. E. Semiakov.

Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie şi războiul civil sînt temele de studiu ale lui N. V. Berezniakov, care analizează lupta diplomaţiei sovietice în legătură cu problema Basarabiei în anii 1918 —1924. Cronicarul evenimentelor din această perioadă este I. G. Dîkov (1957). De asemenea, lupta revoluţionară locală este înfăţişată de E. A. Esaulenko, M. Itkis, I. M. Kopanski, S. E. Levit, B. M. Beriozin ş.a.

Scrierile lui S. I. Afteniuk, A. S. Esaulenko, A. N. Kidel, I. I. Nemirov ş.a. sînt dedicate eroilor din războiul civil, Grigore Kotovski şi Serghei Lazo, născuţi în Basarabia.

Mişcarea revoluţionară din Basarabia din anii 1918 1940 este expusă în studiile lui N. V. Berezniakov printre care se numără şi cele din volumul consacrat *Luptei oamenilor muncii din Basarabia împotriva intervenţioniştilor în anii 1917—1920* care a apărut la Chişinău în 1957. Alţi istorici ai acestei perioade sînt : V. A. Bogdanova, I. S. Grossul, I. Dovgoplîi, I. Kopanski, N. A. Mohov, I. U. Haselev, S. Levit, N. Roitman ş. a.

Despre Marele Război pentru Apărarea Patriei şi despre lupta de partizani din această perioadă scriu S. I. Afteniuk, D. Elin, S. Levit, N. V. Berezniakov ş.a. Acelaşi S. I. Afteniuk scrie şi despre refacerea economiei Republicii Moldoveneşti în anii de după război. Amintim de asemenea cartea intitulată : *Republica Sovietică Socialistă Moldovenească* (1947).

Istoria Romîniei preocupă de asemenea pe istoricii R.S.S. Moldoveneşti. Astfel, o valoroasă contribuţie o constituie volumul lui N. V. Berezniakov : *Mişcarea revoluţionară şi naţională de eliberare din Principatele Dunărene în anii 1848—1849* (ed. II corectată şi completată, Chişinău, 1955). În *Marea Enciclopedie Sovietică* unele articole cu privire la trecutul ţării noastre sînt iscălite de N. V. Berezniakov (*Valahia*), vol. VI, p. 558 ; F. Grecul (*Moldova*), vol. 28, p. 106—108 şi (*Romînia* perioadă veche), vol. 37, p. 337—339 ; S. I. Levit şi N. A. Mohov (*Romînia* perioada nouă), vol. 37, 339—344.

Un articol al lui S. Levit apărut în 1957 tratează despre *Planurile cotropitoare ale Romîniei burghezo-moşiereşti în preajma celui de-al doilea război mondial*.

Lucrările istoricilor din R.S.S. Moldovenească, în care sînt studiate multe din problemele ce alcătuiesc şi obiectul cercetărilor noastre, contribuie la strîngerea legăturilor dintre istoricii noştri şi istoricii din R. S. S. Moldovenească.

G. B.

DISCUŢII ÎN PROBLEMA „CÎRJALIILOR"

Ultimul deceniu al sec. al XVIII-lea şi începutul sec. al XIX-lea constituie, pentru istoria popoarelor din Imperiul otoman, o perioadă de mari frămîntări. În această vreme îşi fac apariţia cîrjalii, cete înarmate de oameni, despre care izvoare contemporane — cunoscute pînă acum — ne păstrează imaginea unor devastatori de sate şi jefuitori. Acesta este un fapt istoric neîndoielnic, însă nu constituie decît un aspect al problemei. Adevăratele cauze, însă, care i-au dat naştere nu au fost studiate de vechea istoriografie.

Apariţia cîrjaliilor este strîns legată de întreaga dezvoltare economică şi social-politică a Imperiului otoman pînă spre sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi nu poate fi desprinsă de aceasta. Explicarea *pe această bază* a apariţiei şi activităţii cîrjaliilor era o necesitate imperioasă pe care noua istoriografie a Bulgariei trebuia să o împlinească.

Studiul istoricului bulgar Steriu Atanasov, *Cine au fost cîrjaliii şi împotriva cui s-au luptat ei?* [1] se situează în această acţiune generală a istoriografiei bulgare de reconsiderare — în lumina materialismului istoric — a momentelor capitale din istoria Bulgariei.

El este o dezvoltare şi o punere la punct a articolului *Despre caracterul evenimentelor din Bulgaria de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea*, publicat în nr. 2/1953 al revistei *Voenno-istoriceski sbornik*. Redacţia acestei reviste chema atunci (p. 210) pe ceilalţi istorici să-şi spună părerea în legătură cu acest articol care „ridică probleme deosebit de importante".

În introducere, intitulată „Interpretarea problemei" (p. 1—12), autorul arată că a urmărit — studiind mişcarea cîrjaliilor — să pună pe o bază *ştiinţifică* problema *caracterului* acestei mişcări, caracter pe care istoriografia contemporană turcă, bulgară şi în general străină, îl numeşte „de jaf", lăudînd în acelaşi timp aşa-numitele reforme ale sultanului Selim al III-lea.

Analiza propriu-zisă a acestei mişcări începe tocmai prin reconsiderarea acestor „reforme" în capitolul imediat următor intitulat „În ce a constat esenţa reformelor sultanului Selim a III-lea" (p. 13—22). Autorul se foloseşte pentru aceasta de materialele *inedite* aflate în Arhiva Ministerului de Afaceri Străine al U.R.S.S., fondul Relaţiilor Rusiei cu Turcia. E vorba, în primul rînd, de raportul pe care V. P. Kociubei, ministrul plenipotenţiar al Rusiei la Constantinopol în această perioadă, îl trimite la începutul anului 1797 la Petersburg. Autorul studiului subliniază că, aşa cum au arătat Marx şi Engels, Rusia era foarte bine şi exact informată despre situaţia din Imperiul otoman, astfel că cele relatate de ambasadorii şi consulii ruşi au o deosebită şi autentică valoare documentară (p. 10—11) pentru înţelegerea realităţilor istorice de atunci. Raportul lui Kociubei, intitulat „Scurtă cercetare privitoare la situaţia din Imperiul otoman", precum şi cel al lui M. Golenişcev-Kutuzov, arătau că aşa-numitele „consilii" pe care le „înfiinţase" Selim al III-lea existau de fapt de mai înainte şi că ele nu puteau şi nu luau hotărîri fără consimţămîntul sultanului şi mai ales al marelui vizir, Izet Mehmet.

Aceste „reforme" sînt arătate în adevărata lor lumină în capitolul următor, intitulat: „Care a fost influenţa Revoluţiei franceze asupra evenimentelor din Turcia" (p. 22—29). Ideile revoluţiei franceze au influenţat în primul rînd „elementele revoluţionare progresiste" din Imperiul otoman, îndeosebi pe cele greceşti, care îşi desfăşoară acţiunea lor, în special, de la Viena. Lozincile „sans culot"-ilor libertate, egalitate şi fraternitate şi „Război palatelor şi libertate popoarelor" au făcut pe sultan să dea Imperiului otoman o organizare *aparent* deose-

[1] St. Atanasov, *Koi sa bili kărdjaliite i protiv kogo sa se borili te?* Sofia, 1954, 104 p.

bită de cea precedentă; în fond, exploatarea raialei (populației creștine) continua ca și mai înainte. Ba mai mult, în capitolul următor „Situația Bulgariei spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea și apariția mișcării cîrjaliilor" (p. 30—39), se arată că spre sfîrșitul sec. al XVIII-lea situația țărănimii aservite bulgare se înrăutățește. În această perioadă „se intensifică îndeosebi exploatarea feudală". În timpul lui Selim al III-lea proprietățile feudale și drepturile de stăpînire iobage asupra țăranilor se vindeau la licitație publică.

Marii acaparatori făceau parte din pătura superioară feudală turcă din Adrianopol și Constantinopol și „aristocrația fanariotă". Pe de altă parte, apropierea Bulgariei de marile piețe comerciale, Adrianopol și Constantinopol „împingeau înainte în mod inevitabil dezvoltarea forțelor de producție din Bulgaria și apariția unor noi clase sociale — burghezia comercială și manufacturieră, meseriașii, calfe și ciraci, care întîlnesc în drumul lor despotismul turcesc brutal și de nesuferit", precum și asuprirea națională (p. 30). Războaiele ruso-turce, la care participaseră ca voluntari — sau chiar înrolați în armata rusă — și bulgari, întăreau încrederea că poporul rus va aduce eliberarea Bulgariei de sub turci [1].

Aceste condiții duc la apariția în Turcia europeană în general și în Bulgaria în special a mișcării cîrjaliilor, și nicidecum o pretinsă *concediere* în masă a ienicerilor, concediere care de fapt nici nu este atestată istoricește (p. 35). Tratatul de pace din 1791—1792 nu a interzis Imperiului otoman să țină ieniceri în cetățile dunărene.

Un astfel de „marș" al ienicerilor nu ar fi scăpat neobservat nici de vestitul comandant de oști rus din această vreme, Mihail Golenișcev-Kutuzov. Istoriografia veche bulgară și străină, începînd cu Jireček, L. Ranke, N. Stanev și I. Ormangiev, a folosit și a luat drept bune izvoarele provenind de la Constantinopol și care aruncau vina pe acești ieniceri, trecînd sub tăcere realitatea. Numele acestei mișcări vine de la primul dintre conducătorii cetelor de haiduci, care au început să-și intensifice acțiunile după 1790, Kîrjali (p. 39). După analizarea situației economice și sociale a Bulgariei în perioada cîrjaliilor, autorul trece la lămurirea problemei care a frămîntat și frămîntă încă pe istorici : „Jaf sau răscoală este mișcarea din Bulgaria de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea?" (p. 39—52). De la început, St. Atanasov arată că documentele *oficiale*, emanate din partea sultanului califică drept jefuitori tocmai pe cei care se ridicaseră împotriva *adevăraților* jefuitori ai populației creștine și ai unei părți din cea musulmană : feudalii Imperiului otoman. Mișcarea cîrjaliilor (*inițial* — pînă spre 1792 — a haiducilor) este, după părerea autorului, *„expresia luptei de clasă a țărănimii iobage, a populației slave și mahomedane împotriva clasei dominante feudale"* (p. 41) (subl. n.— *A. C.*). În ceea ce privește jafurile, pe care le atestă izvoarele bulgare și străine (între care și cele romînești, adăugăm noi) ele sînt fenomene inevitabile ale oricărui „război țărănesc" (p. 48), ele sînt un răspuns *de același gen* dat clasei conducătoare feudale (p. 49), ale cărei represalii și expediții de pedepsire a cîrjaliilor le *întrec* (p. 52—53).

În capitolul „Bulgarii — elementul de bază în mișcarea cîrjaliilor" (p. 53—62) autorul arată că participarea *în masă* a țăranilor iobagi bulgari în această mișcare este o urmare firească a însuși faptului că ei formau majoritatea populației Balcanilor. Rapoartele consulare ruse inedite pe care le folosește istoricul bulgar vorbesc deschis chiar despre numărul bulgarilor în diferitele acțiuni (p. 55—58). Între cei mai vestiți conducători bulgari ai cîrjaliilor cîntați în poezia populară sînt amintiți : Inge voievod [2], Kara Koliu, Kara Tanas, Anghel voievod Haidut Velko, Kondo voievod, Korcio voievod ș.a. (p. 57—59).

---

[1] Teza aceasta este tratată pe larg de St. Atanasov în articolul : *Rolul războaielor ruso-turcești pentru dezvoltarea mișcării de eliberare națională din Bulgaria* (Roleata na rusko-turskite voini, în *Voenno-istoriceski sbornik*, 1953, 1, p. 1—31).

[2] Voievozi se numeau între sec. XIV—XIX conducătorii cetelor de haiduci.

În capitolul „Cu privire la problema caracterului social şi de clasă al mişcării cîrjaliilor" (p. 62—72), autorul pune în lumină — pe bază de documente — interpretările noi. Chiar în izvoarele oficiale turceşti se vede că sultanul solicita ajutorul ciorbagiilor bulgari şi al „notabililor nobili" în speranţa că ei „vor urmări şi executa pe toţi acei agenţi provocatori care pe faţă sau în ascuns vor instiga populaţia paşnică la răscoală şi jaf" (p. 63). Poeziile populare îi arată de asemenea pe ciorbagii ca sprijinitori ai puterii centrale feudale (p. 64—66). Pe de altă parte, Pazvantoglu, aşa cum mărturiseşte medicul lui, refugiat la Bucureşti, foloseşte averile turcilor bogaţi pentru a-şi plăti armata (p. 68). El duce o acţiune de atragere a populaţiei ţărăneşti de partea lui prin *micşorarea dărilor* (p. 71). Mulţi chiar din rîndurile oştii sultanului trec de partea lui Pazvantoglu. Autorul ar fi trebuit aici să adîncească analiza acestor acţiuni, arătînd că Pazvantoglu era un „abil demagog" şi că aceste manevre, la fel ca şi încercările lui de a duce o politică externă proprie, nu au fost decît „un joc politic mărunt şi fără rezultat" [1].

Cîrjalii dau adevărate bătălii cu oştile sultanului. Ele sînt arătate în capitolul „Luptele mai importante ale răsculaţilor cu oştile sultanului" (p. 73—92). Între timp ele încep să capete amploare după 1793 şi durează, cu oarecare întreruperi, aproape 20 de ani, pînă la luarea Vidinului de către oştile sultanului, în 1813, şi înfrîngerea răscoalei sîrbeşti în acelaşi an (p. 73).

Ultimul capitol se ocupă de „Distrugerea armatei turceşti de Adrianopol lîngă Lozengrad de către Inge Voievod şi Kara Feiz în iulie 1799" (p. 92—100). După înfrîngerea oştilor turceşti lîngă Vidin, la sfîrşitul anului 1798, răscoalele ţărăneşti capătă un nou avînt. Detaşamentele cîrjaliilor conduse de Inge voievod, Kara Koliu, Kara Feiz şi alţii urmăresc oştile sultanului care se retrăgeau. Ei trec munţii Stara Planina şi se îndreaptă spre sud în direcţia Strandja şi Adrianopol ciocnindu-se cu o oaste turcă de 6 000 de oameni — de zece ori mai numeroasă decît cîrjalii — sub conducerea lui bostangi-başa (p. 92). Autorul prezintă în detalii această luptă după relatarea inedită, aflătoare în arhivele sovietice, a buluc-başei domnului moldovean. El se găsea atunci în tabăra turcă şi fusese martor ocular al evenimentelor (p. 93—98). Buluc başa era în acelaşi timp şi curierul consulului general rus din Iaşi. Ultima mare luptă a cîrjaliilor împotriva armatei regulate a sultanului, luptă pe care autorul o consideră că a avut o influenţă favorabilă pentru dezvoltarea cu succes a răscoalei sîrbilor pentru scuturarea jugului turcesc, s-a desfăşurat în iulie 1804 (p. 97—99), în regiunea Adrianopol — Babaeski unde erau concentrate trupele ce urmau să fie trimise să înăbuşe răscoala sîrbilor. „Scurte concluzii" (p. 100—104) rezumă tezele dezvoltate de autor în capitolele amintite. În plus, se arată şi *rezultatele* acestei mari mişcări sociale : *a*) desfiinţarea dării pe oi ; *b*) permisiunea pentru magnaţii din Constantinopol şi în general marii stăpîni de pămînt, de a vinde pămînt din averile lor *oricui vor voi* lucru neîngăduit mai înainte (p. 102) ; *c*) suprimarea de fapt a haraciului în acest interval (el nu mai putuse fi strîns tocmai din cauza luptelor) şi însărcinarea, din anul 1808, dată patriarhiei de a-l strînge.

În nr. 1 din 1954 al revistei amintite, istoricul progresist turc S. Ustüngel, în succintul articol *Din istoria răscoalelor populare din Bulgaria în timpul sultanului Selim al III-lea* [2], se alătură tezelor istoricului Atanasov subliniind că societatea feudală turcă *nu poate fi înţeleasă* fără admiterea existenţei şi a contradicţiilor claselor şi păturilor sociale, precum şi a mişcării de eliberare a popoarelor creştine balcanice. El compară răscoala lui Pugaciov, *ca esenţă socială*, cu cea a cîrjaliilor (p. 45).

La un an după prima publicaţie a lucrării istoricului bulgar Atanasov apare *Istoria Bulgariei* [3] editată de Institutul de Slavistică al Acad. de Ştiinţe a U.R.S.S. Partea privitoare

[1] *История Болгарии*, vol. I, Moscova, 1954, p. 239—240.

[2] S. Ustüngel, *Iz istoriiata na narodnite văstaniia v Bălgaria prez vremeto na sultan Selim III*, în *Voenno istoriceski sbornik*, XXIII, 1954, nr. 1, p. 43—46.

[3] *История Болгарии*, vol. I, Moscova, 1954, p. 237—240.

la cîrjalii confirmă în esență interpretarea pe care a dat-o St. Atanasov mișcării cîrjaliilor. Totodată, se aduc foarte prețioase precizări în lămurirea problemei puse, și anume: se arată, în primul rînd, că trebuie făcută deosebire între cetele de cîrjalii cu majoritatea turci și cetele cu majoritatea bulgari. Primele „au fost un instrument al reacțiunii feudale și au folosit lupta în scopurile îmbogățirii lor" (p. 238), în timp ce „participarea bulgarilor în mișcarea cîrjaliilor a fost o manifestare de *eliberare națională și a luptei antifeudale legate de ea*" [1] (subl. n. *A.C.*).

Asupra componenței sociale a cetelor de cîrjalii cu majoritatea turcă *Istoria Bulgariei* nu lasă nici o urmă de îndoială. Ele erau formate în primul rînd din „*țărani* din Anatolia *sărăciți de pămînt* care slujiseră în armata turcească, iar după terminarea războiului ruso-turc rămăseseră fără lucru și fără casă" [2] (subl. noastre — *A.C.*). Apoi erau „bulgari, care intraseră de bună voie (în mod voluntar) în detașamentele care se luptau împotriva ocîrmuirii (otomane) precum și cei prinși în timpul distrugerii unora sau altora din punctele populate" [3]. În sfîrșit, o minoritate o formau și cei care vor imprima un caracter de jaf unora dintre acțiunile cîrjaliilor: „elemente declasate ale căror interese constau mai înainte de toate în îmbogățirea personală" [4]. Acestui „miscelaneu" social i s-au alăturat haiduci bulgari în frunte cu cei mai buni conducători (voievozi) ai lor. Faptul acesta este semnificativ și întărește tezele de mai sus ale istoricului bulgar Atanasov care leagă haiducia de unele acțiuni ale cîrjaliilor.

Principalul preopinent al tezelor expuse de St. Atanasov este D. Kosev. În articolul *Cu privire la clarificarea unor probleme din istoria Bulgariei în sec. al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea* publicat în revista *Istoriceski pregled*, nr. 3—1956 (p. 26—62), D. Kosev tratează o serie de probleme foarte interesante pentru istoria generală a sec. al XVIII și al XIX-lea [5] oprindu-se, în cea de-a treia parte a articolului (p. 52—62) să trateze: „Despre caracterul mișcării cîrjaliilor și al răscoalei feudalului turc Osman Pazvantoglu". D. Kosev reproșează lui St. Atanasov că acesta din urmă nu a dat importanța cuvenită unor știri — îndeosebi ale *contemporanilor* — despre incursiunile de jaf ale cîrjaliilor, că nu ar fi folosit deci decît izvoarele care veneau în sprijinul noii concepții asupra cîrjaliilor. Considerăm că părerea aceasta nu poate fi considerată ca suficient de întemeiată fiindcă:

I. Șt. Atanasov a menționat și citat acele știri și izvoare, dar nu și-a însușit „caracterizarea" lor pentru întreaga mișcare a cîrjaliilor, ca fiind de jaf. Notăm în plus că ele provin de la clericii Sofronie de Vrața, dascălul Todor de Pirdop ș.a. care, evident, conform concepției *lor* asupra lumii și societății, nu puteau să vadă și *altceva* decît jaful.

II. Mișcarea cîrjaliilor este o mișcare socială *mult mai complexă* decît o prezenta vechea istoriografie bulgară și străină avînd contradicțiile, dinamica și evoluția ei proprie.

III. Șt. Atanasov nu a supraestimat rolul lui Pazvantoglu, și nici ideologia lui, arătînd doar *metodele* prin care el se folosea de nemulțumirile raialei pentru a-și atrage forțe în lupta lui contra puterii feudale centrale.

IV. Afirmația literatului sîrb Vuk Karadzic despre cîrjalii că aceștia ar fi fost îmbrăcați în „mătase și catifea" nu poate fi generalizată. O notă romantică este evidentă în această caracterizare.

V. Mișcarea cîrjaliilor, spontană, lipsită de o conducere unitară, fără un program, eterogenă prin compunerea ei, cu contradicții interne, *nu putea să fie decît înfrîntă de statul feudal turc*.

În nr. 1 1957 redacția revistei *Voenno — istoriceski sbornik* se declară de acord cu tezele istoricului Atanasov arătînd că ele cîștigă din ce în ce mai mulți istorici și mase largi

[1] *История Болгарии*, I, p. 238.
[2] *Ibidem*, p. 237.
[3] *Ibidem*, p. 237—238.
[4] *Ibidem*, p. 237.
[5] Asupra lor vom face o dare de seamă aparte.

de cititori. „Discuția trebuie să continue” se numește această intervenție a redacției. În ea se arată de asemenea că felul în care istoricii sovietici interpretează mișcarea cîrjaliilor (în vol. I, din История Болгарии, I, editată în U.R.S.S.) confirmă cele expuse de St. Atanasov privitoare la *caracterul* mișcării cîrjaliilor și *nu* cele exprimate în *Istoria na Bălgaria*, editată de Instit. de istoria bulgară de pe lîngă Acad. de științe bulgară, la a cărei redactare a luat parte activă D. Kosev. Redacția se declară nesatisfăcută de răspunsul lui D. Kosev în această problemă, deoarece : *a*) Aceeași „metodă” s-ar putea obiecta și lui D. Kosev ; *b*) D. Kosev nu a luat în dicuție dacă au participat sau nu țărani bulgari în mișcarea cîrjaliilor și nici problema : care a fost baza socială a acestei participări. (Se arată din nou că izvoare istorice neîndoielnice atestă această participare). Redacția invită și alți istorici să se pronunțe în această discuție punînd la dispoziție paginile revistei „indiferent de părerea lor” (pro sau contra). Redacția arată că ceea ce trebuie adîncit este tocmai analiza istorico-științifică a acelor exprimări — defavorabile mișcării cîrjaliilor — ale unor gînditori revoluționar-democrați bulgari din sec. al XIX-lea. Noi considerăm că ele au în vedere nu pe cîrjaliii bulgari ci acele „elemente declasate” care au imprimat uneori caracter de jaf acțiunilor cîrjaliilor. Nu trebuie uitat de asemenea că și gîndirea revoluționarilor-democrați bulgari nu se ridica pînă la înțelegerea materialist-dialectică a istoriei și că în acel moment — o parte a burgheziei bulgare în ascensiune — care îi ajuta — nu putea vedea în cîrjalii un element de progres pentru ea. Burghezia comercială, îndeosebi, era nteresată în dezvoltarea pieței interne, lucru care nu se putea face în condițiile activității cîrjaliilor, ci ale unei relative stări de pace.

Am considerat util a prezenta istoricilor noștri și publicului larg — studiul istoricului St. Atanasov și discuția asupra lui deoarece istoria Țării Romînești de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea are contingența cu activitatea cîrjaliilor și a lui Pazvantoglu. O analiză atentă a izvoarelor noastre istorice privind această temă în lumina noii interpretări a mișcării cîrjaliilor pe care o dă istoriografia bulgară și sovietică ar putea aduce lucruri noi pentru Tratatul de istoria Romîniei, la a cărui elaborare s-a trecut.

A. Constantinescu

REVISTA ARHIVELOR (seria nouă)
București, nr. 1/1958, 345 p.

A apărut de curînd *Revista arhivelor* (seria nouă) organ cultural-științific al Direcției generale a arhivelor statului, una dintre cele mai vechi instituții de cultură din țara noastră.

Prin sarcinile pe care și le propune, această nouă publicație va putea să completeze lacunele existente în cunoașterea fondurilor arhivistice din țara noastră, contribuind în felul acesta la asigurarea unei solide baze documentare necesare atît pentru cercetătorii din domeniul istoriei, cît și pentru cei din alte ramuri științifice.

Primul număr al *Revistei arhivelor* constituie o promisiune în acest sens. Conținutul lui reflectă un număr variat de teme dezbătute la rubricile : studii, comunicări științifice, note, discuții, documente. Alături de teme de strictă specialitate arheografică, se găsesc și teme de interpretare științifică din domeniul istoriei medievale și moderne a țării noastre.

A. Dintre temele de specialitate arheografică menționăm o serie de articole care se referă la organizarea arhivelor, la modul de editare a izvoarelor istorice, la folosirea materialelor arhivistice ș.a.

Necesitatea organizării unei secţii a materialelor statistico-economice în vederea cercetării izvoarelor şi a istoriografiei economiei şi statisticii, este subliniată de Manea Mănescu în *Importanţa organizării arhivelor statistico-economice*.

În articolul intitulat *Instrucţiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania 1575—1841. Problema reorganizării arhivelor vechi din Transilvania*, Sigismund Jáko propune reorganizarea arhivelor vechi din Transilvania pe baza valorificării a ceea ce e bun.

În dorinţa de a contribui cu cîteva sugestii la întărirea colaborării dintre Arhivele statului şi cercurile largi de cercetători, cărora să le înlesnească munca, Ion Mărcuş face unele propuneri în acest sens, ca de pildă introducerea practicii obligatorii în arhive pentru studenţii facultăţilor de istorie (*Cîteva propuneri în problema folosirii materialelor arhivistice*).

Tratarea subiectelor din istoria medievală şi modernă a ţării noastre ocupă în revistă un spaţiu destul de larg. În general aceste subiecte gravitează în jurul a trei mari grupe de probleme : economice, sociale şi politice.

B. Din cadrul grupei de probleme economice, menţionăm mai întîi articolul lui Fr. Pall intitulat *Relaţiile comerciale dintre braşoveni şi raguzani*. Pe baza unei largi documentări, autorul arată că dezastrul Ungariei din 1526 a favorizat comerţul levantin în Transilvania, în dauna negustorilor saşi. Astfel, în a doua jumătate a sec. al XVI-lea, se constată în Ţara Romînească prezenţa unor negustori raguzani care participă activ în circuitul de mărfuri cu Braşovul. unde importau lînă din regiunile sud-dunărene.

Al. Neamţu în *Cîteva probleme de istorie oglindite în arhivele miniere din Transilvania*, atrage atenţia asupra unor materiale documentare mai semnificative din aceste arhive complet neglijate de istorici. Aceste materiale aruncă o lumină vie asupra politicii economice duse de Curtea din Viena pe domeniile miniere din Transilvania. Deosebit de instructive, pentru istoria tehnicii miniere, sînt schiţele şi desenele din unele documente reprezentînd unelte şi „maşini" folosite în aceste mine la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea. Tot pe baza acestor arhive poate fi urmărită de la un an la altul producţia de aur, precum şi alte probleme ca de pildă condiţiile grele de muncă ale minerilor, lupta de clasă şi formele ei etc.

Mai remarcăm din această grupă articolele : *Un important document privind începuturile industriei de hîrtie din Moldova* de Valerian Popovici în care este vorba de primul hrisov cunoscut pînă acum în Moldova prin care se acordă dreptul de deschidere unei fabrici de hîrtie şi *Două etaloane: palma lui Şerban Vodă şi a lui Constantin Brîncoveanu* de Ileana Leonte, în care se aduce la cunoştinţă descoperirea a două măsuri de lungime de lemn utile pentru ilustrarea metrologiei din trecut.

C. Problemele sociale conţin unele articole ca de pildă : *Actele de stare civilă în Moldova pînă la Regulamentul Organic* de Gh. Ungureanu şi *Registrele confesionale de stare civilă din Transilvania* de Liviu Moldovan. Majoritatea acestor registre de stare civilă, în special cele din Transilvania, cuprind pe lîngă însemnările propriu-zise de stare civilă (naşteri, căsătorii, decese), o serie de amănunte sociale şi politice. Studierea sistematică a acestor documente ne ajută să ne facem o imagine asupra vieţii administrative sub acest aspect.

Un mare interes pentru istoria socială îl prezintă articolul *Despre catagrafia ţinutului Putna din anii 1773—1774* de Ion Ionaşcu întocmit pe baza unei părţi din materialul documentar descoperit în Arhiva centrală de stat a actelor vechi din Moscova. De aici necesitatea de a se analiza întregul conţinut al catagrafiilor din Moldova şi Ţara Romînească aflătoare în Arhivele din Moscova, izvoare de prima mînă pentru cercetarea problemelor sociale ale secolului al XVIII-lea moldovenesc.

D. În fine, alte comunicări şi note sau documente se referă la unele evenimente politice din trecutul istoric al ţărilor romîne. Dintre ele notăm : *Documente referitoare la Principatele romîne aflate în fondul Voronţov păstrate în Arhiva centrală de stat a actelor vechi din*

Moscova de Al. Andronic, interesante pentru cunoaşterea relaţiilor romîno-ruse în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea; importanţa izvoarelor turceşti pentru cercetarea evenimentelor istorice este relevată de M. Guboglu în *Un mănunchi de documente turceşti privind evenimentele din ţările romîneşti în jurul anului 1821* prin care redă istoriei o serie de documente originale turceşti.

În afară de acestea, *Revista arhivelor* (seria nouă) mai cuprinde rubricele de cronică recenzii şi note bibliografice care îmbogăţesc cuprinsul făcîndu-l şi mai interesant şi mai atractiv.

Salutăm cu bucurie apariţia acestei noi publicaţii istorice, dar folosim acest prilej spre a sublinia că numai prin stabilirea unui profil tematic clar, această publicaţie îşi va îndeplini cu adevărat menirea. Publicaţie de specialitate în domeniul arhivistic (căreia trebuie să i se dea cu deosebită precădere atenţie) ea va putea să slujească drept preţios instrument de lucru pentru cercetarea istorică din ţara noastră.

Şt. Olteanu

(*Corespondenţă din Sighişoara*)

DESCOPERIREA RESTURILOR UNUI MONUMENT ÎNCHINAT GENERALULUI BEM

În partea de est a oraşului Sighişoara, în dreapta şoselei ce duce spre comuna Albeşti, exista încă prin anii 1880—1890 şi chiar 1905, o fîntînă arteziană şi un zid mare de piatră semicircular ridicat în spatele ei, la poalele dealului din acea parte. Astăzi nu se mai vede acolo decît un zid părăsit şi ruinat. Acest monument, descoperit abia acum, a fost ridicat în forma expusă mai sus, în 1849, în memoria generalului Bem, gloriosul comandant al trupelor revoluţionare maghiare, în revoluţia de la 1848.

El a fost construit din iniţiativa comandantului pieţei oraşului Sighişoara de atunci, Franz Haller, cu ajutorul ofiţerilor din garnizoană, a 4—5 familii maghiare refugiate şi al unui însemnat număr de romîni şi saşi localnici, care şi-au manifestat astfel veneraţia lor faţă de generalul luptător pentru ideile de libertate, egalitate şi fraternitate între popoare.

În zidul amintit era fixată o placă de marmoră cu următoarea inscripţie pe care o redăm în trei limbi :

Die Freiheitsqvelle	Szabadságforas	Izvorul libertăţii
Friede und Segen Disem Land Von heute an in Ewigkeit	Béke és áldás Ennek az országnak Mátol örökre	Pace şi binecuvîntare Acestei ţări De azi în veci

Interesant este faptul că primele trei litere din rîndurile 1—3 ale textului maghiar citat mai sus, formează numele BEM. Monumentul acesta a fost descoperit de noi cercetînd nr. 97 din 30 iulie 1849 al ziarului german *Siebenbürger Bote*, în coloanele căruia se găseşte articolul cu valoare de document în care se dau detalii despre atitudinea romînilor şi a saşilor faţă de cauza revoluţiei, dragostea soldaţilor faţă de generalul Bem şi amănunte asupra monumentului ridicat în memoria acestuia, prin contribuţia saşilor şi mai ales a romînilor.

Afirmaţiile din document sînt întărite în parte şi de tradiţia orală păstrată de localnicii vîrstnici. Astfel, Mild Frederik de 75 ani, din Sighişoara str. Ecaterina Varga nr. 14, îşi aminteşte de unele povestiri ale tatălui său, care cunoştea acea fîntînă şi că în anul 1852 ea se menţinea în stare bună.

Reinhardt Albert de 77 ani susţine că monumentul se mai păstra încă între anii 1880 şi 1890.

Moldovan Ioan, ţăran, de 69 ani, din Sighişoara, str. Avram Iancu nr. 20, susţine că în anul 1905 fîntîna arteziană se mai menţinea; numitul îşi mai aminteşte şi de inscripţia de pe zid, însă susţine că ar fi fost scrisă în limba germană. El mai afirmă că aici era amenajat un loc pentru adăpat vitele şi că el însuşi a folosit apa acestui izvor pentru adăpatul vitelor sale.

Sighişorenii localnici romîni numesc şi astăzi acest loc „La Şipot", iar saşii, „Beim Springbrunnen".

Nici unul nu cunoaşte adevărul istoric legat de acest monument; se ştie doar că a existat.

Monumentul închinat generalului Bem în Sighişoara este o expresie a dragostei marii părţi a populaţiei sighişorene faţă de ideile de libertate, egalitate şi fraternitate ale revoluţiei; este mai ales o expresie a ecoului puternic pe care aceste idei l-au avut în sufletele romînilor, maghiarilor şi saşilor, a unirii lor pentru o cauză comună.

Asemenea celorlalte monumente de cultură şi acestuia va trebui să i se acorde atenţia şi protecţia cuvenite. Ar fi de dorit ca pe zidul existent să fie repusă o nouă placă în care să fie gravat conţinutul textului original de odinioară, ca astfel valoarea lui istorică să fie concretizată.

Alexe Mureşan

R E C E N Z I I

Academician I. M. MAISKII *Spania, 1808—1917*

Editura Academiei de Ştiinţe U.R.S.S., Moscova, 1957, 454 p.

Lucrarea academicianului I. M. Maiskii constituie, după cum se arată în prefaţa cărţii, primul tratat de istorie a Spaniei moderne privit prin prisma istoriografiei marxiste. O astfel de lucrare nu s-a mai scris pînă acum nici în limba rusă, nici în alte limbi. Marx şi Engels au tratat într-o serie de articole importante anumite momente din istoria Spaniei (războiul de independenţă din anii 1808—1814, revoluţia din anii 1854—1856, prima republică din anul 1873), aruncînd o lumină vie asupra desfăşurării luptei de clasă în Spania, însă nu au consacrat problemei un studiu special.

În U.R.S.S. s-au publicat de asemenea o serie de broşuri şi cărţi tratînd diferite perioade ale istoriei Spaniei, în special perioada de după anul 1917, revoluţia, războiul civil şi intervenţia străină, dar nici una din lucrări nu a cuprins în ansamblu perioada 1808—1917.

În prefaţa cărţii, autorul explică de ce a ales ca delimitare a istoriei moderne a Spaniei perioada 1808—1917. În primul rînd pentru că anul 1808 joacă în istoria Spaniei aproximativ acelaşi rol pe care l-a jucat anul 1789 în istoria Franţei, adică de început a primei revoluţii burgheze. În al doilea rînd pentru că anul 1917 este graniţa de la care istoriografia sovietică consideră începutul istoriei contemporane — istoria orînduirii socialiste, formată sau în curs de formare.

Pentru o cît mai accesibilă înţelegere a expunerii, autorul face o scurtă prezentare a situaţiei Spaniei înainte de anul 1808. El arată în primul capitol al lucrării, că Spania de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea era o monarhie absolutistă centralizată, cu puternice rămăşiţe ale feudalismului medieval, sub o marcantă influenţă a bisericii catolice şi cu elemente relativ slabe ale începuturilor capitalismului. Clasa dominantă o formau marii proprietari funciari de tip feudal, care erau stăpînii absoluţi ai ţării din punct de vedere economic şi politic. Această dominaţie era consolidată printr-o legislaţie care favoriza concentrarea pămîntului şi formarea latifundiilor şi, în acelaşi timp, menţinerea ţărănimii într-o poziţie de strictă dependenţă economică. La exploatarea crîncenă a ţărănimii contribuia şi biserica, a cărei putere politică şi economică în Spania era mai mare decît în orice altă ţară. Opresiunea feudală se exercita atît asupra ţărănimii cît şi asupra populaţiei oraşelor care era supusă continuu la fel de fel de impozite şi greutăţi ce stînjeneau dezvoltarea comerţului şi începuturile industriei.

Subliniind prin diferite documente şi statistici starea de înapoiere a Spaniei de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, autorul trece în revistă pe exponenţii ideilor progresiste din acel moment, relevînd în special figura lui Gaspar Jovellanos. Făcînd o paralelă între programul de reforme burgheze al lui Jovellanos şi cel al filozofilor progresişti din anii premergători revoluţiei franceze, autorul subliniază faptul că deşi în multe privinţe este asemănător, programul lui Jovellanos exclude însă orice apel la mase şi urmează a fi realizat numai printr-o „îmbunătăţire treptată şi continuă prin legi şi nu prin răsturnări violente". Starea economică înapoiată a avut numeroase consecinţe sociale şi politice, care revin ca un fir roşu de-a lungul întregii lucrări despre istoria modernă a Spaniei.

Una din consecinţele cele mai importante a fost slăbiciunea relativă a burgheziei spaniole care deşi a început să joace un rol tot mai mare în complexul de forţe pe arena istoriei

la începutul secolului al XIX-lea, nu a reuşit să obţină, nici în epoca lui Napoleon, nici ulterior în cursul numeroaselor revoluţii care au zguduit Spania în veacul al XIX-lea, o victorie decisivă asupra feudalismului, care să amintească măcar pe departe victoria obţinută de burghezia franceză în revoluţia din 1789.

O altă particularitate a istoriei Spaniei relevată de I. M. Maiskii şi care a avut influenţe profunde asupra dezvoltării politice şi economice a ţării a constituit-o ponderea mare a caracterelor specific locale, care s-a manifestat printr-o tendinţă spre conducere autonomă a diferitelor provincii şi oraşe. Bazîndu-se pe constatările lui Marx din lucrarea „Spania revoluţionară", I. M. Maiskii arată că viaţa locală a Spaniei — independenţa provinciilor şi comunelor ei, diferenţierile sociale, au fost iniţial condiţionate de specificul geografic al ţării iar apoi s-au dezvoltat istoric, astfel că în cele din urmă monarhia absolutistă a Spaniei nu avea aproape nimic comun cu monarhiile absolutiste ale Europei ci aducea mai mult cu o formă de despotism asiatic, în genul Turciei. Acest caracter se manifesta în Spania printr-o mare varietate a formelor de guvernare în diferitele provincii în funcţie de bunul plac al viceregilor şi al guvernatorilor locali, în modul de a interpreta legile. Despotismul oriental restrînge autonomia locală numai cînd aceasta se ciocneşte de interesele sale directe. După cum reiese clar din lucrarea academicianului I. M. Maiskii. această particularitate istorică a Spaniei şi-a pus amprenta pe dezvoltarea ţării, chiar pînă în zilele noastre, în special în Catalonia şi Ţara bascilor, şi a influenţat puternic tot mersul evenimentelor pe o lungă perioadă de timp.

Începutul epocii tratate de autor găseşte Spania în faţa invaziei lui Napoleon. Acesta nu vede forţa poporului spaniol în care se acumulează de veacuri mari rezerve de energie revoluţionară. După cum arată I. M. Maiskii, aci Napoleon a făcut una din cele mai mari greşeli din viaţa lui, ignorînd forţa rezistenţei populare. Autorul se referă chiar la Napoleon. care a caracterizat războiul spaniol ca prima cauză a înfrîngerii Franţei şi a declarat că dacă ar fi putut prevedea urmările sale nu l-ar fi început niciodată.

Descriind, într-un amplu capitol al cărţii, toate fazele războiului pentru independenţă dus de poporul spaniol contra lui Napoleon, autorul arată pe larg consecinţele care au urmat pentru Spania. În timpul luptei contra lui Napoleon a fost elaborată constituţia din 1812, care pentru vremea respectivă a fost un model de democraţie şi a servit ca steag de luptă în revoluţiile următoare. Au pătruns în armată, în posturi de comandă elemente democratice, ceea ce a avut o urmare importantă în revoluţiile ulterioare, în special în marea revoluţie din anii 1820—1823. După cum subliniază I. M. Maiskii, lupta contra lui Napoleon s-a soldat cu o compromitere a claselor conducătoare şi cu trezirea conştiinţei naţionale.

Autorul acordă o deosebită atenţie expunerii evenimentelor din anii 1820—1823, scoţînd în relief influenţa revoluţiei spaniole asupra mişcărilor revoluţionare din alte ţări, în special asupra mişcării decembriştilor din Rusia, precum şi rolul nefast al Sfintei Alianţe în zdrobirea revoluţiei. I. M. Maiskii, înfăţişînd pe larg faptele eroice ale revoluţiei, subliniază şi slăbiciunile ei care, după cum arată, s-au manifestat prin lipsa de hotărîre în combaterea reacţiunii interne, prin nerezolvarea problemei ţărăneşti şi în general printr-o preocupare excesivă de a se ţine în limitele legalităţii, în ocazii în care se cereau măsuri energice de apărare a cuceririlor revoluţiei.

Un merit deosebit al lucrării „Spania" de I. M. Maiskii este că aruncă o lumină asupra cauzelor războaielor carliste care s-au desfăşurat de-a lungul unei mari perioade din secolul al XIX-lea. Spre deosebire de istoricii burghezi, care prezintă războaiele carliste ca fiind cauzate de un simplu conflict pentru succesiunea la tronul Spaniei, I. V. Maiskii le caracterizează ca o continuare, într-o formă particulară, a luptei între elementele feudalo-catolice cele mai reacţionare, folosindu-se în scopurile lor de tendinţele autonomiste ale bascilor şi catalonilor şi de ţărănimea din regiunile de nord plină de idei obscurantiste, grupate în jurul pretendentului la tronul Spaniei, Don Carlos, pe de o parte, şi elementele burgheziei liberale care, în acei ani de reacţiune internă şi externă, se grupaseră în jurul reginei Cristina, pe de altă parte.

Autorul consacră o mare parte a expunerii istoriei începuturilor mişcării muncitoreşti din Spania şi a momentului cînd proletariatul a devenit o forţă politică de sine stătătoare, trecînd de la poziţia de ajutor al burgheziei la rolul conducător în revoluţie. Creşterea rolului proletariatului s-a produs, în condiţiile dezvoltării capitalismului, sub semnul unor puternice rămăşiţe feudale. Într-o strălucită analiză, I. M. Maiskii, arată cum slaba dezvoltare economică a ţării a influenţat caracterul burgheziei spaniole, care a ales „calea prusacă" de dezvoltare, a mers la compromisuri cu marii proprietari agricoli lăsîndu-le lor posturile de conducere în aparatul de stat şi formînd cu ei o alianţă în lupta contra proletariatului care se ridica. Autorul

arată pe larg, prin statistici și analize economice, specificul dezvoltării capitalismului în Spania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și înapoierea acesteia față de marile puteri industriale din acel timp (Anglia, Germania, Franța). Într-un capitol special se cercetează urmările nefaste pe care le-a avut „calea prusacă" adoptată de burghezia spaniolă, bazată pe un regim de fals parlamentarism, atît asupra întregii istorii a Spaniei, în general, cît și asupra mișcării muncitorești, în special. În legătură cu aceasta, autorul dezvăluie cauzele care au dus la scindarea, încă de la început, a mișcării muncitorești din Spania și la apariția unui curent anarhist relativ puternic, care a apăsat greu asupra capacității de luptă a proletariatului. Trecînd prin luptele din timpul primei Republici din anul 1873 și a perioadei de așa-zisă stabilitate politică care a cuprins sfîrșitul secolului al XIX-lea, lucrarea lui I. M. Maiskii trasează un tablou sugestiv a falimentului regimului pseudoparlamentar al restaurației, care s-a terminat prin înfrîngerea din războiul ispano-american și excluderea definitivă a Spaniei din rîndurile marilor puteri din epoca începuturilor imperialismului. În ultima perioadă tratată (1898—1917) se produce descompunerea vechilor partide politice, slăbirea mecanismului puterii de stat și întărirea rolului armatei în politică, paralel cu continuarea politicii de represiune a mișcării revoluționare.

În încheiere, autorul depășește cadrul inițial al lucrării și arată dezvoltarea Spaniei pînă la a șasea revoluție, care a înscris o nouă pagină glorioasă în istoria poporului spaniol. Făcînd analiza etapelor parcurse de ultima revoluție spaniolă, autorul scoate în relief apariția primelor semne de transformare a revoluției burghezo-democratice în revoluție socialistă, în timpul luptei contra forțelor reacțiunii interne și internaționale grupate în jurul lui Franco. Prin această transformare, explică I. M. Maiskii, originea acelui entuziasm, a acelui eroism și forță vitală de care a dat dovadă Republica Spaniolă în cursul luptei inegale pe care a dus-o timp de 32 luni în contra unor forțe mult superioare.

În afară de prețioasa analiză marxistă a evenimentelor istorice din perioada 1808—1917 și de combatere a interpretărilor denaturate date de istoriografii burghezi, lucrarea academicianului I. M. Maiskii oferă un bogat material documentar din cele mai variate surse, incluzînd piese din arhiva Ministerului de Externe rus, statistici spaniole ale timpului etc. O dată cu expunerea desfășurării luptei de clasă în diferitele ei manifestări de-a lungul perioadei tratate și a caracterizării raporturilor de forțe, autorul dă și o serie de portrete a unor personalități care au avut un rol marcant în istoria Spaniei moderne. Sînt caracterizați o serie de oameni politici progresiști ca Jovellanos, Riego, Espertero, Pi-y-Margall și alții, cît și o serie de fruntași ai reacțiunii ca Godoy, Narvaes, O'Donnell, Canovas, membrii ai familiei regale spaniole și alții

Alcătuită pe baza unor cursuri ținute de autor în perioada 1948 1953 la Universitatea de Stat Lomonosov din Moscova, lucrarea prezintă un mare interes, atît pentru cei ce se ocupă direct de probleme istorice, cît și pentru un cerc larg de cititori, care găsesc un material interesant într-o expunere atrăgătoare.

G. C.

MEȘTEȘUGARI ȘI NEGUSTORI DIN TRECUTUL CRAIOVEI. DOCUMENTE (1666 — 1865)

București, 1957, 373 p. Direcția Arhivelor Statului

În literatura noastră istorică, culegerile de documente cu caracter economic sînt foarte puține. Cele mai multe documente de acest gen sînt împrăștiate fie prin reviste istorice și economice, fie prin lucrări monografice, fie că rămîn mai departe prin arhive, încă necunoscute. De aceea publicarea culegerii de documente, întocmită de Al. Bălintescu, șeful serviciului Arhivelor Statului din Craiova și Ion Popescu-Cilieni, trebuie primită cu mult interes.

Autorii au însoțit textele documentelor de o introducere (p. 3—42), în care au căutat să expună cititorilor unele aspecte din istoricul dezvoltării meșteșugurilor și comerțului Craiovei din sec. al XVI-lea pînă la jumătatea sec. al XIX-lea. Această introducere are următoarele subtitluri: *Tîrgul Craiovei* (p.3); *Meșteșugari și negustori craioveni în veacurile XVI—XVII* (p. 5); *Negustori craioveni între 1700—1865* (p. 7); *Negustori clisureni* (p. 11); *Desprinderea meșteșugurilor și negoțului de*

agricultură (p. 12); *Companiile de neguțători și meșteșugari cu prăvălii sau bolți* (p. 13); *Prăvălii neguțătorești și meșteșugărești* (p. 18); *Mărfuri ce se cumpărau și se vindeau în vechiul tîrg al Craiovei* (p. 22); *Manufacturi și fabrici* (p. 25); *Industria morăritului* (p. 26); *Zalhanale* (p. 27); *Băcani sau bacali* (p. 28); *Bărbieri* (p. 29); *Brutari sau pitari* (p. 31); *Cizmari* (p. 33); *Cojocari* (p. 35); *Croitori* (p. 38); *Răscoala patentarilor* (p. 40—42). Urmează apoi: Tabla documentelor (p. 43—51); Documentele, propriu-zise în număr de 263 (p. 52—329) și un indice general (p. 331 373).

Cele 263 documente provin din trei fonduri principale arhivistice ale orașului Craiovei și anume: 1) Muzeul regional Craiova (40 doc.); 2) Arhiva parohiei Sf. Apostoli din Craiova (1 doc.); 3) Arhivele Statului Craiova (219 doc.). Ultimul fond arhivistic se compune din: Manuscrise (38 doc.), Documente vechi (103 doc.), Primăria Craiovei (16 doc.), Prefectura jud. Dolj (53 doc.), Curtea de apel din Craiova (3 doc.) și Tribunalul comercial din Craiova (6 doc.). Din punct de vedere cronologic, cele 263 documente pot fi împărțite astfel: unul din sec. al XVII-lea, 39 din sec. al XVIII-lea și 223 din sec. al XIX-lea. Rezultă, așadar, că cea mai mare parte a documentelor provine din Arhivele Statului din Craiova și din sec. al XIX-lea.

Ideea care a călăuzit pe autori de a face o introducere la culegerea de documente vine în ajutorul multora dintre cercetătorii care se ocupă mai ales cu asemenea probleme de istorie economică, sau cu monografia orașului Craiova. Materialul documentar publicat în prezenta lucrare ar fi fost totuși insuficient pentru a oglindi dezvoltarea economică a orașului Craiova în perioada aleasă. De aceea, pentru sec. al XVIII-lea și al XIX-lea au folosit documentele publicate integral în anexă; în schimb, pentru perioada sec. XVI—XVII pe materiale publicate; în Culegerea de documente este numai un singur document din sec. al XVII-lea (1666).

Înainte de a trece la cunoașterea diferitelor probleme pe care le ridică autorii în *Introducere*, să ne oprim un moment asupra planului expunerii acestei *Introduceri*. Din subtitlurile anunțate reiese că autorii s-au lăsat antrenați de criteriul cronologic, mult influențați de sistemul de aranjare al documentelor în partea a doua a lucrării. De aceea, prezentarea problemei comerțului și meșteșugurilor se face mai întîi pe secole, iar apoi pe momente mai importante în desfășurarea lor.

Credem că cele două probleme principale — comerțul și meșteșugurile craiovene — puteau fi tratate în două mari capitole, unde să se urmărească în mod cronologic dezvoltarea lor.

Să vedem acum ce probleme ridică autorii în *Introducere*.

Formarea orașului feudal în Țara Romînească este o preocupare care stă în atenția medieviștilor din țara noastră. Încercarea autorilor de a preciza începuturile orașului feudal Craiova vine, așadar, să completeze unele fapte puțin cercetate. Autorii ajung la concluzia că satul Craiova apare în documente pentru prima dată la jumătatea sec. al XV-lea (p. 4) și ca oraș, abia în deceniul al nouălea al sec. al XV-lea, pe baza actului din 1582 (p. 4). În legătură cu această ultimă afirmație avem ceva de spus. În primul rînd, cea mai veche mențiune pentru Craiova, ca *oraș*, pare a fi ceva mai devreme și anume din 1576. Într-un zapis al jupînesei Slavna călugărița din 1576 apare expresia „scaunul Craiovei" [1]. Prin „scaunul Craiovei" înțelegem o reședință cu caracter administrativ, care credem că se afla la nivelul tîrgului unde existau meșteșugari și negustori. Cît privește actul din 1582, unde apare prima dată expresia „orașul Craiovei", el este din *25 mai* și nu din 25 iulie [2]. De altfel în transcrierea actului s-a scris greșit Vuia în loc de *Buia* și Drăgușin, în loc de *Dragosin* [3]. Ceea ce trebuie de observat, privind trecerea Craiovei de la o așezare rurală la una urbană, este faptul că la sfîrșitul sec. al XVI-lea tocmai în deceniile 8—9 apar cele mai vechi mențiuni de negustori și meșteșugari craioveni.

Se trece apoi la problema meșteșugurilor. În primul rînd, autorii ridică o problemă puțin cercetată pînă azi și anume aceea a meșteșugarilor pe domenii sau de curte. Nu înțelegem însă de ce ei au recurs la documente din sec. al XIX-lea referitoare la Moldova pentru a dovedi existența acestei categorii de meșteșugari în Oltenia și la Craiova, cînd există documente interne din Țara Romînească de acest gen pentru sec. XVI—XVII.

Cu o asemenea mențiune, socotim că această problemă nu a fost rezolvată de autori, deși ar fi avut posibilitatea s-o facă. Pînă la 1576, Craiova a fost o proprietate cel puțin boierească și în acea vreme curțile boierești dispuneau de meșteșugari care deserveau nevoile domeniului lor.

Orașul Craiova, ca și celelalte orașe ale Țării Romînești, sînt rezultatul dezvoltării comerțului și al meșteșugurilor. În lucrările care se ocupă cu formarea orașelor în țara

[1] *Documente privind istoria Romîniei*, veacul *XVI*. *B. Țara Romînească*, vol. IV, p. 217.

[2] *Ibidem*, vol. V, p. 56.

[3] *Ibidem*, p. 55 56.

noastră se arată că cea mai mare parte a populației tîrgurilor și orașelor a fost de la început formată din meșteșugari și negustori. Despre meșteșugurile orășenești din sec. al XVI-lea știrile date de autori sînt fragmentare și insuficiente. Pentru perioada sec. XVII—XVIII, autorii menționează cele mai des întîlnite meșteșuguri orășenești, dar nu fac o analiză adîncă a procesului de dezvoltare a meșteșugurilor și a apariției ierarhiei profesionale. Inexistența unor asemenea documente printre cele prezentate nu înseamnă că un asemenea fenomen nu a existat. În atelierul meșteșugăresc orășenesc în sec. al XVIII-lea exista o ierarhie a meșteșugarilor. În afară de cunoscutul statut al breslașilor craioveni, iată și un document din 1797, care menționează pe un Ianache, *calfă* de cismar la Craiova [1].

O altă problemă este aceea a negustorilor craioveni. Ocupîndu-se de ea, autorii nu precizează că pînă tîrziu în sec. al XIX-lea cei mai mulți meșteșugari sînt în același timp și negustorii propriei lor mărfi, iar negustorii propriu-ziși, care se ocupă numai cu vînzarea mărfurilor meșteșugărești apar chiar din sec. al XVI-lea. În ceea ce privește prezentarea categoriilor de mărfuri care au circulat pe piața Craiovei, materialele prezentate sînt destul de bune, dar nu îndeajuns de suficiente (p. 22—25). Cred că era mai nimerit să se fi utilizat tariful vamal din 1727 din vremea stăpînirii austriace în Oltenia [2]. În legătură cu pătrunderea negustorilor străini în Craiova, autorii fac afirmații care se contrazic. Astfel la p. 11 se arată că aceștia „invadează" piața Craiovei după 1831, pentru ca la pagina următoare (p. 12) să afirme că negustorii chiproviceni se stabilesc în Craiova prin 1690.

În legătură cu existența manufacturilor și a fabricilor în Craiova era necesar ca de la început să se facă precizarea că în acest oraș nu sînt asemenea intreprinderi pînă la 1829. Cît privește moara cu aburi din 1852, ea era cunoscută publicului bucureștean în acel an datorită unui interesant anunț apărut în *Vestitorul romînesc* din 25 mai 1852 sub mențiunea de „moară mecanică care umblă prin puterea de vapori".

Expunerea și varietatea problemelor prezentate fac de cele mai multe ori agreabilă lectura *Introducerii*. Totuși, în unele cazuri, autorii vin cu afirmații prea hazardate care pot să-i deruteze pe unii cercetători. De exemplu, se arată că „copuzarul turc anume Curtu" făcea chitare sau cobze; era deci un meșteșugar. În același timp, se spune că acesta „l-au învățat cu copuzul". Cred că a-l învăța pe cineva cu chitara nu înseamnă a-l învăța să o confecționeze, ci să umble cu ea, adică să cînte. Cît privește actele din 1654 și 1673 (p. 6), ele se referă la negustori olteni și nu la negustori craioveni. În fine, *Aman* indicat la p. 287 ca fiind D. Aman negustorul craiovean (p. 331, Indice) este A. Aman (p. 288). O eroare ceva mai gravă este enunțarea unui subtitlu din *Introducere*: „Desprinderea meșteșugurilor și negoțului de agricultură" (p. 12). De data aceasta, autorii fac o greșeală de ordin teoretic. Prin acest subtitlu ei contopesc cele două mari diviziuni sociale ale muncii și anume: 1) despărțirea meșteșugurilor de agricultură; 2) despărțirea comerțului sau negoțului de meșteșuguri. Din formularea dată de autori rezultă că din agricultură s-au desprins în același timp meșteșugurile, pe de o parte și negoțul, pe de alta. În realitate au fost două procese social-economice diferite și în timp și în spațiu.

Relativ la „Răscoala patentarilor" din Craiova din anul 1860 (p. 40—42) era util pentru autori și pentru cititori dacă se foloseau și ultimele cercetări [3] în această problemă întrucît ele se bazează pe un material mai bogat decît al autorilor prezentei Culegeri de documente.

În publicarea documentelor din Arhivele de la Craiova ținem să atragem atenția asupra unor acte de mare valoare, privind sec. al XIX-lea și anume: Catagrafiile din 1831 ale neguțătorilor și meseriașilor din Craiova (p. 162—202), Statistica orașului Craiova din 1832 (p. 208—214), precum și Statistica fabricilor din Craiova din 1852 (p. 236 237, 293—296). Aceste documente ne pot da o imagine a dezvoltării comerțului și meșteșugurilor și industriei din Craiova în prima jumătate a sec. al XIX-lea, comparativ cu celelalte orașe ale Țării Romînești. Tot din aceste materiale se pot întrevedea premisele dezvoltării relațiilor capitaliste în sectorul industrial în Romînia sec. al XIX-lea. Dintr-o analiză mai atentă a documentelor publicate nu am putut să ne explicăm cum a fost posibil să scape autorilor cîteva documente din sec. al XVIII-lea, privind pe meșteșugarii și negustorii din Craiova, documente aflate la Arhivele Statului Craiova, fondul Documente vechi. De exemplu, actele din pachetul CCI nr. 7 (privind pe Voico *potcovaru* al vistierului N. Brîncoveanu din Craiova, 24 sept.

[1] Arh. St. Buc., ms. 36, f. 81.

[2] C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei subt austriaci*, Buc., vol. II, p. 499.

[3] Dan Berindei, *Frămîntările orășenești din noiembrie 1860 în Țara Romînească. Tulburările de la Craiova și Ploiești*, extras din *Studii și articole de istorie*. Buc., 1956, p. 256 313.

1780), nr. 16 (privind pe Hristea Belivacă *negustor* craiovean — 24 apr. 1793), pachetul CC nr. 12 (privind pe Gheorghe *tabacul* din Craiova — 19 sept. 1794), pachetul CCV nr. 11 (privind pe Andrei *cojocarul* din Craiova — 25 oct. 1793), pachetul CXCVIII nr. 5 (privind pe Gr. Hoarţă *cojocarul* din Craiova care ia în arendă de la biserica Madona Dudu o vie în dealul Vîlcăneştilor — 20 iunie 1787), pachetul XXVII nr. 8 (privind uliţa *cizmarilor* din Craiova—8 ian. 1783). pachetul XXVIII nr. 8 (privind proprietatea din Craiova a lui Iancu *cojocaru* — 23 oct. 1797).

Tabla documentelor a fost bine întocmită, ca şi aparatul critic al documentelor înseşi. Un alt element pozitiv al acestei lucrări îl constituie Indicele general, alcătuit în mod analitic şi cu foarte multă atenţie (p. 331—373). El măreşte valoarea lucrării de faţă.

Cu toate observaţiile menţionate, Culegerea de documente a lui Al. Bălintescu şi I. Popescu-Cilieni rămîne o lucrare utilă şi extrem de necesară. Ea poate fi folosită în studierea problemei meşteşugurilor şi a comerţului craiovean, dar şi pentru o monografie a oraşului Craiova.

Ar fi bine ca Direcţia Arhivelor Statulu să continuie publicarea unor asemenea lucrări, întrucît ele reprezintă cea mai bun formă de cunoaştere a fondurilor arhivistice.

C. Şerban

B. G. GAFUROV, *История таджикского народа в кратком изложении, Том I с Древнейших времён до Великой Октябрьской Социалистической Революции 1917, издание третье, исправленное и дополненное, Государственное Издательство Политической Литературы*

Moscova — 1955, 544 p. +6 h.

Printre marile succese ale istoriografiei şi orientalisticii din U.R.S.S. un loc important îl ocupă şi cercetarea vieţii popoarelor din Asia centrală, sub diverse aspecte. În această privinţă sînt cunoscute numeroasele articole, studii şi opere de mari proporţii privind istoria uzbecilor, turkmenilor, cazahilor, kirghizilor etc. din Orientul sovietic [1].

În această serie se încadrează şi lucrarea învăţatului şi militantului social acad. B. G. Gafurov [2], cunoscută atît din cele două ediţii anterioare (1949 şi 1952) cît şi din cîteva recenzii scrise cu o deosebită competinţă de cercetătorii şi savanţii sovietici [3]. La noi a fost semnalată printr-o notă bibliografică numai prima ediţie [4]. Apariţia celor trei ediţii, în zeci de mii de tiraje, şi într-un timp relativ scurt, arată marele succes repurtat de cartea lui B. G. Gafurov. Autorul ţinînd seama de observaţiile unora dintre recenzenţi a făcut unele completări şi îmbunătăţiri, ceea ce a ridicat şi mai mult nivelul ştiinţific al operei sale.

Însuşi titlul cărţii ne arată că B. G. Gafurov nu s-a limitat la o istorie a Tadjikistanului sau a R.S.S. Tadjice [5], ci se ocupă şi cu trecutul tuturor tadjicilor, care în cea mai mare parte se găsesc dincolo de hotarele Uniunii Sovietice în Pamir, Afganistan şi Iran. Amintim în treacăt că în afară de R.S.S. Tadjică (146,6 mii km², peste 1,8 mil. locuitori) din sud-estul Asiei centrale, cu capitala Stalinabad, tadjicii se găsesc în număr mare în R.S.S. Uzbecă şi în număr mai restrîns în R.S.S. Cazahă. Cu toţii vorbesc o limbă iraniană, adică persană.

Istoria poporului tadjic a lui B. G. Gafurov, privită în ansamblu, este o operă interesantă care cuprinde o expunere cît se poate de sistematică şi clară, a vieţii social-economice, politice şi culturale a poporului tadjic, începînd din cele mai vechi timpuri pînă la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie.

Din prefaţa cărţii (p. 5—6) rezultă că poporul tadjic are un trecut istoric foarte bogat şi a jucat un însemnat rol, mai ales în

[1] Cf. Mihail Guboglu, *Quarante ans d'études orientales en U.R.S.S. (1917—1957)*, în *Studia et Acta Orientalia*. 1 (Bucarest—1958), p. 291—300.

[2] Despre Бободжан Гафурович (p. 1909) ... cf. Большая совет. энцикл., 10 (1952) p. 276.

[3] R. Nabiev în : Правда Востока din 15 apr. 1950 şi N. Chisliakov în rev. Советская этнография, 1950, nr. 3, p. 222 ; Al. Iakubovski : *Un studiu serios asupra istoriei poporului Tadjic* în : *Kommunist*, 1, (1953), p. 103 107 în : V. A. Romadin şi B. G. Gafurov, *Istoria poporului tadjic* în : Вопросы истории, 1953, nr. 1, p. 145—150 etc.

[4] Cf. *Analele romîno-sovietice*, seria istorie-filozofie nr. 7 (1951), p. 120 122 (M. Guboglu).

[5] Cf. art. *Tadjic* în *Enciclopedie de l'Islam*, IV, (1934), p. 628—629 (W. Barthold) şi în special în Бол. сов. энцикл, t. 41 (1956), p. 464—501.

istoria culturii din Asia centrală, una din oazele cele mai vechi a culturii şi civilizaţiei omeneşti. Aici, autorul nu uită să sublinieze că din punct de vedere istoric soarta poporului tadjic se împleteşte cu aceea a uzbecilor, turkmenilor, cazahilor, chirghizilor şi caracalpacilor. Toate aceste popoare au dus o luptă comună încă din vremuri vechi împotriva exploatatorilor dinăuntru şi cotropitorilor dinafară. Toţi aceştia au parcurs aceeaşi cale istorică: de la *feudalism* la *socialism*, evitînd faza capitalistă. Apoi începînd cu epoca sovietică, pe baza unor noi principii de colaborare dintre popoare, ei luptă pentru construirea comunismului.

Partea I (p. 9—41) tratează în două capitole distincte despre: *Orînduirea comunei primitive în Asia centrală* (*I*) *şi triburile Iranului răsăritean din Asia centrală în perioada descompunerii comunei primitive* o dată cu începutul mileniului I î.e.n. (II). Concluziile autorului cu privire la aceste probleme sînt fundamentate pe serioase date arheologice şi pe unele vechi texte scrise. Pentru ilustrare se dă şi un fragment din cel mai vechi manuscris *Avesta* (p. 35).

A II-a parte (p. 45—108), consacrată problemei: *Strămoşii tadjicilor în epoca dezvoltării relaţiilor sclavagiste*, începe cu capitolul *Triburile Iranului răsăritean în perioada apariţiei şi stabilirii claselor sociale*. De aici aflăm că la baza poporului tadjic sînt :bactrii şi sogdii (*sakii*). În continuare ocupîndu-se cu : *Primele state sclavagiste în Asia centrală din secolul VI pînă pe la începutul e. n.*, autorul arată că între veacurile VI — IV î. e. n. Asia centrală se găsea sub puterea ahemenizilor din Persia. Aici se acordă o atenţie deosebită unor răscoale populare ca de pildă aceea a *sakilor* din 513.

Cap. III se încheie cu unele consideraţii interesante asupra *Orînduirii social-economice*, culturii şi religiei în Sogdia, Horezm şi Bactria (sec. VI—IV î.e.n.).

Este cît se poate de interesant capitolul IV în care este vorba de *Lupta popoarelor Asiei centrale împotriva invadatorilor greco-macedoneni, culminată cu răscoala lui Spitamen* (*sec. IV î.e.n.*). După sfărîmarea puterii ahemenide (333—331), Alexandru Macedon pătrunse în Bactria şi se îndreptă spre Maracanda, capitala Sogdiei. Pretutindeni însă a avut de întîmpinat rezistenţa dîrză şi lupta maselor populare. Autorul conturează cît se poate de bine pe căpetenia militară Spitamen, conducătorul răscoalei bactriilor şi sogdienilor, una din figurile cele mai cunoscute din istoria poporului tadjic (p. 62—63). Amintindu-se de căderea imperiului lui Alexandru Macedon, autorul insistă asupra urmărilor cuceririlor macedoniene în Asia centrală. E de reţinut că începînd din această epocă, în locul vechilor tipuri de oraşe modeste construite din chirpici, apar oraşe mari ca de pildă Kalai-Miz, Mikojarabad etc.

În capitolul următor (V), autorul ocupîndu-se mai îndeaproape de statele: *part*, *greco-bactrian* şi *horezmian* (sec. III—II î.e.n.) subliniază că între anii 140—130 î.e.n. datorită mişcărilor de eliberare ale strămoşilor poporului tadjic, domnia bactro-grecească se prăbuşi, făcînd loc dominaţiei marilor *kuşani* (sec. II î.e.n. — III e.n.) inaugurată cu apariţia triburilor *tohare* (IV). Autorul procedează foarte bine că şi aici, printre numeroasele figuri, dă şi un fragment dintr-un ms. *toharic* (p. 98).

În concluzie la cele două părţi dă o privire de ansamblu asupra trăsăturilor generale ale epocii sclavagiste în Asia centrală.

Un rol important în istoria tadjicilor a jucat şi ţinutul *Fergana*, „davan" în chineză, care în a doua jumătate a veacului II avea strînse legături comerciale şi diplomatice cu China. E de remarcat că populaţia stabilă de aici se ocupă cu lucrarea pămîntului, creşterea vitelor şi cu meşteşugurile. În special datele arheologice din Isfarinsk, din nordul Tadjikistanului, au demonstrat că viaţa culturală a nomazilor din primele veacuri ale erei noastre era foarte apropiată de cea a sarmaţilor.

Partea a III-a (p. 113—169), consacrată perioadei în care are loc *apariţia relaţiilor feudale în Asia centrală*, începe cu descrierea *decadenţii puterii kuşan şi naşterea puterii eftaliţilor*. În continuare amintindu-se de unele mişcări populare (sec. V—VI e.n.) împotriva asupririlor feudale, B.G. Gafurov insistă asupra mişcării sociale conduse de Mazdek, ale cărui cuvinte caracteristice sînt citate din poema marelui poet Firdousi (p.115). Suferinţele lui Mazdek şi ale partizanilor săi sînt ilustrate printr-o interesantă miniatură din manuscrisul Cărţii şahilor (*Şahname*) (p. 117).

Este cît se poate de interesant paragraful în care este vorba de *Organizarea politică şi economică a Asiei centrale* (sec. V—VI e.n.). Acest capitol (VII) se încheie cu o serie de observaţii interesante asupra „economiei rurale, meşteşugurilor şi culturii din Asia centrală sub dominaţia eftalită".

În cap. III analizîndu-se sumar trecutul popoarelor Asiei sub dominaţia hanatului turcesc (sec. VI—VII e.n) se insistă asupra rolului jucat de *Toharistan* şi *Horezm*, ridicării Sogdei şi mişcării sociale a lui Abrui (a. 586), care mobiliză masele ţărăneşti contra exploatării feudale. În concluzie autorul arată că

Asia centrală, în această perioadă, era arena unor acerbe lupte de clasă (p. 142). Printre interesantele ilustrații din acest capitol amintim de un *calendar sogdian*, în caractere runice, descoperit în muntele Mug (p. 139). Se acordă o deosebită atenție *Luptelor duse de popoarele Asiei centrale împotriva invadatorilor arabi, precum și răscoalei lui Mukanna* în cursul veacurilor VII—IX (cap. IX). După decăderea statului sasanid pe la mijlocul veacului al VII-lea e.n. urmează cucerirea ținutului de dincolo de rîul Amudaria (arab.: *Maverannahr*) de către arabi (673—714 e.n.). Analizîndu-se sumar *Situația popoarelor Asiei centrale sub califatul arab*, autorul insistă asupra *mișcărilor populare împotriva acestei dominații*. Concomitent se scoate în relief și *marele rol jucat de popoarele Asiei centrale în luptele dintre omeiazi și abasizi* pentru supremație. Această parte se încheie cu o serioasă analiză privind: *Răscoala lui Sumbad Moga și mișcarea lui Mukanna*, meseriaș din Merva. Acestea zguduiră din temelie puterea califatului abasid, pe la mijlocul jumătății a doua a veacului VIII, constituind un moment important din istoria popoarelor Asiei centrale împotriva exploatării feudale.

A IV-a parte (p. 173—355), după cum se vede cea mai dezvoltată, tratează cît se poate de amănunțit despre: *Poporul tadjic în perioada dezvoltării și întăririi orînduirii feudale în Asia centrală* (sec. IX—X e.n.). Capitolul care inaugurează această parte (X) poate fi socotit ca cel mai important fiind vorba de: *Formarea poporului tadjic și organizarea sa statală*. După cum a rezultat și din primele părți, în procesul formării tadjicilor au contribuit numeroase neamuri din Asia centrală, în special *bactrii, sogdii*, precum și nomazii *saki* sau *sciți*. Aflăm că sub raport cronologic acest proces interesant începe încă în veacul V—VI e.n., se continuă în perioada cuceririi arabe (sec. VII—VIII), încheindu-se în secolul X în cadrul statului *Samanid*. Autorul, după ce analizează sumar vremelnica putere a dinastiei *tahiride* (821—903) insistă asupra formării statului *samanid* (875—999). Merită să reținem cel puțin titlurile paragrafelor: *Dezvoltarea gospodăriilor sătești, meșteșugurilor, orașelor din Maverannahr*, ilustrate cu diverse monumente arhitectonice. Autorul își concretizează concluziile la acest capitol cu: *Desăvîrșirea procesului formării poporului tadjic* în cursul veacului al IX-lea.

Autorul nu se mulțumește cu expunerea situației politice și a structurii social-economice a statului tadjic, ci insistă și asupra unor probleme de altă natură. Așa de pildă, este cît se poate de interesant cap. (XI): *Știința și literatura poporului tadjic* (sec. IX—X). După ce se ocupă mai îndeaproape cu: *Primele opere scrise în limba tadjică* („dari") din sec. IX, B. G. Gafurov amintește în încheiere și de opera unui geograf tadjic intitulată: *Granițele lumii* (*Hadud al-Olam*), una dintre cele mai importante izvoare istorice pentru cercetarea vieții social-economice din Asia centrală și regiunile învecinate în sec. X e.n. În ediția I aceasta fusese trecută cu vederea.

În legătură cu *Dezvoltarea literaturii artistice* se scot în relief cîteva figuri proeminente nu numai din istoria literaturii tadjice, ci și din cea universală în frunte cu Rudaki și mai ales Firdousi (sec. X—XI), nemuritorul autor al operei *Șahname*. Pentru ilustrarea acestei opere se dă și o miniatură dintr-un manuscris în legătură cu o răscoală (p. 217). Printre figurile celebre ale științei tadjice cu care se ocupă autorul este și aceea a lui Ibn Sina și Avicenna (987 — 1037 e. n.), mare medic și gînditor (p. 219—222). Portretul lui Avicenna apare alături de acela a lui Firdousi.

Reluînd firul expunerii politice și social-economice, se tratează despre *Decăderea Imperiului samanid și viața tadjicilor în satele Carahanid și Gaznevid, începînd de pe la finele veacului al X-lea și pînă în al XI-lea* (XII). După schițarea *invaziei turcilor seldjiucizi și decăderea statului Gaznevid* se insistă asupra literaturii și științei tadjice în veacul al XI-lea. Urmînd metoda adoptată, după o sumară expunere, privind *soarta poporului tadjic în sînul statelor guride, seldjiucide și horezmiene în sec. XI* — începutul celui de-al XIII-lea, autorul analizează știința și literatura tadjică în perioada respectivă. Dintr-o bogată serie de figuri proeminente, unele chiar pentru știința și literatura universală, reținem de pildă pe Omar Kaiam (1040—1123) ale cărui *Catrene* sînt traduse și în limba romînă. Ca urmare la această problemă este apariția unui curent religios numit *sufism*, un fel de ascetism musulman și pătrunderea acestuia în literatura tadjică. Unul din reprezentanții literaturii sufite a fost și imamul Nozali (1058—1111).

Un capitol aparte îl constituie: *Jugul mongol și mișcările populare împotriva ocupanților mongoli și exploatatorilor locali în cursul veacului al XIII-lea* (XIV).

Descrierea cuceririi Asiei centrale de forțele lui Ginghiz-han este ilustrată de două miniaturi: *războaiele mongole* și *asedierea cetății Samarcand* (1220). Un moment important din istoria mișcărilor populare, în general, și împotriva ocupanților mongoli în special, este: *Răscoala meseriașilor tadjici condusă de Mahmud Tarabi*. Această mișcare care luase mari proporții la Buhara și împrejurimile sale (1238) a fost înăbușită cu mari eforturi. Secolul

al XIV-lea se caracterizează prin lupta hanului Geagatai, al doilea fiu al lui Ginghiz, de a apropia marile centre culturale, supunerea nomazilor şi venirea lui Timur [Lenk] (1370) care contribuiră la întărirea feudalismului în aceste părţi.

Trecînd în revistă situaţia Asiei centrale după moartea lui Ginghiz-han, autorul insistă asupra *mişcărilor populare ale sarbadzilor* (*1365—1366*), *întîmplate mai ales în oraşul Samarcand.* Urmează descrierea *vieţii tadjice în imperiul lui Timur*, în decursul veacului al XIV-lea (cap. XV).

E de reţinut că şi în cursul acestor două veacuri (13—14) poporul tadjic a avut figuri celebre în istoria culturii în frunte cu poetul *Hafiz* şi cronicarul *Raşid ad-Din* (m. 1317), care a conceput pentru prima oară o istorie universală intitulată: *Colecţie de letopiseţe Djami et-Tevarich*), avînd menţiuni şi pentru noi (*Kara-Ulag*).

În continuare, în cap. XVI autorul ocupîndu-se cu: *viaţa politică şi culturală sub timurizi* (sec. XV) scoate în relief rolul lui *Ulugbek* (1394—1449), fondatorul unei şcoli astronomice în Samarcand, a poeţilor *Mir Alişer Navoi* (1441 1501), *A. Djami* (1469—1506), considerat ultimul clasic etc. Analiza sumară a operelor acestora este ilustrată de cîteva miniaturi splendide.

În partea a V-a (p. 359—413) se analizează, în cîteva capitole (17—19), *rolul poporului tadjic în perioada decăderii feudalismului în Asia centrală*, începînd cu veacul al XVI-lea. Reţinem de aici: *Viaţa tadjicilor sub hanatul din Buhara* în secolul al XVII-lea şi prima jumătate a celui următor.

Pe la mijlocul veacului al XVIII-lea hanatul din Buhara slăbind, căzu sub dominaţia persană a lui Nadir-Şah. În scurt timp după moartea acestuia (1747), tadjicii trec sub dominaţia afganilor şi apoi sub stăpînirea emirului Mangît din Buhara.

Merită să scoatem în relief şi capitolul XIX care tratează despre: *Criza politică şi economică în Asia centrală*, precum şi *Viaţa tadjicilor sub hanatele de aici în a doua jumătate a veacului al XVIII si prima jumătate a celui de al XIX-lea.*

În fine, ultima parte (VI, 417 491) este consacrată unei profunde analize privind: *Poporul tadjic în perioada unirii Asiei centrale cu Rusia şi dezvoltarea relaţiilor capitaliste în aceste părţi.* După ce se vorbeşte despre începuturile cuceririi ţariste în Asia centrală şi formarea guvernămîntului general de Turchestan sub generalul Kaufman (1867), autorul insistă asupra unei probleme foarte interesante şi anume: *Importanţa istorico-progresivă a unirii Asiei centrale cu Rusia* (p. 423—425).

Capitolul următor (XI) este axat pe *Lupta poporului tadjic nu numai împotriva emiratului din Buhara ci şi împotriva ţarismului în a doua jumătate a veacului al XIX-lea.* Aici, vorbindu-se de *politica colonială a ţarismului*, se scoate în relief *situaţia maselor populare din Turchestan şi hanatul din Buhara.* Printre numeroasele ilustraţii amintim de: lucrarea pămîntului cu boi, iaci şi cu sapa de lemn numit *omaci* (foto din sec. XIX). Şi aici se acordă atenţia cuvenită *mişcărilor populare din Asia centrală şi contribuţia tadjicilor la acestea* (p. 446—449) scoţîndu-se în relief activitatea lui Ahmad Doniş şi a iluminiştilor (p. 449—451). Subliniem importanţa capitolului următor (XVII): *Poporul tadjic în ajunul şi perioada revoluţiei din 1905—1907.* După ce scoate în relief contribuţia tadjicilor la marea revoluţie de aici, autorul schiţează literatura tadjică pe la începutul veacului al XX-lea şi analizează rădăcinile curentului naţionalist-şovin numit *Djadidism* (p. 473—477) care în esenţă nu era decît panislamism şi panturcism.

Ultimul capitol al lucrării (XXIII) tratează despre rolul poporului tadjic între 1908—1917. Tratînd situaţia ţinutului Turchestan şi a hanatului din Buhara pînă la primul război mondial (1905—1914), B. G. Gafurov insistă asupra *revoluţiei burghezo-democratice* (febr. 1917) şi importanţa ei în viaţa poporului tadjic.

Ca anexă, după o privire de ansamblu asupra izvoarelor şi literaturii, urmează o bogată şi preţioasă listă bibliografică, metodic aranjată pe probleme (p. 492—538). Urmează 6 hărţi executate cu multă precizie şi în condiţiuni tehnice cît se poate de bune.

Prezentarea succintă a conţinutului acestei lucrări preţioase ne permite unele apreciei generale asupra ei.

★

Din capul locului se recunoaşte că B. G. Gafurov a făcut un pas înainte faţă de ediţia I şi chiar a II-a în ceea ce priveşte *„periodizarea istoriei poporului tadjic"*, în lumina învăţăturii marxist-leniniste, pe care a căutat s-o adîncească cît mai mult. Unul dintre marile merite ale lucrării este acela că autorul a reuşit să trateze pe baza metodologiei marxist-leniniste cele mai importante probleme din istoria tadjicilor şi ale altor popoare din Asia centrală. Istoria tadjicilor este tratată în strînsă legătură cu trecutul altor popoare ale Asiei centrale, aşa cum se spune în partea introductivă: „Soarta istorică a popoa-

relor tadjice se împletește cu soarta uzbecilor, turcmenilor, chirghizilor și caracalpacilor" (p. 5).

În altă ordine de idei, subliniem marele merit al autorului care a reușit să scoată în relief rolul hotărîtor al proletariatului rus în soarta tuturor popoarelor Asiei centrale, deci și a tadjicilor. Autorul a reușit să arate în mod just că în ciuda intențiilor guvernului țarist și ale burgheziei ruse care duceau o politică de colo izare, apropierea poporului tadjic și a celorlalte popoare din Asia centrală de proletariatul rus a jucat un rol progresist de cea mai mare însemnătate în viața acestor popoare. Alipirea lor la Rusia a contribuit la destrămarea relațiilor feudalo-patriarhale în Asia cei trală, și a deschis calea spre dezvoltarea forțelor de producție ale țării. În același timp B. G. Gafurov, spre deosebire de reprezentanții istorio' rafiei burgheze care proslăveau eroismul hanilor și șahilor, acordă o deosebită atenție maselor muncitoare. Totodată se demască pînă la capăt cruzimea și josnicia vîrfurilor societății feudale. Cu această ocazie se subliniază eroismul și abnegația poporului împotriva exploatatorilor locali și străini. Acest fapt este arătat foarte bine în capitolele consacrate mișcării lui Mukanna împotriva arabilor, izbucnită în a doua jumătate a secolului VIII și a răscoalei lui Mahmud Tarabi împotriva mongolilor la Buhara în anul 1238.

Lucrarea lui B. G. Gafurov reflectă în mod just istoria maselor populare creatoare de valori materiale și culturale tadjice.

Amintindu-se de soarta acestor popoare care au luptat în comun împotriva asupritorilor locali și străini se remarcă că ele au parcurs, în dezvoltarea lor, același drum istoric : de la feudalism au trecut direct la socialism sărind peste stadiul capitalist.

Cartea lui B. G. Gafurov deschide perspective pentru a înțelege trăsăturile specifice ale popoarelor Asiei centrale, deoarece acordă o atenție specială acțiunilor și legăturilor reciproce dintre nomazi și sedentari. Cu această ocazie sfărîmă tradiționala poveste a istoricilor burghezi care vedeau și văd numai vrajbă și dușmănie între aceste popoare, în așa-zisa veșnica luptă dintre „stepă și oază".

Un merit deosebit al operei, după cum s-a mai subliniat și cu altă ocazie, este acela că se insistă mult asupra originalității și autenticității culturii tadjicilor. Astfel, autorul B. G. Gafurov se străduiește continuu să redea complexitatea fenomenului cultural tadjic, insistînd asupra marelui rol jucat de reprezentanții acestui popor nu numai în viața culturală a Asiei, ci și în aceea a Europei (Rudeki, poet și muzicant, A. Firdousi, autorul măreței poeme *Șahname*, cronicarul Balami, traducătorul cronicelor arabe ale lui at-Tabari, Ibn Sina sau Avicenna, mare medic, naturalist și filozof, Nasir-i Hosrove, cunoscut ca mare călător ș.a.m.d.).

În legătură cu valoarea literaturii și poeziei tadjice B. G. Gafurov combate părerile orientaliștilor burghezi care nu fac distincție între tadjici și perși, subliniind că e o mare confuzie. În această privință scoatem în evidentă că B. G. Gafurov demonstrează în mod cît se poate de convingător caracterul de sine stătător al culturii tadjicilor și uzbecilor. În vederea ilustrării exemplelor autorul insistă asupra unor figuri proeminente ca Avicenna și marele poet A. Firdousi. În același timp autorul cărții demască pe imperialiștii anglo-americani care sprijină pe orice cale tendințele paniraniene și caută să atribuie toate creațiile culturale ale poporului tadjic și uzbec, afganilor sau perșilor.

Spre deosebire de celelalte ediții, acum se acordă o atenție cuvenită arhitecturii și în general monumentelor de cultură materială în care Asia centrală este foarte bogată. Exemplele fiind ilustrate cu numeroase fotografii, alese cu mult gust, măresc valoarea cărții.

De o mare însemnătate este atitudinea categorică a autorului față de curentul „Djadidism", apărut în Asia centrală pe la începutul sec. al XX-lea, pe care demascîndu-l arată că e o mișcare antipopulară, național-burgheză și contrarevoluționară. O victimă a lui Djadid a fost și învățatul scriitor iluminist Ahmad Doniș.

De asemenea, autorul a dezvăluit esența reacționară de clasă a curentului islamic, numit *carmatism*, care a avut o largă răspîndire în veacurile IX—XI în Asia.

Cartea lui B. G. Gafurov, prin claritatea expunerii materialului se adresează nu numai specialiștilor în istorie, ci oricărui om iubitor de cultură și progres.

Contribuția originală a lui B. G. Gafurov în diverse probleme prezintă un mare rol și pentru dezvoltarea și progresul științei istorice sovietice.

E de reliefat faptul că savantul B. G. Gafurov a reușit să explice în mod științific procesul formării poporului tadjic. Autorul poate fi socotit primul cercetător care acordă o deosebită atenție formării statului samanid, care a jucat un rol hotărîtor în desăvîrșirea etnogenezei poporului tadjic. Aici, amintim că autorul cu ocazia participării la cel de-al XXIV-lea Congres internațional al orientaliștilor (München—1957) a prezentat o co-

municare despre: *Creşterea şi decăderea samanizilor*[1].

Spre deosebire de cercetătorii burghezi, B. G. Gafurov vede în garda palatului samanid nu un element de progres, ci un simplu instrument de oprimare în mîna emirilor feudali îndreptat împotriva propriului lor popor.

În acelaşi timp se aminteşte de crearea unor condiţii favorabile pentru formarea şi dezvoltarea limbii şi literaturii tadjice.

Încă la prima ediţie, critica sovietică a subliniat că relaţiile anglo-ruse din sec. al XIX-lea au fost tratate just de către autor. Acestea au fost adîncite în ediţiile următoare.

Harta „Cazahstanul şi Asia centrală în prima jumătate a sec. al XIX-lea" care indica inexact graniţa Afganistanului în regiunea Pamir (ed. a II-a) acum apare rectificată.

Spre deosebire de ediţiile anterioare autorul a acordat atenţia cuvenită pentru formele de arendă care constituiau o formă de exploatare feudală a ţărănimii în Orient. În ceea ce priveşte vechea afirmaţie că pe vremea lui Malik-şah (1072—1092) „statul seldjiucizilor se întindea din Marea Mediterană pînă la graniţele Imperiului chinez", acum este rectificată în urma folosirii critice a operei cronicarului arab Ibn al-Asir (sec. XII XIII). De asemenea, se rectifică că cucerirea Iranului de către arabi a avut loc în timp de cincisprezece ani şi mai bine şi nu în decurs de zece ani cum se afirmase în ediţia a II-a.

În acelaşi timp au fost înlăturate unele erori tipografice destul de supărătoare strecurate în cele două ediţii anterioare.

Ar fi fost bine dacă autorul, cel puţin în această ediţie, dădea un *Indice* care ar ajuta enorm de mult folosirea rapidă a lucrării.

În concluzie, rezultatul muncii acad. B. G. Gafurov este de o mare valoare pentru cercetările sovietice din domeniul studierii istoriei popoarelor din Asia centrală. În acelaşi timp meritele acestei ediţii, în care autorul a adîncit cercetările sale cu privire la trecutul poporului tadjic în lumina învăţăturii marxiste, prezintă un mare interes pentru dezvoltarea ştiinţei istorice din U.R.S.S.

În urma acestor trei ediţii, completate şi îmbunătăţite cititorii şi cercetătorii istorici aşteaptă cu nerăbdare apariţia volumului II, deja promis de autor, consacrat istoriei poporului tadjic în epoca sovietică.

M. Guboglu

MÁLYUSZ ELEMÉR: *Zsigmondkori Oklevéltár* [Documente privitoare la epoca lui Sigismund de Luxemburg]

Vol. I (1387—1399), Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1951, XVI + 795 p. Vol. II_1 (1400—1406), 1956, XXV + 658 p.; II_2 (1407—1410), 1958, VI + 630 p.

Cu apariţia acestei lucrări se împlineşte o lacună existentă pentru toţi aceia care se ocupau cu istoria Ungariei din prima jumătate a secolului XV. În ultimele decenii ale secolului trecut apăruseră documentele Casei Arpadiene, ale Casei Angevine şi ale Huniazilor, dar, lucru destul de ciudat, nu s-au publicat documentele domniei lui Sigismund de Luxemburg (1387—1437), rămînînd astfel, între perioada angevină şi aceea a Huniazilor un gol de o jumătate de secol.

Această lacună îşi are povestea ei, caracteristică pentru cunoaşterea mentalităţii retrograde de care era stăpînită vechea şcoală istorică. Academia de Ştiinţe Maghiară, încă înainte de sfîrşitul secolului XIX, hotărîse şi publicarea documentelor domniei lui Sigismund, însărcinînd cu editarea lor pe L. Fejérpataky, considerat ca cel mai bun cunoscător al materialului documentar pentru istoria medie a Ungariei. Lucrurile au rămas însă pe loc. Fejérpataky, care era un spirit progresist, voia să dea o ediţie care să oglindească şi viaţa maselor populare: propunea deci, să se tipărească tot materialul documentar important. Cum însă publicarea integrală a unui material atît de vast reclama zeci de ani de muncă şi cheltuieli enorme, el era de părere ca documentele să fie publicate nu in extenso, ci în extrase latineşti, care să conţină elementele esenţiale şi mai importante. În chipul acesta, materialul care, publicat integral, ar fi umplut peste 20 de volume, redat în extrase, putea fi cuprins în 4 volume, făcîndu-se astfel economie de spaţiu, de timp şi de bani.

Conducerea Academiei, speriată de tendinţele prea pronunţat democratice ale lui

[1] Cf. B. G. Gafurov, *The rise and fall of Samanids*, Moscova, 1957 (Academy of Sciences U.R.S.S.).

Fejérpataky, a respins proiectul propus și a dispus ca documentele să fie publicate după obiceiul consacrat, in extenso, alegîndu-se însă numai acelea „care interesează istoria politică, culturală și bisericească a țării", și dîndu-se „o atenție deosebită donațiunilor și trecutului familiilor care au avut influențe hotărîtoare asupra țării". Se cerea, cu alte cuvinte, să fie scoase în relief privilegiile clasei dominante și rolul ei în istorie. Lucrările au fost pornite, dar s-au ivit noi piedici. Adunarea de material mergea încet, apoi de la o vreme a fost părăsită, iar documentele adunate au rămas nepublicate. Și astfel, timp de două generații, epoca lui Sigismund, adică ultimele două decenii din secolul XIV și primele trei decenii din secolul XV a rămas perioada cea mai puțin cunoscută din istoria medie a Ungariei.

După eliberare, sub regimul de democrație populară, Academia de Științe Maghiară a căutat să pună capăt acestei situații, dînd în sfîrșit la lumină această lucrare cu un destin atît de vitreg. Dar acum, materialul adunat de Fejérpataky nu mai putea fi utilizat: parte din documente fuseseră publicate, între timp, de diferite instituțiuni, se descoperiseră arhive noi care trebuiau cercetate, pe de altă parte documentele privind viața socială, îndeosebi condițiile țărănimii, fuseseră lăsate la o parte și, în general, concepția care sta la baza colecției lui Fejérpataky se învechise.

Noile cerințe ale vremii impuneau editarea ei pe baze noi, în lumina metodelor marxist-leniniste și într-un cadru mult lărgit. Trebuia totul luat de la început.

E. Mályusz, cunoscutul istoriograf maghiar, căruia i-a fost încredințată această sarcină, reluînd proiectul respins altădată de Academie, al lui Fejérpataky, de a da materialul sub forma prescurtată, a pregătit cu ajutorul unui colectiv de cercetători, o ediție în 4 volume, în care documentele sînt reproduse în regeste și extrase. Pentru a pune lucrarea la îndemîna unui cerc mai larg de cititori, Mályusz prelucrează materialul în limba maghiară. În 1951 apare volumul I (1387—1399) cu un număr de 6234 documente, urmat în 1956 de volumul II, partea 1 (1400—1406) cu 5207 documente și în 1958 de volumul II, partea a 2-a (1407—1410) cu 2948 documente, cuprinzînd laolaltă, sub formă de regeste și extrase, un total de 14389 documente, așezate în ordine strict cronologică.

Practic s-a procedat astfel:

1) Documentele care au mai fost tipărite înainte sînt redate sub formă de scurte regeste, cu indicarea publicației, a greșelilor mai mari și a locului unde se păstrează originalul.

2) Documentele publicate pentru întîia dată sînt redate în extrase mai scurte sau mai dezvoltate, scoțînd în relief evenimentele esențiale; expresiile și părțile caracteristice, care, traduse în ungurește, ar putea da loc la interpretări multiple, au fost reproduse în limba originală a documentului.

Volumele prezintă astfel un text compact, — sînt pagini care cuprind pînă la 15 documente — care se cere citit cu răbdare și multă atenție.

Scopul de a concentra în această lucrare întregul material documentar — din țară și străinătate — considerat util, n-a fost atins integral. A fost publicat materialul din arhivele de pe teritoriul Ungariei de azi; n-a fost publicat însă decît într-o mică parte materialul arhivelor din Transilvania, Slovacia, Iugoslavia și Austria. Această lipsă, care apare în volumul I, se menține — din motive arătate în prefață — și în volumul II, rămînînd să fie remediată prin publicarea unui volum suplimentar.

Sînt de observat și unele scăderi în expunerea materialului, adică în întocmirea regestelor și extraselor. În volumul I, regestele sînt prea rezumative și din această pricină nu destul de clare. În volumul II acest neajuns a fost remediat în parte: la unele documente regestele sînt lărgite, iar la documentele tipărite mai înainte cu greșeli, sînt adăugite și corectările de rigoare (vz. de ex. vol. II, nr. 441). În general însă, majoritatea regestelor sînt încă prea rezumative. Oricum însă, regestele aduc un serios serviciu cercetătorului, semnalîndu-i existența documentelor și scutindu-l, prin indicarea publicațiilor, de cercetări obositoare și, de multe ori, zadarnice.

Extrasele apar de asemenea îmbunătățite în volumul II: se observă preocuparea de a da esențialul din cuprinsul documentelor într-o formă cît mai ușor de înțeles și de a reduce cît mai mult cu putință interpretările greșite, înmulțind citatele din limba originală a documentului.

Majoritatea documentelor se referă la teritoriile dinafara granițelor Ungariei actuale, mai ales la Slovacia, Iugoslavia și Transilvania (pentru aceasta din urmă avem 1/6 din totalul documentelor), dar se găsesc date însemnate și pentru țările vecine, cu care Ungaria medievală a avut legături politice sau comerciale, ca Austria, Polonia, Țara Romînească, Moldova, Turcia. Colecția constituie astfel un prețios instrument de lucru nu numai pentru cercetătorii istoriei Ungariei ci și pentru cercetătorii străini. Din păcate însă, nu poate fi folosită de cercetătorii care nu cunosc limba maghiară.

Această colecţie, dacă nu conţine tot materialul documentar existent, are în schimb calitatea de a prezenta tot ceea ce este esenţial pentru cunoaşterea epocii lui Sigismund din toate punctele de vedere, accentuînd îndeosebi latura socială, cu totul neglijată de colecţiile anterioare.

Numeroase documente privesc proprietatea feudală (donaţii, arendări, zălogiri, vînzări, confiscări, moşteniri, restituiri, răscumpărări) ca şi manifestările anarhice ale societăţii (atacuri cu bande înarmate asupra proprietăţii vecinilor, violentări, furturi şi tot felul de silnicii, mai ales asupra ţăranilor iobagi).

La alegerea şi organizarea materialului s-a ţinut seama îndeosebi de asuprirea şi exploatarea iobăgimii sub toate formele: amenzi, bătaie, închisoare, gonirea de pe moşie, răpiri cu sila etc.

Din numeroasele documente care privesc acest aspect al vieţii feudale reproducem documentul de mai jos, care, pe lîngă conţinutul caracteristic epocii de anarhie, poate servi şi ca exemplu de felul cum sînt întocmite extrasele.

„16 apr. 1387 (Bude, f. III, p. oct. passce). Sigismund către conventul de Leles. Să se cerceteze plîngerea lui Bereck, fiul lui Nicolae de Ayak, potrivit căreia : din porunca lui Ioan episcopul de Oradea, Ladislaus dictus de Zegy şi oamenii lui au năvălit înarmaţi pe moşia <pîrîşului> numită Ayak, au ridicat de aici cu forţa pe iobagii lui „cum universis eorum rebus, bonis et domibus ac quibuslibet ligneis edificiis in supuerficie dicte possessionis sue constitutis et repertis", i-au luat actele, care se găseau la casa lui Ioan, fiul lui Petru Zevke, spărgînd lada şi i-au pustiit moşia, tăind pomii fructiferi" (I, 21).

O atenţie deosebită au dat editorii, luptei de clasă, sub diferitele ei forme, încît cercetătorul găseşte pentru această problemă o nebănuită bogăţie de date.

Se găsesc de asemenea date interesante — mai puţine decît pentru istoria socială — cu privire la starea economică : mod de producţie, piaţa, circulaţia monetară, ca şi pentru întocmirile de suprastructură : dieta ţării, autonomia comitatensă, „universitatea nobililor şi a oamenilor de orice stare din părţile Transilvaniei", justiţia feudală etc. Un număr de vreo 30 de documente se ocupă de cnejii şi instituţia cnezatului din diferitele părţi ale Transilvaniei şi Ungariei : Banat, Arad, Bihor, Baia Mare, Maramureş, Turda, Hunedoara. Amintim documentul inedit din 4 septembrie 1402, important pentru cunoaşterea instituţiilor romînilor din Haţeg, în care figurează „iurati ac universitas nobilium et keneziorum de districtu Haczak", cu nume de veche rezonanţă, ca de ex. Kende, Coztha, Barb, Cristul, Lythowoy, Daan etc. (II, 1877).

Altă serie de documente confirmă existenţa romînilor pe tot cuprinsul regatului ungar din timpul lui Sigismund : în Bosnia, în Dalmaţia (Zara şi insule, Sebenico Cattaro, Trau, Cetinje, Raguza), în Croaţia (Corbavia, Ostroviţa, Zyn şi Brecevo), în Ungaria (comitatele Szepes, Bereg, Esztergom, Borsod). Dintr-un document cu data de 20 februarie 1409 se constată, în acest comitat din urmă existenţa unui sat locuit de romîni, numit Oláhkeresztes, care ţinea de domeniul cetăţii Diósgyör din apropierea oraşului Miskolc (II, 6601). Este localitatea istorică cunoscută mai tîrziu sub numele Mezökeresztes, unde a avut loc celebra luptă dintre turci şi imperiali în 1596.

Documentele care privesc direct Ţara Romînească şi Moldova sînt puţin numeroase : 37 în vol. I şi 20 în vol. II, în total deci 57 documente, din care numai 20 inedite (17 în vol. I, abia 3 în vol. II). Vom trece aici în revistă numai documente inedite sau pe cele puţin sau de loc cunoscute la noi.

Documentele care privesc Moldova sînt mai ales în legătură cu străduinţele lui Sigismund de Luxemburg de a ţine această ţară sub ascultarea sa. Cel mai vechi, din 4 noiembrie 1390 — important pentru lămurirea relaţiilor Moldovei cu Ungaria în timpul lui Petru Muşat — este o amînare de proces a lui Ioan de Kalló, care doreşte să meargă „ad presentem exercitum regium versus partes Moldouanas" (I, 1732). Printr-un act din 30 ianuarie 1395 (emis „in terra nostra Molduana ante villam Karachonkw), fostul ban Ladislau, fiul lui Ştefan de Lossonch, proscris pentru felonie, este iertat de Sigismund „capiti et universis possessionibus ac portionibus possessionariis necnon rebus et bonis eiusdem", deoarece luptînd cu credinţă, s-a distins în lupta glorioasă dusă de rege „contra Molduanos" şi „contra Stephanum minoris Wolachye seu terre nostre Molduane Wayuodam" (I, 3801). Un alt act de aceeaşi natură, din 3 februarie 1395 (emis „ante castrum Nempch in terra nostra Moldouana"), se dă magistrului Ioan, fiul lui Nicolae, din Binţinţ (I, 3804). Alte 4 acte din anii 1395, 1396 şi 1397 au ca obiect, tot în legătură cu campania lui Sigismund în Moldova, amînări de procese (I, 3815), înnoirea actelor de proprietate pierdute în timpul campaniei (I, 3820), noi donaţii de moşii ca răsplată familiei pentru moarte pe cîmpul de luptă (I, 4233, 4621, 5401), sau pentru vitejie — aceasta din urmă din 1404 — (II, 3055).

Raporturile dintre Sigismund și Moldova, după acest război, sînt prezentate în două documente. Primul este tratatul de pace dintre Sigismund, Vladislav regele Poloniei și Vitold principele Lituaniei, din 14 iulie 1397 (Iglau), prin care se promite lui Sigismund ajutor pentru redobîndirea și luarea în stăpînire a Moldovei („totam terram Moldouanam nobis dominioque et ditione corone regni nostri Hungarie recuperare, reintegrare et appropriare juvabit") (I, 4872). Al doilea este actul din 31 martie 1410 (Marienburg), prin care marele magistru al cavalerilor teutoni încheie alianță cu Sigismund contra lui Vladislav și sprijinitorii lui lituani, ruteni, tătari, obligîndu-se să-i predea „Țările înstrăinate de Ungaria: Rusia, Podolia și Moldova", în cazul cînd le-ar cuceri în timpul războiului (II, 7462). După cum se știe, această alianță a fost în parte cauza înfrîngerii teutonilor în lupta de la Tannenberg (15 iulie 1410).

Cît privește Țara Romînească, se găsesc două acte de donație pentru merite cîștigate în campania din 1395 și 1396 contra turcilor în Țara Romînească „in nostra expeditione exercituali in partibus nostris Transalpinis" (I, 4651) și la asediul Nicopolului (I, 4653), și, tot în legătură cu pericolul turcesc la Dunăre, cererea de ajutor a lui Mircea către Sigismund din 23 martie 1399, dată aici ca inedită dar publicată la noi mai de mult. (V. Motogna, *Politica externă a lui Mircea cel Bătrîn*, Gherla, 1924).

Două documente ne aduc noutăți importante cu privire la raporturile dintre Mircea cel Bătrîn și Sigismund. Din primul act — un proces de hotărnicie cu data de 23 ianuarie 1399, rezultă că Mircea cel Bătrîn a obținut de la Sigismund de Luxemburg, „de curînd", cu titlul de donație, cetatea și domeniul „Hunyadvár" (I, 5680). Cetatea aceasta, numită în acte cînd Sebes sau Sebesvár, cînd Hunyad sau Hunyadvár (rom. Huedin) se afla ruinele se mai văd încă pe un pisc de deal deasupra satului Bologa de azi, în apropierea trecătorii Ciucea, pe unde se făcea legătura între Transilvania și Ungaria. Era domeniul cel mai important din comitatul Cluj, cuprinzînd aproape 20 de sate. Documentul acesta, important și pentru studiul instituțiilor, conține și un interesant episod din lupta de clasă: Țăranii din satul Săula aparținător acestui domeniu nemulțumiți cu hotărîrea dată de reprezentanții guvernului cu ani în urmă, profită de schimbarea de stăpîn și-și fac singuri dreptate, distrugînd semnele de hotar puse de autorități. (În volumul II, care cuprinde perioada 1400 1410, nu mai apare nici o informație în legătură cu această posesiune).

Al doilea document, cu data de 18 noiembrie 1399 — tot un proces de hotărnicie — ne arată pe soția lui Mircea cel Bătrîn în stăpînirea satului Haraszt, din comitatul Pesta, primit ca zălog de la Sigismund. Satul ține de domeniul cetății Buda-Veche și este așezat pe malul Dunării, nu departe de Buda, devenită sub Sigismund capitala Ungariei (I, 6149). În legătură cu această stăpînire, mai există un document cu data de 4 august 1400 — acesta în regest, fiind publicat în altă parte — care nu aduce însă nimic nou, fiind doar un act de amînare a procesului amintit mai sus (II, 441).

Se știa mai dinainte dintr-un document cu data de 3 iulie 1400, pe care îl regăsim și aici în regest (II, 370), că soția lui Mircea cel Bătrîn era în posesiunea satului Tomay din Ungaria transdanubiană, așezat pe malul lacului Balaton — și se pare în stăpînirea nu numai a satului amintit, ci și a cetății și domeniu lui Rezi din apropiere — și s-a căutat să se stabilească pe baza acestui document originea soției lui Mircea. Noile documente privind posesiunea satului de la Dunăre nu simplifică problema originii atît de discutată a doamnei Mara. În schimb, aceste două documente, ca și actul privitor la posesiunea cetății Hunyadvár de către Mircea, pun într-o nouă lumină raporturile dintre domnul romîn și Sigismund, în anii critici de la sfîrșitul veacului XIV, cînd primejdia otomană la Dunăre, agravată de anarhia feudală, care submina forțele vitale ale Ungariei, făcea atît de necesară prietenia lui Mircea cel Bătrîn.

Mai amintim, pentru încheiere, două documente. Primul, dat în regest, ca document cunoscut, este actul lui Mircea de la Tismana din 23 noiembrie 1406, cînd era în drum spre Severin, unde trebuia să se întîlnească cu Sigismund (II, 5132). Al doilea, dat în extras, este un act cu data de 6 iunie 1400, care citează un act mai vechi, din 27 decembrie 1324, întărit cu dubla pecete a lui Carol de Anjou, pierdută în expediția din Țara Romînească (II, 7669).

Editorii au ținut să informeze pe cercetători asupra condițiilor în care au luat ființă aceste volume, arătînd în prefață greutățile întîmpinate, lipsurile pe care n-au putut să le evite la aceste două volume, planurile de îmbunătățire pentru volumele următoare. Sub titlul de prescurtări se dă bibliografia de care s-au folosit la întocmirea lucrării.

Folosirea colecției este înlesnită de un indice de nume și materii judicios întocmit și publicat la sfîrșitul fiecărui volum, în care sînt scoase în evidență toate problemele importante, în deosebi cele de ordin social și economic. Sînt, firește, și greșeli, inerente la

întocmirea unui indice dezvoltat. Voi semnala doar cîteva, descoperite întîmplător, şi numai în legătură cu probleme care interesează mai deaproape pe cercetătorii romîni. La cuvîntul „cneaz" sînt omise documentele, I, 1823 şi I, 2535, iar un nume de familie derivat (Kenézi) e pus la instituţii (I. 3578). Localitatea Merche din Ungaria apuseană e pusă la „Mircea", domnul Ţării Romîneşti (II. 6221). În volumul I referinţele la Ţara Romînească sînt împărţite sub două titluri cu acelaşi înţeles: Havasalföld (Muntenia) şi Oláhország (Ţara Romînească), dînd sub primul 9, şi sub al treilea 3 referinţe. În volumul II această inadvertenţă a fost eliminată, concentrînd referinţele sub titlul „Havasalföld".

Documentul II, 550, în care este vorba de „vlahii" din Croaţia, este trecut în indice şi la „romîni" şi la „vlahi". De asemenea, sînt trecuţi la „vlahi" romînii din Braşov (I, 6200) şi romînii din nordul Transilvaniei (II, 7226).

Am semnalat cîteva greşeli întîlnite la întîmplare, ceea ce denotă că la o cercetare amănunţită pot fi descoperite şi altele. În schimb, aproape nu există greşeli de tipar. Am observat o singură inadvertenţă: în volumul I, p. 224, numerotarea documentelor se face greşit, în loc de 2039—2043 este pus 2069—2073, cifre care se repetă şi la locul lor în pagina 231. În general, volumele au fost scoase în condiţiuni tehnice exemplare.

I. Totoiu

EMERIC RÉVÉSZ, *Etudes historiques*, Budapesta, 1957, 138 p. (Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae [15]).

Cele două studii istorice ale acad. Emeric Révész se adaugă la seria studiilor istorice apărute sub egida Academiei de Ştiinţe Ungare, serie în care predomină mai ales cercetările privitoare la epoca revoluţionară 1848—1849 şi la activitatea lui Kossuth, în special. Ele aduc la lumină aspecte pline de interes ale fazelor politice desfăşurate în aceşti ani, interes sporit de unele contingenţe pe care studiile acestea le au cu evenimentele contemporane din ţara noastră.

Studiul *Lamennais şi Ungurii* îşi propune să prezinte pentru prima oară în istoriografia ungară, influenţa pe care a avut-o celebrul abate francez asupra epocii de reforme şi asupra mişcării de eliberare maghiare. Cercetînd modul în care au pătruns lucrările lui Lamennais în Ungaria, autorul arată că despre cartea *Paroles d'un croyant* se vorbeşte cu prilejul unei şedinţe a Tinerimii parlamentare, întrunite la 10 iulie 1834, după mai puţin de trei luni de la apariţia lucrării; cu o lună mai tîrziu, la 8 august, vicecancelarul baron Ignatie Eötvös, fiul, atrăgea atenţia palatinului Iosif asupra acestei cărţi, cerîndu-i să vegheze ca opera să nu fie introdusă în ţară şi să decreteze ca toate volumele surprinse să fie confiscate. Doi ani mai tîrziu opusculul era tradus; secţia de manuscrise a Bibliotecii Academiei deţine o traducere în manuscris, intitulată *Egy hivö szavai*, care este lacunară, superficială şi inexactă, vădind faptul că autorul său fusese preocupat numai de redarea ideilor. Cartea mai este semnalată a-şi fi făcut apariţia în părţile orientale ale monarhiei, introdusă acolo, probabil, de emigranţii revoluţionari polonezi, care, deşi urmăriţi de poliţie, se bucurau de privilegiile nobilitare maghiare. Lucrarea lui Lamennais mai prilejuieşte în acel an o şedinţă nocturnă a unor membri radicali ai Tinerimii parlamentare, care, inspirîndu-se din cap. XIII, ţin o conferinţă cu tema: „Coborîrea împăratului Franz la iad"; puţin estetă, poliţia arestează pe participanţi, cărora li se înscenează şi un proces cu grave urmări. Aceasta demonstrează, spune autorul, că influenţa operei asupra tinerimii revoluţionare creştea pe fie ce zi ce trecea. În capitolul II, autorul tratează îndelung relaţiile dintre Lamennais şi Franz Liszt, singurul ungur care a avut mai multă vreme relaţii personale cu abatele francez. După ce menţionează, în capitolul III, alte relaţii personale dintre Lamennais şi unguri, lucrarea relevă unele urmări ale influenţei acestuia asupra literaturii şi vieţii publice maghiare. În afara traducerii inexacte datorată Tinerimii parlamentare, opera franceză a mai fost transpusă în ungureşte şi de Ştefan Dobrossy, unul din primii admiratori ai lui Petőfi, care s-a condus după ediţia germană a lui Börne, făcută de un anonim care a lucrat, probabil, după original în colaborare cu marele poet Ioan Arany, traducere pierdută, dar relatată elogios de mărturii contemporane. A patra traducere este menţionată de Mihai Táncsis, care, împreună cu Petőfi a fost conducătorul ideologic cel mai ascultat al aripii stîngi plebeiene a revoluţiei ungare şi care pomeneşte de un manuscris redactat de

Alexander Lánzer; în sfîrşit a cincea este a lui Ludovic Varga, din 1878.

În presă, Lamennais a fost prezentat publicului ungar de buletinul Academiei de Ştiinţe Ungare. *Tudománytár*, care-l cota ca „cel mai mare scriitor al Franţei actuale, prin ultima sa lucrare depăşind cele mai de seamă spirite, chiar Chateaubriand ..." (1841) şi de *Pesti Hirlap* care conţinea o notă a lui Kossuth, exprimîndu-şi simpatia pentru abatele francez condamnat la închisoare (9 ianuarie 1841). Influenţa entuziastului Lamennais mai este resimţită şi în scurta broşură a lui Carol Kornis, care se ridică cu tărie şi pasiune împotriva regalităţii (ianuarie 1849); în acest document dramatic al punctului culminant al revoluţiei, străbat stilul şi ideile din *Paroles d'un croyant*. Cronica destinului lui Lamennais în Ungaria mai înregistrează un eveniment, acesta amuzant; în vremea ocupaţiei, în toamna lui 1849, un ofiţer din armata ţaristă se prezintă la Biblioteca din Debreţin şi ceru cartea lui Lamennais. Pe această cale ocolită şi delicventă a reuşit opera lui Lamennais să pătrundă şi în rîndurile armatei ţariste. Singura traducere integrală tipărită a apărut mult mai tîrziu, în 1871, şi ea se datoreşte unui pastor protestant, Carol Racz, din comunitatea reformată Szaparyfalva, comitatul Krassó-Szörény (astăzi comuna Tipari, în Transilvania); cel mai mare elogiu a fost adus de un străin, un combatant pentru Comună, Louis-Auguste Rogeard, care la 3 ianuarie 1879 ţinu, în saloanele Geraùdo, o conferinţă elogiind figura abatelui revoluţionar.

„Democrat burghez radical, care aspira la o transformare revoluţionară a instituţiilor politice şi, în primul rînd, la abolirea monarhiei", cum îl caracterizează Emeric Révész, Lamennais s-a făcut un bun propagandist al vremurilor sale, „adevărul propriilor sale lupte aflînd un puternic răsunet dincolo de frontierele Franţei". Sub acest aspect, lucrarea istoricului ungur capătă un interes sporit; ea stabileşte etapele pătrunderii unei gîndiri revoluţionare în rîndurile tinerimii trezită la conştiinţa naţională, etape mult asemănătoare celor desfăşurate în ţările romîneşti, unde Lamennais a cunoscut o faimă cel puţin identică. Reamintim faptul că Vasile Mălinescu discuta „Proudhon, Lamennais, Aimé Martin şi altele" cu Al. C. Golescu-Albul la Brussa în februarie 1851, precum şi explicaţia dată de C. A. Rosetti privitoare la lozinca ziarului *Românul*, „Voiesce şi vei putea !" printr-un citat din „strălucitul Lamennais" (articol din nr. 24, 28.III/9.IV, 1858). De altfel *Paroles d'un croyant* văzură lumina tiparului în ţările romîneşti mai curînd decît în Ungaria; în 1848, tipografia lui Iosif Kopaining din Bucureşti, făcea să apară: *Cuvintele unui credincios, de A. F. Lamennais. Tradusă din franţuzeşte dată la lumină şi închinată poporului romîn de un romîn*, urmată de o a doua ediţie, apărută la Iaşi, în tipografia lui Goldner, la 1859. În iunie 1848, tipografia lui C. A. Rosetti şi Winterhalder din Bucureşti făcuse să apară *Note evanghelice prin care Sf. Lamene la 1846 a manifestat lumei că reformarea ce vor să facă este intocmai pe temeiurile Evangelii. Tălmăcite de sfinţia sa eclisiarhul Ioasaf Znagoveanul, 1848, iunie. Împărţite în dar.* Este interesantă preocuparea cercurilor progresiste de la noi de a răspîndi lucrări revoluţionare, care să aibă totuşi o mireazmă tradiţională, mai îmbietoare decît aroma necunoscută a noului, după cum interesant este faptul că abatele francez îşi găseşte discipoli chiar printre clerici. Aceste opere evidenţiază, însă, în primul rînd, atenţia pe care revoluţionarii romîni, asemenea celor maghiari, au acordat-o operei lui Lamennais. În sfîrşit, în 1876, apărea la Bucureşti, la Petrescu-Conduratu editor-tipograf, *Cartea Poporului după Lamennais*, „dedicaţiune poporului românu". Mai menţionăm faptul că înaripatele sentinţe, ca: „Să nu socotiţi că veţi afla libertate, siguranţă şi pace, decît luptîndu-vă împotriva unor asemenea oameni" (mîndri, lacomi, răpitori şi ucigaşi) — p. 88, ed. Buc., 1848 — redă cel mai corect text francez (compară cu lucrarea lui Yves le Hir, *Les paroles d'un croyant de Lamennais. Texte publié sur le manuscrit autographe*,. Paris, Colin, 1949, 293 p.).

În acest înţeles lucrarea acad. Emeric Révész este deosebit de interesantă, atît pentru studierea formării gîndirii revoluţionare burgheze în răsăritul Europei, cît şi pentru cunoaşterea răsunetului operei celui care a fost considerat, cel puţin pentru anii 1817—1834, ca adevărat barometru al secolului său (vezi: René Rémond, *Lamennais et la démocratie*, Paris, PUF, 1948, 77 p.).

A doua lucrare din volum are titlul: *Kossuth şi declaraţia de independenţă a naţiunii ungare*, declaraţie care este privită de autor, ca fiind de o extraordinară importanţă pentru istoria Europei, întrucît reprezintă prima mare lovitură dată din interior, din centru, edificiului zdruncinat al absolutismului habsburgic. Înfăţişînd procesul evoluţiei lui Kossuth către ideea rupturii definitive de casa de Habsburg, autorul pune în lumină trăsăturile fundamentale ale acestui document, care urmează, în fond, linia unei reforme constituţionale şi a păstrării drepturilor istorice, întemeiat pe ideea dreptului natural, ideologie

a capitalismului care era, încă din veacul al XV-lea, în fruntea mişcării pentru progresul politic în Occident. De aci, studiul relevă şi părţile negative ale declaraţiei, care izolează pe Kossuth şi partizanii săi de elementele cu adevărat revoluţionare şi progresiste din Europa, care au surprins în acest document semnele unei alunecări spre reacţionarism. Izolată de proletariatul englez şi francez, de forţele burgheze progresiste de stînga, mişcarea lui Kossuth a plătit scump greşelile sale. Redînd integral textul declaraţiei, studiul are o valoare deosebită.

De altfel, scrise la un înalt nivel ştiinţific, într-un stil precis şi atrăgător, lucrările acad. Emeric Révész dau o deosebită semnificaţie episoadelor cercetate din istoria Ungariei, pe care, angrenîndu-le în istoria veacului respectiv, le înfăţişează ca făcînd parte dintr-o frescă mai mare, cea a istoriei maselor populare.

Al. Duţu

Akta Stanów Prus Królewskich (*Acta Statuum Terrarum Prussiae Reggalis*), wydali Karol Górski i Marian Biskup.

Tom. I (1479—1488), Torun, 1955, LXIII + 607 p ; tom. II (1489—1492), Torun, 1957, XXXII + 502 p. (Towaszystwo naukowe w Toruniu, Fontes 41, 43).

Deşi greu lovite în timpul războiului, arhivele polone conţin încă numeroase fonduri de documente, a căror publicare urmează în ritm accelerat, parte integrantă a marelui efort de reconstrucţie al perioadei postbelice. Ceea ce trebuie subliniat e nu numai numărul impresionant de izvoare narative şi documentare publicate în ultimii ani în Polonia democrat-populară, dar mai ales nivelul ştiinţific ireproşabil şi excepţionalele condiţii tehnice ale publicaţiilor. Revoluţia culturală ce se desfăşoară în Polonia de la eliberarea ei de sub jugul hitlerist îşi arată cu prisosinţă roadele şi în acest domeniu : apariţia unor monumentale ediţii de izvoare care mărturisesc dragostea poporului polon pentru trecutul istoric aşa cum o mărturiseşte refacerea avîntată a oraşelor medievale distruse de ocupanţii germano-fascişti.

Cum este de aşteptat, aceste izvoare — cînd e vorba de materiale referitoare la relaţiile externe ale Poloniei — conţin deseori şi ştiri privitoare la trecutul ţării noastre, îndeosebi al Moldovei.

Între publicaţiile mai recente, un loc însemnat pentru istoria Poloniei în veacul al XV-lea îl ocupă documentele dietelor Prusiei regale, fost teritoriu al ordinului cavalerilor teutoni, încorporat în anul 1466 regatului polon. Deşi în cele două volume publicate pînă acum precumpănesc ştirile referitoare la istoria internă a teritoriului Prusiei regale, la diverse aspecte economice, sociale şi politice ale vieţii provinciei în a doua jumătate a veacului al XV-lea, nu lipsesc însă nici informaţiile de istorie generală. Acestea îşi fac apariţia în măsura în care interesau direct statul polon şi formau obiect de discuţie în dietele provinciale. Cele mai multe dintre documentele culegerii sînt scrise în limba germană a veacului al XV-lea, de lectură nu întotdeauna uşoară, şi doar cîteva în limba latină ; rezumatele foarte ample care preced documentele sînt redactate în limba polonă, ca şi lămuririle şi notele care le însoţesc. Fiecare volum are un indice.

Perioada 1479—1488, care formează obiectul primului volum, e însemnată în istoria Europei răsăritene prin desăvîrşirea dominaţiei otomane asupra Mării Negre. Căderea Chiliei şi a Cetăţii Albe sub stăpînire otomană a constituit momentul final al transformării Mării Negre în lac turcesc. Intervalul 1484—1490 e deosebit de însemnat în istoria Moldovei ; el cuprinde două momente importante în politica externă a lui Ştefan cel Mare : jurămîntul de vasalitate depus de domn la Colomeea, pentru obţinerea concursului polon, fără de care nu puteau fi recucerite cetăţile pierdute şi începutul politicii antipolone în vara anului 1490, politică ce avea să culmineze cu lupta din Codrul Cosminului.

La 15 iulie 1484 starostele de Sztum era informat de sosirea unui sol moldovean prin care Ştefan, domnul Moldovei, vestea regelui Cazimir invazia în număr mare a turcilor în ţara sa ; ştirea s-a răspîndit repede în întreaga Polonie (I, p. 231). Intervenţia militară polonă nu a început însă decît în anul următor, în 1485. Se ştie că în vederea acţiunii militare, regele Cazimir convocase dieta de la Thorn (Torun), în cursul căreia nădăjduia să obţină adeziunea şi concursul stărilor Prusiei regale la campania pe care o pregătea în Moldova [1].

[1] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi a Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 169.

Posedăm acum textul integral al dezbaterilor dietei, care s-au desfășurat în prezența regelui Cazimir, între 6 martie și 19 aprilie 1485. Încă de la început purtătorul de cuvînt al regelui expunea rostul convocării dietei, recapitulînd evenimentele recente: invazia turcilor în Moldova sub conducerea sultanului, ocuparea cetăților, imposibilitatea în care se afla Ștefan de a face față, singur, atacului. Aceasta se explică în parte prin marile devastări pe care le suferise țara în timpul campaniilor turcești din vremea lui Mahomed II: „iar tatăl acestui împărat turc a stricat mai înainte Moldova și i-a provocat mari pagube, tîrînd poporul din țară". Acum „voevodul Moldovei nu mai are decît cîmpia, pădurile și cîteva mici orașe". De aceea Ștefan a stat ascuns în păduri (n den Welden) în timp ce turcii ocupau cele două cetăți, dintre care una a fost cucerită „cu mare putere, cealaltă prin trădare" („eyns mit groszer macht unnd das andere mit vorrentnisse", I, p. 288)[1].

Primejdia unei invazii militare turcești în Polonia în primăvara anului 1485, „de îndată ce va crește iarba" (condiție indispensabilă pentru deplasarea cavaleriei, I, p. 270, 289), și primejdia militară permanentă pe care o reprezenta pentru regatul polon stabilirea definitivă a turcilor în sudul Moldovei, l-au determinat pe Cazimir să răspundă favorabil cererilor insistente de ajutorare ale lui Ștefan. Acesta își anunțase sosirea în Polonia în cursul verii, în speranța că cu ajutor polon va putea recuceri cetățile, înainte de întărirea acestora de către turci (I, p. 289). Forțele militare de care dispunea Ștefan la data aceasta erau evaluate de poloni la 20 000 oameni (I, p. 289).

Nobilimea și orașele Prusiei regale se arătau însă refractare unei acțiuni militare în Moldova și nu înțelegeau să dea concursul solicitat de Cazimir. E ceea ce a dat dezbaterilor, în cîteva rînduri, un caracter violent și a provocat de repetate ori intervenția directă și iritată a lui Cazimir.

Argumentele folosite de rege pentru a impune stărilor Prusiei participarea la lupta antiotomană au fost de două ordine: unul al situației de fapt primejdioase create pentru Polonia în urma cuceririi Chiliei și a Cetății Albe de către turci, al doilea al obligațiilor de drept pe care le avea regele Poloniei față de Moldova, stat vasal și deci parte componentă a regatului. Transformarea cetăților cucerite într-o bază de atac împotriva Poloniei constituia o primejdie gravă, de aceea apărarea Moldovei, arată regele, însemna apărarea Poloniei („Esz gehet ins hochste; so die Walachie beschirmet wirt, wirt ouch beaschirmet die Crone"). În același timp regele anunța începutul unei acțiuni diplomatice pentru coalizarea principalelor puteri interesate să stăvilească expansiunea otomană; în acest scop fuseseră trimiși soli la pașă, la împărat și la regele Ungariei (I, p. 289, 304—305).

Reprezentanții stărilor Prusiei și marele maestru invocau însă „pacea perpetuă" (tratatul încheiat între rege și ordin în 1466) care excepta timp de 20 de ani ordinul și stările Prusiei regale de la obligația de ajutorare a regelui. Dar citirea textului a arătat că excepția prevăzută de tratat nu avea aplicare în eventualitatea unui atac turcesc împotriva Poloniei. Cu acest prilej însă reprezentanții stărilor au ridicat o însemnată chestiune de drept internațional feudal: Moldova trebuie sau nu considerată parte componentă a regatului, cu alte cuvinte obligația prevăzută de tratatul din 1466 urma să se aplice sau nu și pentru apărarea Moldovei?

Răspunsul afirmativ al regelui s-a sprijinit pe două argumente: prezența stemei Moldovei, a cărei descriere se dă, pe însemnele regale polone („Sy/Moldova/ wirt undir der Crone entholden, wen das wopen der Walachie ist eyn ochsenhoupt myt eym rade und ist yn des herrn königs herzeichen", I, p. 307); jurămîntul depus de vechii domni ai Moldovei față de coroana polonă și angajamentul lui Ștefan de a se conforma cît de curînd tradiției (I, p. 289). Jurămîntul pe care domnul Moldovei urma să-l depună la Colomeea trebuia să confirme situația de drept în baza căreia regele Poloniei era autorizat să ceară supușilor săi îndeplinirea obligațiilor feudale de stat și ajutor în vederea campaniei pe care o pregătea.

Reprezentanții stărilor au opus argumentelor regale interpretarea conform căreia obligațiile lor de vasali erau mărginite la teritoriul coroanei, în limitele pe care acesta le avea la data încheierii pactului feudal dintre ei și rege (1466); acesta însă îi considera obligați la prestarea serviciului feudal pe toți vasalii săi și în raport cu toate teritoriile coroanei, „de la mare pînă la Dunăre", indiferent de data dobîndirii lor. De aceea, susținea purtătorul de cuvînt al regelui, vasalii coroanei de pe teritoriul Prusiei regale erau îndatorați să participe la campania antiotomană din Moldova. Marele maestru al ordinului a consimțit în cele din urmă să dea ajutorul cerut,

[1] Căderea prin trădare a uneia dintre cele două cetăți, semnalată și de izvoarele apusene, N. Iorga, *op. cit.*, p. 162 (reprodusă după un izvor italian și de Leunclavius, *Newe Chronica Türckischer Nation*... Franckfurt am Mayn, 1590, p. 332), e confirmată acum de un izvor mult mai autorizat. Informația revine și la p. 304.

dar reprezentanţii stărilor Prusiei regale au refuzat, sub diverse pretexte, să se conforme dorinţei regelui.

Acţiunea militară în Moldova avea să se desfăşoare după depunerea jurămîntului de către Ştefan (15 sept. 1486). În vederea acestei acţiuni, regele transmitea reprezentanţilor stărilor Prusiei regale, întrunţi în dietă la Grawdentz la 24 iunie 1485, ordinul trimis în toată ţara celor îndatoraţi să presteze serviciul militar. Acei care nu se vor afla la 25 iulie a aceluiaşi an înarmaţi vor pierde bunurile deţinute cu titlul feudal („sub bonorum feudalium privatione"). Regele se afla la data aceea la Lwow însoţit de o mare armată de mercenari cu care se pregătea să intre în campanie.

Campania însă s-a desfăşurat sub conducerea a doi dintre fiii regelui, printre care şi Ioan Albert. La dieta de la Elbing din 12 decembrie 1485 s-au dat cîteva detalii asupra desfăşurării operaţiilor. În faţa trupelor polone turcii s-au retras în grabă: consolidate cu cîteva mii de mercenari, trupele polone au ajuns pînă la Dunăre unde se mai aflau încă la sfîrşitul anului („... etzlich towsendt soldener bisz an dy Thunow und noch do legenn", I, p. 391). Reprezentantul regelui a relatat omagiul depus de domnul Moldovei şi înfrîngerea suferită de turci, anunţînd însă în acelaşi timp informaţia pe care o deţinea despre intenţia sultanului de a invada Moldova, în vara următoare cu trupe multe şi cu concursul tătarilor. Din nou se cerea ajutorul stărilor Prusiei care însă s-au menţinut şi de data aceasta în atitudine negativă (I, p. 398—399).

Ostilităţile s-au prelungit şi în cursul anului următor, cînd ameninţarea turcă împotriva Poloniei se agravează. La dieta de la Marienburg, la 11 martie 1487, reprezentanţii stărilor erau informaţi asupra acţiunilor tureşti care „au întărit cîteva oraşe şi cetăţi şi au pricinuit pagube mari ... iar unde ajung nu numai că iau tot ceea ce găsesc, dar şi întăresc oraşele şi cetăţile pe care le cuceresc şi le ocupă definitiv". Trupele de mercenari au fost trimise împotriva lor anunţîndu-se intenţia regelui de a trimite din nou pe fiul său cu alte trupe (I, p. 425). La dieta de la Elbing, la 15 septembrie 1487, se dădeau noi amănunte cu privire la acţiunile militare ale turcilor care „în puţin timp *au luat sub stăpînire multe orase din Moldova* şi zilnic întăresc cîte o cetate". Din Moldova turcii făceau incursiuni în Podolia unde „au produs mari pagube alor noştri; pe cei în vîrstă îi omoară, pe tineri, femeile şi fetele tinere îi duc cu ei şi îi maltratează ca pe cîini, după obiceiul lor". De data aceasta Polonia era direct lovită de turci şi regele cerea stărilor să participe la apărarea regatului, lăsînd deoparte toate considerentele juridice pe care se întemeia pînă atunci refuzul lor (I, p. 466). Fiul regelui (probabil tot Ioan Albert) era trimis la graniţă şi se afla în drum spre Cameniţa, unde se trimisese multă cavalerie şi infanterie cu ordinul de a se cuceri *cetatea întărită acolo de turci*. Deoarece tezaurul regal era epuizat de efortul militar, regele cerea reprezentanţilor stărilor şi ajutor pecuniar. Din nou însă aceştia s-au eschivat de la un răspuns categoric afirmativ.

Anul 1488 a însemnat în acelaşi timp continuarea luptelor şi începutul tratativelor de pace între turci şi poloni. Între 1 şi 9 mai 1488 o solie a stărilor Prusiei regale se afla la Piotrokow la Cazimir. Acesta le dădea informaţii asupra evoluţiei negocierilor cu turcii (I, p. 498). Cu acelaşi prilej regele informa stările asupra celor trei lupte care avuseseră loc de curînd cu tătarii, în care aceştia fuseseră înfrînţi, în cea dintîi de către domnul Moldovei („Czuvor durch die dienstlewte unde das folk des wolaschen woywoden", I, p. 505).

Luptele cu tătarii şi cu turcii au continuat şi în anul următor. La 15 martie 1489 un sol trimis de rege la marele maestru cerea concurs militar împotriva tătarilor care devastau în număr mare Polonia şi Lituania (II, p. 15: alte ştiri despre luptele cu turcii şi tătarii în cursul aceluiaşi an, p. 31, 37, 135 şi 137). Anul următor a adus o însemnată modificare în politica externă a Moldovei. Ştefan rupe legăturile cu Polonia, a cărei cooperare în acţiunea militară din Moldova nu fusese suficientă pentru a îngădui recucerirea Chiliei şi a Cetăţii Albe; el pune acum capăt ostilităţilor cu turcii. În aceeaşi perioadă se situează primele sale acţiuni împotriva Poloniei; trupele moldovene invadează în cursul verii teritoriul polon, ameninţînd Cameniţa şi Lwowul (II, p. 211).

La dieta de la Grawdencz, 10—11 oct. 1490, se relata că o armată otomană formată din 9000 oameni a suferit o grea înfrîngere pe teritoriul polon; o parte dintre prizonierii turci au fost duşi la Cracovia, unde au declarat că invazia în Polonia a fost înfăptuită la sugestia domnului Moldovei („Andtwerten sy, mit willen des woywoden aus der Wallachie", II, p. 228). Şi alte aspecte de politică internaţională se reflectă în volumele recenzate, de pildă criza deschisă de moartea lui Matei Corvin şi de lupta pentru succesiunea la tronul Ungariei.

Materialul celor două volume de documente prezintă un interes deosebit şi pentru cercetătorul stărilor şi a adunărilor de stări medievale în această perioadă în care se realizează un echilibru între puterea centralizatoare a regalităţii şi forţele locale, nobilime, cler şi

orașe. Se pot urmări limitele impuse autorității regale, de rezistența stărilor, situațiile de fapt și argumentele juridice pe care se întemeia această rezistență, concesiile pe care reușea să le smulgă deseori regelui (opoziția stărilor e unul din factorii care au îngreuiat acțiunea polonă în Moldova și i-au redus eficacitatea). Foarte limpede reies conflictele pe care le provoca încercarea regelui de a-și impune interesele în relațiile cu episcopatul Prusiei, de a supune teritoriul provinciei administrației regale, prin numirea staroștilor etc. În sfîrșit, se poate studia mecanismul de convocare a dietelor și procedura după care se desfășurau întrunirile. O întreagă epocă din istoria acestei instituții cu rol deosebit de însemnat în toată Europa medievală, dar cu viitor excepțional tocmai în Polonia unde va reuși să împiedice procesul de centralizare, se reflectă în volumele recenzate.

Șerban Papacostea

REVISTA REVISTELOR

Studii și cercetări de bibliologie, vol. II, 1957, 467 p. (Bibl. Acad. R.P.R.)

Biblioteca Academiei R.P.R., asimilată cu un institut de cercetări în domeniul bibliologiei, a scos în 1955 primul volum al acestei publicații. Au fost distribuite primele exemplare în timpul lucrărilor primei sesiuni științifice de bibliologie și documentare (București, 15—16 dec. 1955), ținută sub auspiciile Bibliotecii Academiei R.P.R. Cu acest prilej s-au inițiat studii și cercetări în domeniul biblioteconomiei, istoriei cărții, bibliografiei și documentării. Cercetători încadrați ai Bibliotecii, bibliotecari specialiști din întreaga țară — cîteva sute — au participat la lucrările sesiunii.

Unele dintre comunicările ținute în acea sesiune văd lumina tiparului acum, în „Studii și cercetări de bibliologie", vol. II.

Ion Crișan, „Începuturile răspîndirii textelor marxiste în Romînia"; G. Baiculescu, „Despre problemele organizării bibliografiei naționale retrospective"; I. Lupu, „Un precursor al documentării științifice romînești: E. G. Racoviță"; N. Liu, „N. Bălcescu, E. Winterhalder și biblioteca «Magazinului istoric»"; Dan Simonescu, „Mihail Kogălniceanu ca tipograf și editor la Iași"; Alexa Farczády și Margareta Székely, „Istoricul și situația actuală a bibliotecii documentare «Bolyai» din Tîrgu Mureș" [1].

Studiul lui I. Crișan urmărește referințele romîne despre Marx și Engels, începînd cu cea mai veche, din 1871, și pînă în 1921. Autorul apreciază și traducerile romîne din operele celor doi clasici, pe aceeași perioadă de timp. Reproduceri fotografiate din periodicele timpului ilustrează cu folos studiul. Această lucrare însă a mai fost publicată și ca introducere la lucrarea bibliografică „Marx și Engels în limba romînă", 1871—1944, București, 1956, 64 p., editată de Biblioteca Academiei R.P.R. în „Seria de bibliografii retrospective". Revistele de specialitate au semnalat cu interes studiul lui I. Crișan și i-au adus completări necesare (v. „Cercetări filozofice", V, 1958, nr. 1, p. 162 165 și „Studii", XI, 1958, nr. 1, p. 167). Între introducerea lui Crișan și bibliografia care îi urmează sînt inadvertențe cronologice, care, în versiunea din *Studii și cercetări de bibliologie*, au fost corectate.

G. Baiculescu prezintă o sumară analiză a lucrărilor bibliografice publicate de fosta Academie Romînă, în domeniul cărților romînești vechi, al cărților din sec. al XIX-lea și periodicelor. În partea a treia a studiului, autorul expune planul de lucru în domeniul bibliografiei, la care s-a anagajat Biblioteca Academiei R.P.R.: bibliografia publicațiilor moderne 1831 23 August 1944, a publicațiilor contemporane de la 23 August 1944 pînă la zi, a publicațiilor străine referitoare la romîni. Multe dintre lucrările planului le știm începute încă de multă vreme, altele terminate, încît lumea cercetătorilor așteaptă cu firească nerăbdare tipărirea lor. Lucrările bibliografice sînt atît de necesare progresului științific, încît ar fi de dorit ca tipărirea lor să se facă într-un ritm mai viu.

I. Lupu subliniază în studiul său un aspect necunoscut din activitatea biologului și speologului romîn Emil Racoviță: opera lui de bibliograf, metodist și de organizator

[1] Alte comunicări, întregi sau rezumate, au fost publicate în vol. *Prima Sesiune științifică de bibliologie și documentare. București 15—16 decembrie 1955*. Comunicări și discuții. București, Ed. Acad. R.P.R., 1957, 367 p.

al documentării științifice (sistemul vertical de clasificarea fișelor tematice).

N. Liu ne dă un articol folositor istoricilor. Autorul a descoperit între filele ms. 2688 al Bibliotecii Academiei R.P.R. și în alte materiale, lista de comandă a 57 cărți, majoritatea referitoare la istoria turcilor, pe care N. Bălcescu le stringea cu asiduitate pentru o bibliotecă documentară permanentă în redacția *Magazinului istoric pentru Dacia.* Autorul folosește acest prilej pentru a comunica și alte materiale prețioase privitoare la istoria primelor librării (de ex. a lui Enric Winterhalder), rolul lor ca localuri și cabinete de lectură și de întruniri conspirative în perioada 1845—1848. O compoziție defectuoasă a articolului face însă ca aceste materiale să se îngrămădească în note, în loc să se dezvolte în textul articolului sau în alte eventuale articole.

A. Farczády și M. Székely fac istoricul Bibliotecii documentare „Bolyai" din Tîrgu Mureș, întemeiată în 1557, ca bibliotecă școlară. Studiul oferă cercetătorilor culturii feudale romîne multe probleme de studiat și mult material documentar de prelucrat: sporirea fondului bibliotecii prin donații, prin cumpărări, dominarea cărții de limbă latină, germană și franceză în defavoarea cărții de limbă romînă și maghiară, studiul tehnicii vechilor cataloage (inventare) de bibliotecă, aportul cultural adus de populația germană și maghiară la progresul științelor și civilizației pe teritoriul actual al patriei noastre — iată numai cîteva din problemele ridicate de acest studiu.

Dar, în afară de aceste studii care au fost comunicări la sesiunea științifică de bibliologie ținută în decembrie 1955, mai sînt altele independente de sesiune. Între acestea, un interes deosebit trezește studiul lui V. Cîndea, *„Histoire de la Valachie", de M. Kogălniceanu, adnotată de N. Bălcescu* (p. 71—136). Doi tineri istorici progresiști și revoluționari în operele lor, Kogălniceanu la 20 de ani și Bălcescu la 24 de ani, stau față în față, primul ca autor al operei franceze *Histoire de la Valachie* (Berlin, 1837), al doilea ca cititor și adnotator critic al operei „Histoire de la Valachie", a primului. Adnotările numeroase (publicate de Cîndea, la p. 106—132) și alte marginalii pe *letopisețul Țării Romînești*, în copia lui Stoian din Tunșii, 1747 (publicate la p. 132—133) nu sînt semnate de Bălcescu. Tocmai în aceasta stă meritul lui Cîndea, de a fi documentat prin studiul paleografic, al izvoarelor și al conținutului de idei — că însemnările sînt ale lui Bălcescu; că acesta le-a scris în 1839 și prin 1843 și 1844, la o nouă lectură a cărții lui Kogălniceanu: Asimilarea critică a operei lui Kogălniceanu a întreprins-o Bălcescu cu scopul de a se orienta asupra unei sinteze de istoria romînilor, pe care voia să o scrie el însuși. În dreptul celor mai multe pasaje din opera lui Kogălniceanu, Bălcescu adaugă transcrieri întregi din așa-zisul „letopiset cantacuzinesc" în copia lui Tudosie sin Stoian din Tunșii, din anul 1747. Aici este necesară o explicație care lipsește studiului lui Cîndea. Colectivul „Cronici" al Institutului de istorie a dovedit că ms. lui Tudosie sin Stoian din Tunșii, împreună cu alte cîteva manuscrise, dau o versiune mai completă a „letopisețului cantacuzinesc" în ce privește participarea ungurilor la luptele duse în Balcani împotriva turcilor (sec. XIV și XV). Manuscrisul lui Stoian din Tunșii este singurul dintre manuscrise care are interpolarea folosită de Bălcescu, referitoare la bătălia de la Cîmpii Rigăi (17, 18, 19 oct. 1448) unde s-au distins în luptă romînii și maghiarii. Interpolarea, pe întindere de cîteva pagini, este traducerea unui pasaj dintr-o cronică a lui Gaspar Heltai. Rezultă, deci, că Bălcescu voia să adîncească, mai mult decît Kogălniceanu, colaborarea de arme romîno-maghiară din sec. XV, împotriva jugului otoman. Această tendință se mai vede și din alte adnotări ale lui Bălcescu în care acesta citează *Histoire d'Enric comte de Tekely* (Cologne, 1693).

Adnotările publicate de V. Cîndea arată că Bălcescu a fost „un cititor pasionat, cu aplecare spre erudiție, prețuind amănuntul și atras de o serie de fapte pe care le marchează în cursul lecturii, pentru a reveni, dar și cu atitudine politică față de opera examinată, cu spirit critic și realist, un patriot îndrăgostit de popor și de lupta lui pentru libertate..." (p. 101).

Acesta este aportul pozitiv al studiului lui V. Cîndea. Cititorul va descoperi însă cu greutate acest aport, pentru că prea multe note și prea lungi se adaugă mereu textului, împiedicînd curgerea lină a ideii principale. De ce la p. 83, de pildă, era nevoie de 4 note lungi ca să se spună un adevăr simplu: pe la 1850, Bălcescu și Kogălniceanu nu puteau identifica într-o compilație de cronici ce aparține letopisețului cantacuzinesc și ce aparține cronicii lui Greceanu. Se spune la p. 87: „F. 1r — 2v, probabil adăugate la legat, dar scrise de aceeași mînă" (din ms. lui Stoian din Tunșii cuprind „povestea" lui Ghinea Țucală și a lui Radu Vărzarul omorîți de Seimeni) ca și cum această poveste ar fi independentă de letopiseț. Acele foi au fost legate greșit la începutul ms, iar „povestea" face parte din letopiseț. În unele manuscrise din grupa 0 ea este situată la sfîrșitul domniei

lui Matei Basarab, pentru că în vremea domniei lui au fost uciși cei doi boieri. La p. 99—100, nota 5, care arată în ce opere Kogălniceanu scrie despre revoluția lui Tudor Vladimirescu să se adauge și lucrarea *Viața lui Hrisoverghi* (1843), unde se spune: „Revoluției, dar, de la 1821, îi sîntem datori cu cel dintîi impuls, ce am prin it spre a ne îndrepta în căile patriotismului și a civilizației" ! (vezi *M. Kogălniceanu despre literatură*, Buc., E.S.P.L.A., 1956, p. 110—112, citatul la p. 112).

Alexandru Duțu și Octavian Barbosa semnează un articol despre bibliografia din presa romînă care a precedat Unirea Principatelor. În acei ani dintre 1855—1859, de fapt, nu a existat o bibliografie de presă în sensul de astăzi, pe tema unirii, ci numai aprecieri (note și recenzii) asupra unor cărți străine care propagau ideea unirii. Între ele excelează aprecierile lui M. Kogălniceanu, din *Steaua Dunării*. R. Niculescu pune în valoare opera de gravor în metal și lemn a pictorului Const. Stahi (nu se dau anii existenței lui: c. 1850—1920). Fotografiile care însoțesc textul arată înalta valoare artistică a gravurilor lucrate în dăltiță. Importantă este știrea că Institutul de artă al Academiei R.P.R. posedă copia dactilografiată a autobiografiei lui Stahi (p. 201, nota 4).

În studiul său, Paul Simonescu supune unei analize critice principalele bibliografii romîne istorice dintre anii 1885—1957, realizînd astfel o bibliografie a bibliografiilor istorice romîne. Deși selectivă, bibliografia este bogată; în mulțimea de publicații, autorul introduce ordine, distingînd bibliografii generale și speciale; acestea din urmă le divide în bibliografii pe epoci, tematice și personale. Autorul arată nevoia întocmirii unor lucrări bibliografice complete privind istoria Romîniei, pentru că asemenea lucrări ar economisi considerabil timpul atît de scump al cercetătorilor științifici, în munca lor de informare și documentare. Articolul semnat de Clio Racoviță împărtășește bibliotecarilor unele învățături metodice privind clasificarea publicațiilor și a fișelor respective, în cataloagele sistematice.

Articole de conținut mai restrîns urmează în *Note* (p. 255—319); sînt articole de ordin cultural și bibliografic semnate de I. Mușlea (*Calendarele lui Barițiu*), Aug. N. Pop (*Relații tipografice între Heliade Rădulescu și M. Kogălniceanu*), Aurora Ilieș (*Gheorghe Asachi și manuscrisele lui Budai-Deleanu*) ș.a. Articolul Elenei G. Zane, *Criptografia în corespondența revoluționarilor romîni de la 1848* a reușit să reconstituie cifrul folosit de N. Bălcescu și I. Ghica în mod conspirativ și astfel prinde viață o sumă de scrisori, pînă acum neînțeles (v. editarea fragmentelor criptografice, p. 297—299). Pentru istoria presei lui Asachi, semnează un articol V. Osoianu. Numismații O. Iliescu și I. Băncilă scriu, primul despre manuscrisele referitoare la monede, din Biblioteca Academiei R.P.R. și al doilea „Despre groșii « cu cască » de la Ioan Sracimir" țarul Bulgariei (1360—1396). Articolul lui Pompilu Teodor dezvăluie date puțin cunoscute pînă acum, privind fondul de cărți din bibliotecile ardelene a lui St. Solciai (1786) și Alexandru Fiscuti (sec. XVIII).

Din listele publicate (p 267—269) reiese că în Ardeal, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea se citeau cu interes cărți latine, italiene, germane. N. Camariano atrage atenția asupra unei ediții necunoscute, din *Harta generală a Moldovei* (p. 300—302) alcătuită în 1804 de Rigas Velestinlis; pînă la studiul lui Camariano era cunoscută numai ediția din 1797.

Redacția revistei „Studii și cercetări de bibliologie" bine a procedat acordînd spațiu tipografic mai întins pentru *Recenzii* (p. 321—401). *Note bibliografice* (p. 403—421) și *Cronica* înfăptuirilor bibliotecare și bibliografice din lumea toată (p. 423—464). Numeroase lucrări de biblioteconomie și bibliografie apărute recent în U.R.S.S., Germania, Franța S.U.A, Cehoslovacia, Ungaria, Italia, Norvegia, Anglia sînt prezentate în recenzii ample. Problemele lucrărilor recenzate sînt variate și arată preocupările actuale a unei lumi imense de cercetători, dornici să înalțe știința în condițiile construcției pașnice și a bunelor relații între popoare. De pildă problema documentării științifice, a creării instrumentelor de lucru în domeniul tuturor științelor este mult dezbătută în întreaga lume (p. 398, 413. 414, 415 ș.a.).

Istoricii pot urmări marile realizări în domeniul bibliografiei istoriei (p. 336, 343, în U.R.S.S.; p. 343, în Polonia; p. 349, în Norvegia; p. 412, în Germania).

Însăși revista *Studii și cercetări de bibliologie* poate și trebuie să-și îmbunătățească metodele și formele ei de muncă. Așa, de pildă, revista este departe de a reprezenta cel mai autorizat cuvînt în aprecierea în primul rînd, a lucrărilor bibliologice (cu toate ramurile ei) din țara noastră. Toate lucrările de specialitate din R.P.R. ar trebui semnalate, apreciate, autorii lor ajutați în muncă. Între lucrările romîne de specialitate au fost semnalate numai cinci, dintre care trei sînt din domeniul tehnicii poligrafice (p. 403—404) și două (p. 404 și 419) din domeniul istoriei cărții. Este obligatoriu pentru o revistă romînă de bibliologie să alcătuiască an de an bibliografia literaturii de specialitate (așa

cum, de exemplu, I. Muşlea publică bibliografia folcloristică în *Revista de folclor*).

Studii şi cercetări de bibliologie ne îndepărtează prea mult de actualităţile bibliologice naţionale şi mondiale; în bibliologie, inovaţiile intervin rapid, ca şi în tehnică. De exemplu, vol. II din *Studii* — 1957 îşi propune să ne informeze despre publicaţii şi evenimente bibliotecare din anul 1955; dar găsim şi aprecieri asupra unor cărţi apărute în 1954 şi 1956, în timp ce lipseşte majoritatea manifestărilor ştiinţifice bibliotecare din 1956. Un tel al revistei este de a atrage atenţia cercetătorilor romîni asupra publicaţiilor şi evenimentelor bibliotecare mondiale şi romîne; urmărirea acestora se face însă cu prea mare întîrziere, în timp ce ar trebui să se facă asupra unor realizări cît mai apropiate de actualitate. De altă parte, revista *Studii şi cercetări de bibliologie* cred că va trebui să devie un instrument practic de lucru în mîna cercetătorilor în toate domeniile ştiinţei, publicînd articole asupra bogăţiei de cărţi, periodice, fonduri speciale, manuscrise, documente din unităţile bibliotecare academice. Sarcina revistei de a contribui la progresul ştiinţei din ţara noastră trebuie să fie mai evidentă în planul ei de activitate şi ea se poate realiza nu atît prin studii monografice limitate, ci prin largi articole de informare. Revista nu are un profil bine definit pe linia bibliologiei: cu excepţia grupei „Recenzii", care este totdeauna în materie, conţinutul celorlalte rubrici („Studii" şi „Note") va trebui să frămînte mai mult redacţia, pentru a se păstra o proporţie mai logică şi mai folositoare între temele dezvoltate. De exemplu, în numărul pe care-l recenzăm, sînt patru articole consacrate lui M. Kogălniceanu, dintre care numai două au contingenţe cu bibliologia (Kogălniceanu ca editor şi ca tipograf), iar celelalte două cu istoria (Kogălniceanu medievist judecat de Bălcescu şi epoca Unirii). În schimb, un singur articol despre valorificarea muncii bibliotecii Academiei R.P.R. Lucrările teoretice şi practice de bibliografie, ştiinţa şi organizarea bibliotecilor, dar mai ales valorificarea fondurilor Bibliotecii Academiei R.P.R. şi ale bibliotecilor filialelor şi institutelor Academiei trebuie preferate, în timp ce studiile din domeniul istoriei (istoriei pure, istoriei literare şi culturale, istoria cărţii şi bibliotecilor) pot fi subordonate. Un model bun de urmat în privinţa unei tematici unitare şi închegate, pe linia bibliologiei, este revista sovietică *Lucrările Bibliotecii Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. şi ale Bibliotecii fundamentale de ştiinţe sociale a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S.* (vol. I, 1948; II, 1955). Determinîndu-şi un profil mai practic, îmbunătăţindu-şi serios metodele de muncă, revista *Studii şi cercetări de bibliologie* va putea aduce un aport mai preţios decît a adus pînă acum în domeniul bibliologiei mondiale şi naţionale pentru toate ramurile ei: ştiinţa cărţii şi a scrisului, organizarea bibliotecilor, studiul cataloagelor de bibliotecă, bibliografia, studiul individual cu cartea, documentare şi arta grafică.

Revista *Studii şi cercetări de bibliologie* a Bibliotecii Academiei R.P.R. va trebui să devie organul de informare asupra tuturor materialelor aflate în rafturile bibliotecilor centrale şi filiale ale Academiei.

Dan Simonescu

Probleme noi în revista Voprosî Istorii (Nr. 1 6/1958)

Principala revistă sovietică de istorie *Voprosî Istorii* publică articole privind toate epocile şi toate ţările, deşi statistic predomină cele de istorie modernă şi contemporană şi cele care privesc istoria popoarelor din U.R.S.S. Nu rareori însă revista consacră articole privind istoria internă a altor ţări, articole scrise fie de autori sovietici, fie de istorici din ţările respective. Conţinutul revistei este variat nu numai prin temele abordate în studiile de istorie, ci şi prin diversitatea rubricilor (articole, dezbateri şi discuţii, istoriografie, critică, bibliografie, comunicări, ştiinţa istorică în U.R.S.S., ştiinţa istorică peste graniţă, recenzii ş. a.).

În prima jumătate a anului 1958 revista a publicat trei editoriale[1]: „Coeziunea şi unitatea mişcării comuniste internaţionale", legat

[1] „Сплоченность и единство международного коммунистического движения" (în В. И., nr. 1 p. 3–21) „В. И. Ленин и вопрос партийности в исторических науках" (în В. И. nr. 4, p. 3–22). „за творческое изучение истории Советских Вооруженных Сил" (în В. И. nr. 2, p. 3–19).

de Declarația reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești de la Moscova, „Pentru studierea creatoare a istoriei Forțelor Armate Sovietice" și „V.I.Lenin despre partinitate în știința istorică".

Revista a continuat să publice studii și articole de istorie a marxismului. Folosind documentele Internaționalei I și unele izvoare nepublicate din arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lîngă C. C. al P.C.U.S., Ir. A. Bah în articolul „Marx și problema agrară în Internaționala I"[1] își propune să înfățișeze unele aspecte ale elaborării de către Marx și Engels a principiilor programatice și tactice în problema agrară. După ce face o trecere în revistă a concepțiilor cu privire la problema agrară expuse în lucrările lui Marx scrise pînă la 1864, autorul analizează pe larg disputele care au avut loc în Consiliul General și la Congresele Internaționalei I pe marginea acestei probleme. Acestea au furnizat lui Marx un bogat material care i-a ajutat să formuleze programul agrar al proletariatului și să fixeze locul țărănimii în revoluția proletară.

Un aspect de importanță primordială din istoria mișcării muncitorești internaționale este prezentat în articolul lui K. S. Trofimov „Despre rolul lui V. I. Lenin în elaborarea principiilor unității de acțiune a clasei muncitoare"[2]. Se știe că după izbucnirea primului război mondial conducerile partidelor socialiste din țările apusene au adoptat o poziție trădătoare, potrivnică intereselor clasei muncitoare, de sprijinire a guvernelor burgheze din propriile lor țări. Aceasta a însemnat falimentul Internaționalei a II-a. În timpul războiului fracțiunile de stînga din sînul partidelor socialiste, iar în Rusia partidul bolșevic condus de Lenin, au combătut cu tărie poziția trădătoare a social-democraților care a dus la scindarea clasei muncitoare. În numeroase articole și cuvîntări, V. I. Lenin a arătat pericolul pe care îl reprezenta pentru cauza revoluției proletare scindarea clasei muncitoare. După sfîrșitul războiului, în condițiile puternicului avînt revoluționar apărut în întreaga Europă în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, forțele sănătoase ale proletariatului mondial grupate în partide comuniste s-au organizat în Internaționala a III-a comunistă. În această vreme V.I.Lenin considera justă linia ca partidele comuniste să acționeze în comun cu muncitorii care mai urmau încă pe liderii Internaționalei a II-a, dar cu condiția să nu se abată de la principiile marxiste. În mod concret pentru a restabili unitatea de acțiune a clasei muncitoare, V. I. Lenin a propus ținerea unei conferințe a celor trei Internaționale (centriștii se constituiseră și ei în Internaționala II 1/2). Conferința a avut loc dar, ca și în zilele noastre cînd socialiștii de dreapta pun condiții absurde pentru restabilirea unității de acțiune a clasei muncitoare, și la conferința celor trei Internaționale de la Berlin din aprilie 1922, ei au pus condiții care nu aveau nici o legătură cu interesele proletariatului. Cu toate acestea un oarecare acord s-a încheiat : în 1922 s-a adoptat o declarație comună, însă influența din ce în ce mai mare a Cominternului în rîndurile maselor de muncitori, care se găseau în toiul unor mari demonstrații, i-a speriat într-atîta pe oportuniști, încît în mai 1922 ei au convocat o conferință la Haga fără să mai invite pe reprezentanții Internaționalei a III-a. Acest act trădător exprima limpede calea pe care aveau s-o urmeze liderii social-democraților în viitor.

Istoria mișcării muncitorești internaționale, istoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, a construcției socialiste din U.R.S.S., este oglindită în mai multe articole. Astfel articolul lui I. A. Fridman „Mișcarea de ajutorare a Uniunii Sovietice de către proletariatul internațional"[3], descrie activitatea organizației „Ajutorul muncitoresc internațional" prin intermediul căreia tînărul stat socialist a primit sprijinul material din partea proletariatului din celelalte țări. Se știe că abia se terminase războiul civil și un nou pericol s-a abătut asupra Rusiei Sovietice : întinse regiuni agricole au fost bîntuite de secetă. Burghezia din țările capitaliste a căutat să profite de această calamitate naturală pentru a sili guvernul sovietic să accepte condițiile ei ultimative care urmăreau în realitate înăbușirea puterii sovietice. În vederea acestui scop imperialiștii au recurs la amenințări și șantaje, la amestecul în treburile interne ale Statului Sovietic, sprijinind elementele contrarevoluționare prin intermediul unor așa-zise societăți de ajutor (de ex. ARA). În acești ani grei pentru puterea sovietică, cînd burghezia internațională după ce suferise o înfrîngere totală în intervenția armată trecuse la luptă indirectă împotriva primului stat socialist din lume, solidaritatea proletariatului internațional a făcut posibil să se trimită Rusiei

[1] Ir. A. Bah, Маркс и аграрный вопрос в I Интернационале (în B. И., nr. 5, p. 65–82).

[2] K. S. Trofimov, К вопросу о роли В. И. Ленина в разработке принципов единого фронта действий рабочего класса (1921–1922), (în В. И., nr. 4, p. 45—56).

[3] I. A. Fridman, Движение помощи международного пролетариата Советской России в 1921—1922 годах (în B. И., nr. 1, p. 85–101)

Sovietice ajutoare dinafară, Aceste acţiuni au contribuit atît la ajutorarea materială a Rusiei Sovietice, cît şi la stabilirea legăturilor culturale dintre oamenii înaintaţi din Apus şi Rusia Sovietică.

Articolul lui Johannes Selt [1] descrie acţiunile întreprinse pe plan internaţional de către clasa muncitoare în apărarea celor doi muncitori italieni Sacco şi Vanzetti, condamnaţi la moarte prin electrocutare fără a avea vreo vină. Autorul descrie pe baza a numeroase surse (lucrări tipărite, presă, protocoalele Internaţionalei Comuniste ş. a.) solidaritatea clasei muncitoare de pretutindeni în apărarea celor doi muncitori nevinovaţi şi rolul conducător al MOPR-ului (Organizaţia Internaţională pentru ajutorul revoluţiei). Totodată în articol este demascată poziţia trădătoare a liderilor social-democraţi de dreapta.

O pagină nouă se adaugă glorioasei istorii a partidului bolşevicilor din anii dinaintea revoluţiei prin articolul lui F. L. Alexandrov şi M. Z. Olhovski „Partidul bolşevicilor în fruntea luptei proletariatului din Rusia pentru ziua de muncă de 8 ore (1912—1917)"[2]. Autorii, pe baza unui bogat material de arhivă, descriu acţiunile clasei muncitoare conduse de bolşevici, pentru introducerea zilei de muncă de opt ore în fabrici şi uzine.

Un alt articol semnat de D. A. Kovalenko şi D. V. Oznobişin[3] tratează despre victoria revoluţiei burghezo-democratice din februarie. O importanţă uriaşă în procesul de transformare a acesteia în revoluţie socialistă l-a avut opera creatoare revoluţionară a maselor muncitoare. Masele muncitoare au creat în primul rînd sovietele care, sub conducerea bolşevicilor, au devenit organe ale răscoalei şi puterii revoluţionare. În fabrici şi uzine, în urma grevelor muncitorilor, au fost introduse condiţii noi de muncă (s-a adoptat ziua de muncă de opt ore) şi a început să se exercite controlul muncitoresc.

Unele studii scot la iveală aspecte noi din perioada Revoluţiei din Octombrie şi a anilor imediat următori. Dintre acestea face parte şi studiul semnat de V. M. Selunskaia „Rolul conducător al clasei muncitoare în revoluţia socialistă la sate (1918—1920)"[4]. Procesul lichidării proprietăţii moşiereşti, al victoriei elementelor proletare şi semiproletare împotriva burgheziei săteşti a fost un proces de lungă durată, în comparaţie cu naţionalizarea mijloacelor de producţie la oraşe, care în vara anului 1918 era deja înfăptuită. Naţionalizarea pămîntului a creat condiţii pentru trecerea spre proprietatea colectivă, dar lucrul acesta nu s-a realizat uşor. Una dintre etapele hotărîtoare ale revoluţiei la sate o reprezintă cea de-a doua jumătate a anului 1918, cînd clasa muncitoare întărind alianţa sa cu ţărănimea muncitoare şi organizînd ţărănimea săracă, a început un adevărat război împotriva burgheziei săteşti. Articolul semnat de V. M. Selunskaia aduce o contribuţie de seamă la istoria înfăptuirii revoluţiei proletare la sate. În această operă de mare importanţă rolul conducător l-a avut clasa muncitoare. În anul 1918 aproape 60 000 de muncitori din oraşe au fost trimişi la sate [5].

P. A. Golub semnează în nr. 4. articolul „Armata revoluţionară poloneză din Rusia în anii 1917—1920" [6]. Pînă acum nu a fost cercetată problema celor un milion şi jumătate polonezi care se găseau pe teritoriul Rusiei în 1917, refugiaţi de pe teritoriul polonez în 1915, şi a celor peste 600 000 de soldaţi de origină poloneză din rîndurile armatei ruseşti. Articolul lui P. A. Golub reprezintă o primă încercare de a înfăţişa episoadele la care au luat parte polonezii în lupta pentru victoria puterii sovietice în Rusia. Autorul descrie formarea grupelor comuniste de polonezi şi lupta acestora împotriva duşmanilor revoluţiei, printre care se număra şi guvernul burghezo-moşieresc al lui Pilsudski. După datele pe care le aduce autorul, aproape 18 000 de polonezi comunişti au luptat pentru apărarea tînărului stat sovietic. La sfîrşitul lunii iulie 1920 la Belostok s-a format un comitet revoluţionar care a trecut în luna următoare la organizarea armatei roşii poloneze. Victoria contrarevoluţiei în Polonia a împiedicat dezvoltarea revoluţiei în această ţară, dar lupta a continuat ani de zile pînă cînd, în timpul celui de-al doilea război mondial, poporul polonez cu sprijinul armatei sovietice s-a eliberat de sub jugul fascist.

---

[1] Johannes Selt (R.D.G.), Борьба международного рабочего класса в защиту Сакко и Ванцетти в 1927 году (В. И., nr. 3, p. 64—79).

[2] F. L. Alexandrov, M. Z. Olhovski. Партия большевиков во главе борьбы пролетариата России за восьмичасовый рабочий день (1912—1917 гг.) (В. И., nr. 6, p. 3—21).

[3] D. A. Kovalenko, D. V. Oznobişin, К вопросу о революционном творчестве рабочих масс после свержения самодержавия в России, (în В. И., nr. 1, p. 22—44).

[4] V. M. Selunskaia, Руководящая роль рабочего класса в социалистической революции в деревне (1918—1920 гг.) (în В. И., nr. 3, p. 3—23).

[5] Ibid., p. 12

[6] P. A. Golub, Польские революционные войска в России в 1917—1920 годах (în В. И., nr. 3, p. 44—63).

Pentru construcţia socialistă este specifică apariţia unor probleme noi, cu totul inexistente în alte orînduiri sociale. O astfel de problemă o reprezintă apariţia consfătuirilor de producţie în industrie [1]. Articolul lui I. P. Ostapenko şi I. V. Voscresenski face istoricul consfăturirilor de producţie în industrie, subliniind contribuţia substanţială a acestor consfătuiri la activizarea maselor muncitoare, la creşterea productivităţii muncii.

Istoricii sovietici acordă o atenţie sporită studierii dezvoltării economiei naţionale în perioada construcţiei socialiste. În nr. 2, revista *Voprosi Istorii* a publicat articolul lui P. V. Soloviov „Valorificarea Hibinului şi crearea industriei de apatită în U.R.S.S."[2]. Valorificarea Hibinului reprezintă o problemă importantă în istoria industrializării Uniunii Sovietice. Articolul descrie transformarea Peninsulei Kolski dintr-un ţinut nelocuit într-o regiune industrială de primă importanţă.

Se ştie că una dintre sarcinile de bază ale istoricilor sovietici este şi întocmirea unei lucrări fundamentale cu privire la Marele Război pentru Apărarea Patriei. Această lucrare în cinci volume este prevăzută să apară pînă în 1960. Pînă atunci însă revistele de specialitate abordează în studii separate diferite aspecte ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei. O pagină glorioasă din acest război o constituie fără îndoială lupta neînfricată pe care au dus-o partizanii în spatele frontului. Cu toate că în Uniunea Sovietică au apărut mai multe cărţi care descriu mişcarea de partizani, tema este departe de a fi epuizată. Articolul lui I. P. Petrov [3] urmăreşte pe baza unor documente de arhivă felul cum partizanii au fost necontenit îndrumaţi, organizaţi şi conduşi de partid. Astfel, la începutul războiului, C.C. al P.C.U.S. a adoptat măsuri cu privire la centralizarea conducerii mişcării, iar în a doua jumătate a aceluiaşi an a convocat o consfătuire a conducătorilor de partizani care a luat măsuri practice pentru intensificarea mişcării. În septembrie 1942 s-a format Secţia Politică de pe lîngă conducerea centrală a mişcării de partizani. În articol se arată că organizaţiile ilegale de partid din spatele frontului au dus tot timpul o muncă de coordonare a operaţiilor de luptă.

În legătură cu istoria războiului şi a Forţelor Armate Sovietice, în general, revista *Voprosi Istorii* a mai publicat şi alte articole. Editorialul nr. 2, punea problema studierii profunde a istoriei Forţelor Armatelor Sovietice. În acelaşi număr al revistei a fost publicat articolul lui I. B. Berhin „Întărirea organelor politice de partid şi îmbunătăţirea muncii politice de partid în Armata Roşie în anul 1924—1925" [4]. După terminarea războiului civil trecerea Armatei Roşii pe picior de pace a pus probleme serioase legate de efectuarea serviciului militar şi verificarea cadrelor. Cu toate acestea Troţki care conducea atunci Direcţia Centrală a Armatei nu numai că nu a luat nici o măsură de îmbunătăţire, dar a împiedicat întărirea forţelor armate. Problema situaţiei Armatei Roşii a fost pusă la plenara C.C. al P.C. (b) din ian.-feb. 1924. Plenara a demascat politica criminală a lui Troţki şi a luat măsuri radicale de întărire a conducerii forţelor armate. Articolul lui Berhin descrie tocmai una dintre cele mai importante măsuri luate în cadrul reformei armatei din 1924—1925 şi anume întărirea aparatului politic de partid şi îmbunătăţirea muncii politice de partid în rîndurile forţelor armate.

N. F. Kuzmin [5] în articolul său publicat în nr. 4 se referă la recrutarea cadrelor din conducerea Armatei Roşii, la organizarea şcolilor militare, la munca politică în armată, pe care a recomandat-o cu insistenţă Lenin şi la unele episoade caracteristice din anii 1918—1920, cînd tînăra Armată Roşie trebuia să ducă un război crîncen împotriva gardiştilor albi şi a intervenţioniştilor.

În paginile revistei *Voprosi Istorii* din prima jumătate a anului 1958 se găsesc mai multe articole care tratează istoria Rusiei din timpul feudalismului şi din secolul XIX. Astfel, acad. M. N. Tihomirov [6] consacră un articol interesantei probleme a convocării adunărilor zemstvelor (zemskie sobori) în secolul XVI, iar S. D. Skazkin, membru corespondent al Academiei de Ştiinţă al U.R.S.S. discută

---

[1] I. P. Ostapenko, I. V. Voskresenski, Из истории производственных совещаний в промышленности СССР (1926—1932 гг.) (В. И., nr 6, p. 22—40).

[2] P. V. Soloviev, Освоение Хибин и создание опатитовой промышленности в СССР (В. И., nr. 2, p. 45—59).

[3] I. P. Petrov, Компартия организатор и руководитель партизанского движения в годы Великой Отечественной Воины (В. И., nr. 5, p. 23—42).

[4] I. B. Berbin, Укрепление партийно-политических органов и улучшение партполитработы в Красной армии в 1924—1925 гг. (în В. И., nr. 2, p. 23—24).

[5] N. F. Kuzmin, В. И. Ленин и создание командных и политических кадров Советских Вооруженных Сил (1918—1920 (în В. И., nr. 4 p. 23—44).

[6] M. N. Tihomirov, Сословно-представительные учреждения (земские соборы в России XVI века (în В. И., nr. 5, p. 3—22).

problemele celei de-a doua iobăgii în Europa centrală și de răsărit [1].

Problemele istoriei războiului țărănesc din Rusia de la începutul secolului XVII revin la rubrica discuții în articolul lui A.A. Zimin [2]. A. A. Zimin pune în discuție în special teza susținută de I. I. Smirnov, potrivit căreia răscoala condusă de Bolotnikov reprezintă atît prin amploare cît și prin importanță cel mai mare război țărănesc din Rusia. Această identificare a răscoalei lui Bolotnikov cu războiul țărănesc de la începutul secolului XVII, după părerea lui A. A. Zimin, provoacă obiecții, întrucît răscoala lui Bolotnikov a marcat numai momentul culminant al războiului țărănesc care s-a desfășurat în Rusia între anii 1603 1614 [3].

În articolul „Proiectele nobilimii pentru întărirea finanțelor de stat în Rusia la jumătatea secolului XVII" [4], S. M. Troițki socotește ca un pas înainte în gîndirea economică a acestei perioade desființarea vămilor interne în Rusia, măsură care răspundea necesităților economiei țării. În schimb, realizarea propunerilor reprezentanților nobilimii de a ridica impozitele indirecte și de a intensifica folosirea monedei regaliene a dus la o simțitoare înrăutățire a situației maselor muncitoare din Rusia.

Secolul XVIII din istoria Rusiei este reprezentat prin articolul lui K. V. Sivkov cu privire la trecerea de la proprietatea feudală la cea burgheză [5]. Autorul arată că trecerea de la proprietatea feudală la cea burgheză s-a desfășurat în condițiile unei ascuțite lupte de clasă. În secolul XVIII țăranii s-au răsculat de nenumărate ori, iar la sfîrșitul acestui secol, mișcarea țărănească cuprinsese 30 de gubernii ale Rusiei.

O prețioasă contribuție la studiul începuturilor capitalismului în Rusia aduce N. I. Pavlenko în articolul său „Munca salariată în industria metalurgică din Rusia din a doua jumătate a secolului XVIII [6]."

Unele probleme ale politicii externe promovată de Rusia țaristă în secolul XIX, sînt dezbătute în articolul lui A. V. Fadeev [7]. Autorul urmărește să demonstreze că în perioada descompunerii sistemului iobăgist politica externă a Rusiei se caracteriza prin intensificarea tendințelor de cucerire generate de străduințele clasei moșierești spre dezvoltarea feudalismului în lărgime, prin orientarea sa contrarevoluționară determinată de teama care o cuprinsese în fața zguduirilor revoluționare din alte țări. În același timp diplomația țaristă se arăta din ce în ce mai puțin capabilă să asigure interesele naționale ale Rusiei pe arena internațională. Autorul subliniază că, independent de aceste tendințe ale țarismului, politica externă a Rusiei a contribuit la dezvoltarea fenomenelor progresiste ale vieții politice internaționale din acel timp, de felul mișcărilor naționale din 1812—1814 și ale mișcării de eliberare ale popoarelor balcanice.

Un loc foarte important în tematica revistei *Voprosi Istorii* îl ocupă relațiile internaționale. Istoria relațiilor dintre U.R.S.S. și Anglia în perioada marii crize economice este descrisă pe baza a numeroase izvoare contemporane în articolul lui A. N. Krasilnikov [8]. Autorul arată că după restabilirea relațiilor diplomatice din 1929 între U.R.S.S. și Anglia politica acesteia din urmă față de primu stat socialist a continuat să fie dușmănoasă. Reluarea relațiilor fusese acceptată de guvernul englez sub presiunea unor firme comerciale care aveau interes să importe cereale, produse lemnoase și alte mărfuri din U.R.S.S., dar politica guvernului era dictată de cercurile financiare ale Angliei. Relațiile dintre U.R.S.S. și Anglia care aveau perspective serioase de dezvoltare în urma încheierii acordului comercial din aprilie 1930 au fost otrăvite de campania de calomnii împotriva „dumpingului" sovietic, dirijată de monopolurile engleze. Introducerea sistemului discriminatoriu în relațiile comerciale cu U.R.S.S. a determinat contramăsuri din partea guvernului sovietic.

[1] S. D. Skazkin, Основные проблемы так называемого „второго издания крепостничества" в Средней и Восточной Европе (în В. И., nr. 2 p. 96 - 119).

[2] A. A. Zimin, Некоторые вопросы истории крестьянской войны в России в начале XVII века (în В. И., nr. 3, p. 97 113).

[3] Ibid., p. 98 și 113.

[4] S. M. Troițki, Дворянские проекты укрепления государственных финансов в России в середине XVII века (în В. И. nr. 2, p. 60—75). т.

[5] K. V. Sivkov, Важный этап в переходе от феодального к буржуазному землевладению в России (В. И., nr. 3, p. 24 43).

[6] N. I. Pavlenko, Наемный труд в металлургической промышленности России во второй половине XVIII века (în В. И., nr. 6, p. 41—58).

[7] A. V. Fadeev, О некоторых чертах внешней политики царской России в период разложения крепостнической системы (В. И., nr. 1, p. 45—62).

[8] A. N. Krasilnikov, Из истории антисоветской *политики* правящих кругов Англии (1929 1932) (în В. И., nr. 4, p. 78—99.

Autorul arată că în politica sa duşmănoasă faţă de U.R.S.S., Anglia a atras şi alte state, printre care şi Rominia.

Folosind numeroase surse, în articolul său despre istoria convorbirilor franco-germane din 1936—1937 [1], I. D. Ostaia-Ovseanii arată că guvernul francez a făcut concesii serioase pe seama libertăţii şi independenţei unei serii de ţări şi chiar pe seama securităţii Franţei. În contrad cţie cu declaraţiile oficiale pe care le făcea cu privire la apărarea principiului securităţii colective, guvernul francez, în cursul tratativelor secrete, şi-a dat de fapt consimţămîntul la ocuparea Austriei de către Germania şi la acordarea autonomiei regiunii Sudete. Prin această concesie din urmă guvernul francez încălca tratatul de ajutor mutual încheiat cu Cehoslovacia şi Uniunea Sovietică. Analizînd acţiunile d plomaţiei franceze din anii 1936—1937 autorul sovietic combate teza istoricilor burghezi din Franţa, potrivit căreia Franţa a fost nevoită numai sub presiunea Angliei să facă concesii lui Hitler. În realitate guvernul francez nu a fost cu nimic mai prejos decît cel englez în încercările lui de a îndrepta acţiunile agresive ale lui Hitler spre Răsărit împotriva chiar şi a aliaţilor săi.

Istoricii sovietici duc o luptă necruţătoare împotriva falsificărilor şi denaturărilor istoricilor burghezi din Apus, în privinţa politicii odioase pe care a dus-o imperialismul american între cele două războaie mondiale. Sub masca neutralităţii şi a neamestecului în treburile Europei, diplomaţia americană a jucat un rol activ în întărirea Germaniei hitleriste, în pregătirea şi desfăşurarea conferinţei de la München. În articolul său, I. V. Arutiunian [2], aducînd numeroase fapte în sprijinul afirmaţiilor pe care le face, arată că imperialismul american a încurajat agresiunea lui Hitler, oligarhia financiară din S.U.A. considerînd că o apropiere de Germania hitleristă va contribui la slăbirea contradicţiilor germano-americane şi va întări poziţia imperialiştilor americani în relaţiile cu concurenţii lor japonezi şi englezi. Aceste calcule, după cum se ştie, au fost greşite pentru că Germania în ciuda Münchenului şi-a îndreptat principalele forţe întîi asupra Apusului.

Prin publicarea celor două volume care conţin corespondenţa din timpul celui de-al doilea război mondial dintre I.V. Stalin pe de o parte şi W. Churchill, Fr. Roosvelt, şi H. Truman pe de altă parte, istoricii sovietici au căpătat o sursă sigură cu ajutorul căreia pot combate mistificările istoriografiei burgheze din Apus cu privire la faptele din timpul celui de-al doilea război mondial. Academicianul I. L. Maiski în articolul „Problema celui de al doilea front în istoriografia anglo-americană" [3], arată că în problema cre rii celui de-al doilea front, în sînul coaliţiei antihitleriste s-au manifestat contradicţiile celor două sisteme, capitalist şi socialist, că puterile occidentale în tendinţa lor de a împiedica o victorie rapidă a U.R.S.S. împotriva Germaniei hitleriste, au încălcat de nenumărate ori obligaţiile lor de aliaţi în relaţiile cu Uniunea Sovietică. Totuşi colaborarea care s-a realizat între Uniunea Sovietică şi puterile occidentale, în lupta lor comună împotriva Germaniei hitleriste, a demonstrat că dacă la baza relaţiilor dintre aceste state stă bunăvoinţa, coexistenţa paşnică este posibilă cu toate deosebirile de sistem.

Articolul lui G. N. Sevostianov [4] se adaugă valoroaselor lucrări pe care le-a dat istoriografia sovietică în problemele Orientului îndepărtat. Este cunoscut faptul că istoricii burghezi au prezentat denaturat, fiecare de pe poziţia guvernului ţării respective, evenimentele şi substratul politicii puterilor imperialiste în Orientul îndepărtat în ajunul şi în timpul celui de-al doilea război mondial. Astfel istoricii americani s-au străduit să justifice politica S.U.A. şi s-o prezinte chiar drept o politică iubitoare de pace dusă în interesul apărării popoarelor din estul şi sud-estul Asiei, împotriva Japoniei imperialiste. Istoricii japonezi, la rîndul lor, susţin că Japonia a fost nevoită să ducă o politică expansionistă numai din cauza acţiunilor agresive întreprinse de S.U.A. şi Anglia. G. N. Sevostianov arată că în primele luni după ce Germania învinsese o serie de ţări din Europa şi încheiase pactul tripartit cu Japonia şi Italia, lupta dintre puterile imperialiste s-a agravat în Orientul îndepărtat. Această împrejurare a avut o mare influenţă asupra adîncirii crizei generale din Orientul îndepărtat care a dus în ultimă instanţă la războiul din Oceanul Pacific, izbucnit în decembrie 1941.

În zilele noastre populaţia din insula Cipru duce o luptă grea pentru alungarea cotropitorilor englezi. Cititorul va remarca cu inte-

[1] I. D. Ostoia-Ovseanii, Из истории франко-германских переговоров в 1936—1937 годах (В. И., nr. 4, p. 102—112).

[2] I. V. Arutiunian, Роль американской дипломатии в организации мюнхенской конференции 1938 года. (în В. И., nr. 2, p. 79—95).

[3] I. M. Maiskii, Проблема второго фронта в англо-американской историографии (В. И., nr. 1, p. 62 84).

[4] G. N. Sevostianov, Обострение империалистических противоречий на Дальнем Востоке после заключения Тройственного пакта (сентябрь 1940 апрель 1941). (В. И., nr. 5., p. 83 102).

res în nr. 3 al revistei *Voprosi Istorii*, un articol despre istoria cuceririi Ciprului de către Anglia [1]. Articolul lui G. N. Reutov tratează lupta diplomatică dusă în culise în timpul războiului ruso-romîno-turc din 1877—1878, care a culminat între altele și cu încheierea convenției asupra Ciprului, de la 4 iunie 1878.

În paginile revistei *Voprosi Istorii* se publică destul de des articole și note cu privire la istoria internă a altor țări, scrise fie de istorici din țările respective, fie chiar de istorici sovietici. În numerele pe care le prezentăm un loc de seamă îl ocupă istoria Chinei.

Succesele Chinei populare care stîrnesc admirația oamenilor muncii de pretudindeni sînt reflectate în articolul lui I. N. Korkunov „Lupta partidului comunist chinez pentru cooperativizarea agriculturii în perioada de prefacere (1949 1952)" [2]. Articolul este scris pe baza materialului din presa chineză și a informațiilor extrem de prețioase cuprinse în cele două volume „Materiale cu privire la cooperația agricolă în perioada refacerii economiei naționale (1949 1952)", editate de Institutul de economie al Academiei de Științe al R.P. Chineze.

Un alt articol, scris de data aceasta de un istoric chinez [3], tratează problema răspîndirii marxismului în China. Deși în literatura chineză au apărut mai multe lucrări cu privire la această interesantă problemă, cititorul din țările de democrație populară din Europa cunoaște încă destul de puține lucruri în această privință. Primul om care a vorbit despre socialism în China a fost gînditorul progresist de la sfîrșitul secolului XIX Kan Iu-văi, în a sa carte „Despre marea Unire" apărută în 1887. Elevul lui Kan Iu-văi, burghezul reformator Lian-Ti-Ciao a scris, în jurul anului 1900, numeroase articole despre socialism în care el recunoștea pe Marx drept cea mai mare figură a socialismului. În primul deceniu al secolului nostru au fost traduse mai multe lucrări care expuneau învățătura marxistă. Gazeta „Minbao" a lui Sun-Ian-Sen de asemenea a contribuit în mare măsură la răspîndirea ideilor socialiste în China, deși uneori această gazetă prezenta denaturat ideile lui Marx. Dintre lucrările întemeietorilor marxismului a fost lucrarea lui Engels „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință" tradusă în 1912. Cu toate acestea, pînă la Revoluția din Octombrie, răspîndirea marxismului în China nu a căpătat baze largi în mase. Numai după Revoluția din Octombrie după înființarea Partidului Comunist Chinez, au început să fie traduse principalele lucrări ale lui Marx și Engels. Din păcate spațiul restrîns al acestei prezentări nu ne permite să reproducem mai multe date din interesantul articol al lui Țian Ciun-fan cu privire la răspîndirea marxismului în marea țară din Asia după Revoluția din Octombrie. În sfîrșit despre relațiile ruso-chineze tratează A. N. Heifeț „Din istoria luptei comune a muncitorilor ruși și chinezi de la K.V.J.D. împotriva intervenționiștilor și a gardiștilor albi (1918—1920)" [4].

O interesantă contribuție la cunoașterea istoriei unei țări care s-a eliberat nu de mult de cătușele colonialismului aduce A. S. Kaufman în articolul despre formarea clasei muncitoare din Birmania [5]. Se știe că deși unii istorici burghezi din Apus au scris lucrări despre istoria Birmaniei, ei au ignorat studierea problemelor sociale, cum ar fi lupta poporului birman împotriva jugului englez, lupta de clasă, nașterea proletariatului etc. Articolul istoricului sovietic reunește numeroase informații din monografii, ziare și anuare statistice care aruncă lumină asupra îndelungatului proces de formare a clasei muncitoare din Birmania. Totodată autorul arată că, deși proletariatul industrial din Birmania era puțin numeros și concentrat mai ales în industria orezului (85% din numărul total) el a jucat un rol important în dezvoltarea mișcării naționale de eliberare. În ultima parte a articolului, A. S. Kaufman arată sumar, acțiunile cele mai însemnate ale proletariatului birmanez care au culminat cu obținerea independenței naționale în 1848.

Interesante articole au fost publicate la rubrica „Discuții" în special în legătură cu caracterul reformei și al războiului țărănesc din Germania și cu caracterul revoluției din noiembrie 1918 din aceeași țară.

Articolul lui I. M. Grigorian [6] reprezintă a treia participare la o discuție provocată de

---

[1] G. N. Reutov Из истории захвата Кипра Англией (în В. И., nr. 3, p. 136—151).

[2] I. N Korkunov, Борьба коммунистической партии Китая за кооперирование сельского хозяйства в восстановительный период (1949—1952 гг.) (în В. И., nr. 4, p. 57—77).

[3] Țzian Ciun-fan (КНР). Из истории распространения марксизма в Китае (în В. И., nr. 5 p. 43—64).

[4] А. И. Heifeț, Из истории совместной борьбы русских и китайских рабочих КВЖД против интервентов и белогвардейцев (1918—1920) (în В. И., nr. 4, p. 127—145).

[5] A. S. Kaufman. О формировании и развитии промышленного пролетариата в Бирме до провозглашения независимости (în В. И,, nr. 3, p. 80—96).

[6] I. M. Grigorian. К вопросу об уровне экономики, о характере реформации и крестьянской войны в Германии (în В. И., nr. 1., p. 123—139).

studiul lui O. G. Ceaikovski „Problema caracterului Reformei și războiului țărănesc din Germania". Alături de problema nivelului economiei Germaniei dinainte de reformă, în discuții s-a dezbătut și un aspect teoretic legat de problema „primei revoluții burgheze" Se știe că Engels a numit reforma din Germania „revoluție burgheză". Autorul susține că Engels a avut în vedere cele trei etape istorice în care burghezia a dat lupta împotriva feudalismului. (Reforma în Germania, revoluția engleză și revoluția franceză) și că fiecare din acestea s-a deosebit de celelalte prin sarcinile și rezultatele sale. În cazul reformei și războiului țărănesc din Germania, I. M. Grigorian consideră că acestea au făcut o breșă serioasă în edificiul feudalismului și au consolidat ideologia burgheziei, fără însă ca aceasta să însemne „revoluție burgheză". La aceste discuții a participat cu un articol și istoricul ceh Iosef Maček [1].

În nr. 4 S. M. Stam reia aceeași problemă într-un articol intitulat „Ce a fost în realitate reforma din Germania?" [2] și ajunge la concluzia că reforma a fost totuși o revoluție burgheză timpurie.

De peste doi ani în coloanele revistei *Voropsi Istorii* se poartă discuții despre caracterul revoluției din noiembrie 1918 în Germania. Unii istorici sovietici au considerat că revoluția din noiembrie 1918 a fost o revoluție burghezo-democratică (articolele lui I. S. Drapkin, V. I. Billik, V. F. Selike). Istoricii R. Leibbrand și A. Schreiner din R. D. G. au publicat și ei cîte un articol în revista *Voprosi Istorii*, privind această problemă. R. Leibbrand de pildă a susținut că revoluția din noiembrie are un caracter socialist. I. A. Joldak [3] după ce face o trecere în revistă a punctelor de vedere exprimate mai înainte în această problemă, discută unele aspecte ale revoluției din noiembrie. Mai întîi el combate pe participanții la discuții pentru limitele cronologice pe care le stabilesc revoluției. I. A. Joldak susține, spre deosebire de ceilalți istorici, că revoluția din Germania a continuat și după înfrîngerea Republicii Sovietice Bavareze, aducînd în sprijinul acestei afirmații mai multe dovezi. Revoluția, după părerea lui Joldak, a durat în Germania nu șase luni, ci cinci ani, între 1918–1923, iar ritmul lent îndelungat și prelungit constituie numai una din particularitățile ei naționale. Ținînd seama de acest fapt, autorul crede că denumirea cea mai potrivită este de „revoluția burgheză germană din 1918–1923". El atrage atenția însă că prima etapă a revoluției (din 1918) merită să fie cercetată separat întrucît ea reprezintă particularități deosebite.

În nr. 6 V. D. Kulbakin, făcînd o expunere a punctelor de vedere cu privire la caracterul revoluției din Germania din 1918, exprimate la prima sesiune a istoricilor din U.R.S.S. și R.D.G. care a avut loc în luna noiembrie 1957 la Leipzig [4], combate și el pe acei care au susținut că revoluția din noiembrie ar fi fost o revoluție proletară. V. D. Kulbakin ajunge la concluzia pe baza analizei dezbaterilor sesiunii de la Leipzig că majoritatea istoricilor sovietici și o parte dintre istoricii germani înclină să atribuie revoluției din noiembrie caracterul burghezo-democratic.

Un deosebit interes prezintă rubrica istoriografiei care nu a fost absentă în nici unul din cele șase numere ale revistei *Voprosi Istorii* din prima jumătate a anului 1958. După ce într-unul din numerele anterioare au fost publicate articole asupra realizărilor istoriografiei sovietice în sectorul epocilor feudale și moderne, în cei 40 de ani de putere sovietică, în nr. 1/1958 revista publică un articol asemănător despre realizările istoriografiei sovietice a antichității.

Aruncînd o privire de ansamblu asupra celor șase numere ale revistei *Voprosi Istorii* din prima jumătate a anului 1958 putem trage concluzia că revista aduce contribuții de seamă la clarificarea a numeroase probleme de istorie generală, la întărirea ideologiei marxist-leniniste, la lupta care trebuie purtată fără cruțare împotriva manifestărilor ideologiei burgheze în știința istorică.

N. Copoiu

[1] Iosef Maček, К дискуссии о характере реформации и крестьянской войны в Германии (în В. И., nr. 3, p. 114–121).

[2] S. M. Stam, Чем же в действительности была Реформация в Германии? (în В. И., nr. 4, p. 100–113).

[3] I. A. Joldak, О характере и некоторых особенностях ноябрьской революции 1918 г. в Германии (în В. И., nr. 2, p. 120–138).

[4] V. D. Kulbakin, Обсуждение проблем Германской революции 1918 г. на первой сессии историков СССР и ГДР в Лейпциге (în В. И., nr. 5, p. 103-119).

ÎNSEMNĂRI BIBLIOGRAFICE

ISTORIA ROMÎNIEI

EMIL VÎRTOSU, *Ce înseamnă „domn singur stăpînitor" în titulatura domnească a Țării Romîneşti şi a Moldovei* (în *Analele Universității C. I. Parhon*, Buc., 1957, nr. 9, p. 45—59).

Există în documentele medievale din țările romîne o serie de termeni, epitete, formule, în limba slavă, de o mare însemnătate pentru lămurirea diferitelor probleme din istoria patriei noastre. Parte din ele au trecut neobservate, altele au reținut atenția cercetătorilor din epoci diferite, însă din cauza unei insuficiente analize sensul real a fost denaturat. Este cazul epitetului „singur stăpînitor" (în l. slavă: самю державни etc.) din titulatura domnilor Țării Romîneşti şi ai Moldovei din sec. XIV-XV. Supunînd unei atente analize documentele care cuprind în formularul lor acest epitet (lucru care caracterizează de altfel pe autor), E. Vîrtosu, a reuşit să lămurească lucrurile acolo unde dăinuiau încheeri de suprafață.

După ce mai întîi enumără actele din sec. XIV-XV din Țara Romînească şi Moldova, în care apare epitetul mai sus-amintit, în diferite formule înrudite (p. 45—46) şi după ce arată cîteva din traducerile de care s-a bucurat în curgerea timpului (p. 48) autorul trece în revistă interpretările date pînă acum acestui titlu. În această ordine de idei, E. Vîrtosu, constată că majoritatea istoricilor care s-au ocupat cu această problemă, dau acestui titlu un caracter de independență. După părerea noastră, paginile 50—53, cuprind baza pe care se sprijină noua interpretare dată epitetului „singur stăpînitor". Aici se face o minuțioasă analiză a documentelor, stabilînd locul şi legătura de text ale epitetului în întregul titulaturii domneşti. Se arată că (p. 51) el (epitetul) „priveşte şi se acordă cu «domn» ca un atribut al acestui titlu" şi are o situație de „subordonare„ în raport cu epitetul „mare" (p. 54).

Cînd „ ingur stăpînitor" însoțeşte epitetul „mare voievod" este menit să-i întă rească şi să-i dezvolte sensul prin precizarea că numai purtătorul lui deține puterea suverană. Amîndouă aceste epitete „reprezintă reflectarea în diplomatică a unicității puterii politice interne" (p. 54). Domnul titular posedă toate atribuțiile legate de persoana suverană pe cînd domnul asociat posedă şi exercită puterea numai pentru că i se concede de domnul titular. Folosind şi alte elemente, autorul ajunge la concluzia că epitetul „singur stăpînitor" prezent în titulatura domnească a Țării Romîneşti şi pentru scurt timp şi în titulatura domnească a Moldovei, nu exprimă independența statală cum a fost interpretat pînă acum, ci reprezintă una din formulările diplomatice prin care se manifestă existența asocierii la domnie în secolele XIV-XV.

Şt. O.

CAROL GÖLLNER, *Refugiații din Țara Romînească la Sibiu în anul 1821*, în *Studii şi Comunicări* 1. Muzeul Bru kenthal, Sibiu, 1956, p. 13—62.

În lucrarea de față pe baza unui important material arhivistic aflat la Sibiu, publicat în anexă — autorul scoate în evidență atitudinea autorităților austriace şi a populației față de refugiați.

Politica imperiului habsburgic, determinată de interesele de clasă, ale nobilimii dominante, urmărea înăbuşirea răscoalei din țările romîne prin orice mijloace. Autoritățile austriace voiau să închidă frontiera refugiaților suspecți pentru a nu le da posibilitatea să influențeze şi să sprijine țărănimea din

Transilvania la răscoală. Lucrarea atrage atenţia în special asupra discriminărilor sociale ale autorităţilor. Unele documente semnalează atitudinea binevoitoare a autorităţilor austriace faţă de boierii refugiaţi şi de ostilitate făţişă împotriva populaţiei de rînd şi în special faţă de „rebelii" care au căutat adăpost în Transilvania, după ocuparea ţărilor romîne de către oştirile turceşti. Alte documente ilustrează simpatia populaţiei faţă de răsculaţi şi faţă de refugiaţii de rînd, precum şi manifestările de antipatie faţă de „ciocoii blestemaţi". Materialele ne mai întregesc informaţia privitor la măsurile guvernului austriac de a înăbuşi orice intenţie de răscoală a populaţiei din Transilvania.

Autorul a pierdut din vedere să precizeze în lucrare că la începutul răscoalei „dezertori din Transilvania" au fost înrolaţi în oştirea răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu (M. Popescu, *Contribuţiuni documentare la revoluţia din 1821*, Buc., 1927, p. 7).

În general, C. Gölner încadrează bine ştirile extrase din actele arhivelor sibiene. Ele întregesc şi completează informaţiile provenite din alte arhive aflate în ţară şi în străinătate cu privire la importanta problemă a răscoalei din 1821 şi în special asupra ecourilor ei în Transilvania.

I. N.

ISTORIA U.R.S.S.

История С. С. С. Р. Эпоха социализма, 1947—1957, Ed. de stat pentru literatură politică. Moscova, 1957, 771 p. + 10 h.

Cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie a fost redactat un manual pentru uzul studenţilor şi al cadrelor didactice, care cuprinde istoria societăţii sovietice, istoria contemporană a epocii socialiste din viaţa popoarelor din U.R.S.S. Manualul apare sub redacţia unui colectiv format din: M. P. Kim (redactor principal), L. S. Gaponenko, E. B. Ghenkiva, A. P. Kucikin, Iu. A. Poleakov, A. L. Sidorov şi M. I. Stişov.

Prima parte a manualului se ocupă cu victoria revoluţiei proletare şi construirea socialismului în U.R.S.S. în perioada 1917—1937. Cele mai importante probleme ridicate sînt: Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie; Războiul civil din 1918—1920; Restabilirea economiei naţionale în U.R.S.S. (1921—1925); Dezvoltarea reconstrucţiei naţionale. Victoria socialismului în U.R.S.S. (1933—1937);

Partea a doua se ocupă cu desăvîrşirea construcţiei societăţii socialiste, trecerea treptată spre comunism (1938—1957). Problemele principale ridicate sînt: intrarea U.R.S.S. în faza desăvîrşirii construcţiei societăţii socialiste (1938—1941); Marele Război pentru Apărarea Patriei (1941—1945); dezvoltarea continuă a U.R.S.S. pe calea trecerii treptate spre comunism (1945—1957).

Manualul este însoţit de 10 hărţi. Primele cinci hărţi se referă la perioada Revoluţiei din Octombrie şi a războiului civil şi de intervenţie. Harta nr. 6 prezintă formarea Uniunii Sovietice iar ultimele patru hărţi se referă la Marele Război pentru Apărarea Patriei.

C. Ş.

D. A. BAEVSKII, Очерки по истории хозяйственого строительства в периоде гражданской войне, Ed. Acad. de Şt. a U.R.S.S, Moscova, 1957, 447 p.

Lucrarea cuprinde cercetările privind perioada dintre congresele al VII- şi al VIII-lea al Sovietelor, adică din decembrie 1919— decembrie 1920.

După o introducere care se ocupă cu situaţia politică şi economică internă a Rusiei sovietice în 1917 şi 1918, se trece la studierea principalelor probleme ale temei alese şi anume: Comunismul de război (p. 24—145); Lupta statului sovietic împotriva lipsei de combustibil în iarna anului 1919—1920 (p. 146-187); Lupta puterii sovietice împotriva dezorganizării transporturilor în perioada noiembrie 1919 noiembrie 1920 (p. 188—270); Lupta pentru restabilirea industriei cărbunelui (p. 271—325); Lupta pentru păstrarea şi restabilirea economiei petrolului (p. 326 373) şi Planul unic economic (p. 374—419).

În încheiere (p. 420—445) se face bilanţul cercetărilor, insistîndu-se în special asupra următoarelor probleme: 1. Rezultatele obţinute pe plan economic în timpul dictaturii proletariatului spre sfîrşitul perioadei Războiului civil; 2. Rădăcinile social-economice ale haosului şi condiţiile în care acesta a

fost înlăturat; 3. Despre specificul construcției economice în perioada Războiului civil și rezolvarea sarcinilor generale ale transformării socialiste a țării; 4. Apariția noilor fenomene ale dezvoltării sociale în 1918—1920; 5. Despre rolul activității creatoare a maselor și a conducerii de partid în construcția economică în anii 1918—1920.

I. O.

V. V. GARMIZA, Подготовка земской реформы 1864 г., Ed. Universității din Moscova, 1957, 263 p.

În lucrarea de față se cercetează pregătirea reformei zemstvelor din anul 1864, problemă trecută sub tăcere în istoriografia burgheză. Autorul prezintă documente din: Arhiva istorică centrală din Moscova, Arhiva centrală istorică din Leningrad, Arhiva Institutului de literatură din Leningrad, de la secția de manuscrise a Bibliotecii de stat Lenin din Moscova și de la Secția de manuscrise a Bibliotecii Saltîkov-Scedrin din Leningrad, pentru lămurirea unor importante probleme legate de această reformă. Aceste probleme sînt următoarele: Premisele reformei zemstvelor (p. 20—50); proiectele nobiliare ale reformei zemstvelor (p. 51—129); începutul lucrării comisiei N. A. Miliutin despre instituțiile agrare, județene și guberniale (p. 130—155); dezbaterea proiectului de reformă în comisia lui P. A. Valuev (p. 156—205); însemnările lui M. A. Korf și discuții asupra proiectului reformei zemstvelor în Consiliul de stat (p. 206-241).

În încheiere, este oglindită poziția democraților revoluționari ruși — Herțen, Ogariov, Cernîșevski, Uspenski precum și a reprezentanților burgheziei liberale și a nobilimii reacționare. De asemenea se prezintă atitudinea lui V. I. Lenin referitoare la această problemă și aprecierile lui față de poziția burgheziei liberale despre care spune că „aceasta se teme de mișcarea maselor și a democraților consecvente mai mult decît reacțiunea" (p. 247).

Lucrarea conține o bibliografie (p. 254—261) și un indice de persoane (p. 262—263).

I. O.

Хождение за три моря Афанасия Никитина. 1466—1492 гг. Ediția II-a completată și adăugită. Ed. Acad. de Șt. a U.R.S.S., Moscova-Leningrad, 1958, 282 p. +8 pl. +1 h.

Față de prima ediție apărută în 1948 sub redacția lui B. D. Grekov și B. P. Adrianova-Perett, ediția de față sub redacția numai a B. P. Adrianovei-Perett, aduce unele lucruri noi și o îmbogățește, cu un text nou „Lista călătorilor din sec. XVI" (p. 33—52), precum și cu unele studii referitoare la jurnalul de călătorii ținut de Afanasie Nichitin și la epoca în care se desfășoară călătoria sa. De ex., Ia. S. Iurie, *Afanasie Nikitin și cîteva probleme ale gîndirii sociale ruse în sec. XV* (p. 126—142); M. K. Kudriavțev, *India în sec. XV* (p. 143 160); Ia. S. Iurie, *Scurtă privire arheografică* (p. 161—182): Ia. S. Iurie, *Variante și adaosuri la texte* (p. 183—186).

Lucrarea se încheie cu o bibliografie, lista prescurtărilor, indice de numiri geografice indice de nume și o listă a celor 14 ilustrații din text, precum și o hartă detaliată a drumului parcurs de Afanasie Nichitin de la Tver pînă în India și înapoi.

C. Ș.

ISTORIE UNIVERSALĂ

JOSEF MAČUREK, *Valašské osidleni na Kysucku-Čadecku a jeho souvislosti s Těšinskem (v. 16. a 17 stoleti)* [Așezările valahilor în regiunea Kysucka-Čadecka și legăturile cu regiunea Těšin în sec. al XVI-lea și al XVII-lea] în *Sleszké Sbornik*, Opava, 1954, p. 454—499.

Prof. Macurek își îndreaptă cercetările spre regiunea din nordul Slovaciei, asupra căreia s-a stăruit foarte puțin, mai ales, din punct de vedere istoric. Studiile filologice și etnografice de pînă acum n-au izbutit să prezinte problema originii și evoluției istorice a așezărilor valahe din această regiune în toată complexitatea ei. De aceea, autorul își propune să analizeze următoarele probleme: 1. Procesul comasării proprietății funciare și începuturile colonizării valahilor în regiunea Kysucka-Čadecka, (la sfîrșitul sec. al XV-lea și în prima jumătate din sec. al XVI-lea); 2. Întinderea acestei colonizări în a doua jumătate a sec. al XVI-lea și la începutul sec. al XVII-lea; 3. Colonizarea valahă în aceeași regiune, în sec. al XVII-lea (după 1616) și legăturile cu cei din Těšin.

În cadrul acestor probleme, autorul cercetează procesul creşterii proprietăţii funciare, apariţia a celor dintîi valahi în această regiune pe bază de documente, ocupaţia valahilor, raporturile sociale şi juridice dintre ei şi autorităţile locale, conflictele dintre această nouă pătură socială şi feudali, situaţia lor economică în cadrul dezvoltării relaţiilor şi forţelor de producţie ş.a. ajungînd să formuleze următoarele concluzii: în sec. XVI şi XVII, Kysucka-Čadecka a constituit cea mai importantă zonă geografică, înlăuntrul căreia s-a desfăşurat colonizarea valahilor; 2. Începuturile acestei colonizări nu trec dincolo de sfîrşitul sec. al XV-lea. Fazele ei principale de dezvoltare au avut loc în sec. XVI şi XVII. 3. La început, n-a fost vorba de o populaţie de origină polono-sileziană sau slovacă, aşa cum s-a admis de unii cercetători mai vechi, ci de un element lipsit de omogenitate. 4. La sfîrşitul sec. al XVI-lea şi începutul celui de al XVII-lea, a avut loc procesul de slovacizare a elementelor valahe; 5. Sosirea valurilor de valahi în această regiune n-a fost întîmplătoare; 6. Valahii aceştia nu se ocupau numai cu păstoritul, ci la un moment dat denumirea aceasta era sinonimă cu paznicul unui castel, cu grănicerul sau paznicul munţilor ş.a.

Contribuţia prof. Mačurek, deşi cu caracter regional, are totuşi meritul de a lămuri din punct de vedere istoric cîteva aspecte esenţiale legate de istoria acestei mult discutate probleme, care într-o zi va trebui prezentată într-o mare lucrare de sinteză.

Tr.I.-N.

JAN URSYN z KRAKOWA, *Modus epistolandi, cum epistolis exemplaribus et orationibus annexis*. Ed. Lidia Winniczuk, Zaklad narodowy imienia ossolinskich, 1957. XXX+ 221 p. + 5 f. pl.

Cunoscutul tratatat de epistolografie al lui Ioannes Ursinus, care se păstra pînă acum într-un număr extrem de redus de exemplare în ediţia princeps de la începutul veacului al XVI-lea, a fost reeditat de curînd în Polonia. Editoarea [1] prezintă în introducere personalitatea autorului şi locul lucrării sale în literatura epistolografică a veacurilor al XV-lea şi al XVI-lea. Textul autorului cuprinde, în afara unui capitol în care se dă definiţia epistolei şi a genului epistolar, cîte un model de scrisoare pentru toate subdiviziunile genului (*epistola consolatoria, epistola hortatoria, epistola historialis* etc.). Textul latin e însoţit de o traducere polonă, de note abundente, de o bibliografie şi de un indice.

Pentru trecutul nostru volumul e însemnat prin trei modele de scrisori care conţin referinţe la atacul turcilor împotriva Chiliei şi a Cetăţii Albe în 1484 şi la împrejurările căderii cetăţilor sub dominaţie otomană. Textul acestor scrisori model fusese semnalat şi publicat la noi de către Nicolae Iorga. *Studii istorice asupra Chiliei şi a Cetăţii Albe*, Bucureşti, 1899, p. 279—281. Lucrarea prezintă interes şi pentru cercetătorii literaturii latine medievale şi ai umanismului în Polonia.

Ş. P.

[1] Cunoscuta filologă clasică Lidia Winniczuk, editoarea revistei de filologie clasică *Menander* a colaborat la volumul comemorativ Ovidiu editat de Academia R.P.R. cu un studiu învecinat ca preocupare de lucrarea recenzată: *Ovid's Elegie und die Epistolographische Theorie* în *Publius Ovidius Naso*, Bucureşti, 1957 p. 39 70.

BISTRA A ŢVETKOVA: *Contribuţie la studiul feudalismului turc în Bulgaria sec. XV—XVI*... (Prinos Kam izucavaneto na Turskija feodalizam va Balgarskite zemi prez XV-XVI v.), ... în *Izvestija na Instituta za Balgarska Istorija*, nr. 5, Sofia 1954, p. 71—153.

În disertaţia sa, B. A. Ţvetkova tratează o serie de probleme privitoare la aspectele economice şi trăsăturile caracteristice ale agriculturii feudale de pe vremea dominaţiei otomane în Bulgaria. Prima parte se limitează la veacurile XV şi XVI, urmînd să continuie şi pentru cele următoare.

După o sumară introducere cu privire la ocuparea Bulgariei de turci, autoarea subliniază că feudalismul în Imperiul otoman şi mai cu seamă în Bulgaria, constituie o problemă importantă şi interesantă. Cu toate acestea a fost foarte puţin studiat în trecut.

În lumina principiilor materialismului istoric şi pe baza metodologiei marxist-leniniste, cercetătoarea bulgară încearcă să explice unele probleme fundamentale în legătură cu feudalismul turc în Bulgaria. Un prim loc, printre acestea, îl ocupă: *Caracterul economiei, agricultura feudală, clasa exploatată la oraşe şi sate, precum şi diverse aspecte ale luptei de clasă.*

Interpretarea marxist-leninistă a fenomenelor sociale este bazată pe un număr bogat de izvoare istorice pe care la început le trece în revistă, făcînd unele aprecieri

critice. Pe bună dreptate se poate considera ca una din primele lucrări de acest caracter, care folosește diverse categorii de surse externe ca acte juridice otomane și alte documente turcești privind trecutul Bulgariei, operele cronicarilor și călătorilor turci în frunte cu Ev. Celebi, itinerarii și rapoarte de călătorii și ambasade europene. Aceeași atenție se acordă și izvoarelor indigene locale. Astfel, marea valoare a arhivelor otomane, păstrate în depozitul fondurilor orientale la Biblioteca de stat „Vasil Kolarov" care interesează în parte și istoria Romîniei sînt folosite și apreciate la justa lor valoare. Pe baza acestui material documentar, autoarea tratează caracterul feudalismului turc în Bulgaria.

În utilizarea izvoarelor se ține seama de scopul lor tendențios, deoarece acestea reflectă mai mult sau mai puțin ideile clasei dominante.

Este criticată istoriografia burgheză cu privire la această problemă. Astfel, se arată că osmaniștii burghezi ignorează aspectul real al sistemului feudal turc care exploata populația Bulgariei.

În capitolul al doilea tratîndu-se urmările cuceririlor turcești în Bulgaria, se subliniază că acestea au oprit dezvoltarea forțelor de producție și au desființat economia țării. În ceea ce privește regenerarea comerțului, meșteșugurilor și a vieții cetăților, în cursul sec. XV—XVI. este considerată drept urmare a condițiilor dezvoltării economiei feudale existentă pînă la căderea Bulgariei sub turci și ca rezultat al efortului producător al populației bulgare. Pe baza unor date concrete asupra situației din Bulgaria B. Țvetcova tratează un mare număr de probleme privind aspectele diverselor ramuri de producție ca : agricultura, creșterea vitelor, meșteșugurile, comerțul ș.a. Cu această ocazie se subliniază că agricultura și creșterea vitelor erau principalele ocupații ale raielelor, adică a masei țărănești. Dezvoltarea acestora însă era împiedicată de condițiile înapoiate ale feudalismului turc.

Tratînd despre dezvoltarea meșteșugurilor în orașele bulgare, B. Țvetcova le împarte în trei grupe principale : 1) meșteșugurile care privesc producția produselor alimentare 2) cele care privesc producția de îmbrăcăminte și obiectele de menaj și 3) inventarul de arătură și al armelor. În același timp dă un tablou din aspectul economiei orașelor bulgare, rezervînd un loc special pentru organizarea meseriilor. Aici, autoarea insistă asupra condițiilor care au favorizat fondarea unui mare număr de corporațiuni numite „esnaf", subliniind totodată rolul acestora în producția meșteșugărească. Analizîndu-se sursele meșteșugurilor în orașele bulgare, se arată că în sec. XV-XVI producția meșteșugărească se baza pe muncă manuală și că diviziunea muncii nu exista în diverse ateliere.

Dîndu-se un tablou al comerțului exterior și interior, autoarea încearcă să demonstreze că în ciuda piedicilor puse de sistemul feudal turc, în Bulgaria existau unele condiții care au favorizat dezvoltarea comerțului care se întindea și asupra satelor, principalele furnizoare de materii prime. Principalele centre comerciale însă, erau orașele a căror animație este bine reflectată în relatările bogate ale călătorilor străini și mai cu seamă în izvoarele turcești. În legătură cu aceasta, B. Țvetcova studiază problema monopolurilor comerciale, dreptul de tranzit, impozite etc. Comerțul exterior era în mîinile negustorilor străini, care exportau mai cu seamă materii prime și importau stofe și obiecte de lux. de obicei din Italia, pe care le plasau, în special, aristocrației feudale turcești.

În continuare, analizîndu-se problema instituțiilor și a raporturilor asupra formării sistemului feudal turc în Bulgaria, se dă o nouă clasificare proprietăților funciare. Domeniile feudale, după caracterele lor diverse erau împărțite în trei categorii de pămînturi numite : *mirie*, *vakuf* și *mülk*. Proprietățile *miriene*, cuprindeau pămînturile de stat, date în uzufructul feudalilor, iar pămînturile numite *mülk* erau proprietate privată. La rîndul lor, proprietățile *mirie* se împărțeau în două categorii principale : fiefuri date temporar, cu condiția unor anumite servicii de stat și fiefuri date în permanență. Din prima categorie făceau parte *timarii* și *zaimii* liberi (*serbest zeamet ve timar*), precum și feuda sau has'ul vizirilor și emirilor (*havas-i vüzera ü ümera*). În a doua categorie intrau pămînturile particulare ale sultanului (*havas-i humaiun*) care se mai numeau *gazi mülkü* („posesia gaziilor"), deoarece se acordau luptătorilor (*gazii*) care se distingeau în lupte. Pe baza unei documentări bogate, se explică procedura după care se dădeau fiefurile de servicii, scoțîndu-se în relief caracterul lor convențional. Un astfel de caracter asigura puterii centrale de a avea mînă liberă asupra tendințelor separatiste în țară și totodată era o garanție de unire a forței militare și a disciplinei care exista în imperiu.

B. Țvetcova ocupîndu-se mai îndeaproape cu fiefurile de a doua categorie (*gazi mülkü*) arată că în practică acestea se bucurau de toate drepturile proprietății private, deși din punct de vedere juridic dreptul de proprietate aparținea fiscului. Aflăm că dreptul de proprietate asupra pămîntului *gazi-mülkü* se întindea și asupra raielelor, adică țăranilor

legaţi de glie, din care ei îşi trăgeau renta feudală în virtutea dependenţei lor feudale.

De asemenea, autoarea tratează problema *pseudo-vakufurilor*, adică a fundaţiilor pioase care proveneau din fiefurile războinicilor (*gazi mülkü*). Se stabileşte că gazii, în tendinţa de a păstra veniturile moştenitorilor lor, treceau aceste fiefuri pe seama fundaţiilor pioase (*vakîf*). Cu această ocazie se arată că pseudo-vakîfurile dispuneau de o mai mare imunitate financiară, decît fiefurile de servici (*gazi mülkü*), dar spre deosebire de acestea erau private de autonomie administrativă.

Ca încheiere, B. Ţvetcova concretizîndu-şi concluziile despre caracterul regimului feudal otoman în Bulgaria, stabileşte că acolo exista un sistem feudal care permitea feudalilor şi puterii centrale să împartă puterea asupra pămîntului, asupra produselor, precum şi asupra ţăranilor iobagi, care posedau şi cultivau aceste pămînturi. Din pricina unei astfel de împărţiri, în acest sistem feudal, raiaua, adică masa ţărănească suporta o sarcină dublă, care o strivea.

Din prezentarea sumară a acestui studiu asupra feudalismului otoman în decursul veacurilor XV şi XVI în Bulgaria, revine o sarcină şi cercetătorilor istorici din R.P.R. pentru studierea feudalismului din nordul Dobrogei care a fost supusă aceluiaşi regim. De asemenea, ar fi o problemă interesantă dacă feudalismul turc din dreapta Dunării a influenţat sau nu orînduirea economico-socială din ţările romîne. Această sarcină revine îndeosebi acelora care se ocupă cu orînduirea feudală din ţările romîne atît în aceste secole cît şi în timpurile mai tîrzii.

M. G.

BIZANTINOLOGIE

GERMAINE ROUILLARD, *La vie rurale dans l'empire byzantin*, Paris, 1953, Librairie d'Amérique et d'Orient, 208 p.

Pentru scopurile limitate ale unui ciclu de conferinţe despre viaţa rurală bizantină, autoarea a sintetizat în 1944 rezultatele dobîndite prin temeinicele sale cercetări anterioare. Fiind însă o carte postumă, această lucrare de sinteză cuprinde unele părţi lipsite de notele şi trimiterile necesare unei expuneri ştiinţifice.

În notele pe care fratele autoarei le-a anexat primei părţi a acestei lucrări, Germaine Rouillard apare citîndu-se pe sine însăşi de 34 ori, făcînd trimiteri la studiile ei publicate mai înainte, printre care figurează mai cu seamă *L'administration civile de l'Egypte byzantine*, 2-e éd., Paris, 1928.

Problemele care au reţinut atenţia autoarei în acest ciclu de conferinţe se referă la viaţa rurală din Egiptul bizantin, viaţa rurală din celelalte regiuni bizantine în secolele VII—XI, clasele rurale sub Comneni şi Paleologi condiţiile generale ale vieţii ţăranilor din imperiul bizantin.

Din 1944, cînd autoarea şi-a pregătit conferinţele sale cu privire la aceste probleme, şi pînă în 1953 cînd s-a publicat această carte, cercetările altor bizantinologi au pus în lumină noi rezultate, şi au propus interpretări noi cu privire la aceleaşi probleme. Absorbirea proprietăţii ţărăneşti şi extinderea domeniilor feudale, precum şi mişcările sociale din imperiul bizantin au format obiectul unor aprofundate studii, publicate înainte de 1953 de către E. Lipsiţ, A. P. Kajdan şi E. B. Udalţova în *Vizantiiskii Sbornik* (1945) şi *Vizantiiskii Vremennik* (1949, 1950 şi 1952).

Publicînd deci în 1953 sinteza unor rezultate depăşite ale cercetărilor la care ajunsese Germaine Rouillard pînă în 1944, editorii n-au sporit cu nimic prestigiul ştiinţific al acestei erudite bizantiniste. Cartea nu contribuie la promovarea cercetărilor ştiinţifice; ea nici nu are la bază rigoarea documentară proprie lucrărilor anterioare ale autoarei. Această carte apare doar ca un act de pietate al familiei autoarei, dacă nu chiar ca o afacere a editurii respective.

G. Cr.

DIKAIOS VAGHIAKAKOS, Δεμέστικος-Δομεστικίσσα, Δεμέστιχςα-Δεμεστιχόγγονος în „Ἐπετηρίς τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου", V. Atena, 1955, p. 93—101.

Termenul δομέστικο, provenit din latinescul *domesticus*, a fost folosit în Bizanţ pentru a indica una din demnităţile curţii imperiale. Domesticul era supraveghetorul funcţionarilor civili şi militari ai curţii. Găsim menţiuni privitoare la acest demnitar în primele cronici bizantine.

Începînd din secolul al VI-lea aflăm demnitatea de *mare domestic* în ierarhia militară. Mai tîrziu termenul de domestic a indicat şi o funcţie bisericească.

Ca şi alţi termeni bizantini, acest termen a fost folosit apoi în onomastica greacă. Cercetînd documentele medievale greceşti, autorul pune în lumină numeroase nume de persoane ca: Domesticos, Demesticos, Demestihas, Dimosticos, Demestihina, Demestichisa ş. a. Cu privire la formarea acestor nume, autorul dă preţioase explicaţii care pot interesa pe lingvişti.

Prin dezvăluirea relaţiilor care există între terminologia instituţiilor bizantine şi onomastica greacă, acest mic studiu oferă utile sugestii cercetătorilor noştri. Au rămas într-adevăr necercetate terminologiile bizantine care au fost receptate de poporul romîn şi care au trecut în onomastica şi toponimia veche, unele supravieţuind ca atare pînă în prezent.

G. Cr.

B. T. GOREANOV, Крупное феодальное землевладение в Византии в XIII XV вв. [Marea proprietate feudală în Bizanţ în secolele XIII—XIV], în *Vizantiiskii Vremennik*, X (1956), p. 111—132.

Din lucrarea sa intitulată *Feudalismul tîrziu în Bizanţ*, pe care a pregătit-o ca disertaţie de doctorat în ştiinţele istorice, autorul a publicat sub titlul de mai sus partea privitoare la cercetările sale bazate pe registrele cadastrale bizantine de la sfîrşitul secolului al XIII-lea şi din prima jumătate a secolului al XIV-lea.

Rezultatele la care ajunge autorul promovează în mod efectiv cercetările istorice privitoare la feudalismul bizantin. Goreanov dovedeşte că feudalismul bizantin a avut trăsături proprii, deosebite de ale feudalismului din Europa apuseană.

Analizînd formele proprietăţii funciare din perioada tîrzie a Bizanţului, autorul constată că în secolele XIII şi XIV *pronia* se transformase din posesiune convenţională şi temporară în proprietate ereditară. Această concluzie înlătură susţinerile mai vechi ale lui F. Dölger şi E. Stein, potrivit cărora pronia n-a reprezentat o proprietate funciară, ci a constituit numai un drept acordat particularilor de a percepe o anumită sumă din impozitele statului.

Din registrele cadastrale bizantine rezulta că în secolele XIII—XIV marii proniari acaparaseră pămînturile micilor proniari, fiind investiţi cu largi drepturi administrative, fiscale şi judiciare asupra parecilor care depindeau de ei. În aceeaşi perioadă, proprietatea mănăstirească rivaliza în întindere cu marea proprietate laică.

Încercînd să stabilească un raport cantitativ între domeniile feudale şi loturile ţărăneşti, autorul apreciază că suprafaţa loturilor ţărăneşti era cu mult mai mică decît întinderea domeniilor feudale. Autorul stăruie, în sfîrşit, asupra particularităţilor proprietăţii feudale din Tesalia, arătînd că aceste particularităţi se explică prin influenţele occidentale ce s-au exercitat acolo în timpul dominaţiei latine.

Cercetările lui Goreanov sînt temeinice, fiind bazate pe o largă documentare. Socotim în general juste rezultatele publicate în studiul de faţă. În ce priveşte însă perioada constituirii marii proprietăţi feudale în Bizanţ, nu putem fi de acord cu autorul. Goreanov socoteşte anume că marea proprietate feudală s-a constituit cu începere de la sfîrşitul secolului al XII-lea, dezvoltîndu-se în secolele XIII—XIV.

Există însă dovezi neîndoielnice, datînd încă din secolul al X-lea, privitoare la constituirea marilor domenii feudale prin acapararea micilor proprietăţi. Procesul acesta a fost însă şi mai vechi. Novelele împăraţilor bizantini din secolul al X-lea oglindesc marea luptă socială ce se dădea atunci între δυνατοί şi πένητες (să se vadă îndeosebi Novelele II, V, VI, XV, XX, XXI şi XXIX din colecţia lui C. E. Zachariae von Lingenthal, *Jus graeco-romanum*, Pars III, Lipsiae, 1857).

G. Cr.

BIBLIOTECONOMIE-MUZEOGRAFIE

ST. PASCU, JOSIF PATAKI, VASILE POPA, *Clujul*. Ghid istoric, 1957.

Monografia întocmită de cei trei autori, la iniţiativa Comitetului regional P.M.R. Cluj şi a Comitetului executiv al Sfatului popular regional, reprezintă o sinteză a dezvoltării oraşului sub toate aspectele (social-economic, politic, cultural-artistic, demografic, sanitar, edilitar).

Aşezat pe malul drept al Someşului mic, într-un frumos cadru natural, Clujul a urmat

în desfăşurarea veacurilor linia caracteristică procesului de transformare a oraşelor cu veche tradiţie istorică. Descoperirile arheologice dovedesc continuitatea activităţii omeneşti pe teritoriul oraşului de azi. Napoca, numele cetăţii din epoca dacilor, primeşte apoi numele ce-l poartă astăzi menţionat prima oară într-un document din 1173, nume care, după părerea autorilor, pare să derive din forma Miklus şi Klaus, corespunzătoare onomasticului slav Nicolaus. De aici numele romînesc, cel maghiar Kolozs/vár/ şi cel german Klaus/enburg/. Locul stăpînirii romane îl ocupă apoi popoarele migratoare care au avut *o influenţă neprielnică asupra oraşului*. După puternica lovitură primită prin năvălirea tătarilor (1241), oraşul începe să se refacă în a doua jumătate a sec. XIII. În anul 1316, dinastia de Anjou (Carol Robert de Anjou) îl ridică la situaţia de „civitas", dîndu-i stemă (poarta cu trei bastioane) şi acordîndu-i unele drepturi, printre care şi acela de a ridica întărituri. Ca o consecinţă a prosperităţii oraşului, o parte dintre meşteşugarii şi negustorii constituiţi în bresle se îmbogăţesc formînd patriciatul local care acaparează conducerea oraşului şi a breslelor. VoievoziiTransilvaniei şi regii Ungariei acordă oraşului (sec. XV) privilegii de natură economică, juridică şi administrativă. Autorii se ocupă apoi de rolul orăşenilor săraci din Cluj în răscoalele ţărăneşti din sec. XV şi XVI, şi de lupta comună a acestora împotriva exploatării. Dezvoltarea normală a oraşului în sec. XVI—XVII este stînjenită de luptele din Transilvania ce au urmat după bătălia de la Mohács, de aservirea Transilvaniei de către turci cu urmările cunoscute, de luptele religioase dintre catolici şi reformaţi, de frămîntările de la sfîrşitul sec. XVI şi începutul sec. XVII, marele incendiu din 1797, stăpînirea habsburgică, precum şi de luptele dintre curuţi şi lobonţi (1703—1704). Cu toate acestea, Clujul îşi continuă evoluţia şi tradiţia de centru cultural al Transilvaniei. În 1766 oraşul este înzestrat cu o nouă universitate cu patru facultăţi : drept, filozofie, ştiinţele naturii şi chirurgie, universitate care nu mai este sub conducerea iezuiţilor (ca în 1581), ci sub aceea a piariştilor. Este şcoala la care au făcut studiile : Gh. Şincai, Petru Maior, Gh. Lazăr, Gh. Bariţiu ş. a.

Sub aspect urbanistic, în Cluj se ridică numeroase construcţii laice şi religioase. Autorii descriu cele mai reprezentative monumente construite în stilul gotic şi al Renaşterii în sec. XV XVI, în stil baroc în sec. XIX şi empire în sec. XX.

Autorii se ocupă apoi de istoria oraşului în perioada trecerii la capitalism. Către sfîrşitul secolului al XVIII-lea, au loc două evenimente remarcabile în istoria Transilvaniei, care exercită o mare influenţă şi asupra Clujului : războiul ţărănesc de sub conducerea lui Horia, Cloşca şi Crişan, şi lupta burgheziei romîne pentru drepturi politice.

Revoluţia din 1848 se manifestă la Cluj cu o intensitate deosebită. Aici era sediul acţiunii feudale. Mica burghezie şi intelectualii alături de masele populare luptau împotriva conducătorilor oraşului care reprezentau interesele feudalo-habsburgice. Se ajunge la un conflict armat ; oraşul fiind ocupat mai întîi de armatele imperiale, este ocupat apoi de trupele revoluţionare conduse de generalul Bem. După înăbuşirea revoluţiei, sub regim austriac viaţa oraşului se desfăşoară într-un ritm mai lent.

În această perioadă, datorită eforturilor locale, se întemeiază noi instituţii de cultură : clinici medicale, Biblioteca universitară (1873), Conservatorul de muzică, Institutul agronomic, Institutul teologic, Teatrul naţional ş. a.

Primul război mondial şi perioada care urmează aduc schimbări vădite în viaţa muncitorimii clujene. Lucrătorii care munceau în condiţiuni inumane, însufleţiţi de ideologia revoluţionară a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, continuă lupta mai organizat, Clujul devenind locul de întîlnire al Congresului Sindicatelor în anul 1923 şi al numeroaselor greve. Oraşul se modernizează sub toate aspectele ; se ridică noi construcţii : Palatul telefoanelor, Casa universitarilor, Palatul clinicilor, şcoli, poduri frumoase peste Someş, Grădina botanică, Parcul de cultură şi odihnă „Victor Babeş" ş. a.

După 23 August 1944 cînd Romînia se alătură Uniunii Sovietice în lupta împotriva Germaniei hitleriste şi a Ungariei hortiste, în Transilvania liberă se instaurează la 9 martie 1945 administraţia romînească, Proclamarea Republicii Populare Romîne, alegerile din martie 1948 şi votarea primei Constituţii démocratice din aprilie 1948, creează condiţii favorabile pentru dezvoltarea socialistă a ţării şi a oraşului Cluj. În anii puterii populare, Clujul cunoaşte o deosebită înflorire. În 1956, oraşul ajunge să aibă 154 752 locuitori, fiind al doilea oraş al ţării.

Datorită aşezării geografice şi existenţei monumentelor istorice, oraşul are şi o remarcabilă valoare turistică. Frumuseţea locurilor înconjurătoare şi varietatea portului popular romînesc şi maghiar, el prezintă un deosebit interes pentru străini.

Lucrarea lui Şt. Pascu, J. Pataki şi V. Popa, bogat ilustrată, este o bună monografie istorică a oraşului Cluj şi în acelaşi timp şi un preţios ghid pentru vizitatori, avînd în

anexe un catalog al monumentelor, construcţiilor şi instituţiilor importante, o listă alfabetică a străzilor, precum şi o hartă a oraşului Cluj.

A. I.

Din activitatea muzeelor noastre. Studii, referate, dări de seamă, documente. I. Ploeşti. 1956, 141 p. Sfatul popular al regiunii Ploeşti.

Prin acea tă lucrare se face cunoscut publicului munca şi realizările cercetătorilor pe linie muzeistică din Regiunea Ploeşti. Din cuprinsul ei remarcăm, printre altele, următoarele articole : *Simache I. N.*, „Cum vedeau boierii răscoala poporului de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu" (p. 49—81). Autorul prezintă un număr de 10 documente inedite din anii 1815—1824, aflate în posesia Muzeului regional de istorie al oraşului Ploeşti pe baza cărora se întregeşte imaginea situaţiei ţărănimii din Ţara Romînească la începutul sec. XIX. De asemenea se dau date importante privind pe Tudor Vladimirescu şi pe boieri în timpul răscoalei şi după aceea ; *Guziec Margareta*, „Ecoul răscoalei lui Tudor Vladimirescu în Regiunea Plo eşti" (p. 91—92). Sînt prezentate trei însemnări despre răscoala din 1821 aflate pe paginile unor cărţi bisericeşti din sec. XVIII ; *Teodorescu Stoica* „Din viaţa economică a Ploieştilor de altă dată" (p. 93—100). Este un fragment dintr-o lucrare aflată în manuscris intitulată : *Istoricul meşteşugurilor şi comerţul ploieştean.* Datele publicate se referă la anii 1819—1821 şi sînt scoase după mss-le nr. 245, 247, 261 şi 1457 de la Biblioteca Acad. R.P.R. din Bucureşti ; *Simache I. N.*, „O străveche aşezare din Regiunea Ploieşti : Tîrgşorul vechi" (p. 101—119). Autorul face o scurtă expunere a trecutului oraşului Tîrgşor din sec. XV pînă la 1800 stabilind perioada de înflorire (sec. XVI), concurenţa cu oraşul Ploeşti (sec. XVII) şi perioada de decădere (sec. XVIII). Ultima perioadă coincide cu dezvoltarea oraşului Ploeşti din punct de vedere economic, politic şi administrativ. În anexă se dau trei documente inedite din anii 1776—1781 privind oraşul Tîrgşor.

C. Ş.

VIRGIL BIROU, *1894 Anina*, în *Tribuna*, II, nr. 32 (79), Cluj, 9 august 1958, p. 5.

Cu prilejul zilei minerului din acest an, Virgil Birou, bun cunoscător al istoriei ţinutului minier din Banat, publică un articol în care evocă catastrofa minieră care a avut loc la Anina în ziua de 20 octombrie 1894.

Fără pretenţii, articolul lui Birou are importanţă istorică prin amănuntele inedite privind faptele petrecute atunci la Anina. Pe lîngă datele tehnice care explică cauzele care au provocat explozia prafului de cărbune, sînt comentate şi documentele încheiate cu această ocazie de către autorităţile miniere superioare din Oraviţa.

Spicuind din articol, reiese că principala cauză a exploziei a fost totala lipsă a unor măsuri cît de elementare de protecţia muncii (instalaţii pentru umezirea aerului din mină) fapt pe care documentele oficiale îl ocolesc, învinuind în schimb doi mineri care ar fi mînuit defectuos explozibilul.

Incendiul care a urmat exploziei, „a luat atare proporţii încît ameninţa existenţa întregii exploatări de la Anina, toate puţurile de aici fiind în legătură cu puţul Anina", locul de unde a pornit catastrofa. Sînt apoi înfăţişate greutăţile care le-au întîmpinat minerii pentru localizarea şi apoi stingerea focului. În această nenorocire au pierit 45 de mineri de pe urma cărora au rămas 78 de orfani, aproape fiecare familie avînd între 3 şi 7 copii.

Ultima parte a articolului se ocupă de ceremonia înmormîntării victimelor şi de măsurile luate de autorităţi pentru preîntîmpinarea unei mişcări de protest în rîndurile minerilor. Interesantă este şi descrierea „Salamandrei" vechi obicei mineresc de înmormîntare a ortacilor morţi în mină.

Articolul lui Virgil Birou este o contribuţie la cunoaşterea unui trist episod din trecutul de suferinţe atît de puţin cunoscut al ţinuturilor noastre miniere.

O. V.

LIVIA MĂNESCU, *Răscoala din 1907.* Contribuţii bibliografice, Bucureşti, Editura de stat pentru imprimate şi publicaţii. 1957, 143 p.

În cadrul manifestărilor prilejuite de comemorarea a cincizeci de ani de la răscoalele ţărăneşti din 1907, Biblioteca centrală de stat a publicat o bibliografie pe care a închinat-o „jertfei răsculaţilor". Lucrarea este binevenită fiind prima bibliografie mai cuprinzătoare a anului 1907.

În prefaţa semnată de M. Tomescu se afirmă că bibliografia de faţă „nu reprezintă decît modeste contribuţii la bibliografia «răscoalelor ţărăneşti din primăvara anului 1907»". Ca atare, în cele ce urmează nu se va urmări

sezisarea articolelor şi lucrărilor care lipsesc din bibliografia întocmită de autoare, ci se vor cerceta principiile şi metoda aflate la baza acestei lucrări.

Mai întîi trebuie subliniat ca fapt pozitiv gruparea cronologică a materialului. Puţinele lucrări menţionate pînă în anul 1944 atestă atitudinea regimului burghezo-moşieresc, de ignorare a răscoalei, iar numărul lor relativ mare din anii de democraţie populară vădesc noua orientare a istoriografiei romîneşti.

De asemenea trebuie apreciată adnotarea materialului bibliografiat, ceea ce ajută mult la o rapidă orientare a cititorilor. Totodată este lăudabilă iniţiativa de a cuprinde în volum publicaţiile şi manifestările cu caracter beletristic privind anul 1907. La fel, sînt de un real folos indicii pe autor şi localităţi.

Se ştie însă că o asemenea bibliografie se adresează în primul rînd cercetătorilor, adică oamenilor de ştiinţă. De aceea ne surprinde lipsa caracterului ştiinţific adîncit al lucrării. Aceasta se observă în primul rînd în sistematizarea pur didactică a materialului.

Ar fi fost de dorit ca de la început, să fi fost prezentate şi celelalte lucrări care au premers bibliografiei de faţă. Or, aceste bibliografii (este drept, foarte puţine) au fost aşezate sub un titlu vag, tocmai la p. 83—84.

Se mai ştie că orice fapt istoric se studiază pe bază de izvoare, dar autoarea, n-a privit în felul acesta materialul abundent pe care l-a avut la îndemînă. Lipseşte în bibliografie un capitol care să grupeze izvoarele istorice ale răscoalei din 1907. Aşa se face că binecunoscuta culegere de documente publicată de acad. M. Roller în 1949 se află în capitolul I „Studii cu caracter general", alături de broşuri de popularizare editate de S.R.S.C. Materialul izvoarelor istorice ar fi trebuit clasificat după problemele la care se referă : cauzele răscoalelor, desfăşurarea şi consecinţele evenimentelor anului 1907.

Lipseşte din bibliografia prezentată capitolul de metodologie şi interpretare marxistă a răscoalelor din 1907, unde ar fi trebuit să figureze lucrările lui Lenin (vezi nr. 10, p. 7) sau Gh. Gheorghiu-Dej (vezi nr. 13, p. 7). Totodată, în adnotări, era necesar să se reflecte poziţia politică a autorilor citaţi.

Pentru că s-a amintit şi problema ţărănească care a preocupat partidele politice ani de-a rîndul (vezi p. 15—34), nu reiese care sînt limitele cronologice ale acestei bibliografii. Nu ne referim aici la anul de apariţie al lucrărilor menţionate, ci la perioada pe care şi-a propus autoarea să o cuprindă în bibliografie. „Chestia agrară" a fost la ordinea zilei în Romînia din vremea lui Alex. I. Cuza. Discuţiile erau mai vii în epocile de frămîntare socială şi sub influenţa acestora. Or, bibliografia Liviei Mănescu cuprinde lucrări şi din alte perioade cînd se discuta reforma agrară. Astfel întîlnim o serie de lucrări din 1917, dar care au fost scrise sub influenţa Marii Revoluţii din Octombrie, cînd în ţara noastră s-a pus din nou în mod acut problema agrară. Este limpede că ele nu s-au scris sub influenţa răscoalelor din 1907.

Cîteva omisiuni supărătoare, de exemplu în : „Datele calendaristice" (p. 9) se înşiră fapte petrecute în Transilvania în 1906 (la Lugoj şi Petroşani), care n-au avut nici o legătură cu răscoalele ţăranilor din 1907. Este inexplicabil de ce capitolul : „Urmările mişcărilor ţărăneşti", subcapitolul „Problema agrară" se începe cu anul 1906 (!) (p. 83).

Bibliografia are astfel caracterul unei lucrări pripite, fiind sub posibilităţile reale ale autoarei şi instituţiei care a patronat editarea sa.

M. U.

СОДЕРЖАНИЕ

SOMMAIRE

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 8
BUCUREȘTI

Com. 1762

Lei 6.—